

TUDOMÁNYTERÜLETEK TALÁLKOZÁSA

Köszöntő kötet Muráth Judit tiszteletére

Szerkesztette:

Fata Ildikó és Fischer Márta

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Közgazdaságtudományi Kar

TUDOMÁNYTERÜLETEK TALÁLKOZÁSA

KÖSZÖNTŐ KÖTET MURÁTH JUDIT TISZTELETÉRE

Szerkesztette:
Fata Ildikó és Fischer Márta

**Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaságtudományi Kar**

2021

TUDOMÁNYTERÜLETEK TALÁLKOZÁSA

KÖSZÖNTŐ KÖTET MURÁTH JUDIT TISZTELETÉRE

Szerkesztette:

Fata Ildikó, Tomori Pál Főiskola, Idegen Nyelvi Oktatási Központ
Fischer Márta, BME GTK Idegen Nyelvi Központ

Lektorálta:

Klaudy Kinga, ELTE BTK, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Felelős kiadó:

Schepp Zoltán

Kapcsolat:

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar (PTE KTK)
+36/72/501-599/23291
kapcsolat@ktk.pte.hu

ISBN 978-963-429-642-3

© PTE KTK, 2021

Minden jog fenntartva

Tartalomjegyzék

Kiadói köszöntő.....	6
Szerkesztői köszöntő	9
Tabula gratulatoria.....	11
I. Lexikográfia – Szaklexikográfia	
Eóry Vilma (MTA, Szótári Munkabizottság) <i>Köszöntő Muráth Judit születésnapjára.....</i>	13
Dobos Csilla <i>Idősödéstudomány és szaklexikográfia. Az idős emberek megnevezésére használt kifejezések terminológiai megközelítésben</i>	15
Fata Ildikó <i>Tanulói szótárak: jelen és jövő</i>	31
Hollós Zita <i>WLWF & EMLex im Tandem. Kleine lexikographische Fachwörterbuchdidaktik, oder Einsatzmöglichkeiten des Fachwörterbuchs WLWF im Masterstudium EMLex.....</i>	47
Kriston Renáta <i>Osztrák–magyar szótár: koncepció és ekvivalenciaviszonyok</i>	68
Magay Tamás <i>Egy gyakorló szakszótáríró tapasztalatai.....</i>	85

II. Szaknyelv kutatás – Szaknyelvoktatás

- Sárvári Judit (Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesülete)
Köszöntő Muráth Judit 75. születésnapja alkalmából 94
- Csák Éva
Az elmúlt évtized leggyakoribb neologizmusai a turisztikai szövegfajták vonatkozásában 97
- Mátyás Judit
A szaknyelvoktatás és a szakmai nyelvvizsga jelentősége közgazdász hallgatók számára 114
- Misad Katalin
Szlovákiai magyar hivatali szövegek lexikai és szintaktikai sajátosságai..... 127
- Seidl-Pécs Olivía
Hogyan segítheti a szaknyelvek oktatása a terminológiai konzisztencia tudatosítását?..... 140
- Szöllősy Éva
A nők a Magyar Nyelvőrben 1872-től 1914-ig 151
- ## III. Fordítástudomány – Fordításoktatás
- Dróth Júlia (MANYE, Fordítástudományi Szakosztály)
Inspiráció és csapatmunka – Köszöntő Muráth Judit születésnapjára 167
- Dróth Júlia
A tudatos ellenőrzés jelentősége a szakfordításban..... 169
- Fischer Márta
A terminológiai kompetencia fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a terminusok fordítási stratégiáira 182
- Klaudy Kinga
A fordításspecifikus explicitációról húsz év után..... 202

IV. Terminológiaelmélet – Terminológiamenedzsment

Christian Galinski (Infoterm) <i>Infoterm und Terminologie in Ungarn – Eine persönliche Geschichte</i>	218
Arató Balázs <i>Egy adatbázis születése</i>	222
Christian Galinski <i>The evolution of human communication and terminology</i>	232
Klaus-Dirk Schmitz <i>Definitionen in Termbanken</i>	252
Idegen nyelvű absztraktok	270
Válogatott bibliográfia Muráth Judit írásaiból <i>(összeállította: Bérces Edit)</i>	283

Kiadói köszöntő

Különös megtiszteltetés és még nagyobb öröm számomra, hogy a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar dékánjaként a Kar egyetemi magántanára, dr. Muráth Ferencné Péntek Judit életműve előtt, 75. születésnapja alkalmából tisztelgő kötet felelős kiadója lehetek. Tanárnőnek, Juditnak, ugyanis emberileg igazán sokat köszönhetek, egykori tanítványaként és későbbi munkatársaként egyaránt.

Muráth Tanárnő szakmai pályafutásának nagyszerű és valóban sokoldalú eredményeit nálamnál hivatottabb munkatársak méltatják e kötet hasábjain közvetlenül – és talán még többen közvetve, akik saját kutatásaik során építkeznek, és folyamatosan meríteni tudnak abból, amit ez az életmű kínál. Tanárnő hihetetlenül következetes, alapos és szorgalmas építőmunkával, emellett az élet némelykor cudar nehézségeit is mindig áthidalni képes, élet- és emberszeretetet sugárzó, bámulatra méltó személyes derűvel érte el, hogy ilyen sokan és ilyen mélyen kötődnek hozzá. Ez rendkívül szép és igazán figyelemreméltó eredmény egy olyan világban, ahol oly sok minden vált mára felszínessé, kapkodásunk, állandósult időhiányunk, folyamatosan újra és újra definiálódó aktuális törekvéseink, mindennapi céljainknak rutinszerűen áldozatává váló ideáink közepette. E kötet szerzői mind irigyelhetik magukat, hogy Tanárnő általuk megismert aurájába lépve az emberhez valóban méltó tempóban van módjuk elmélkedni, szorgoskodni, vagy újabb, aprónak tűnő, de nélkülözhetetlen darabot hozzátenni a nagy közös tudáskincshez.

Amit valóban én tehetek hozzá a köszöntőkhöz, azok persze leginkább a személyes emlékek. Nagyrészt Muráth Tanárnőnek köszönhetem, hogy a nyolcvanas évek vége felé közgazdász hallgatóként sikerült tisztességes szinten elsajátítanom a német nyelvet, és hogy szakfordító végzettségem nyomán elmondhatom, van nekem egy rendes, becsületes szakmám, melyből akkor is meg tudnék élni, gondoskodni tudnék a családomról, ha fenekestül változna is meg velem a világ. Nem lenne ez így, ha egykor nem figyel oda Tanárnő, és abban a félévben, amikor valamelyest elveszítettem a tanulás fonalát, nem emlékeztetett volna rá a jól megérdemelt elégséges jeggyel épp időben, hogy merre találhatnék vissza ahhoz. Utóbb tudható, ez sikerült, és az egyik legjobb eredményt tudtam végül felmutatni a

záróvizsgák idejére a csoporttársaim között. Pár évvel később, kispénzű ifjú egyetemi oktatóként jó párszor nyílt alkalmam némi mellékest keresni tolmácskodással, sőt egy komplett szakkönyv fordításával is. Máig jól emlékszem azokra a tanórákra – a jogi kari épületrészben elhelyezkedő nyelvi laborban –, melyek során tanárnő mindent, de tényleg mindent megtett azért, hogy az akkor elérhető legjobb technikát bevonva sajátíthassuk el a szakfordítás igazán kihívásteli, de sikerélményekkel is kecsegtető fortélyait. Micsoda szép gesztusa a sorsnak, hogy ugyanazt a tantermet épp az idei évben tudtuk egy alapos felújítást követően átadni – de most már birtokba és nem csupán kölcsönbe – a közgazdász hallgatóinknak.

Még egy momentumot szeretnék felidézni, melyről egy kedves fénykép is tanúskodik. 2005-ben, nem sokkal az után, hogy docensi kinevezést kaptam, Muráth tanárnő felkérése nyomán én is részt vehettem a német szakfordító hallgatók záróvizsgáján. Nem is akármilyen minőségben, hanem életemben először a bizottság elnökeként. Az ilyesmit nem felejtí el az ember, így bizony jól mutatja, hogy a 15 éve végzett évfolyam legutóbbi találkozásán az ott voltak majd harmada valahol külföldön dolgozik jelenleg. Biztos szaknyelvi tudás nélkül erre aligha lenne lehetőség. Szorgalmas, nagy munkabírású diák, nagy tudású, szigorú, de diákjait szerető tanár, ez az örök sikerrecept, és ebből a szakácskönyvből Muráth tanárnő a hálás egykori diákok százait, sőt inkább ezreit „főzte meg” örökre. Köszönet érte mindannyiunktól, és remélem, még nagyon sokáig lesz alkalmunk egy-egy személyes beszélgetés keretében is felidézni a régi szép napokat, és közben megismerni Tanárnő mind újabb és újabb munkaterveit.

Tisztelt Tanárnő, kedves Judit! A jó Isten éltesen Téged, és adjon Neked még nagyon sokáig jó erőt és egészséget, őrizd meg kérlek kivételes munka- és életkedved, amíg csak lehet!

Schepp Zoltán

Muráth Judit és Schepp Zoltán 2005-ben, a német szakfordító-hallgatók záróvizsgáján

Szerkesztői köszöntő

Az ünnepi kötet, amelyet az olvasó a kezében tart, Muráth Ferencné Péntek Judit szakmai teljesítményének elismeréseként született. A különböző hazai és nemzetközi kutatóhelyeken, egyetemeken alkotó kollégák, tanítványok köszöntik őt a 75. születésnapján.

Szakértelem, alázat, emberség. Talán ez az a három szó, amellyel a kötet köszöntöttjét, Juditot leginkább jellemezhetnénk. Tanítványaiként számos emléket őrzünk lenyűgöző olvasottságáról, tájékozottságáról és alaposágáról – és a vele hosszú órákon át, telefonon vagy személyesen folytatott, meghatározó szakmai beszélgetésekről. Írásait olvasva több tudományterület tárul fel előttünk, hiszen kutatásai a lexikográfiától kezdve a szaknyelvkutatáson és fordítástudományon át a terminológiaelméletig számos területet gazdagítottak.

Az ünnepi kötet címe – *Tudományterületek találkozása* – ezt a többirányú kutatói érdeklődést hivatott tükrözni, és a kötet ennek megfelelően tagolódik négy fejezetre. Az első fejezet a lexikográfia és a szaklexikográfia, a második a szaknyelvoktatás és -kutatás, a harmadik a fordítástudomány és a fordításoktatás, míg az utolsó a terminológiaelmélet és a terminológiamenedzsment területét öleli fel.

A tanulmányok címéből jól látható, hogy az egyes fejezetekben megjelenő tudomány- és szakterületek között is szoros a kapcsolat – így a szaklexikográfia elválaszthatatlan a terminológiaelmélettől, ahogyan a szaknyelvoktatás és a szakfordítás sem képzelhető el terminológiai kutatómunka nélkül. A tanulmányok szerzőinek munkáiból adott ízelítőkből az is kitűnik, hogy az a tudományos és szakmai közösség, amelyben Judit tevékenykedik, igen széles. Magában foglalja a nyelvészeket, lexikográfusokat, szakfordítókat, fordításkutatókat, terminológusokat, sőt a gazdasági szakembereket is. Így nem véletlen, hogy minden fejezet elején helyet kapott az adott tudományterülethez, szakmai közösséghez kapcsolódó köszöntő is.

Talán e tudományterületek sokasága is hozzájárult ahhoz, hogy Judit mindig alázattal fordul az újabb és újabb kutatási témák felé. Nemcsak írásaiból, hanem egész eddigi szakmai életútjából kiviláglik, hogy tudatában van annak, hogy az adott területen elért eredmények csak egy részét képezik az egésznek, és mindig van olyan feltáratlan terület, amelyet érdemes még megvizsgálni.

Korán felismerte annak jelentőségét, hogy ha *szaklexikográfiáról*, *szaknyelvről*, *szakfordításról* beszélünk, akkor

elengedhetetlen a szakma képviselőinek bevonása. Különösen inspiráló számára az, ha közgazdászokkal, jogászokkal dolgozhat együtt egy-egy projektben, és csodálatra méltó alaposággal tár fel olyan sajátosságokat, amelyek nemcsak a szaknyelv, hanem az adott szaktárgy oktatását is előremozdítják. Jó érzéssel látta azt is, hogy az általa művelt tudományterületeknek erős nemzetközi kontextusa van. Kereste és meg is találta azokat a nemzetközi szakmai társaságokat, amelyek nemcsak saját, de az adott szakmai közösség kutatásait is előrelendítették.

Mindeközben emberségből is folyamatosan példát mutat. Töretlen hittel vallja, hogy a gyakran nehéz szakmai és emberi körülmények ellenére is érdemes közös kutatási eredményekért dolgozni, és mindent meg kell tenni azért, hogy a tudományos eredmények széles körben ismertté váljanak.

Muráth Judit azon kutatók közé tartozik, akik számára a tanítás és a kutatás, a tudósi és a pedagógusi hivatás egyformán fontos. Az egyes tudományterületekhez kapcsolódó monográfiái és tanulmányai közül sok – több év vagy évtized távlatából is – alapműnek számít. Kutatási eredményeit kiválóan hasznosíthatjuk az adott tudományterületek oktatásában is. Munkáját mind a mai napig derűs optimizmussal, elszántsággal, egy igazi tudós elme kíváncsiságától hajtva végzi.

E kötettel közel kilencvenen köszöntjük őt. Ám ennél is nagyobb tisztelőinek köre, akik személyesen nem, de írásaiból ismerik Muráth Juditot.

Kedves Judit! Mindannyiunk nevében köszöntünk a 75. születésnapodon, és kívánunk további hosszú és sikeres kutatói éveket, és nem utolsósorban jó egészséget!

Fata Ildikó és Fischer Márta

Tabula gratulatoria

Arató Balázs	Gyáfrás Edit	Prószéky Gábor
Bagó Péter	Gyuró Monika	Rada Roberta
Bárdosi Vilmos	Hahn Judit	Rappai Gábor
Bernáth Csilla	Heltai Pál	Rádai-Kovács Éva
Bérces Edit	Hollós Zita	Rébék-Nagy Gábor
Bocz Zsuzsanna	Hőnig Klára	Rédey Katalin
Borgulya Istvánné	Hubainé Oláh Ágnes	Révész Eszter
Brdar-Szabó Rita	Ittész Nóra	Sárvári Judit
Csák Éva	Kardos Orsolya	Schepp Zoltán
Czékmán Orsolya	Kegyes Erika	Klaus-Dirk Schmitz
Dobos Csilla	Kiss Gábor	Seidl-Péché Olívia
Edina Dragaschnig	Klaudy Kinga	Somogyvári Márta
Dringó-Horváth Ida	Knipf Erzsébet	Szamosmenti Marianne
Dróth Júlia	Kovács László	Szende Mária
Erb Mária	Kovátsné Loch Ágnes	Székely Gábor
Eőry Vilma	Kóbor Márta	Szép Beáta
Fata Ildikó	Kriston Renáta	Szöllősy Éva
Fábián Zsuzsanna	Kurdiné Molnár Eszter	Szöllősy-Sebestyén András
Feketéné Silye Magdolna	Kurtán Zsuzsa	Sturcz Zoltán
Feldné Knapp Ilona	Magay Tamás	Tar Ildikó
Fischer Márta	Marton Éva	Tóth Ágoston
Fischer Dárdai Ágnes	Márta Anette	Tóth József
Fogarasi-Nuber Katalin	Mátyás Judit	Tóth Szergej
Fóris Ágota	Meiszter Erika	Uzonyi Pál
Földes Csaba	Misad Katalin	Veresné Valentinyi Klára
Christian Galinski	Murányiné Zagyvai Márta	Wild Katalin
Gerstner Károly	Péteri Attila	Zrínyi Andrea
Gradwohl Eszter	Pomázi Gyöngyi	Marianne Zserdin
	Pókay Marietta	

I. Lexikográfia – Szaklexikográfia

Eőry Vilma

Az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága
Szótári Munkabizottságának elnöke
eoryvilma@gmail.com

Köszöntő Muráth Judit születésnapjára

Egy kitartó munkával teli szakmai élet olyan állomásához érkezett az ünnepelt, amikor már jelentős az az út, amelyet megtett, van tehát mit számba venni, s látszik, hogy a további aktív évek iránya várhatóan milyen lesz. Tanítványa már csak hasonló korunk miatt sem lehettem, nem volt munkahelyi kolléganóm, és eléggé különbözik szakmai érdeklődésünk is. Mi az a pont, ahol mégis találkozhat szakmai munkánk, miért tartom fontosnak, sőt kötelességemnek, hogy köszöntsem őt?

Ez a pont a SZÓTÁR. A *szótár* maga elég tág fogalom, nagyon sok mindent foglal magába, ha történetét, típusait, elméletét és szerterágazó gyakorlatát nézzük.

Muráth Judit egész életében a szaknyelvoktatás és -kutatás területén dolgozott, PhD-fokozatát szaklexikográfiai témában szerezte, habilitációjának témája a fordítástudomány és a szaklexikográfia kapcsolata volt. Logikus, hogy céltudatosságával, szervezőképességével éppen ő hozta létre 2006-ban a Terminológiai Dokumentációs Központot is a Pécsi Tudományegyetemen a Közgazdaságtudományi Kar Gazdaság-módszertani Intézetében. A Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesületének 2008 óta tagja, 2012 óta pedig vezetőségi tagja is. Ebből a dióhéjba kényszerített kis áttekintésből is kiderül, hogy az ünnepeltnél a szótár egy- vagy kétnyelvű szakszótár, terminológiai szótár, de leginkább talán gazdasági szótár. Jómagam azonban egynyelvű szótárakat készítettem az írói szótártól a tájszótáron át az inkább oktatási célra felhasználható értelmező szótárakig.

A szótár típusa elválaszt, de a szótár maga összeköt. A közös pontot valójában a 2000-ben megalakult MTA Magyar Nyelvi Bizottságának Szótári Munkabizottsága adja. Ennek tagja 2008 óta Muráth Judit, és jó ideje magam is. Itt találkozunk évente általában kétszer, és még a szokásos konferenciánkon, a Szótárnapon is. Talán még tekintélyes számú terminológiai, sőt terminográfiai, fordítási és lexikográfiai szakmunkái meggyőző erejét is fölülmúlja személyének fáradhatatlan, fiatalos lelkesedése és tettvágya, szakmai igényessége és precizitása, hozzáértése, kíváncsisága és alázata, amit a munkabizottsági üléseken, szakmai levelezésünkben láthatunk-hallhatunk tőle. És ugyanez látszik az ezalatt az idő alatt elkészült művein, így „él együtt” éppen készülő munkáival: felelősen, kitartóan, szakértelemmel és lankadatlan munkakedvvel.

Az utóbbi években nagy, összefoglaló munkákon dolgozik, általában csoportban: bibliográfiát készít szótárakról és szótári szakirodalomról. Az általa 2006-ban létrehozott Terminológiai Dokumentációs Központ azóta a pécsi Egyetemi Könyvtár, ezen keresztül a Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont részévé vált. Az itteni munkában vesz részt ma is: munkatársaival egy elektronikus szakszótári adatbázison dolgozik, amelynek célja a magyarral kapcsolt szakszótárak és -lexikonok bibliográfiájának egybegyűjtése. Ez az anyag már részben hozzáférhető a nyilvánosság számára is. A fiatalabb kollégák patronálásával, az együttműködéssel egyszerre folytatja szakmai élete két fontos területét: a pedagógiát és a gyakorlati célú tudományos munkát.

Az utóbbi évtizedekben a terminológia a – különösen két-, esetleg többnyelvű – szaklexikográfiának fontos alkalmazott nyelvészeti területévé vált. A rendszerváltoztatás utáni nyitás, a többnyelvű környezet, akár a Kárpát-medencében, akár Európában, akár a tágabb világban nélkülözhetlenné tette a szaklexikográfiát, a különböző nyelvek közti szakmai megértést-megérttetést a gazdasági nyelvtől a jogin át egészen a politikaiig. Ennek szinte végtelen feladatain és lehetőségein belül különböző, de egymással sokszor összefüggő területeit művelte és műveli Muráth Judit.

A közelmúltban a Tinta Könyvkiadónál megjelent, 13 tanulmányt tartalmazó, összefoglaló jellegű *Magyar szaklexikográfia* című kötetet is ő szerkesztette. Ez a kötet az MTA Szótári Munkabizottsága által gondozott *Lexikográfiai füzetek* 10. száma. A megjelenést követően Kiss Gábor, a Tinta Könyvkiadó igazgató-főszerkesztője, a Szótári Munkabizottság tagja készített interjút a szerkesztővel, Muráth Judittal. Kiss Gábor érdeklődésére, hogy „Visszatekintve mit csinálna másképp, ha előről kezdhetné?”, ünnepeltünk a következőt válaszolta: „Igazából jó volt így, ahogy volt. Eredetileg gimnáziumi tanárnak készültem, de egyáltalán nem bántam meg, hogy az egyetemre kerülésemmel igazi kalandba keveredtem, hiszen olyan tantárgyakat kellett kidolgozni és tanítani, amelyeket magamnak is folyamatosan tanulni kellett. És ez sokkal érdekesebbé és izgalmasabbá tette a tanítást is” – és nyilván szakmai életét is. (2020.02.11. https://anyanyelv-csavar.blog.hu/2020/02/11/sok_joszakszotarral_buszkelkedhetunk)

Ehhez az érdekes, izgalmas munkához kívánok a Szótári Munkabizottság nevében is további erőt, egészséget, jókedvet és fiatalos lendületet!

Dobos Csilla

Miskolci Egyetem, BTK, Modern Filológiai Intézet
Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék
doboscsilla52@gmail.com

Idősödéstudomány és szaklexikográfia Az idős emberek megnevezésére használt kifejezések terminológiai megközelítésben

Az idősödés a világon globális jelenséggé vált, az előrejelzések szerint két-három évtized múlva minden ötödik ember 60 év feletti lesz. A demográfiai változások a XXI. század egyik legnagyobb kihívását jelentik, amelynek társadalmi és gazdasági megoldására valamennyi korosztálynak fel kell készülnie. Az alábbiakban azt mutatjuk be, hogy a terminológia és a szaklexikográfia – a maguk szakmai eszközeivel – szintén sokat tehetnek az időskor megítélésével kapcsolatos paradigmaváltás megvalósítása, valamint az idősödéssel kapcsolatos kérdések átfogó, multidiszciplináris keretekben történő tudományos vizsgálata érdekében. Ez a terminológiai és szaklexikográfiai munka jelentős mértékben elő fogja segíteni az idősügy hatékonyabb kezelését a társadalmi kommunikáció különböző szinterein.

Kulcsszavak: *idősödés, a társadalom idősödése, terminológia, szépkorúak, seniorok*

A fiatalok boldogok, mert képesek meglátni
a szépet. Az, aki képes megőrizni a
szépség megragadásának képességét,
sosem öregszik meg.
Franz Kafka

1. Bevezetés

A Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Akadémiai Bizottsága Társadalomelméleti Szakbizottságán belül működő Társadalom- és Humántudományi Gerontológia Munkabizottság tagjaként, valamint a

generációk közötti kommunikációt több év óta tanulmányozó kutatóként gyakran szembesültem az alábbi kérdésekkel: Kik az idősödő és kik az idős emberek? Kik a szépkorúak? És a szeniorok? Amikor Munkabizottságunk az időskori kormenedzsmenetről beszél, és időskori életstratégiai ajánlásokat fogalmaz meg, akkor az 50 évesnél idősebbeket szólítja meg, esetleg a 60. életévüket betöltött embereket, vagy a nyugdíjasokhoz szól?

Az idősödéstudománnyal foglalkozó szakirodalomban (vö. Semsei 2014, Boga 2014, Endrei 2015, Mari 2018) és a különböző nemzetközi szervezetek dokumentumaiban számos felosztás található, amely a 'nem fiatal', 'nem középkorú' korosztályt kísérli meg többféle, egymástól jelentős mértékben eltérő szempontból csoportokba sorolni. Erre a csoportosításra és az alcsoportok elnevezésének kialakítására rendkívül nagy szükség van, hiszen a vizsgált korosztály nem homogén, ahogyan egyetlen más korosztály sem tekinthető annak. Feltételezhető azonban, hogy a kor előrehaladtára épülő taxonómiák korcsoportjai egyre kevésbé homogének, vagyis az idős emberek halmazát alkotó csoporton belül nagyobb az eltérés a halmazt alkotó egyedek között, mint a fiataloknál. A patológiás eseteket figyelmen kívül hagyva, a csecsemők halmazába tartozók jóval több hasonló tulajdonságot mutatnak, mint az idős emberek halmazához sorolható egyedek. Vekerdy Tamás (1996: 68) *Kicsikről nagyoknak* című könyvében az *Állatkerti séta* című részben ezt írja: „Az embergyerekek is annál jobban hasonlítanak egymáshoz, minél kisebbek; e kis állatok viselkedése is annál hasonlóbb az emberéhez, az embergyerekéhez, minél kisebbek. Játszanak, hengergőznek, a gondozóik ujját szopják, délután alszanak, veszekszenek időnként.” Az idős emberek esetében a hasonlóságok természetesen szintén fellelhetők, azonban a különbségek felerősödnek: gyakran előfordul, és ezért mindennapi tapasztalatunk része, hogy két, azonos életkorú idős ember gyakorlatilag semmi másban nem hasonlít egymásra, mint a születésük éve.

Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy melyek azok a legnépszerűbb és legtöbbször hivatkozott felosztások, amelyeknek az a célja, hogy az idős embereket különböző terminusok segítségével, különböző szempontok alapján sorolják meghatározott alcsoportokba, kategóriákba vagy rétegekbe. Ezt megelőzően rövid kitérőt teszünk a szakszavak születésének világába.

2. Szaklexikográfia és idősödéstudomány

A szaklexikográfia fejlődése szoros kapcsolatban áll a társadalom, a gazdaság és nem utolsósorban a tudomány fejlődésével. Muráth Judit az általa szerkesztett *Magyar szaklexikográfia* című kötetben, amikor a magyar szaklexikográfia történetéről ír, az 1989-től 2019-ig terjedő időszakokkal kapcsolatban a következőket állapítja meg: „E periódusban két eseményt kell megemlítenünk. Az egyik az 1989-ben, a Közép- és Kelet-Európában elindult politikai és gazdasági rendszerváltozás, a másik Magyarország 2004-ben bekövetkezett európai uniós tagsága, melynek előkészületei jelentős szaklexikográfiai tevékenységet is vontak maguk után” (Muráth 2000: 25).

Az említett időszak egyik további, igen fontos jellemzője a társadalom idősödése. Ez a folyamat – globalitását tekintve – korunk egyik meghatározó, az élet csaknem minden területét befolyásoló jelensége. „A társadalom idősödésének számtalan következménye van, amellyel szembesülnie kell a gazdaságnak, a szociális és egészségügyi ellátórendszernek, és a társadalom minden egyes tagjának is, életkorától függetlenül” (Kenesei et al. 2019: 1017). Az idősödéstudománnyal, illetve az idősödő társadalommal foglalkozó szakirodalom számos adattal, diagrammal, a korfa és az idősödés komplex mutatóval támasztja alá, milyen jelentős a változás, milyen nagymértékben növekszik az idős emberek száma Magyarországon és az egész világon. „A társadalom idősödése olyan komplex és a társadalom minden szegmensét érintő probléma, amely megoldására kreatív, új nézőpont és szektorokon átívelő megoldások szükségesek. A társadalmi innováció szemlélete megfelelő kiindulópontot adhat e megoldások megtalálásában.” (Kenesei et al. 2019: 1018) A társadalmi innováció szemléletét segítő, célszerűnek tűnik az idősödés kérdésének egy olyan új szempontból, nevezetesen a szaklexikográfia és a terminológia szempontjából történő megvizsgálása és feltérképezése is, amely a szakirodalomban eddig nem kapott eléggé hangsúlyos szerepet. Muráth Judit – fentebb idézett tanulmányában – azt állapítja meg, hogy „A szakosodás jegyében újabb területek különülnek el, amelyeknek a szakszókincsét lexikográfiai is fel kell dolgozni” (Muráth 2000: 27). Az idősödéstudomány, a társadalom idősödése, az öregedő társadalom témaköre – a szakosodás és a globalitás jegyében – minden bizonnyal ilyen új terület, amelynek a szakszókincsét a közeli jövőben érdemes feldolgozni, és egynyelvű értelmező szótárakban, két- és többnyelvű szakszótárakban, valamint terminológiai adatbázisokban összegezni. Ez

a terminológiai és szaklexikográfiai munka jelentős mértékben elő fogja segíteni az idősügy jobb és hatékonyabb „kommunikációját”:

„Magyarországon jelenleg teljesen hiányzik az idősügy tudatos, rendszerbe foglalt kommunikációja. Szintén problémát jelent a meglévő programok, kezdeményezések elégtelen, hiányos kommunikációja. Ennek hiányában az idősek informálása az elérhető szolgáltatások köréről, az idősödők és idősek részére biztosított juttatásokról, szolgáltatásokról, illetve az idősödéshez kapcsolódó kérdésekről nem megfelelő. S így a társadalom figyelmének felkeltése, az időskorhoz kapcsolódó negatív sztereotípiák eloszlátása, a társadalmi érzékenyítés sem működik megfelelően.”¹

A jövőbeli, időskorral foglalkozó szaklexikográfiai művekben minden bizonnyal több változat szerepel majd az idős emberek elnevezésére. Nézzük meg röviden, hogy jelenleg milyen szavakkal jelöljük leggyakrabban az említett korcsoportot.

3. Idősek – Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) elnevezései

Az idősödéstudománnyal foglalkozó szakirodalomban a leggyakrabban idézett elnevezések a WHO kronológiai életkor szerinti felosztását veszik alapul. A WHO az időskort az alábbi szakaszokra osztja:

- 60–75 év: idősödés vagy korai öregkor,
- 75–90 év: időskor vagy késői öregkor,
- 90 év felett: aggkor. (Semsei 2014)

Az Idősügyi Nemzeti Stratégiáról szóló 81/2009. (X. 2.) OGY határozat² Idősek a WHO szerint című fejezetében azt olvashatjuk, hogy az Idősügyi Nemzeti Stratégia is az Egészségügyi Világszervezet életkor szerinti felosztását használja. A korcsoportok elnevezése – magyar fordításban – az alábbiak szerint történik:

- idősödők: a 60–74 év közöttiek,
- idősek: a 75–89 év közöttiek,
- nagyon idősek, aggok: a 90 év fölötti személyek.

¹ Az Idősügyi Nemzeti Stratégiáról szóló 81/2009. (X. 2.) OGY határozat <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A09H0081.OGY>

² <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A09H0081.OGY>

A Stratégiában nem szerepelnek a *korai és késői öregkor* terminusok, mindösszesen egy alkalommal fordul elő a következő kifejezésben: *korai öregségi nyugdíjazási formák*. Fordítástechnikai szempontból figyelemre méltó a szerzők megjegyzése a 90 év fölötti személyekkel kapcsolatban: „nagyon idősök – magyar fordításban a nem egészen jól hangzó *aggok*”.

A Stratégia tehát a fenti három korcsoportot együttesen tekinti időseknek, azzal a megjegyzéssel, hogy a hazai munkaerő-piaci sajátosságok okán már a 45 éven felüliek is „seniorokként kezelendők”.

„A 45 éven felüliek foglalkoztatását segítő szervezetek, mint például a Senior Foglalkoztatási Klubok országos hálózatának vagy hasonló kezdeményezések továbbfejlesztésével a foglalkoztatást támogató és elfogadó jellegű gazdasági és társadalmi magatartási minták, jó gyakorlatok bővítése és fejlesztése.”

„Szükséges az idősödő és idős emberek foglalkoztatási szintjének javítása:

- a 45 év feletti foglalkoztatási arányának növelésével, a szeniorfoglalkoztatás fejlesztésével, a munkaerőpiacról való korai kikerülés megelőzésével ...” (Kiemelés a szerzőtől.)³

A *seniorok* szó jelentésének részletes kifejtésére a Stratégiában nem kerül sor, a *szeniorfoglalkoztatáson* kívül csak a sporttal kapcsolatosan fordul elő: *seniorsport, seniorkorú versenyzők* stb.

Terminológiai és szaklexikográfiai szempontból is érdekes lesz majd megfigyelni az idősödéstudomány szókincsére jellemző konnotációk – már napjainkban is érzékelhető, pozitív irányba történő – átalakulását, amikor sikerül megvalósítani a Stratégiában jelzett paradigmaváltást: „A Stratégia lényege egy paradigmaváltás elfogadtatása és érvényre juttatása, mely szerint az idősekről való gondoskodásban a korábbi deficitmodell (veszteségekre történő összpontosítás) helyett a fejlődésmodellben (a meglévő képességek megőrzése, szunnyadó készségek előhívása) szükséges gondolkodni és cselekedni.”

Napjainkban nincs egyértelmű terminológiai határ az *öreg* és *idős* szavak között, amelyeket szinonimaként kezelünk: egyaránt létezik *idősödés* és *öregedés*, *időskor* és *öregkor*. Ugyanakkor a

³ <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A09H0081.OGY>

tudományterület elnevezésében gyakrabban fordul elő az *idősödéstudomány*, mint az *öregedéstudomány* terminus. Természetesen az érzelmi és konnotatív jelentésspektusokban – kontextustól függően – olykor eltérések figyelhetők meg.

Sok esetben az angolról magyarra fordítás határozza meg egy adott terminus (pl. *old age, old people, the elderly, the elders, early elderly, late elderly, young old, middle old, very old, oldest-old, old-old* stb.) gyakoribb használatát vagy elterjedését. Például a fenti WHO taxonómia az alábbi fordításban is ismert:

- 60–75 év között: öregedő kor,
- 75–90 év között: öregkor,
- 90–100 év között: aggkor,
- 100 év felett: matuzsálemi kor (Boga 2014: 68–69).

Újabban az alábbi tagolás is elterjedt:

- 65–74 év: fiatal-öreg,
- 75–84 év: közép-öreg,
- 85 év felett: öreg-öreg (Boga 2014: 69).

Boga Bálint *Pillantás a dombról. Válogatott fejezetek az idősödéstudomány területéről* című könyvében az *idősödés* és az *öregség, öregedés* szavak jelentéséről az alábbiakat írja: „Az idő múlásának tényét fejezi ki az 'idősödés' és 'korosodás' (*ageing*) kifejezés, az 'öregség' szó inkább a bekövetkező változásokra utal (*senescence*), az egyiknél a kvantitatív, a másiknál a kvalitatív jelenségeket számba véve” (Boga 2014: 69).

Érdekes megjegyezni, hogy például Japánban az öregedéstudományi társaságok, nevezetesen a Japán Gerontológiai Társaság és a Japán Geriátriai Társaság javaslatára 75 éves kortól számít valaki *öregnek*.⁴ A szigetországban ugyanis mind több idősebb ember őrzi meg szellemi és fizikai aktivitását 65 éves kora után is, és szívesen dolgozik, illetve tanul vagy vesz részt önkéntes tevékenységekben. A *félöregek* (65–74 évesek) aktív társas életet élnek, és komoly támaszt nyújtanak a társadalomnak, közösségeknek, családnak. A 90 éven felülieket a *superöreg* szóval illetik, ami azt sugallja, hogy ők nem *aggok*.

⁴ MTI, 2017. január 5.

https://hvg.hu/elet/20170105_Japanban_mar_kitolnak_az_oregseg_korhatarat

4. Szépkorúak

A mindennapi kommunikációban és a médiában az idős emberek megnevezésére használt egyik leggyakoribb szó a *szépkorúak*. A *szépkorú* fogalmának terminusként történő definiálását azonban nem találjuk meg a szakirodalomban. Kit is tekintünk szépkorúnak? Hány évesek a szépkorúak? Hány éves kortól számít valaki szépkorúnak?

A 255/2008. (X. 21.) Kormányrendelet a *szépkorúak jubileumi köszöntéséről* például a 90. életévüket betöltött személyeket nevezi szépkorúaknak.

„1. § (1) A Kormány Magyarország nevében köszönti a **90., a 95., a 100., a 105., a 110. és a 115. életévüket betöltött, Magyarországon bejelentett lakóhellyel rendelkező**

a) magyar állampolgárokat,

b) a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény (a továbbiakban: Szmvt.) szerint a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyeket, amennyiben az e bekezdés szerinti életkor (a továbbiakban: **szépkor**) betöltésének időpontjában az Szmvt.-ben meghatározottak szerint a szabad mozgás és a három hónapot meghaladó tartózkodási jogát Magyarország területén gyakorolják [az a)–b) pontban foglaltak a továbbiakban együtt: **szépkorú személy**].”⁵ (Kiemelés a szerzőtől.)

Eöry Vilma (2007) kétkötetes *Értelmező Szótárában* egyáltalán nem szerepel a *szépkor* vagy *szépkorúak* kifejezés, a Wikipédia pedig a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda honlapján (e-nyelv.hu) található információ alapján a fentebb említett jogi definícióra hivatkozik, illetve kiegészíti azt a hétköznapi értelmezéssel: „A szépkorú Magyarországon – jogszabály szerint – olyan idős személy, aki a 90. életévét már betöltötte. Ezt az eufemisztikus (szépítő) kifejezést a köznyelvben néha ennél kevésbé idős, akár 60–70 éves korúakra is értik.”

Érdemes azt is megjegyeznünk, hogy napjainkban a *szépkor*, illetve a *szépkorúak* kifejezés nem szerepel a helyesírási szótárakban. Nem szerepel a *szépkorúak* kifejezés az Arcanum Digitális Tudománytár adatbázisaiban sem.

⁵ 255/2008. (X. 21.) Korm. rendelet a szépkorúak jubileumi köszöntéséről
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0800255.kor>

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda honlapján Dede Éva tanácsadó a szépkorúak életkorára vonatkozó kérdésre az alábbiakat válaszolja: „A ’szépkorú’-t alapvetően az ’idős’ (esetleg a ’nyugdíjas’) eufemisztikus (szépítő) szinonimájaként használják: elképzelhető 60–70 éves korúakra értve is, bár sokszor inkább az időskor legkésőbbi fokára alkalmazzák. Egyes jogi szövegek kifejezetten azokat határozzák meg így, akik betöltötték 90., 95. vagy 100. életévüket” (Dede 2010).

A hétköznapi nyelvhasználatban a *szépkorúak* – fentiekben idézett – jogi definíciója nyilvánvalóan nem tükrözi a valóságot. A szépkorúak jelentésének meghatározásakor célszerű azokból a példákból kiindulnunk, amelyekkel egyre gyakrabban találkozunk az interneten: ezek a szépkorúak számára szervezett különböző rendezvények, egyetemek, tanfolyamok és klubfoglalkozások. Például a miskolci *Szépkorúak Háza*, amely egy bentlakásos, ápolást és gondozást nyújtó intézmény, a nyugdíjkorhatárt elért idős személyeket fogadja, vagyis a szépkorúságot a nyugdíjkorhatár eléréséhez köti. A *Szépkorúak Testébresztő Sportfesztiválja* (Cegléd, 2016) felhívásában a szépkorúakat *régebb óta fiataloknak*, illetve *nyugdíjasoknak* nevezi. A *Szépkorúak Akadémiája* Miskolcon immáron 10. éve az 50 év feletti, tanulni vágyó érdeklődők számára oktatja a Miskolci Egyetem nyolc karának és intézetének különböző diszciplínáit. Az *Észak-Magyarországi Szenior Szabadegyetem* Kazincbarcikán szintén az 50. életév betöltéséhez kapcsolja a jelentkezés feltételét. A szépkorú idegennyelv-tanulóknak szóló reklámok az 55 évesnél idősebb embereket tekintik célcsoportnak (55+ életkorú), ahogyan azt a nyelvviskolák hirdetései is tükrözik.

A *szépkorúak* szó napjaink nyelvhasználatában olykor negatív konnotációval is előfordul. A már idézett Idősügyi Nemzeti Stratégia tartalmazza az alábbi mondatokat, amelyekben a szépkorúakat olyan személyeknek minősítik, akik a második gyermekkorukat élik, vagyis a szépkorúakat „kiskorúsítják”.

„Szépkorúak kiskorúsítása

*Sokan az idősödők és idősek közül sem tekintik olyan éveknek a harmadik életszakaszt, melyek új lehetőségeket, kiteljesedett önmegvalósítást hozhatnak. Gyakori **negatív sztereotípi**a, hogy ez az életkor a második gyermekkor. Ugyancsak gyakori jelenség a szépkorúak kiskorúsítása.”⁶ (Kiemelés a szerzőtől.)*

⁶ <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A09H0081.OGY.2.2.6>.
Tevékenységek, mindennapi aktivitások, életminőség, közérzet.

5. Harmadik kor – negyedik kor

A szakirodalomban a *harmadik kor* kifejezés rendszerint a 60 éven felüliek csoportjára vonatkozik, míg a *negyedik kor* képviselőit a 80 év felettiek alkotják. Ez utóbbi korcsoport aránya a társadalomban szintén növekvő tendenciát mutat.

A *harmadik kor* és *negyedik kor* terminusok Peter Laslett (1989) brit történész nevéhez kapcsolódnak, aki az életet négy szakaszra osztotta fel, melyek közül az ún. *virágkort* a harmadik szakasz, vagyis a harmadik kor jelenti. Nézete szerint ez az a kor, amikor az egyén még egészséges, még ereje teljében van, ugyanakkor már érett és megfelelő tapasztalatokkal rendelkezik, emellett elegendő szabadideje is van ahhoz, hogy olyan tevékenységeket végezzen, amelyekhez ért, amelyekkel szívesen foglalkozik. Olyan dolgokkal foglalkozik, amelyekkel korábban is szeretett volna, de nem volt rá ideje. Sokan ebben az életszakaszban valósítják meg álmaikat, amelyekre a korábbi életszakaszokban szintén nem jutott idő.

A Laslett szerinti korfelosztás pozitív szemléletet tükröz, bár napjainkban már a negyedik kort sem csak az elmúlással jellemezzük:

- első kor: ebben az életszakaszban az egyén másoktól függ, ez a szocializáció és a tanulás időszaka,
- második kor: a függetlenség, a felelősség és a munka ideje,
- harmadik kor: az aktív nyugdíjas évek kora, amelyben fontos szerepe van az egyén személyes teljesítményének, különböző tevékenységeinek,
- negyedik kor: a hanyatlás, az elmúlás időszaka.

A XX. század 70-es, 80-as éveitől kezdődően a világ számos országában működnek harmadik kor egyetemei, alakultak ki különböző szervezeti formák, egy-egy országra jellemző modellek, amelyeknek célja az idősekkel való foglalkozás.⁷

⁷ <http://www.u3a.org.uk>

6. Az életkor különböző elnevezései

Az *időskor* fogalma rendkívül összetett, különböző szintek (pl. organikus, funkcionális, szociológiai stb.) és szempontok (pl. társadalmi, személyes stb.) kölcsönhatását ötvözi. Az idősödéstudomány, az időskorral kapcsolatos társadalmi, gazdasági döntéshozási mechanizmus, valamint a laikusok nyelvhasználatának egyaránt meghatározó eleme, hogy milyen paraméterek alapján tekintünk valakit idősnak.

Közismert, hogy az emberek életkorát többféle szempont szerint lehet meghatározni, ezért beszélhetünk kronológiai, biológiai, látszólagos, pszichológiai, szociológiai életkorról, de a szakirodalomban olvashatunk átlagéletkorról és maximális életkorról is (Semsei 2014).

1. táblázat

Különböző életkor-elnevezések és definíciók (Semsei 2014 alapján)

	Életkor elnevezése	Definíció
1.	kronológiai életkor	az évek száma a születés időpontjától
2.	biológiai életkor	az egészségi állapot függvénye
3.	szociológiai életkor	a társadalom milyen idősnak tartja az egyént
4.	pszichológiai életkor	az egyén saját életkor érzete: ki milyen idősnak érzi magát?
5.	látszólagos életkor	külső megítélés: hány évesnek néz ki az egyén?
6.	átlagéletkor	a születéskor várható élettartam
7.	maximális életkor	a génjeinkbe kódolt korhatár

A fentiekben a szakirodalom alapján összegeztük a különböző életkor-elnevezéseket és definíciókat. Napjainkban célszerűnek tűnik egy újabb életkor-meghatározás és -definíció bevezetése, nevezetesen a *digitális életkor* fogalmának a használata. Ez a terminus az *e-ageing* világában azt takarja, hogy egy ember kronológiai életkorából hány évet töltött a digitális világban. Ha például valaki 80 éves (kronológiai életkor), és 60 éves kora óta használja az internetet, akkor az ő digitális életkora 20 év. Ez a szám azonban a lényegi mutatók alapján nem egyezik meg egy 25 éves

fiatalember 20 éves digitális életkorával, aki 5 éves kora óta él a web.2 világában. Célszerű tehát a digitális életkor aránypárok segítségével történő megadása, ahol az első szám a kronológiai életkor, a második a digitális: esetünkben 80:20, illetve 25:20. Erre azért van szükség, mert bár példánkban matematikailag egyezik a két különböző generációt képviselő ember digitális életkora, minőség szempontjából azonban nem. A *digitális bennszülöttek* az internet világában nőnek fel, a web 2.0 világában szocializálódnak, míg az idősebb nemzedék, a *digitális bevándorlók* csak életük derekán vagy idős korban kerülnek először kapcsolatba az internettel.

Az egyéb kormeghatározásokhoz hasonlóan a digitális életkor is változó (mint pl. az átlagéletkor), sőt idővel értelmét veszti, mert az Y, Z és alfa generációk már pár éves koruktól kezdődően ismerik és használják az internetet. Ez egyben azt is jelenti, hogy esetükben a kronológiai életkor gyakorlatilag majdnem azonos a digitális életkorral. A digitális életkor fogalmának napjainkban, a XXI. század első évtizedeiben van jelentősége, mert jelenleg Magyarországon hat különböző generáció él együtt, akik eltérő kapcsolatban vannak a digitális világgal.

Az idős emberek digitális életkora rendszerint szorosan összefügg az élethosszig tartó tanulás szándékával, motivációival, képességével. Minél magasabb a szépkorúak digitális életkora, annál nagyobb a motivációjuk a tanulásra, és annál szívesebben használnak IKT eszközöket a tanulásban és a mindennapi kommunikációban is. Kutatások igazolják⁸, hogy a COVID-19 járvány miatti karantént jobban viselték el azok az idős emberek, akik – magasabb digitális életkoruknak köszönhetően – használni tudták a modern kommunikációs eszközöket, és az internet segítségével naponta beszéltek családtagjaikkal, barátaikkal.

Az 1. táblázat – a digitális életkoron kívül – további kategóriákkal is kiegészíthető, ilyen lehet például a *társadalmi életkor*, amely elsődlegesen a nyugdíjba vonulás mindenkori időpontjával határozható meg.

7. Generációk

Magyarországon – ahogyan már említettük – jelenleg hat generáció él együtt. A generációk születési idejének pontos meghatározása a szakirodalomban (matematikai szempontból) nem teljesen azonos,

⁸ vö. www.harmadikkoregyeteme.hu

lényegét tekintve azonban megegyezik. Az alábbi adatok az egyik lehetséges felosztást mutatják be (Tari 2010, 2011, 2015, Endrei 2015):

- építők vagy más néven csendes, illetve veterán generáció (1925–1945 között születettek),
- baby boomerek (1945–1964 között születettek), ezen belül, szűkebb időszakra vonatkozóan (1950–1956) a Ratkó-korszak generációja,
- X generáció (1965–1979 között születettek),
- Y generáció (1980–1994 között születettek),
- Z generáció (1995–2000 között születettek),
- alfa generáció (2010 után születettek).

A generációk jellemzését tartalmazó művek rendszerint további terminusokkal, illetve állandó jelzőkkel illetik az egyes generációkat:

- a helyettünk (is) emlékező generáció: a veteránok,
- az önzőnek titulált hős nemzedék: a baby boomerek,
- a sikerre ítélt generáció: az X-esek,
- a kettészakadt nemzedék: az Y generáció,
- a (még) meg nem értett generáció: a Z-sek,
- akik kitörnek a négy fal közül: az alfák. (Steigervald 2020: 73–155)

A számok és az életkori sajátosságok alapján az idősek csoportjába a veterán generáció tagjai, valamint a baby boomer generáció tagjainak egy része tartozik. Jelen cikk írásának időpontjában e két generációt alkotó emberek 55–95 évesek, akik közül a WHO felosztása alapján a 60+ évesek tartoznak az idősek csoportjába.

A generációelmélet szerint az egyes generációkhoz tartozókat ún. generációs jegyek jellemzik, amelyeket egy adott intervallumban születettek azonos gondolkodása, világlátása, élettapasztalata, normarendszere és viselkedése határoz meg. „A generációs jegyek sok esetben egy egész életen keresztül meghatározzák ezeknek a csoportoknak – azaz a generációknak – a gondolkodását, míg az előttük vagy utánuk született nemzedékekét nem. Ráadásul akkor sem, amikor utóbbiak majd ugyanabba az életkorba lépnek” (Steigervald 2020: 33).

8. Az időskorúak heterogén csoportjai

Gerontológiai axióma, hogy az öregedés univerzális (minden élő szervezet sajátja), progresszív (előrehaladó), permanens (állandó) és irreverzibilis (visszafordíthatatlan) folyamat, amely azonban genetikai

és külső tényezőktől függően – olykor jelentős – interindividuális és intraindividuális különbségeket mutat. Tehát az egyes egyedek öregedési folyamata és az egyeden belüli öregedési folyamatok is eltérően zajlanak. Az idősor pozitív megítélésével kapcsolatos paradigmaváltás megvalósításának és érvényre juttatásának egyik fontos előfeltétele az említett különbségek meghatározása – többek között – a terminológia világában.

Az idősorok mindegyik csoportjára jellemző a heterogenitás. Ezen különbözőségek már korábban is tükröződtek a terminológiában, a jó és rossz állapotú idősorokat régóta két kategóriába sorolták, és a két végletet koronként különböző kifejezésekkel jellemezték:

- egészséges ↔ elesett, dekrepit (rokkant, elaggott) (XX. század fordulója),
- normális öregedés ↔ kóros öregedés (XIX. századtól 1950-es évek),
- támogatásra szoruló ↔ már teljesen elesett (1940–1970-es évek),
- aktív ↔ gondozásra szoruló (1970-es évek),
- fiatal öreg ↔ öreg öreg (1980-as évek),
- harmadik kor ↔ negyedik kor (1980-as évek vége, 1990-es évek),
- autonóm ↔ dependens (1990-es évek) (Boga 2014: 70–71),
- normatív öregedés ↔ patológiás öregedés (napjainkban),
- önálló ↔ kiszolgáltatott (napjainkban).

A fenti terminusok az öregedés kontinuumának két végén elhelyezkedő egyének csoportját jellemzik, azonban számos köztes kategória is létezik. Itt hiányoznak a terminusok, az idősödés folyamatának és az idős emberek állapotának a jellemzése leírással, körülírással történik. Boga Bálint, a Magyar Gerontológiai és Geriátriai Társaság volt elnöke a már idézett *Pillantás a dombról. Válogatott fejezetek az idősödéstudomány területéről* c. könyvében kifejti, hogy az idős emberek életminőségét nem az életkor, hanem alapvetően négy tényező határozza meg:

- a testi közérzet,
- a lelki közérzet,
- a napi feladatok végrehajtásának komfortja,
- a kedvtelések végzésének képessége és lehetősége. (Boga 2014: 198)

Így amikor például általában beszélünk az idősök idegennyelv-tanulásáról (kedvtelések végzésének képessége és lehetősége), nehéz meghatározni, hogy – a négy tényező és azok különböző kombinációinak függvényében – valójában milyen a célcsoport. Az alábbiakban néhány lehetőséget sorolunk fel:

- az idős ember beteg, az egészségéért, az életéért küzd, más nem foglalkoztatja,
- az élethosszig tartó tanulásról (*lifelong learning* – LLL) nem hallott, nem ismeri azt,
- hallott és tud az élethosszig tartó tanulásról, többek között az időskori idegennyelv-tanulásról, de nem érdekli, sőt kritikával, elutasítással fogadja („tanultam én már egész életemben eleget”),
- nem utasítja el, de ő maga nem vesz részt tanulásban,
- aktív nyelvtanuló (az okok nagyon eltérőek lehetnek: konkrét célja van, pl. külföldi utazás, szórakozásból tanul, demenciaprevenció miatt tanul stb.),
- több idegen nyelvet is tanul,
- részt vesz a nyelvtanulói csoportok szervezésében,
- ő maga is oktat idegen nyelveket.

A fenti, távolról sem teljes felsorolás egyrészt azt mutatja, hogy csupán egyetlen szempontot, az LLL szempontját alapul véve is igazolható, hogy mennyire heterogén az idősök csoportja, másrészt azt tükrözi, hogy hiányoznak a terminusok az egyes időskori tanulási attitűdök megnevezésére.

9. Összegzés

Az idősödés rendkívül sokszínű, összetett bio-pszicho-szociális folyamat, amelynek során a „humán triász (biológiai/szomatikus, mentális/pszichés, szociális szféra) bármelyike fellazulhat” (Boga 2014: 136), és megnehezítheti az aktív, tevékeny és egészséges öregedést. Az idős emberekkel szembeni attitűd a valósághoz hűen tükrözi egy adott társadalom fejlettségi szintjét, értékrendjét és erkölcsi, etikai normáit. Emellett a demográfiai változások és a korfa alakulása is döntően befolyásolja az idős emberek megítélését, a társadalomban elfoglalt helyük és szerepük meghatározását, valamint a speciális szükségleteik és igényeik kielégítésére fordított anyagi eszközök mennyiségét.

Ha valamiről szólunk, ha valamit jellemzünk vagy „diagnosztizálunk”, akkor a dolgokat a nevükön kell nevezni, meghatározott szakszavakat, terminusokat kell használnunk. Fontos, hogy ez ne legyen stigmatizáló, ne kötődjön negatív címkézéshez vagy negatív konnotációkhoz, ami nem szakmai, hanem szociálpszichológiai értelemben minősít. Az elmúlt évtizedekben tanúi lehettünk az idősödéssel kapcsolatos terminológia változásának. Olyan új – többnyire pozitív konnotációjú – kifejezések születtek, mint az *aktív öregedés*, *sikeres idősödés*, *tudatos öregedés*, *tevékeny időskor*, *harmadik kor*, *negyedik kor*, *fenntartható egészség*, *szunnyadó képességek*, *időskori kompetenciák*, *senior sport*, *harmadik kor egyeteme*, *szépkorúak akadémiája*, *tanuló társadalom*, *ezüst gazdaság*, *őszülő társadalom*, *minőségi demográfiai öregedés*, *gerontechnológia* stb.

A társadalom idős emberekhez való viszonyát, valamint az idősödéshez való saját viszonyunkat – számos gazdasági, demográfiai, biológiai, egészségtudományi, geriátriai, gerontológiai, szociális, szociálpszichológiai stb. tényező mellett – alapvetően határozza meg a társadalmi kommunikáció. Nevezetesen azok az interakciók, ahol az idősödésről esik szó a tudományos életben, az oktatásban, a médiában vagy a hétköznapi kommunikációban. A különböző kommunikációs színtereken egyre inkább érződik az idősödés megítélésével összefüggő paradigmaváltás hatása. Ezért is fontos az idősödéssel kapcsolatos, átfogó, az elmúlt évtizedekben végbemenő szemléletváltást tükröző terminológiai és szaklexikográfiai munka.

Szótárak

Eöry V. (főszerk.) 2007. *Értelmező Szótár. Értelmezések, példamondatok, szinonimák, ellentétek, szólások, közmondások, etimológiák, nyelvhasználati tanácsok és fogalomköri csoportok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Irodalom

- Boga B. 2014. *Pillantás a dombról. Válogatott fejezetek az idősödéstudomány területéről*. Budapest: united p.c. kiadó.
- Dede É. 2010. <http://www.e-nyelv.hu/2010-08-15/szepkoru/> [2020. december 1.]
- Endrei J. 2015. *Korhatártalanul – 50 után is aktívan*. Budapest: Endrei Könyvek Kiadó.

- Kenesei Zs. – Kiss K. – Kolos K. – Kovács E. – Michalkó G. – Sziva I. 2019. Idősödő társadalmak mint a társadalmi innováció motorjai. *Magyar Tudomány* 7. https://mersz.hu/hivatkozas/matud_f25826#matud_f25826 [2020. december 1.]
- Laslett, P. 1989. *A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age*. London: Harvard University Press.
- Mari, D. 2018. *Az aktív időskor művészete avagy séta százévesekkel*. (Fordította: Kárpáti Zsuzsa). Budapest: Corvina Kiadó.
- Muráth J. 2000. A magyar szaklexikográfia – történeti áttekintés. In: Muráth J. (szerk.) *Magyar szaklexikográfia*. (Lexikográfiai füzetek 10). Budapest: Tinta Könyvkiadó. 9–37.
- Semsei I. 2014. *Gerontológia*. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010_0020_gerontologia_magyar/1_gerontologiai_alapismeretek.html [2020. december 1.]
- Steigervald K. 2020. *Generációk harca. Hogyan értsük meg egymást?* Budapest: Partvonal Könyvkiadó.
- Tari A. 2010. *Y generáció*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Tari A. 2011. *Z generáció*. Budapest: Tericum Kiadó Kft.
- Tari A. 2015. *Generációk online*. Budapest: Tericum Kiadó Kft.
- Vekerdy T. 1996. *Kicsikről nagyoknak*. Budapest: Park Könyvkiadó.
- Wolters Kluwer 2017. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0800255.KOR [2020. december 1.]

Fata Ildikó

Tomori Pál Főiskola
Fata.Ildiko@tpfk.hu

Tanulói szótárak: jelen és jövő¹

A rendszerváltás óta eltelt 30 éves időszakban a szótárak piacán is megújulást és nyelvi sokszínűséget tapasztalhattunk (vö. Borbás 2004, Kiss 2018). Jelen tanulmányunkban a kétnyelvű, nyelvtanulási célra készített szótárak elméleti és gyakorlati megközelítésére fókuszálunk. Tanulmányunk elméleti részében a hazai metalexikográfiai szakirodalom áttekintésére vállalkozunk, a vizsgálandó szótártípus terminológiai és tipológiai megközelítését kínáljuk. Tanulmányunk gyakorlati részében bemutatunk néhány példát a vizsgált szótártípus szótárkiadói gyakorlatban tapasztalható elnevezéseire, majd két szótárkiadó – a Grimm Könyvkiadó és a Tinta Könyvkiadó – jó gyakorlatairól számolunk be a nyelvtanulóknak szánt kétnyelvű szótártípusok és -családok terén. A harmadik rész jövőbeli perspektívákat vázol fel a kétnyelvű, nyelvtanulási céllal készített nyomtatott és elektronikus szótárak vonatkozásában. Ebben a részben utalunk a digitális lexikográfia jövőjével foglalkozó Villa-Vigoni 15 tézise közül azokra, melyek közvetlenül a jövő nyelvtanulási célú szótáraitra is vonatkoztathatók.

Kulcsszavak: *tanulósztár, tanulói szótár, hazai metalexikográfia eredményei, szótárkiadói jó gyakorlatok, jövőbeli perspektívák*

1. Bevezetés

A rendszerváltás óta eltelt 30 éves időszakban a szótárak piacán is megújulást és nyelvi sokszínűséget tapasztalhattunk (vö. Borbás 2004, Kiss 2018), ezért lehetetlen egyetlen tanulmány keretében

¹ Ezúton köszönöm Magay Tamás professzor úrnak, hogy hozzájárult tanulmányom címéhez. A cím utalást tartalmaz Professor úr 2006-ban megjelent *Tanulói szótárak: múlt és jelen* című cikkére, melyben a szerző bemutatja az angol gyökerű *learner's* típusú egy nyelvű szótár keletkezés- és fejlődéstörténetét, az elsőként megjelent szótárakat követően az újabbak előnyeit és hátrányait, valamint a hazai megjelenésű két nyelvű, angol–magyar tanulói szótárak és szótárkoncepciók más nyelvpárokra való adaptálhatóságának lehetőségét.

vállalkoznunk arra, hogy áttekintsük a tanulói szótárak kínálatát. Jelen keretek között a kétnyelvű, nyelvtanulási célra készített szótárak elméleti és gyakorlati megközelítésére fókuszálunk.

A rendszerváltást követően a magyarországi elméleti és a gyakorlati lexikográfiát is a megélénkülés és a felpezsdülés jellemezte. Szerencsés esetben a szótárkészítők maguk is lexikográfusok voltak, így az új típusú szótárakban összekapcsolódott a szótárírási elmélet és a gyakorlat.

A tanulói szótárak közvetlen „előfutárainak” tekinthetjük a rendszerváltást megelőzően vagy azt követően kiadott, szókincsükben teljesen megújuló kétnyelvű hagyományos nagy- és kézisztótárakat (vö. Akadémiai Kiadó és Grimm Könyvkiadó kínálata), továbbá a modern kontrasztív nyelvészeti kutatások (pl. kollokációk, frazeologizmusok, vonzatok) eredményeit tükröző kétnyelvű, felsőoktatásban használatos szótárakat: vö. Affranio – Fábíán (1996), Apreszjan – Páll (1982), Bárdosi (1997), Fábíán (1996), Hessky (1993), László – Szanyi (1991).

A tanuló- / tanulói szótárt Tarp (2011: 223f.) definíciója² alapján az alábbiak szerint értelmezzük: „A tanuló- / tanulói szótár egy olyan tudományos és gyakorlatias elveket követő szótár, amelyet kifejezetten azért alkottak meg, hogy segítse az anyanyelv és idegen nyelv tanulását. A tanuló- / tanulói szótár a pedagógiai szótár szinonimája, ám míg előbbi a tanulóra, utóbbi a tanárra fókuszál.”

Tanulmányunk első részében a definiálandó szótártípus terminológiai megközelítését kínáljuk, melynek során a hazai metalexikográfiai szakirodalomból vett példák segítségével körülhatároljuk az adott szótártípust jelölő egyik vagy másik elnevezést (*tanulói* vagy *tanulósztótár*). A tipológiai megközelítéssel az ismert szótártipológiák alapján soroljuk be a definiálandó szótártípust.

Tanulmányunk második részében bemutatunk néhány példát a vizsgált szótártípus szótárkiadói gyakorlatban tapasztalható elnevezéseire, majd két szótárkiadó – a Grimm Könyvkiadó és a Tinta Könyvkiadó – jó gyakorlatairól számolunk be a nyelvtanulóknak szánt *kétnyelvű* szótár családot és -típusok terén.

A harmadik rész jövőbeli perspektívákat vázol fel a nyelvtanulási céllal készített szótárak vonatkozásában.

² Fordítás tőlem – F.I.

2. Tanulói vs. tanulószótárak a hazai metalexikográfiai szakirodalomban

2.1. Terminológiai megközelítés

Az 1. táblázat a vizsgált szótártípus angol, német és magyar nyelvű elnevezéseit szemlélteti. A táblázat utolsó oszlopa pedig azt az évtizedet rögzíti, amikor az adott nyelvterületen megkezdődött az adott szótártípussal való tudományos foglalkozás. A továbbiakban a német és a magyar nyelvű elnevezéseket vesszük górcső alá.

1. táblázat

Példák a definiálandó szótártípus idegen nyelvű és magyar nyelvű elnevezéseire

Nyelv	A szótártípus elnevezése	A szótártípussal való tudományos foglalkozás kezdetei
angol	learner's dictionary	1960/70-es évek
német	Lernerwörterbuch / Lernwörterbuch	1980-as évek
magyar	tanulói szótár / tanulószótár	1990-es évek

Az alábbiakban kísérletet teszünk arra, hogy a hazai metalexikográfiai szakirodalomból vett példák segítségével körülhatároljuk az adott szótártípust jelölő egyik vagy másik elnevezést (*tanulói* vagy *tanulószótár*).

Magyarországon az utóbbi évtizedben három, a meghatározandó szótártípussal foglalkozó átfogó elméleti munka született: Hollós Zita német nyelven írt doktori disszertációja 2004-ben jelent meg, és egy, a Grimm Könyvkiadónál később (2014-ben) megjelent kétnyelvű (német–magyar) korpuszalapú kollokációs *tanulószótár* koncepciójának tudományos elméleti hátterét és gyakorlati megvalósításának lehetőségeit mutatta be (vö. Hollós 2004, 2014).

Fata Ildikó 2009-ben megjelent monográfiájában egy speciális tanulói és felhasználói kör, a fordítók és tolmácsok számára 2005-ben készített kétnyelvű *fordítói szakszótár* tudományos elméleti megközelítését és a szótár koncepcióját mutatja be (vö. Fata 2005, 2009a, 2010).

Kriston Renáta 2009-ben védte meg doktori disszertációját, melynek tárgya egy háromnyelvű (német–magyar–angol) turisztikai *tanulói szakszótár* koncepciójának bemutatása volt. A szerző egyúttal javaslatokat fogalmazott meg új szakszótárak koncepciójának kidolgozásához (vö. Kriston 2009).

A szótártípussal foglalkozó tanulmányok közül Magay (2006) nem definiálja, ugyanakkor – az angol *learner's* szótárak mellett – következetesen használja a *tanulói szótárak* elnevezést, még ha ezt nem is tartja szerencsésnek. Fontos megállapításokat tesz továbbá tanulmányában a tanulói szótárakkal szemben támasztott elvárásokról, melyeket a későbbiekben még idézni fogunk.

A 2014-ben megjelent *Magyar–szomáliai szótár* egyik szerzője, Joachim László is következetesen *tanulói szótárként* definiálja elméleti munkáiban a szótártípust, és részletesen ír a nyelvtanulói aspektus érvényesítéséről a szótárszerkesztési munkálatok során (ld. Joachim 2013a, 2013b, 2014).

Nyelvtanulói szótárként szokás aposztrofálni a 2007-ben megjelent *Oxford Angol–Magyar Szótár Nyelvtanulóknak* című szótárt (vö. Phillips 2007), illetve Oláh (2018: 85–90) recenziójában szintén *nyelvtanulói szótárnak* nevezi a *learnersdictionary.com*-os online szótárt. Szótárszemléjében a szerző a konkrét *nyelvtanulói szótár* bemutatása mellett összegzi az adott szótártípussal szembeni elvárásokat is, így munkája elméleti hozadékkal is bír.

Még egy forrásban leltünk rá a szótártípus *nyelvtanulói szótárként* való elnevezésére, ez pedig Durst et al. (2013) cikke, melyben a szerzők a *HUNLEARNER* magyar mint idegen nyelvi tanulói korpusz egyik alkalmazási lehetőségeként mutatják be a nyelvtanulói szótárt és definiálják tipológiai jegyeit.

Bielińska (2010) és Pantó-Naszályi (2013, 2019) munkái német nyelven íródtak, ezért sokkal inkább a német nyelvű *Lern-* és *Lernerwörterbuch* szótári elnevezések körültekintő szétválasztásához és meghatározásához járulnak hozzá, mintsem azok magyar nyelvű – *tanuló- és tanulói szótár* – elnevezéseikhez. A *Lernwörterbuch* elnevezés a lehetséges szótári funkciók közül (így például szövegértés és -alkotás) az idegen nyelvű szókincs nyelvtanuló általi önálló, szótárral történő elsajátítását tűzi ki célul (önálló szövegalkotás mint feladat – ismeretközvetítés képek, nyelvtan/országismereti és kulturális ablakok, továbbá egy jól kiépített, de transzparens, egyszerű utalórendszer alkalmazása segítségével). Ezért a német nyelvű elnevezést a magyar nyelvű *tanulószótárral* lehetne megfeleltetni. A *Lernerwörterbuch* elnevezés a szótári célcsoportot (*Adressatenbezogenheit*) tartja szem

előtt (nyelvtanuló), továbbá a szótárkommunikációs célok (olvasás, szövegértés és -alkotás, fordítás) elérését szolgálja, ily módon a magyar *tanulói szótár*nak feleltethető meg.

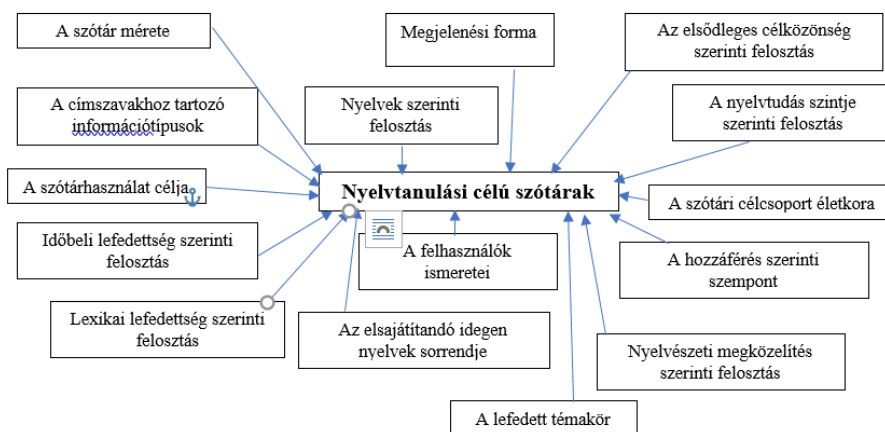
Az itt fel nem sorolt magyar nyelvű szakirodalmak szinonimaként kezelik e szótártípus két elnevezését, és gyakran előfordul, hogy egyazon mondaton/bekezdésen belül is mindkettőt használják.

A fentiekben ábrázolt szótárelnevezések körüli polémia számunkra az érem két oldalának tűnik attól függően, hogy a *szótári funkciót* (tanulósztár) vagy a *szótári célcsoportot* (tanulói szótár) szeretnénk-e hangsúlyozni.

2.2. Tipológiai megközelítés

Az 1. ábrán a körülhatárolandó szótártípus tipológiai jegyeit mutatjuk be. Az osztályozás alapját Atkins – Rundell (2008: 24–25), valamint Hartmann (2001: 71–73) – magyarul idézi Gaál (2016), illetve Joachim (2013b) – szótártipológiájának a vizsgált szótártípus szempontjából releváns elemei alkotják.

1. ábra
A nyelvtanulási célú szótárak tipológiai jegyei

A *szótár mérete* alapján megkülönböztetünk zseb-, kis-, közép-, kézi- és nagyszótárakat. Magay (2016: 63) figyelmeztet arra, hogy a tanulói szótár mérete még haladó nyelvtanuló esetében sem haladhatja meg a kézisztárnyi méretet.

Megjelenési forma szerint a nyelvtanulóknak szánt szótárak esetében is fontos tipológiai jegy a nyomtatott (papíralapú), illetve az elektronikus forma.

A *nyelvek szerinti felosztást* tekintve megkülönböztethetünk egynyelvű, két- (egyirányú vagy kétirányú) és többnyelvű, illetve kétnyelvűsített tanulói szótárakat. Utóbbi esetben a skaláris megkülönböztetés részletes tárgyalásától eltekintünk (ld. Magay 2006).

Az elsődleges célközönség szerinti felosztás: egynyelvű szótárak esetében például az adott nyelvet anyanyelvüként vagy idegen nyelvként tanulók (MID-szótárak). Joachim (2013b: 16) hívja fel a figyelmet arra, hogy a kétnyelvű szótárak esetében sem mindegy, hogy a szótár (az elsajátítandó nyelv, pl. a magyar vonatkozásában) valamennyi, más nyelvet beszélőt céloz meg, vagy csak egy másik nyelv beszélőit (például a szomáli nyelvet beszélők közösségét).

Kétnyelvű, nyelvtanulási célra készített szótárak esetében megfontolandó tipológiai jegy lehet, hogy *a célnyelv hányadik helyen áll az idegennyelv-tanulási sorrendben:* első, második, netán harmadik? Ez esetben a korábban tanult idegen nyelv(ek)et is célszerű bevonni a szótári koncepcióba.

Két- vagy többnyelvű szótárak esetében megkülönböztethetjük a *nyelvtudás szintjét* is, aszerint, hogy a szótár az A1, A2 vagy éppen a C1 szintű idegennyelv-tudással rendelkező nyelvtanulókat célozza meg.

A szótár tervezésénél érdemes szem előtt tartani a *szótári célcsoport életkorát* is: gyermek – kisiskolás – tanuló/diák – felnőtt – szépkorú.

A szótárhasználat céljának meghatározása különösen fontos a nyelvtanulók számára készítendő szótárak esetében. A hagyományos (aktív – passzív, dekódolás – kódolás, illetve forrásnyelvről célnyelvre és célnyelvről forrásnyelvre fordítás) – összefoglaló néven „*kommunikációorientált*” (*communication-orientated*) szótári funkciók – mellett Bergenholtz és Tarp (2003: 176f.) nyomán megkülönböztetjük az ún. „*ismeretorientált*” (*knowledge-orientated*) szótári funkciókat is. Ezek közül a legfontosabbak egy tanulói szótár vonatkozásában: általános kulturális, nyelvi és enciklopédikus információk nyújtása a szótárhasználók részére.

A *lefedett témakör* szempontjából egy szótár lehet általános vagy szaknyelvi szótár. Az általános nyelvi szótárak sorában megkülönböztetjük a) az általános nyelvet teljességében bemutató és a b) *speciális nyelvi szótárakat*. Az utóbbi csoportba tartoznak azok a szótárak, amelyek az *általános nyelvi szókincs speciális szempontú feldolgozását* kínálják. Ilyenek például a (nyelv)tanulóknak szánt

frazeologizmus- és szlengszótárak, igei vonzatszótárak, a kollokációkat, szintagmákat, fokozó / ellentétes értelmű szókapcsolatokat bemutató egy- vagy kétnyelvű szótárak, továbbá a nyelvtanulók speciális igényeit szem előtt tartó kulturális szótárak.

A *hozzáférés szerinti szempont* alapján a nyelvtanulóknak szánt szótárak is lehetnek alfabetikusak vagy tematikusak, esetlegesen képes, illusztrált szótárak.

Időbeli lefedettség és nyelvészeti megközelítés szerint a nyelvtanulóknak szánt szótáraknak az elsajátítandó célnyelv aktuális, mindennapi használatú szókincsét kell tükröznie, amit már a szótári korpusz összeállításánál is figyelembe kell venni (Joachim 2013b: 18). Ily módon a tanulói szótárak többnyire szinkrón és leíró jellegűek.

A fenti szemponthoz szorosan kapcsolódik a *lexikai lefedettség szerinti felosztás*: egy nyelvtanulóknak készített szótárnak tartalmaznia kell a címszóállományhoz tartozó hangtani (kiejtési), morfológiai, lexikológiai információkat, továbbá az aktuális nyelvhasználatot tükröző szlenget és neologizmusokat.

A szótári *címszavakhoz tartozó információ típusok* szerint célszerű a nyelvtanulóknak szánt szótárak esetében is megkülönböztetni nyelvi, enciklopédikus és hibrid szótárakat (e szótártípusokról részletesebben ld. Fata – Muráth 2020: 51).

Különösen a szótár értelmező szókincse (*defining vocabulary*) szempontjából meghatározóak a *felhasználók ismeretei*: (nyelvi) szakértőkről, olvasott, tanult felnőttekről, kisgyerekekről és nyelvtanulókról egyaránt beszélhetünk.

Mivel a szótárkészítők és szótárkiadók a nyelvtanulóknak szánt szótárak esetében is ritkán engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy kifejezetten egy célcsoportnak készítsenek szótárt, célszerű az egyes típusjegyeket kombinálva egy több célcsoport igényeit is kielégítő multifunkcionális szótárt megalkotni.

3. Hazai szótárkiadói jó gyakorlatok a nyelvtanulóknak szánt kétnyelvű szótárak terén

A 2000-es évektől kezdődően Magyarországon is sorra számolhatunk be szótárkiadói jó gyakorlatokról a nyelvtanulóknak szánt *kétnyelvű* szótárak terén.

Az alábbi általános megállapításokat tehetjük napjaink tanulószótár-piacáról: (1) Szerencsés esetben a szótárkészítők maguk is lexikográfusok, így az új típusú szótárakban összekapcsolódik a szótárírási elmélet és a gyakorlat. (2) Még szerencsésebb, ha a

szótárkonceptiókról elméleti munkák születnek, melyek bemutatják az adott szótár kapcsán alkalmazott szerkesztési elveket, illetve más szótárra, nyelvpárra való adaptálhatóságukat, ezzel is hozzájárulva a hazai metalexikográfia eredményeinek gyarapításához. (3) A tanulói szótárak piacán körvonalazódni látszik a szótárkiadók profilja: kétnyelvű, nyelvtanulási célú általános és szaknyelvi tanulószótárak; egynyelvű, az anyanyelv oktatását segítő általános nyelvi és az általános nyelv speciális szempontú feldolgozását kínáló egy- és kétnyelvű szótárak, továbbá kétnyelvű, általános nyelvi alapszótárak; külföldi kiadóktól átvett, kétnyelvűsített képes, illusztrált szótárak. (4) A szótárkiadói gyakorlat is terminológiai sokféleséggel jellemezhető a nyelvtanulóknak szánt szótárak terén (ld. a konkrét példánál): *iskolai szótár, tanulószótár, tanulói szótár, alapszótár, diákszótár, suliszótár, kétnyelvű könyvek nyelvtanulóknak, tematikus szókincstár* stb. (5) Sok esetben a szótárcím (illetve a Kiadói előszó) nem ad felvilágosítást a szótár típusáról és információkínálatáról, így feltétlenül javasoljuk a kiadóknak, hogy a szótárcímekben tüntessék fel, hogy az adott szótár nyelvtanulási céllal készült.

Nézzünk néhány példát a vizsgált szótártípus szótárkiadói gyakorlatban tapasztalható elnevezéseire!

A Grimm Könyvkiadó gyakorlatában – utalva a későbbiekben részletesen tárgyalt tanulószótár-sorozatra – a *tanulószótár* elnevezés látszik meghonosodni. Kiváló példa erre a *Német–magyar, Magyar–német tanulószótár* (Hessky – Iker 2018), illetve az *Angol–magyar, Magyar–angol tanulószótár* (Mozsárné Magay – P. Márkus 2018). A német–magyar változat kiadói előszavában a szótárelnevezés indoklására az alábbiakat olvashatjuk: 1) „... ez a szótártípus veszi ugyanis leginkább figyelembe az adott célcsoport – nyelvtanuló – igényeit.” 2) „A Tanulószótár nem véletlenül kapta a nevét: a szótár a szócikkeken túl tartalmaz számos – kifejezetten a nyelvtanuló számára fontos és hasznos információkat.”

Hollós Zitának 2014-ben a Grimm Könyvkiadónál megjelent a *SZÓKAPTÁR: Német–magyar SZÓkapcsolatTÁR* című szótára is „Korpuszalapú kollokációs *tanulószótár*”. A szótárprojekt leírásának (kollex.hu) bevezető – fogalmakat tisztázó – része is a nyelvtanulói célcsoportot helyezi előtérbe a szótárelnevezés választásánál, illetve a szótár a konkrét szövegalkotás során (szintagmatikai viszonyok feltárásában és helyes alkalmazásában) kíván segítséget nyújtani.

A szótárkiadói gyakorlatban mindössze két példát találtunk a *tanulói szótár* elnevezésre. Az egyik Magay Tamás 2003-ban, a Nemzeti Tankönyvkiadónál megjelent *Password. Angol–magyar tanulói szótár*

című szótára. A szótár kb. 28000 címszót, továbbá azok használatát bemutató mintegy 40000 példamondatot tartalmaz. Szókincse aktuális, naprakész. Táblázatok, tematikus képek, nyelvtani összefoglaló és egy magyar–angol mutató segítik a nyelvtanulást.

A másik példa a *tanulói szótár*ra a 2014-ben a Joachim László és Muhyadin Hussein Tukale szerzőpáros által megjelentetett *Magyar–szomáli szótár magyar nyelvet tanuló szomáloknak*. A magyar nyelvet tanuló (és tanulmányaik elején járó) szomáli anyanyelvűeknek készített szótár nyomtatott formában is megjelent, és online verziója is létezik. A szótár mintegy 2000 szócikket tartalmaz, a szótár szerkesztői körültekintően jártak el a szakirodalmi ajánlások tekintetében.

Tanulói szakszótárak esetében a jelzős szerkezet képzése miatt nem merül fel a tanuló- vagy tanulói előtag használatának kérdése, de Fata és Kriston mind megvalósult szótáraikban (Fata 2005, Illés et al. 2021), mind szótárkoncepcióikban és elméleti munkáikban (Fata 2009a, 2009b, Kriston 2009, 2013) a hagyományos és tanulói szakszótárak közötti különbségek esetén a szótári célcsoportot tartják szem előtt.

A továbbiakban a Grimm Könyvkiadó és a Tinta Könyvkiadó szótárkiadói jó gyakorlataira fókuszálva mutatunk be néhány, nyelvtanulóknak szánt kétnyelvű szótárcsaládot és szótárt.

A nyelvtanulási célú szótárak sorát Hollós Zita *Német–magyar suliszótára* nyitotta, amely nyomtatott formában 1999-ben jelent meg először a szegedi Grimm Könyvkiadónál. A nemzetközi visszhangot és a neves szaklapokban megjelent recenziókat követően már 2001-ben megjelent a szótár második, bővített kiadása. A szótári célcsoportot a magyar anyanyelvű, a német nyelvet idegen nyelvként már kezdő szinttől tanuló tizen- és huszoneves diákok alkotják. A címszóállományt 2600 címszó, valamint 2000–2500 összetétel és képzett szó alkotja 539 oldalon. Magyarországon ez volt az első, tudatosan egyirányú (mert a szótár csak *Német–magyar szótárrészt* tartalmaz) kétnyelvű szótár. A szerző szándéka ugyanis az volt, hogy a nyelvtanuló diákok már a nyelvtanulás korai szakaszában az idegen nyelvet szótári forrásnyelvként, az „idegen nyelvű közegben maradván” használják azt szövegértésre. A Magyar–német szójegyzék ugyanakkor alkalmassá teszi a szótárt a szövegalkotási funkciók ellátására is. A szótárkoncepcióról részletesen ld. Hollós szakdolgozatát (1998).

A Grimm Könyvkiadó nyelvtanulóknak szánt kétnyelvű szótárai az alábbi sorozatok szerint csoportosíthatók:

(1) *Tanulószótárak*: Ezek a német, francia, angol, orosz, spanyol, valamint magyar nyelvpárban megjelent szótárak egy kötetben mindkét szótárrészt tartalmazzák, továbbá online verziójuk is elérhető. A

szótárakat a szerzők az adott idegen nyelvet a kezdőtől (A1) a középfokig (B2) tanuló érettségizőknek és nyelvvizsgálóknak, illetve felnőtt nyelvtanulóknak szánják.³ Az angol–magyar, illetve német–magyar szótárakhoz 2020-ban szótárhasználati munkafüzet is készült.

(2) *Szótárak nyelvtanulóknak*: A német, francia, angol, spanyol és magyar kétnyelvű szótárak célközönségét az adott idegen nyelvet tanuló középiskolás és felnőtt nyelvtanulók alkotják, és külön kötetekben (kötetenként több mint 45000 címszóval) jelenik meg a két nyelvirány. Gazdag példaanyaguk és a részletes nyelvtani információk lehetővé teszik az eredményes írásbeli és szóbeli idegen nyelvű kommunikációt.

(3) *Gyerekszótárak*: A szótárak célcsoportját 7–12 éves, az adott idegen nyelvet kezdő szinten tanuló, magyar anyanyelvű gyerekek alkotják. Az egykötetes szótárak irányonként több mint 3000 címszót és több mint 5000 példát és kifejezést tartalmaznak. A szótárt a vizualizáció magas foka jellemzi: szójegyzékkel ellátott tematikus rajzokat, továbbá közel 500 rajzot és fényképeket, számos kulturális és országismereti információs ablakot tartalmaz. Játékos beszédhelyzetek és nyelvtani magyarázatok teszik még élvezetesebbé a gyerekek számára a nyelvtanulást.

(4) *Képes szótárak*: Angol, francia, kínai, német, olasz, orosz, spanyol és magyar nyelvek párosításában megjelent szótárak, melyekben több mint 13 000 szó és kifejezés található gazdag illusztrációkkal. A kezdőtől a haladó szintig ajánlott képes szótárak használatát kétnyelvű szójegyzékek könnyítik meg. Egy ingyenes audio alkalmazás segítségével az anyanyelvi kiejtés is meghallgatható.

(5) *Szakszótárak*: Nyelvtanulóknak készültek, és egy-egy szakszókincset (turisztika, gasztronómia, controlling, autóversenyzés, gazdaság, felsőoktatás, munkahelyi kommunikáció stb.) dolgoznak fel a Grimm Könyvkiadó tanulói szakszótárai, melyek a Morphologic Kft. MorphoMouse rendszerében elektronikusan is elérhetők. További kétnyelvű, nyelvtanulóknak szánt, az általános nyelv speciális szempontú feldolgozását kínáló Grimm-szótár az *Olasz–magyar főnévi valenciászótár* (Angelini – Fábíán 2005).

A Tinta Könyvkiadó nyelvtanulóknak szóló kétnyelvű szótárai között az alábbi sorozatokat találjuk:

(1) *Alapszótárak*: A hazai szótárkiadói gyakorlatban csak a Tinta Könyvkiadó egy- és kétnyelvű szótárai között találkozunk ezzel a

³ Sajnos a szótári címszóállomány nagyságáról nem találtunk információt sem a kiadó honlapján, sem pedig a szótárak Kiadói előszavában.

szótárelnevezéssel. A két nyelvi irányt két kötetben tartalmazó szótárak kezdő és középhasaladó nyelvtanulóknak (A1-B1) készültek. A címszóválasztás alapját a modern irodalmi nyelv és köznyelv, valamint a mindennapokat meghatározó szakkifejezések alkotják. E csoportba tartoznak a szótárjellemzés szerint 4500–7500 címszót és további 500 képet tartalmazó szótárak.

(2) *Az általános nyelv speciális szempontú feldolgozását kínáló kétnyelvű szótárak:* szókincsbővítő szinonimaszótár, közmondás- és szólásszótár, elöljárószavas kifejezések szótára, igei vonzatszótár, fokozó értelmű szókapcsolatok szótára, szlengszótár.

(3) *Kétnyelvű könyvek nyelvtanulóknak:* kifejezések, beszédfordulatok szótárai; tematikus elrendezésű, szöszedetekkel gazdagított, kétnyelvű társalgási zsebkönyvek.

4. A tanulói szótárak jövője

Tanulmányunk címével azt sugalltuk, hogy a tanulói szótárak hazai metalexikográfiai szakirodalomban elfoglalt helye és a szótárkiadói jó gyakorlatok bemutatása mellett szólunk a tanulói szótárak jövőbeli lehetőségeiről is. Az alábbiakban három perspektívát vázolunk fel e szótártípus kapcsán.

További, nyelvtanulók számára készített, a metalexikográfiai szakirodalmi ajánlásoknak és elvárásoknak megfelelni tudó *nyomtatott és elektronikus, általános és szaknyelvi tanulói szótárak* megjelenésére van szükség. Míg az elektronikus tanulószótárak létjogosultságát a XXI. században senki nem vitatja, szóljon itt egy érv a nyomtatott tanulószótárak mellett. Szinte valamennyi nyelvvizsga írásbeli részén használható – a nyelvvizsga jellegétől függően – egy- vagy kétnyelvű nyomtatott általános vagy szakszótár. A nyelvvizsgák rendszere, átjárhatósága szabályozott, így a vizsgákon számonkért témakörök egységesek. Érdekes kísérlet lenne egy egy- vagy kétnyelvű, korpuszalapú, általános vagy szaknyelvi nyomtatott tanulószótár összeállítása, ahol a korpusz alapját az elmúlt 5–10 évben az általános és/vagy szaknyelvi egy- és kétnyelvű nyelvvizsgákon felhasznált szövegek és feladatok alkotnák.

A *tanulói és tanulószótár* terminusok körültekintőbb használata és definiálása mind a szótárkiadói gyakorlatban (szótárcímek!), mind pedig a metalexikográfiában mint kérdésfelvetés és jövőbeli feladat továbbra is aktuális. És ha e két terminus körüli zűrzavar nem lenne elég, itt kell utalnunk Gonda (2021) *tanulási szótár* fogalmára. A szerző tanulmányában az anyanyelvet elsajátítani kívánó tanulók által

szótárkészítő alkalmazásokkal szerkesztett, „tanulási célból létrehozott szótárakat” nevezi tanulási szótárnak. Könnyen belátható azonban, hogy ez az anyanyelv-pedagógiában használatos fogalom kiterjeszthető az idegennyelv-oktatásra is. A saját érdeklődésen alapuló, témakörök szerint rendezett digitális szótár készítésének lehetősége növeli a Z generáció tanulási motivációját, általa a diákok egymással együttműködve, közös tudást építve sajátíthatják el anyanyelvüket és a választott idegen nyelvet.

Végül, de nem utolsósorban itt kívánunk utalni a 2018 novemberében Villa Vigoniban (Olaszország) megrendezett „A jövő szótárai” elnevezésű workshop keretében elfogadott 15 tézisre (ld. 15 Villa-Vigoni-Thesen), melyek közül az alábbiak közvetlenül a jövő nyelvtanulási célú szótáraitra is vonatkoztathatók, és így témánkat nemzetközi kontextusba helyezik⁴. (7. tétel): A digitális jövő lexikográfiájának egyik fontos feladata, hogy a szövegkorpuszokból automatikus módon kinyert és célirányosan feldolgozott adatokat megfelelő módon társítsa azok felhasználóközpontú megjelenítésével. (11. tétel): A lexikográfiai projekteknek erőteljesebben figyelembe kell venniük a felhasználók speciális szükségleteit, nyelvi cselekedeteit és kommunikációs szándékait, hiszen a lexikográfia tárgya a nyelv, és a nyelvek tanulása és megértése a globalizált világ egyik kulcskompetenciája. (12. tétel): A lexikográfiai információs rendszerek használatára és a tanítás, valamint fordítás gyakorlatára vonatkozó tudományos ismereteket erőteljesebben be kell vonni a lexikográfiai folyamatok tervezésébe. (13. tétel): A lexikográfiának olyan koncepciókat kell megalkotnia, melyek támogatják a lexikográfiai információs rendszerekben való aktív és hatékony felhasználói részvételt. (14. tétel): Az erőforrások megfelelően kritikus használatának alapvető fontosságú kulcskompetenciává kell válnia. Ezt a tanárképzésbe és a tanártovábbképzésbe is be kell építeni (vö. Fóris 2012).

5. Zárógondolatok

A kétnyelvű, nyelvtanulási céllal készített szótárakról szóló tanulmányunk végén összegezni kívánjuk megállapításainkat, illetve további kutatásokat kezdeményező kérdéseket vetünk fel.

A tanulói szótárak kapcsán a hazai metalexikográfia rendszerváltást követő szakirodalmára támaszkodtunk, megvizsgáltuk

⁴ A fordítás tőlem származik – F.I.

az adott szótártípus terminológiai és tipológiai megközelítési lehetőségeit.

A szótárkiadói gyakorlattal foglalkozó részben – két hazai szótárkiadó kétnyelvű tanulói szótárait bemutatva – rámutattunk arra, hogy a mai magyarországi szótárkiadói gyakorlatban számos jó példa létezik kétnyelvű, nyelvtanulóknak szánt szótártípusokra és -családokra.

A nyomtatásban megjelent szótárak mellett sürgető igényként jelentkezik az online tanulói (szak)szótárak feltárása és a meglévők mellett továbbiak létrehozása. Utóbbira példák Illésné Kovács – Kriston (2016), valamint Hollós (2019) internet-szótár koncepciói.

A tanuló- / tanulói szótár terminusok körültekintőbb használata és definiálása mind a szótárírási elméletben, mind pedig a gyakorlatban továbbra is aktuális kérdésfelvetés és jövőbeli feladat.

Szótárak

- Affranio, R. – Fábíán Zs. 1996. *Magyar–olasz melléknévi vonzatszótár*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Angelini, M. T. – Fábíán Zs. 2005. *Olasz–magyar főnévi valenciaszótár*. Szeged: Grimm Könyvkiadó.
- Apreszjan, J. D. – Páll E. 1982. *Orosz ige–magyar ige. Vonzatok és kapcsolódások*. 1–2. kötet. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bárdosi V. 1997. *Francia–magyar szólásszótár. Tematikus gyűjtemény és gyakorlókönyv (francia kézikönyv)*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Fata I. 2005. *Német–magyar, Magyar–német nyugdíjbiztosítási szakszótár*. Szeged: Grimm Könyvkiadó.
- Fábíán Zs. 1996. *Olasz–magyar melléknévi vonzatszótár*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Hessky R. 1993. *Virágnyelven – Durch die Blume. Arbeitsbuch zur deutschen Phraseologie für Fortgeschrittene*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Hessky R. – Iker B. 2018. *Német–magyar, magyar–német tanulószótár*. Hatodik, aktualizált és javított kiadás. Szeged: Maxim Kiadó.
- Hollós Z. 1999. *Német–magyar suliszótár*. Szeged: Grimm Könyvkiadó.
- Hollós Z. 2014. *SZÓkapcsolatTÁR. Német–magyar szintagmatikus tanulószótár*. Szeged: Grimm Könyvkiadó.
- Illés B. – Illés B-né – Kriston R. 2021. *Fachwörterbuch für Logistik. Deutsch–Ungarisch, Ungarisch–Deutsch*. Imst (Tirol): Alphabet Wörterbuchverlag. (kézirat, megjelenés alatt)

- Joachim L. – Muhyadin, H. T. 2014. *Hungariyan–Soomaali qaamuus. Magyar–szomáli szótár szomáloknak, fogalomköri mutatóval.* (Nyomtatott szótár.) Budapest: RMK – Menekültmisszió.
- László S. – Szanyi Gy. 1991. *Magyar–német igei vonzatok.* Budapest: Tankönyvkiadó.
- Magay T. 2003. *Password. Angol–magyar tanulói szótár.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Mozsárné Magay E. – P. Márkus K. 2018. *Angol–magyar, Magyar–angol tanulószótár.* 6., javított és bővített kiadás. Szeged: Maxim Könyvkiadó.
- Phillips, J. 2007. *Oxford Angol–Magyar Szótár Nyelvtanulóknak.* Oxford: University Press.

Irodalom

- Atkins, B. T. S. – Rundell, M. 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography.* New York: Oxford University Press.
- Bergenholtz, H. – Tarp, S. 2003. Two opposing theories. On H. E. Wiegand's recent discovery of lexicographic functions. *Hermes* 31. 171–196.
<https://tidsskrift.dk/her/article/view/25743/22656> [2020. december 1.]
- Bielińska, M. 2010. *Lexikographische Metatexte. Eine Untersuchung nichtintegrierter Außentexte in einsprachigen Wörterbüchern des Deutschen als Fremdsprache.* (Danziger Beiträge zur Germanistik, Band 32.) Frankfurt, Berlin, Bern, Brussels, New York, Oxford, Vienna: Peter Lang.
- Borbás L. 2004. Szótári kultúra. In: Oszetzky É. – Pálffy M. – Borbás L. (szerk.) *Szótárszerkesztés, szótárkiadás.* Szeged: Grimm Könyvkiadó.
- Durst P. – Szabó M. – Vincze V. – Zsibrita J. 2013. A „HUNLEARNER” magyar tanulói korpusz fejlesztése és várható hozadékai. *THL2* 1–2. 28–42.
- Fata I. 2009a. *Das zweisprachige Translationswörterbuch für Fachsprachen in der wissenschaftlichen Theorie und Praxis.* (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 93). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Fata I. 2009b. Egy német–magyar gasztronómiai szótár tervezete avagy szótárrecenzió helyett. In: Fábíán Zs. (szerk.) *Szótárírás és szótárírók.* (Lexikográfiai füzetek 4). Budapest: Akadémiai Kiadó. 175–192.

- Fata I. 2010. The Bilingual Specialised Translation Dictionary for Learners. In: Fuertes-Olivera, P. A. (ed.) *Specialised Dictionaries for Learners*. (Lexicographica: Series Maior 136). Berlin – New York: Walter de Gruyter. 83–103.
- Fata I. – Muráth J. 2020. A magyarországi meta-szaklexikográfiai kutatásokról. In: Muráth J. (szerk.) *Magyar szaklexikográfia*. (Lexikográfiai füzetek 10). Budapest: Tinta Könyvkiadó. 37–74.
- Fóris Á. 2012. Lexikológia, lexikográfia a magyar mint idegen nyelv tanárképzésben. *THL2* 1–2. 55–65. http://epa.oszk.hu/01400/01467/00010/pdf/EPA01467_thl2_2013_1-2_055-065.pdf [2020. december 1.]
- Gaal P. 2016. Online szótárak és használók. Onlineszótár-használati kutatások, online szótárak értékelési és minősítési szempontjai. Pécs: PTE, PhD-értekezés. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15901/gaal-peter-phd-2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [2020. december 1.]
- Gonda Zs. 2021. A tanulás támogatása szótárkészítő alkalmazásokkal. In: Eöry V. – Tóth Á. (szerk.) *Lexikográfiai füzetek 11.* (kézirat, megjelenés alatt)
- Hartmann, R. R. K. 2001. *Teaching and Researching Lexicography*. Essex: Harlow.
- Hollós Z. 1998. *Die Konzeption eines DaF-Lern(er)wörterbuchs für Anfänger. / Német diákszótár koncepciója kezdőknek*. Budapest: ELTE Germanistisches Institut. (szakdolgozat)
- Hollós Z. 2004. *Lernerlexikographie: syntagmatisch. Konzeption für ein deutsch–ungarisches Lernerwörterbuch*. (Lexicographica: Series maior 116). Tübingen: Niemeyer.
- Hollós Z. 2019. Prototyp eines zweisprachigen Internetwörterbuchs für DaF. *Lexicographica* 34 (1). Berlin: De Gruyter. 65–86.
- Illés-Kovács M. – Kriston R. 2016. Erstellung eines elektronischen Fachwörterbuchs für die Logistik oder eine neue „Dimension“ der e-Fachlexikographie. In: Kékesi T. (szerk.) *The Publications of the MultiScience – XXX. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference*. Miskolc: University of Miskolc. https://www.uni-miskolc.hu/~microcad/publikaciok/2016/C1_8_Illésne_Kovács_Maria.pdf [2020. december 1.]
- Joachim L. 2013a. Morfológiai és szintaktikai információk a magyar mint idegen nyelv tanulói számára készített szótárakban és szószedetekben. (Egy tanulói szótár előmunkálatainak szempontjai, tapasztalatai.) *Hungarológiai Évkönyv* 14 (1). 40–62.

- http://www.epa.oszk.hu/02200/02287/00014/pdf/EPA02287_hungarologiai_evkonyv_2013_14_040-062.pdf [2020. december 1.]
- Joachim L. 2013b. A magyar tanulói szótárak címszókiválasztásának főbb kérdései (és néhány szempont a magyar alapszókincs meghatározásához). *THL2* 1–2. 15–28. http://epa.oszk.hu/01400/01467/00010/pdf/EPA01467_thl2_2013_1-2.pdf [2020. december 1.]
- Joachim L. 2014. Bevezetés. In: Joachim L. – Muhyadin, H. T. 2014. *Hungariyan–Soomaali qaamuus. Magyar–szomáli szótár szomáloknek, fogalomköri mutatóval.* (Nyomtatott szótár.) Budapest: RMK – Menekültmisszió. 9–40. http://qaamuus.rmk.hu/hatter/Joachim_Laszlo_2014_Magyar_s_zomali_szotar_bevezetes.pdf [2020. december 1.]
- Kiss G. 2018. *A magyar szótárkiadás helyzete a rendszerváltás előtt és után.* https://anyanyelvcsavar.blog.hu/2018/01/19/a_magyar_s_zotarkiadas_helyzete_a_rendszervaltas_elott_es_utan [2020. december 1.]
- Kriston R. 2009. *Die Erstellung einer Konzeption zu einem dreisprachigen Lerner-Fachwörterbuch Deutsch–Ungarisch–Englisch für Tourismus.* PhD-értekezés. Budapest: ELTE.
- Kriston R. 2013. Hagyományos szakszótár és tanulói szakszótár közötti különbség bemutatása egy készülő logisztikai szótár példáján keresztül. *GÉP* 64 (1). 59–62.
- Magay T. 2006. Tanulói szótárak: múlt és jelen. In: Magay T. (szerk.) *Szótárak és használóik.* (Lexikográfiai füzetek 2). Budapest: Akadémiai Kiadó. 57–93.
- Oláh B. A. 2018. Learner’s Dictionary. A learnersdictionary.com online szótár. *Modern Nyelvoktatás* 24 (1). 85–89.
- Pantó-Naszályi D. 2013. Wörterbucharbeit ins Bild gesetzt – eine Skizze der Möglichkeiten der Wörterbuchdidaktik im DaF-Unterricht. In: *Jahrbuch der Ungarischen Germanistik 2013.* 249–271.
- Pantóné Naszályi D. 2019. *Sprachmittlung: Perspektiven ihrer Entwicklung im ungarischen DaF-Unterricht.* PhD-értekezés. Budapest: ELTE.
- Tarp, S. 2011. Pedagogical Lexicography: Towards a New and Strict Typology Corresponding to the Present State-of-the-Art. *Lexicos* 21. 217–231.

Zita Hollós

Károli Gáspár Református Egyetem
hollos.zita@kre.hu

WLWF & EMLex im Tandem **Kleine Fachwörterbuchdidaktik, oder:** **Einsatzmöglichkeiten des Fachwörterbuchs** ***WLWF im Masterstudium EMLex***

Der Beitrag stellt das zehnsprachige Fachwörterbuch Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung/Dictionary of Lexicography and Dictionary Research (WLWF) und den internationalen Studiengang Europäischer Master für Lexikographie/European Master in Lexicography (EMLex) als die zwei letzten, wichtigen Etappen auf dem Weg der Entstehung einer neuen Disziplin, nämlich der Wörterbuchforschung i.S. von Wiegand, in stark komprimierter Form vor. Dies ist die Grundlage, auf der die enge Verbindung der beiden anhand von konkreten Beispielen aus dem B1 E-Learning-Modul (Lerneinheit B1.3) geschildert werden kann. Es werden verschiedene, spezielle Einsatzmöglichkeiten von WLWF in den theoretischen und praktischen Basismodulen des lexikographischen Masterstudiengangs EMLex fokussiert, damit der schrittweise Aufbau der Fachterminologie und der lexikographischen Fertigkeiten vorgestellt werden können. In diesem Sinne gibt der Artikel erste Einblicke in die Praxis der Fachwörterbuchdidaktik im universitären Bereich.

Schlüsselwörter: *Wörterbuchdidaktik, Lexikographie, Fachwörterbuch, E-Learning, Moodle-Glossar*

1. Einleitung

Das Projekt für ein zehnsprachiges Fach- und Konsultationswörterbuch *Wörterbuch zur Wörterbuchforschung und Lexikographie* (WLWF) wurde 1999 gestartet und als Ergebnis wurden zwischen 2010 und 2020 insgesamt fünf Bände publiziert. Die Idee für einen internationalen zweisprachigen Studiengang *Europäischer Master für Lexikographie/European Master in Lexicography* (EMLex) entstand

2007 und seit 2009 existiert diese spezielle Ausbildung, die seit 2015 – inzwischen in der zweiten Vierjahres-Finanzierungsperiode – als Teil des Programms *Erasmus-Mundus-Joint-Master-Degree* (EMJMD) in internationaler Zusammenarbeit von neun Universitäten und des IDS angeboten wird.

Im ersten Teil dieses Beitrags werden das zehnsprachige Fachwörterbuch *WLWF* sowie der internationale Masterstudiengang *EMLex*, als die zwei letzten wichtigen Etappen auf dem Weg der Entstehung einer neuen Disziplin, nämlich der Wörterbuchforschung i.S. von Wiegand, im Wesentlichen vorgestellt. Im zweiten Teil des Aufsatzes kann ein interessanter Synergieeffekt, ganz besonders der spezielle Einsatz von *WLWF* in dem Grundstudium von *EMLex* geschildert werden. Sowohl bei der Vermittlung der lexikographischen Theorie als auch bei der Aneignung der Praxis kann das *WLWF* große Dienste leisten und das sogar im Grundstudium. Ich fokussiere diesmal auf die B1.3 Lerneinheit des E-Learning-Basismoduls *Wörterbuchartikel: lexikographische Angaben* im *EMLex*-Curriculum, das im Moodle-System der Universität Braga (Portugal) angeboten wird. Es wird ansatzweise auch auf das Aufbaumodul A1 *Metalexikographie* verwiesen, da diese beiden Module, in denen ich eine langjährige Lehrtätigkeit ausübe, miteinander an mehreren Stellen eng verwoben sind. Die theoretischen Kenntnisse wie die Merkmale einer Wörterbuchcharakteristik, die wichtigsten Teilbereiche der systematischen Wörterbuchforschung und bestimmte Strukturen, wie die Datendistributionsstruktur sowie die Mediostruktur können nicht nur anhand von Lektüre des *WLWF* (Einführung, verschiedene Synopse- und Einzelartikel), sondern auch anhand von verschiedenen, kompetenzorientierten Moodleaufgaben (Quiz) erarbeitet werden. Die praktischen Fertigkeiten als erste „Fingerübungen“ können bei der Erstellung eigener Wörterbuchartikel eines idealen Wörterbuchs nach Wahl und bei der eines Fachwörterbuchartikels (Glossarartikel in Moodle) mit mehreren Hilfestellungen erprobt werden.

2. Eine neue Disziplin entsteht!?

Herbert Ernst Wiegand hat lange Jahrzehnte unermüdlich daran gearbeitet, die Wörterbuchforschung – in seinem Sinne der theoretische Teil der Lexikographie – als eine eigenständige Disziplin zu etablieren. In einer seiner Bestandsaufnahmen um die Jahrtausendwende hat er zwei große Desiderata festgestellt. Es fehlte ein einschlägiges internationales Nachschlagewerk zur Terminologie der

Wörterbuchforschung und der Lexikographie. Es gab außerdem noch keinen Studiengang zur (Meta-)Lexikographie, der dafür sorgt, dass Fachleute und Experten auf dem Gebiet der Wörterbuchforschung und der wissenschaftlichen Lexikographie ausgebildet werden können. Sein erster Wunsch wurde mit dem WLWF erfüllt, sein zweiter mit dem EMLex.

Im Folgenden werden diese beiden, heute Grundbausteine der Disziplin *Lexikographie*, kurz skizziert.

2.1. Das internationale lexikographische Nachschlagewerk: WLWF

Das WLWF trägt den vollständigen Titel *Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung/Dictionary of Lexicography and Dictionary Research. Mit englischen Übersetzungen der Umtexte und Definitionen sowie Äquivalenten in neun Sprachen/With English Translations of the Outer Texts and Definitions as well as Equivalentents in Nine Languages.*

Das Wörterbuch ist dementsprechend zehnsprachig und wurde unter Mitarbeit von E. Butina-Koller (Russisch), R. Costa (Portugiesisch), M. T. Fuentes Morán (Spanisch), L. Giacomini (Italienisch), R. H. Gouws (Afrikaans; Englisch), F. J. Hausmann – M. Hegner (Französisch), R. Hessky – Z. Hollós (Ungarisch), P. Petkov (Bulgarisch), G. Rovere (Italienisch), S. J. Schierholz (Portugiesisch), M. Smit (Englisch) erarbeitet. Seit 2015 war für die ungarischen Äquivalente ich selbst verantwortlich und nach dem Tod von P. Petkov hat die Arbeit P. Zlateva übernommen.

Geplant waren ursprünglich vier Bände mit den folgenden Lemmastrecken:

- 1. Bd.: A–C
- 2. Bd.: D–K
- 3. Bd.: L–Z
Nachträge A–Z
Alphabetisches Verzeichnis der Symbole für Angabeklassen
Wörterbuchbasis
- 4. Bd.: Neun zweisprachige Äquivalentregister mit Deutsch, z. B. Ungarisch–Deutsch

Der Weg zum Erscheinen des ersten Bandes war verhältnismäßig lang. Während der Planungsphase (1999–2001) entstanden der Wörterbuchplan und die erste Lemmakandidatenliste.

Kurz darauf ging es mit der Erstellung der Wörterbuchartikel und der Äquivalente für den ersten Band los. Über viele Jahre hinweg wurden sie sukzessive erarbeitet. Von Anfang an war die weitestgehende Computerisierung des Herstellungsprozesses ein erstrangiges Ziel, allerdings konnten wegen der finanziellen Rahmenbedingungen nur Mindestanforderungen für das Eingabesystem festgelegt werden: der Anforderungskatalog ist im Vorwort (WLWF 2010: XIV) zu finden.

Das Wörterbuchprojekt stand unter der Leitung von Herbert Ernst Wiegand, bis zu seinem Tode im Jahre 2018. Einschlägige Publikationen wie eine Projektbeschreibung (Wiegand 2003) sowie eine über die Medialstruktur (Wiegand 2004) u.a. begleiteten den Weg bis zum Erscheinen des ersten Bandes beim Walter de Gruyter Verlag im Jahre 2010. Der erste Band enthält die Lemmastrecken A–C.

Die Vorspanntexte wurden direkt in zwei Sprachen – auf Deutsch und Englisch – verfasst. Der deutsche Vorspann umfasst die folgenden Texte:

- Vorwort der Herausgeber
- Vorwort der Mitarbeiter zur terminologischen Äquivalenz
- Hinweise für die Benutzer
- Alphabetisches Verzeichnis der Lemmazeichen aus anderen Fachgebieten
- Systematische Einführung

Die dazugehörige CD-ROM enthält die äußerst umfangreiche Wörterbuchbasis, d.h. die damals höchstaktuellen primären und sekundären Quellen des Wörterbuchs. In Hollós (2014) wurde eine ausführliche Vorstellung der Konzeption sowie des ersten Bandes von WLWF erarbeitet.

Der zweite Band zu den Lemmastrecken D–H erschien 2017, wobei hier ein weiterer Herausgeber, M. Mann mitgewirkt hatte. Nach Wiegands Tod übernahmen vier Herausgeber – R. H. Gouws, M. Kammerer, M. Mann und W. Wolski – die gigantische organisatorische Aufgabe, um für sämtliche fehlenden Wörterbuchartikel der verbleibenden Bände, für die Nachträge für die bisherigen Lemmastrecken und für die Lieferung der Äquivalente zu sorgen. Das engagierte Ziel lautete, das Projekt mit Endredaktion im Jahre 2019 zu vollenden. Dies beinhaltete alle in Arbeit befindlichen Wörterbuchartikel von Wiegand zu beenden, die noch erstellbaren zu schreiben oder von den Wörterbuchartikelautoren einzufordern. Damit parallel mussten alle fehlenden Äquivalente ab der Lemmastrecke I

pünktlich geliefert werden, d.h. sie mussten von den Mitarbeitern der neun Äquivalentsprachen in einem enormen Tempo erstellt werden. Damit parallel verliefen die Runden der Korrekturgänge für die einzelnen Lemmastrecken. Die neuen Wörterbuchartikel und Äquivalente mussten kontinuierlich in die Datenbasis eingepflegt werden. Dank der engagierten Projektleitung von M. Kammerer und der unermüdlichen Arbeit aller Mitarbeiter konnten die Lemmastrecken von I bis Z und die Nachträge von A bis H samt Äquivalenten in neun Sprachen in knapp 2 Jahren erstellt werden, so dass im Jahre 2020 die letzten 3 Bände mit den Äquivalentenregistern gleichzeitig erscheinen konnten. Das große Werk von Wiegand war endlich vollbracht!

Die fünf Bände tragen die folgenden Titel:

- Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung. Dictionary of Lexicography and Dictionary Research. Band 1. A–C. Berlin/New York: de Gruyter 2010.
- Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung. Dictionary of Lexicography and Dictionary Research. Band 2. D–H. Berlin/New York: de Gruyter 2017.
- Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung. Dictionary of Lexicography and Dictionary Research. Band 3. I–U. Berlin/New York: de Gruyter 2020.
- Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung. Dictionary of Lexicography and Dictionary Research. Band 4. V–Z. Nachträge A–H. Berlin/New York: de Gruyter 2020.
- Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung. Dictionary of Lexicography and Dictionary Research. Band 5. Äquivalentregister. Berlin/New York: de Gruyter 2020.

In dieser riesigen Wörterbuchreihe werden 6050 Fachwörterbuchartikel, 21 466 Verweisartikel und 60 500 deutsche Termini und ihre Äquivalente in neun Sprachen dargeboten. Die herausgehobene Stellung des Englischen unter den Äquivalentsprachen dadurch, dass dem Lemma und der deutschsprachigen Definition sofort ein englisches Äquivalent samt Kurzdefinition folgt, ist seinem Status als wissenschaftliche *lingua franca* zu verdanken. Die anderen Äquivalente in weiteren acht Sprachen, darunter auch auf Ungarisch, kommen ganz zum Schluss des Wörterbuchartikels. Einblicke in die Arbeit der ungarischen Äquivalentfindung bietet Hollós (2014).

Besondere Beachtung verdient die lexikographische Bibliographie mit Primär- und Sekundärquellen, die auch die meisten

der einschlägigen (meta)lexikographischen Publikationen – sowohl Wörterbücher als auch Monographien, Artikel und Konferenzbeiträge – auch in den Äquivalentsprachen und sogar darüber hinaus, umfasst.

Damit ist WLWF mit Sicherheit eines der größten Produkte der wissenschaftlichen Fachlexikographie im Printmedium.

2.2. Der internationale lexikographische Masterstudiengang: *EMLex*

Der EMLex (*Europäischer Master für Lexikographie/European Master in Lexicography*) ist ein internationaler lexikographischer Masterstudiengang, der von Stefan Schierholz (Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg) initiiert wurde. Der im Grunde interdisziplinäre Studiengang wird seit 2009 – in Zusammenarbeit mit mehreren Universitäten und dem IDS – angeboten. Ab dem Studienjahr 2016/17 wird der Studiengang als *Erasmus-Mundus-Joint-Master-Degree-Programm* (EMJMD-Programm) durchgeführt.

Der EMLex befindet sich bereits in der zweiten EU-Finanzierungsperiode für drei volle Jahrgänge (2020–2024).

Die beteiligten Universitäten des EMJMD-Konsortiums sind seit 2014 die folgenden:

- Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg (FAU) (Deutschland)
- Université de Lorraine (UL) (Nancy, Frankreich)
- Universidade de Santiago de Compostela (USC) (Spanien)
- Universidade do Minho (UM) (Braga, Portugal)
- Uniwersytet Śląski w Katowicach (USi) (Katowitz, Polen)
- University of Stellenbosch (US) (Süd-Afrika)
- Università degli Studi Roma Tre (UR3) (Italien)
- Károli Gáspár Református Egyetem (KRE) (Budapest, Ungarn)

Zu den EMLex-Universitäten gehört seit 2019 wieder die Universität Hildesheim (UH), deren EMLex-Koordinator, Ulrich Heid, seit den Anfängen an der Planung und der Durchführung des Studiengangs beteiligt ist, ebenso wie drei Universitäten FAU (Initiator), UL und KRE.

Das Masterstudium *EMLex* umfasst 120 ECTS. Es besteht aus Basis-, Ausbau- und Vertiefungsmodulen. Sein wichtiger Bestandteil ist ein zeitintensives Praktikum und endet nach dem Mastermodul mit

einem gemeinsamen Diplom (joint degree). Die Lehre findet auf Deutsch und Englisch statt. Grundlage für die universitäre Ausbildung ist ein gemeinsames Curriculum mit einem gemeinsamen zweiten Semester, in dem alle EMLex-Studenten an einer der Konsortiumsuniversitäten studieren und die zehn fachspezifischen Aufbaumodule bei den Lehrenden des Konsortiums in Form von Blockseminaren belegen. Die auf die einzelnen Universitäten verteilten EMJMD-Stipendiaten und EMLex-Studenten aus der ganzen Welt studieren im ersten und im vierten, evtl. auch im dritten Semester an ihrer „Heimatuniversität“, aber die Aufbaumodule können und müssen in einem Auslandssemester absolviert werden.

Jährlich werden EMLex-Kolloquien veranstaltet, das erste wurde in Braga (2014), das zweite in Budapest (2015), das dritte in Kattowitz und Erlangen (2016). Im SS 2016 fand das internationale Sommersemester am Lehrstuhl für *Deutsche Sprache und Literatur* an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der *Károli Gáspár Universität der Reformierten Kirche* (KRE) in Budapest statt. Diese Kohorte (2015–2017) der EMLex-Studierenden erhielt auf meinen Vorschlag und mit Beschluss des Konsortiums den Namen „Ruzsiczky“, benannt nach Éva Ruzsiczky (1928–2010), einer sowohl in der ungarischen Lexikographie als auch in der ungarischen Grammatikographie verdienstvollen Persönlichkeit. Näheres zu dieser Kohorte, die die letzte vor der EU-finanzierten ersten EMJMD-Kohorte (2016–2018) war, findet man in Hollós – Schierholz (2017).

Es wurden die folgenden Kurse (mit Nennung der Lehrenden) angeboten, die gleichzeitig alle Aufbaumodule (A-Module) darstellen:

- A1: Metalexikographie (Rufus H. Gouws und Zita Hollós)
- A2: Geschichte der Lexikographie (Martina Nied)
- A6: Computerlexikographie (Ulrich Heid und Stefan Evert)
- A7: Wörterbücher bei der Übersetzung (María José Domínguez Vázquez und Ewa Myrczek)
- A3: Lernerlexikographie (Monika Bielińska und Christina Sanchez-Stockhammer)
- A9: Wörterbuchplanung und Wörterbucherstellung (Stefan Engelberg)
- A8: Lexikographie und Lexikologie (Éva Buchi und Carlos Valcárcel)
- A5: Fachwörterbücher, Lexika, Enzyklopädien (Stefan J. Schierholz und Idalete Dias)

- A4: Das Wörterbuch und seine Benutzung (Carolin Müller-Spitzer und Dóra Pődör)

Seit 2019 gibt es ein neues Aufbaumodul mit dem Titel *Modellierung und Präsentation von Daten in der digitalen Lexikographie*. Dieses Modul wurde das neue A3 und Lernerlexikographie wurde A10. Ein Modul wurde auch geringfügig umbenannt, statt *Das Wörterbuch und seine Benutzung* heißt das Modul A4 *Wörterbuchbenutzungsforschung*, wie der eine Bereich der Wörterbuchforschung bei Wiegand, neben der systematischen, kritischen und historischen Wörterbuchforschung.

Im Jahre 2019 wurde der europäische Master in Lexikographie, EMLex nach einem jahrelangen administrativen Genehmigungsprozess durch das Ungarische Akkreditierungskomitee (MAB) als internationaler Masterstudiengang akkreditiert und kann ab dem Wintersemester 2020 an der KRE studiert werden. Eine umfassende, ungarischsprachige Darstellung über EMLex von den Anfängen mit einer aktuellen Bestandsaufnahme findet sich in Hollós – Pődör (2020).

3. WLWF im Studium der Lexikographie

Als Lehrende im E-Learning-Basismodul B1 (Unit 3: *Wörterbuchartikel und Angaben*) und im Aufbaumodul A1 *Metalexikographie* muss ich seit vielen Jahren dafür sorgen, dass die internationalen Studenten, die aus verschiedenen Bildungskontexten kommen und anfangs z.T. über wenig lexikographisches Fachvokabular verfügen, von Semester zu Semester ihre fachsprachlichen Kompetenzen auf Deutsch verbessern. Für das Englische sorgt im Modul A1 mein langjähriger Partner in der Lehre, Rufus Gouws von der Universität Stellenbosch.

Beide Lehrbereiche (B1: Unit 3 und A1) sind vom Typ her unterschiedlich. Die Lerneinheit 3 im Basismodul ist eine für dieses Medium konzipierte Aufgaben- und Materialsammlung für eine Woche im Basismodul, das die Grundlagenkenntnisse für das Aufbaustudium liefert. Diese E-Learning-Einheit enthält eine PowerPoint-Präsentation, mehrere Quiz mit automatischer Korrekturfunktion, ein von den Studenten sukzessive erstelltes Glossar für Termini für Angaben und verschiedene, kürzere Pflichtlektüretexte sowie eine Lektüre mit einer Liste der wichtigsten Angabetypen mit der Zielsetzung, eine erste

Angabeliste für die eigenen Probeartikel zu erstellen. Die Studenten werden von Aufgabe zu Aufgabe didaktisch orientiert gelotst und bauen ihr Wissen und bestimmte lexikographische Fertigkeiten zum Thema Stück für Stück auf. Wie sie sich darin vertiefen, nachdem sie die Mindestanforderungen erfüllt haben, steht in ihrer Verantwortung. Eine Aufgabe, die mit den Probeartikeln und der Angabeliste sie dann ins Aufmodul A1 hinüberführt, wo sie – etwa nach vier Monaten – die Ergebnisse ihrer Arbeit aus dieser Lerneinheit verwerten können.

Der zweite Lehrbereich, Modul A1 wird im Präsenzunterricht als Blockseminar von zwei Lehrenden auf Deutsch und auf Englisch dargeboten. Im deutschen Teil konzentriere ich auch auf die Festigung und Vertiefung der bisher erworbenen theoretischen und praktischen Fähigkeiten, die auch als Grundlage für die weiteren Module dienen.

Im nachfolgenden Kapitel konzentriere ich auf das Basismodul und zeige die konkreten Einsatzmöglichkeiten von WLWF in der universitären Lehre von EMLex, also wie eine systematische Fachwörterbuchdidaktik in der Lehre umgesetzt werden kann.

3.1. WLWF bei der Vermittlung der Theorie

Als Lehrende hat man nicht nur die Aufgabe, das WLWF, z. B. seine Umtexte, wie die *Systematische Einführung* oder bestimmte Wörterbuchartikel den Studenten als Pflichtlektüre zu nennen und die Studierenden idealer Weise dazu zu bringen, diese auch zu lesen – obwohl das auch schon eine ganze Menge ist –, sondern sie dazu anzuleiten, es aktiv und regelmäßig bei ihrer Lerntätigkeit einzusetzen. Mehrere Bestandteile der Lerneinheit B1.3, wie z. B. das Quiz 2, die PowerPoint-Präsentation und die Aufgabe (Erstellung eines Fachwörterbuchartikels im Moodle-Glossar) sollten gerade diesen Zweck erfüllen.

3.1.1. Wörterbuchcharakteristik

Das Studium der Lexikographie muss auch die Zielsetzung haben, das jeweilige Forschungsfeld oder das untersuchte Phänomen in einem größeren Kontext darzustellen. Beim WLWF bedeutet es, dass man das Werk in ein internationales Umfeld einbettet, seinen Vorläufer in die Vorstellung miteinbezieht.

Man kann das *Dictionary of Lexicography* (1998) (=DL) gewissermaßen als der englischsprachige kleine Vorläufer des

fünfbändigen *Wörterbuchs für Lexikographie und Wörterbuchforschung* (2010–2020) betrachten. Der Terminus *Lexikographie* wird in der englisch- und deutschsprachigen Forschung anders definiert: Lexikographie wird im Englischen als Oberbegriff zur theoretischen und praktischen Lexikographie verstanden, im Gegensatz zur wiegandschen Auffassung, die die Lexikographie als eine kulturelle Praxis mit den Ausprägungen Sprach-, Sach- und Allbuchlexikographie beschreibt. Zur Sprachlexikographie gehört dann der Metabereich Wörterbuchforschung – bei Muráth (2002: 29) Meta-Sprachlexikographie. Daher der ausführliche Titel von WLWF: *Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung*.

Das DL ist im Gegensatz zum zehnsprachigen WLWF einsprachig konzipiert und enthält mehr als 2000 Einträge (DL 1998: I), also etwa nur ein Drittel des Lemmabestandes von WLWF. Die Erklärung hierfür liefern Link und Schaeder (1989):

Die Theoriesprache der Lexikographie reicht – im Ausmaß abhängig vom jeweiligen Verständnis des Gegenstandsbereiches einer Theorie der Lexikographie – zu guten Teilen in andere Fach- und Sachbereiche hinein und kommt daher nicht umhin, auch fachsprachliche Ausdrücke von dort zu übernehmen. Da es die Sprachlexikographie an erster Stelle mit linguistischen Gegenständen und Sachverhalten zu tun hat, kommt die Theoriesprache der Sprachlexikographie nicht ohne Fachausdrücke aus, die der Theoriesprache der Linguistik entstammen (etwa den Bereichen der Lexikologie und der Grammatik) [...] In welchem Umfang Ausdrücke aus weiteren wissenschaftlichen Disziplinen (z. B. der Wissenschaftstheorie, der Handlungstheorie oder der Tätigkeitstheorie) benötigt werden, hängt davon ab, was jeweils unter Lexikographie verstanden wird. (Link – Schaeder 1989: 314f.)

Aus diesem Grund ist es nicht verwunderlich, dass ein lexikographisches Nachschlagewerk, dessen Gegenstand interdisziplinär verankert ist, einige paar Tausend Termini – z.T. als Lemmata (ca. 6000), zum größeren Teil als Verweislemmata (ca. 21 000) – führt, jedoch über eine sehr intensive Mikrostruktur verfügen muss, was sich selbstverständlich auf die Größe des Nachschlagewerkes auswirkt.

Das *Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung* stellt einen neuen Fachwörterbuchtyp dar. Es gehört dem Typ des

fachlichen Lern- und Konsultationswörterbuchs an. Das WLWF hat auch einen klaren Benutzerbezug: es wurde für Experten und Semiexperten konzipiert. Zur ersten Gruppe gehören Lexikographen, Wörterbuchforscher und Hersteller lexikographischer Produkte aller Typen, zur zweiten Auszubildende, Studierende und Lehrende im Bereich *Lexikographie*, oder Übersetzer, die (meta)lexikographische Texte übersetzen. Das WLWF ist polyfunktional konzipiert: seine primären Wörterbuchfunktionen sind die Rezeptions- und Fachinformationsfunktion, seine sekundären die Translationsfunktion und die Textproduktionsfunktion (vgl. WLWF 2010: IXff.).

Aus den obigen Ausführungen leuchtet ein, dass sich das WLWF gerade bei der universitären Aneignung der Fachsprache und des Fachwissens im Bereich Lexikographie und Wörterbuchforschung besonders eignet. Dem WLWF als zehnsprachiges Lern- und Konsultationswörterbuch kommen folgende Eigenschaften zu, die es ihm ermöglichen, es geradezu dazu prädestinieren, es in der Lehre intensiv und aktiv einzusetzen:

- glattalphabetische Makrostruktur
- monoalphabetisch
- hohe makro- sowie mikrostrukturelle und damit lexikographische Abdeckung
- parzelliertes wissenschaftliches Fachwissen: auf Einzelartikel (fachliches Detailwissen) und auf Synopseartikel (zusammenfassende Darstellung dieses Wissens)
- Erwerb des sog. gegenstandskonstitutiven fachzyklopädischen Bedeutungswissens mithilfe der kurzen fachlexikographischen Definitionen
- Erwerb des fachzyklopädischen Sachwissens mithilfe der Angabetexte anhand von Beispielen
- Verweisposition(en) (u.U. mit unbekanntem Termini) in den Einzel- und Synopseartikeln zur Vertiefung des Fachgegenstands
- zu den neun Äquivalentsprachen alphabetisches Äquivalentzugriffsregister.
(vgl. WLWF 2010: XIff.)

Man kann an diesem Beispiel den Studierenden sehr anschaulich und detailliert zeigen, wie eine vollständige Wörterbuchcharakteristik erfolgen muss: nachdem der Typ, der Benutzerkreis und die primären und sekundären Funktionen des Wörterbuchs genannt werden, müssen

die wichtigsten formalen und funktionalen Eigenschaften einzeln aufgezählt werden.

3.1.2. Systematische Einführung

Einer der wichtigsten Umtexte in der WLWF-Reihe, im Band 1, ist die *Systematische Einführung*. Es umfasst mehr als hundert Seiten, wurde sowohl auf Deutsch als auch auf Englisch verfasst und sorgt laut Wiegand bei den Benutzern für eine solide theoretische Basis der Wörterbuchforschung.

Die *Systematische Einführung* spielt beim Verweissystem des Fachwörterbuchs eine zentrale Rolle. Dieser Vorspanntext gibt in sechs Kapiteln mit 37 Paragraphen einen Überblick über die systematische Wörterbuchforschung, einen der vier Teilbereiche der Wörterbuchforschung, neben der historischen, kritischen Wörterbuchforschung und der Wörterbuchbenutzungsforschung.

Die sechs, als Fragen formulierten Kapitelüberschriften lauten:

- (1) *Was ist unter Lexikographie und Wörterbuchforschung zu verstehen?*
- (2) *Wie, wozu und für wen werden Wörterbücher gemacht?*
- (3) *Wie sind Wörterbücher beschaffen?*
- (4) *Wie werden Wörterbücher eingeteilt?*
- (5) *Wie werden Wörterbücher benutzt?*
- (6) *Welche Stellung hat die Lexikographie in der Gesellschaft?*

Als Lehrende hat man also zuerst nicht die Aufgabe, den ganzen Umtext *Systematische Einführung* lesen zu lassen, sondern bestimmte Teile dieses Umtextes zweckmäßig in der Lehre einzusetzen. So wird den Studenten aus dem dritten Teil, Paragraph 14 *Die Bauteile von Wörterbuchartikeln* als Lektüre zugewiesen, ebenso werden Fachwörterbuchartikel später an zwei Stellen, mal selbstständig, mal in der PowerPoint-Präsentation eingebettet dargeboten. Die Studierenden müssen außerdem dazu motiviert und angeleitet werden, WLWF aktiv einzusetzen, weil beispielsweise nur so die Aufgaben erfolgreich gelöst werden können.

3.1.3. Datendistributions- und Mediostruktur

WLWF ist ein Lern- und Konsultationswörterbuch. Da die Lernkomponente bei Fachwörterbüchern ein echtes Novum ist, wird im Folgenden gezeigt, wie der schrittweise Erwerb des Fachwissens und Fachvokabulars durch die Datendistributionsstruktur im WLWF unterstützt wird:

- (1) Das WLWF weist eine *Systematische Einführung* auf, die nach Paragraphen gegliedert ist. In jedem der Paragraphen wird in einen zusammenhängenden Wissensausschnitt eingeführt. Am Ende jedes Paragraphen wird auf die wichtigsten zugehörigen Synopseartikel verwiesen. Eine wörterbuchinterne Wissensrecherche, die aus einer geordneten Folge von Benutzungshandlungen besteht, kann daher z. B. bei einem Paragraphen der *Systematischen Einführung* beginnen.
- (2) Von den Synopseartikeln wird auf die inhaltlich zugehörigen Paragraphen verwiesen, so dass eine bidirektionale Verweisung gegeben ist.
- (3) Von den Einzelartikeln wird auf die Synopseartikel und teils auf die Paragraphen der *Systematischen Einführung* verwiesen.
- (4) Die Mediostrukturen in WLWF sind damit insgesamt so angelegt, dass sich an jede ausgeführte Konsultationshandlung – unabhängig davon, ob zunächst auf einen Einzelartikel, einen Synopseartikel, oder über das Inhaltsverzeichnis auf einen Paragraphen der *Systematischen Einführung* extern zugegriffen wurde – eine Verweisbefolgungshandlung anschließen kann, mit der eine systematische wörterbuchinterne Wissensrecherche beginnt.
- (5) Alle Wörterbuchartikel weisen eine Literaturposition auf und sind über diese mit der Wörterbuchbasis, und zwar mit der Quellengruppe II (sekundäre Quellen – Z.H.), vernetzt, so dass eine wörterbuchinterne Wissensrecherche wörterbuchextern in der einschlägigen wissenschaftlichen Literatur fortgesetzt werden kann. (WLWF 2010: XII f.)

Die Mediostruktur des Fachwörterbuchs ist – wie aus den obigen Ausführungen ersichtlich – vorbildlich konzipiert. Mithilfe eines alphabetischen Zugriffsregisters sind alle Termini in diesem Vorspanntext sofort wiederzufinden. Außerdem ist der Text durch die spezifische Mediostruktur des Wörterbuchs mit den Wörterbuchartikeln

bidirektional vernetzt. Am Ende jedes Paragraphen wird auf die Termini, die zum Fachgegenstand gehören, verwiesen. Wiederum im Wörterbuchartikel findet man Verweise nicht nur auf begrifflich verwandte Lemmata, sondern auf den entsprechenden Paragraphen in der *Systematischen Einführung*, der einen fachlichen Wissensausschnitt repräsentiert. Die Verteilung des Fachwissens auf Synopse- und Einzelartikel garantiert den Lernfortschritt.

Mein vorrangiges Ziel bei der Konzipierung der Lehre war nicht bloß den Studenten zu zeigen, wie WLWF aufgebaut ist und die Wissensausschnitte miteinander vernetzt sind, also das Wörterbuch als Lernerwörterbuch zu benutzen, sondern sie dazu anzuregen, es aktiv als Nachschlagewerk einzusetzen. Das kann nur schrittweise im regelmäßigen Umgang mit WLWF erreicht werden:

- (1) Bekanntschaft im Allgemeinen (Lektüre – rezeptiv)
- (2) Bekanntschaft im Detail durch Benutzung bei gezielten Aufgaben
- (3) Vorlage für die lexikographische Tätigkeit (Artikelerstellung – produktiv)

Diese Schritte werden mit folgenden Aufgaben gewährleistet:

- (1) Im *Basismodul B1* und im *Aufbaumodul A1* gibt es ausgewählte Lektürestellen aus WLWF: sowohl aus der *Systematischen Einführung* (z. B.: §14) als auch aus dem Wörterverzeichnis in Form von Fachwörterbuchartikeln zu bestimmten Termini (z. B.: Angabe vs. Angabeklasse)
- (2) a) Im *Basismodul B1* muss das Vorsatzblatt von WLWF, das die Mediostruktur anschaulich graphisch darstellt, genau durchstudiert und verstanden werden, damit das Quiz dazu gelöst werden kann. (Teilnote)
b) Im *Basismodul B1* muss für ein eigenes Wörterbuch eine provisorische Liste der dadrin nötigen Angaben erstellt werden. Es wird darauf verwiesen, dass diese Liste im Modul A1 wieder zum Einsatz kommt.
c) Im *Aufbaumodul A1* müssen die Namen der Angaben für ein zweisprachiges Lerner- und ein zweisprachiges Spezialwörterbuch – z.T. anhand der Position und Typographie – erraten werden.
- (3) a) Im *Basismodul B1* müssen die Studierenden eine Angabe aus einem der WLWF-Bände auswählen und einen Eintrag

zu dieser Angabe im Moodle-Glossar nach dem Modell eines Musterartikels mithilfe von WLWF mit eigenen Beispielen erstellen. (Teilnote)

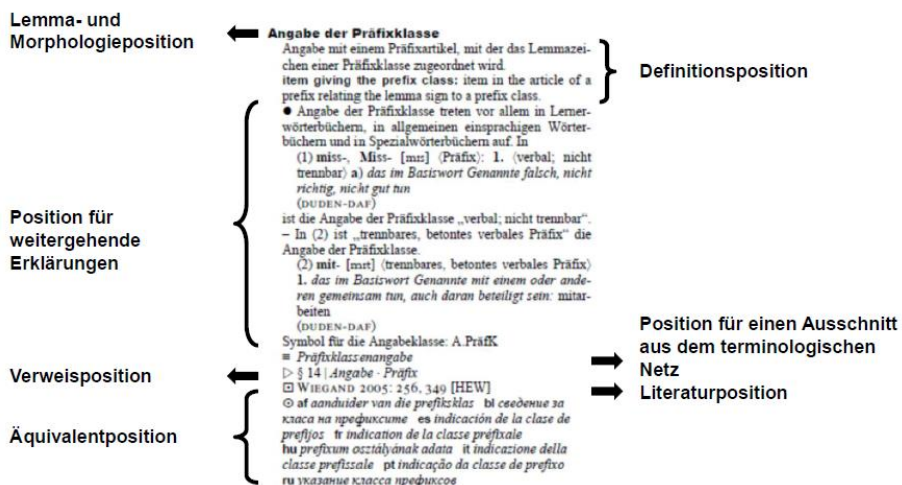
b) Im *Aufbaumodul A1* müssen die Studierenden einen Wörterbuchartikel anhand der im Basismodul erstellten Angabeliste schreiben und graphisch, als Mikrostrukturbaum darstellen. (wird in die Note einberechnet)

Im Folgenden möchte ich nur den letzten, praxisorientierten Schritt (3) a), bei dem WLWF aktiv zur Erstellung eines Fachwörterbuchartikels im Online-Glossar herangezogen wird, vorstellen.

3.2. WLWF bei der Vermittlung der Praxis

Die folgende Übersichtsdarstellung zeigt den allgemeinen Aufbau der Fachwörterbuchartikel im WLWF mit all seinen Positionen:

Abb. 1.
Aufbau der WLWF-Fachwörterbuchartikel (WLWF 2010: 401)

Der erste Teil des Fachwörterbuchartikels enthält die *Lemma- und Morphologieposition*, die *Definitionsposition* mit deutscher Definiensangabe, mit englischer Äquivalent- sowie Definiensangabe, bzw. die *Position für weitergehende Erklärungen*, deren Teil die

Beispielangabe ist. Die nicht obligatorische *Position für einen Ausschnitt aus dem terminologischen Netz* mit Hilfe von Synonym(en)- und/oder Antonym(en)angaben ist bei diesem Artikel leer. Nach den Erklärungen kommen die *Verweisposition* und die *Literaturposition*. Der letzte Teil des Artikels trägt der Mehrsprachigkeit Rechnung und enthält die *Äquivalentposition* für die übrigen acht Äquivalentsprachen: af=Afrikaans, bl=Bulgarisch, es=Spanisch, fr=Französisch, hu=Ungarisch, it=Italienisch, pt=Portugiesisch und ru=Russisch. Der neunten Äquivalentsprache, die die englischen Äquivalente liefert, kommt – wie bereits erwähnt – eine Sonderstellung im ersten Teil des Wörterbuchartikels zu.

Dieselben Positionen findet man auch im folgenden WLWF-Artikel zum Lemma **Angabe äquivalenter Kotextpartner**, der für mich als Vorlage für die Erstellung des Musterartikels im Online-Glossar diente, damit die Studierenden weitere Glossareinträge schreiben können:

Abb. 2.

wa₁ aus WLWF als Originalartikel (WLWF 2010: 361)

Angabe äquivalenter Kotextpartner

nichtelementare bilinguale Angabe in zweisprachigen Wörterbüchern, die aus einer ausgangssprachlichen Kotextpartnerangabe und einer auf diese folgende übersetzte Kotextpartnerangabe besteht.

item giving equivalent co-text partners: non-elementary bilingual item in bilingual dictionaries consisting of a source language cotext partner item and a subsequent translated cotext partner item.

● Die Kotextpartnerschaft bezieht sich auf das Lemmazeichen und sein angegebenes Äquivalent. Ein Beispiel für eine Angabe äquivalenter Kotextpartner aus einem deutsch-ungarischen Kollokationswörterbuch ist „leere *tires*“ in einem Artikel zum Lemmazeichen *Drohung*; *leere* ist Kotextpartner zu *Drohung*, und *tires* Kotextpartner zum ungarischen Äquivalent.

Symbol für die Angabeklasse: A.äKoP

▷ § 14 | *Angabe · Kotextpartnerangabe*

☐ HOLLÓS 2004: 116 · WIEGAND 2005: 345 [HEW]

◎ af *aanduiders van ekwivalente koteksmaats*

bl *сведение за эквивалентни контекстни партньори*

es *indicación de acompañantes cotextuales*

equivalentes fr *indication de partenaires cotextuels*

équivalents hu *ekvivalens koteksuspartnerek adata*

it *indicazione di partner cotestuali equivalenti*

pt *indicação de parceiros de co-texto equivalentes*

ru *указание эквивалентных контекстных*

партнеров

Die Studierenden haben die Aufgabe, anhand des Originalartikels aus WLWF und des Musterartikels zum Glossareintrag

Angabe äquivalenter Kotextpartner (siehe Abb. 3) aus der Moodledatei *Kleines Glossar lexicographischer Angabetypen*, einen neuen Glossarartikel online zu erstellen. Um diese Aufgabe erfüllen zu können, müssen sie die Struktur der WLWF-Artikel genau studieren und mit der des Glossarartikels vergleichen. Sie müssen dabei nicht nur die Positionen im Musterartikel denen im WLWF-Artikel zuweisen, sondern auch auf die glossarspezifische Typographie achten. Damit lernen sie den Wörterbuchgegenstand mit der Wörterbuchform organisch zu verbinden. Inhaltlich müssen sie den Artikel vereinfachen, damit er nur die unbedingt notwendigen Informationen für Laien und Semiexperten enthält. Darüber hinaus müssen die EMLex-Studierenden mit der Wahl eines passenden Beispiels für den jeweiligen Angabetyp – möglicherweise aus einem Internetwörterbuch mit Verlinkung – das Verständnis für diesen Angabetyp unter Beweis stellen.

Abb. 3.
Musterartikel im Moodle-Glossar
(Online: <http://www.emlex.eu/moodle-1920/>)

Angabe äquivalenter Kotextpartner

Item giving equivalent co-text partners

Angabe in zweisprachigen Wörterbüchern, bestehend aus einer ausgangssprachlichen Kotextpartnerangabe und einer übersetzten Kotextpartnerangabe

Die Kotextpartnerschaft bezieht sich auf das Lemmazeichen. Wenn das Lemmazeichen miterwähnt wird, handelt es sich um eine Angabe äquivalenter Kotexte.

Beispiel aus E-KOLLEX (wa zu **Baby**, unter **Baby** + ADJ)

neugeboren üjszülött

(Das deutsche Wort und sein ungarisches Äquivalent zusammen bilden die Angabe äquivalenter Kotextpartner.)

Quelle:

E-KOLLEX: B [am 05.05.2020]

Symbol: **A,äKoP**

 Angabe äquivalenter Kotextpartner_WLWF_Bd1.pdf

Der obige Eintrag ist im EMLex-Moodlekurs *B 1.3. Foundations in Lexicography: Dictionary article: Lexicographic items* nach Anmeldung online (<http://www.emlex.eu/moodle-1920/>) vorzufinden. Anhand der beiden Wörterbuchartikel, des Musterartikels im Moodle-Glossar (Abb. 3) und des Originalartikels im WLWF (Abb. 2) kann der Transformations- und Erstellungsprozess der Glossareinträge anschaulich vorgestellt werden.

Wie man leicht erkennen kann, muss ein Glossarartikel nicht alle Artikelpositionen, die im WLWF vorgesehen sind, enthalten. Es fehlen die *Position für einen Ausschnitt aus dem terminologischen Netz* mit Hilfe von Synonym(en)- und/oder Antonym(en)angaben, die *Verweisposition*, die *Literaturposition* und die *Äquivalentposition*.

Ergänzt wird der Glossarartikel am Schluss durch eine pdf-Datei, die den entsprechenden original WLWF-Artikel präsentiert.

Was die „Wörterbuchform“ betrifft: auch die Typographie ist durch die Vorgaben der Moodle-Textgestaltungsumgebung wesentlich einfacher: es gibt keine Schrifttypen und Symbole, allein durch Kursivierung, Hervorhebung, durch Fettsatz und durch Einzug bzw. Leerzeilen kann man die verschiedenen Positionen, Suchbereiche und Angabetypen voneinander typographisch abheben, um die Übersichtlichkeit und damit die Benutzerfreundlichkeit so gut wie möglich zu optimieren.

Zur Zeit, im Frühsommer 2020, existieren 60 Glossareinträge von sehr unterschiedlicher Qualität. Der Großteil der Lemmata im Glossar stammt aus der Lemmastrecke A, da diese Moodleaufgabe seit 2016 Teil der Lerneinheit B.1.3 ist, und 2 Jahre lang nur ein Band von WLWF den EMLex-Studenten zur Verfügung stand. Ein weiterer, fachlicher Grund ist, dass der erste Band die meisten Angaben der mehreren Hundert wegen der fachsprachlichen Benennung *Angabe des/der/von xy* enthält. Dies ist auch die Erklärung, weshalb darin nur drei Lemmastrecken A–C vorzufinden sind, obwohl das Wörterbuch ein recht großes Format hat und fast 800 Seiten umfasst.

Die Einträge des Online-Glossars werden im Sommer 2020 im Zuge eines Praktikums einer EMLex-Studentin, Andrea Kalicz, nach bestimmten formalen Richtlinien vereinheitlicht und nach festgelegten Redaktionsvorschriften korrigiert. Die folgende Tabelle zeigt, auf wie viele verschiedene Aspekte bei der Korrektur geachtet werden muss:

Tab. 1.
Tabelle für die Korrektur der Glossarartikel

Angabe ^{1,2}	eng. Äquivalent	BPA	Erklärung zur BPA (als Satz)	Beispiel aus WB	Beispiel für die Angabe ³	(Erklärung zur Angabe) (als Satz)	Quelle mit [Datum]	Symbol: A... -A	elementar/nicht-elementar	Stichwörter	formal redigiert 3x verlinkt	inhaltlich redigiert ⁴
Angabe äquivalenter Kotextpartner ⁵	+	+	+	+	+	+	+	+	x	+	+	+

¹ blau: obligatorische Angabe

² In der Reihenfolge im Glossar (alphabetisch)

³ Typographie wie im Beispielwörterbuch

⁴ Comments: formal redigiert, inhaltlich redigiert, formal und inhaltlich redigiert

⁵ fett: Musterartikel

Wenn alle Korrekturgänge erfolgreich abgeschlossen werden können, steht den neuen EMLex-Studenten ab dem Studienjahr 2020/2021 ein hervorragendes Hilfsmittel im Onlinemedium für ihr Grundstudium zur Verfügung. Wenn nicht, so gibt es für sie eine neue Praktikumsmöglichkeit in der lexikographischen Werkstatt der KRE, wo sie sich erneut erproben können.

Zusammenfassend kann man feststellen, dass die Glossarartikel im Moodle folgenden vereinfachten Wörterbuchartikeltyp darstellen: ein um die vertiefenden fachspezifischen Informationen reduzierter, online fachlicher Basisartikel zum Zwecke der Einführung in die lexikographische Grundterminologie für den anvisierten Benutzerkreis der EMLex-Studenten im Grundstudium, erstellt durch dieselben und für die zukünftigen Studierenden der Lexikographie im ersten Semester des EMLex-Studiengangs.

Mit dieser komplexen Aufgabenstellung kann der Vorgang des lexikographischen Artikelerstellungsprozesses *in actu* durch die Studierenden nachgeahmt und gleichzeitig für sie modelliert werden. Damit eignet sie sich hervorragend für die Selbst- und Fremdeinschätzung der „Lexikographietauglichkeit“ der EMLex-Studenten.

4. Fazit

Als Fazit sollen hier statt eines Resümes drei zukunftsweisende Anforderungen genannt werden, die in Anlehnung an die 15 Villa-Vigoni-Thesen zur Lexikografie (2018) im Hinblick auf die Fachlexikographie von mir reformuliert wurden:

(1) Die praktische Fachlexikographie muss sich stets ihrer *gesellschaftlichen Verantwortung* bewusst sein und nach einer umfassenden, pluralistischen *Beschreibung der fachsprachlichen Wirklichkeit* und des jeweiligen Faches streben. Dabei müssen die Abgrenzung des fachlichen Gegenstandsbereichs und die selektiven fachlexikographischen Schwerpunktsetzungen kenntlich gemacht werden.

(2) In einer modernen Informationsgesellschaft braucht die Fachlexikographie einen von der Wissenschaft vorangetriebenen *Standardisierungsprozess* für die fachlexikographische *Kernterminologie*, denn eine gute Theorie bewirkt vielfältige Verbesserungen in der praktischen Fachlexikographie.

(3) Fachlexikographische Projekte sollen sich stärker an den *spezifischen Bedürfnissen der BenutzerInnen* (der Fremd- und

Fachsprache, bei der fachsprachlichen Übersetzung u.a.) und deren fachsprachlichen Handlungen bzw. kommunikativen Absichten im Fach orientieren, denn Fachsprache ist Gegenstand der Fachlexikographie, und das Erlernen und Verstehen von Fachsprachen ist eine zentrale Kompetenz in der globalisierten, „fachfacettenreichen“ Welt. (vgl. 15 Villa-Vigoni-Thesen zur Lexikografie (2018), These 3, 9 und 11)

Wörterbücher

- DL = Hartmann, R.R.K. – James, G. 1998. *Dictionary of Lexicography*. London/New York: Routledge.
- WLWF = Wiegand, H. E. et al. (hrsg.). 2010. 2017. 2020. *Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung. Dictionary of Lexicography and Dictionary Research. Bd.1–5*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.

Sonstige Literatur

- Hollós Z. 2014. Terminologische Fachwörterbücher in Teildisziplinen der Sprachwissenschaft: Lexikographie. Das zehnsprachige *Wörterbuch zur Wörterbuchforschung und Lexikographie*. In: Muráth J. (szerk.) *Hungarian Lexicography III. LSP Lexicography*. (Lexikográfiai füzetek 7). Budapest: Tinta Könyvkiadó. 257–275.
- Hollós Z. – Schierholz, S. 2017. Der Europäische Master für Lexikographie im Erasmus Mundus Joint Master Degree Programm. *Lexicographica* 32/2016 [2017]. 219–223.
- Hollós Z. – Pődör D. 2020. EMLex – European Master in Lexicography/Europäischer Master für Lexikographie. Nemzetközi közös képzés. In: M. Pintér T. – P. Márkus K. (szerk.) *Az ige vonzásában. Írások Magay Tamás tiszteletére*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 66–75.
- Link, E. – Schaefer, B. 1989. Fachsprache der Lexikographie. In: Hausmann, F. J. et al. (hrsg.) *Wörterbücher/Dictionaries/Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. 3 Bde. (HSK 5.1: Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.1). Berlin/New York: Walter de Gruyter. 312–322.
- Muráth J. 2002. *Zweisprachige Fachlexikographie*. (Pécsér Beiträge zur Sprachwissenschaft 5). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Wiegand, H. E. 2003. Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung (WLWF). Eine kurze Projektbeschreibung. In: Botha, W. et. al. (hrsg.) *'n Man wat beur. Huldigingsbundel vir Dirk van Schalkwyk*. Stellenbosch: Bureau of the WAT. 368–384.
- Wiegand, H. E. 2004. Überlegungen zur Mediostruktur in Fachwörterbüchern. Auch am Beispiel des „Wörterbuchs zur Lexikographie und Wörterbuchforschung“. In: Brdar-Szabó R. – Knipf-Komlósi E. (hrsg.) *Lexikalische Semantik, Phraseologie und Lexikographie. Abgründe und Brücken. Festgabe für Regina Hessky*. (Duisburger Arbeiten zur Sprache und Kulturwissenschaft 57). Frankfurt/Berlin/Bern: Peter Lang Verlag. 339–365.

Sitographie

- B 1.3. Foundations in Lexicography: Dictionary article 1: Lexicographic items. In: *EMLex-Moodlekurs B1: Foundations in Lexicography*. <http://www.emlex.eu/moodle-1920/> (nur mit Anmeldung) [am 22.06.2020]
- 15 Villa-Vigoni-Thesen zur Lexikografie 2018. In: *Abschlussbericht des Workshops „Wörterbücher für die Zukunft – Die Zukunft der Wörterbücher. Herausforderungen an die Lexikografie in einer digitalen Gesellschaft“*. https://www.villavigoni.eu/wp-content/uploads/2020/01/Abschlussbericht_Nied-Curcio_11_2018.pdf [am 22.06.2020]

Kriston Renáta

Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Modern Filológiai Intézet
Német Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék
renata.kriston@yahoo.com

Osztrák–magyar szótár: Koncepció és ekvivalenciaviszonyok

A tanulmányban egy 2021 januárjában megjelenő osztrák–magyar szótár koncepciójának bemutatására kerül sor, valamint annak szemléltetésére, hogy miért tartjuk szükségesnek – a létező német–magyar szótárak mellett – egy osztrák–magyar szótár szerkesztését és kiadását. A szótárszerkesztés során számos kérdés és problémás eset merült fel, ezek közül is kiemelkedik a kétnyelvű lexikográfia tekintetében és metalexikográfiai megfontolásokból az ekvivalencia kérdésköre, illetve az ekvivalenciaviszonyok szótári ábrázolása, így jelen tanulmányban ennek bemutatására is kísérletet teszünk.

Kulcsszavak: osztrák nyelvváltozat, lexikográfia, metalexikográfia, kétnyelvű szótárak

1. Előzmények

A bemutatandó osztrák–magyar szótár koncepciójának gondolata nem új, először a 2012-es évben fogalmazódott meg az a törekvés, hogy szükség van az osztrák nyelvváltozat magyar célnyelvvel való ábrázolására kétnyelvű szótárban (is). A szótár iránti igény elsődlegesen a nyelvhasználók oldaláról mutatkozott, hiszen a fellelhető osztrák nyelvváltozatot reprezentáló szótárak közül többségben vannak az egynyelvűek (Fussy – Steiner 2006, illetve Greil – Vallaster 2006). Ezek használatához elengedhetetlen a megfelelő szintű német nyelvtudás, hiszen a fenti szótárakban a jelentésmagyarzatok német nyelven szerepelnek. A jelentésmagyarzatok megértése és értelmezése kezdő nyelvtanulók számára szinte lehetetlen egyéb, más segédanyagok (pl. kétnyelvű német–magyar szótár) bevonása nélkül. Vagyis ahhoz, hogy a magyar anyanyelvű nyelvhasználók bármely (idegen) nyelvi szinten

megismerhessék az osztrák nyelvváltozatot, egy kétnyelvű szótár megjelentetésére van szükség, melyben az osztrák nyelvváltozat a forrásnyelv, a magyar pedig a célnyelv.

A 2012-ben, az Osztrák–Magyar Akció Alapítványhoz benyújtott projektpályázatban (a projekt neve: Egy osztrák–magyar kézisztár összeállítása, projekt száma: 84öu8; projektvezető: Kriston Renáta) az egyik legfontosabb érv a szótár mellett a szótárhasználói szempontokon túl a szótár egyedisége volt, ugyanis még nem jelent meg osztrák–magyar szótár a magyar, illetve a nemzetközi szótárpiacon. Nem csupán a gyakorlatban jelentett újdonságot a projekt, hanem a magyar lexikográfiában is: a kétnyelvű szótárakat vizsgálva még nem szerkesztettek egy adott nyelvváltozatot bemutató szótárt.

A szótárkonceptió kialakítása során figyelembe kellett venni mindazon jellemzőket, melyek specifikusan csak az osztrák nyelvváltozatra vonatkoznak. A másik érv az osztrák–magyar szótár mellett annak hangsúlyozása volt, hogy a német–magyar szótárak jellegüknél fogva nem képesek olyan mélységben bemutatni az osztrák nyelvváltozatot, mint ahogy az a célcsoport igényeit figyelembe véve elvárható.

A szótárprojekt résztvevői a Miskolci Egyetem Modern Filológiai Intézetének oktatói és hallgatói (Kriston Renáta, Vízi Noémi), valamint a Bécsi Egyetem Fordítástudományi Intézetének munkatársai (Gerhard Budin, Krajcsó Zita) voltak, a projekt eredményeképpen pedig elkészült a szótár vázlatos szerkesztési útmutatója.

A koncepció alapjainak felvázolása után számos tanulmányút következett Ausztriában különböző egyetemeken (Universitat Innsbruck, Universitat Wien, Universitat Graz), a kutatás középpontjában az osztrák nyelvváltozat feltérképezése, valamint a területi különbségek feltárása állt. A következő fázisban olyan szakértők (Hermann Scheuringer, Regensburgi Egyetem, DiMOS, valamint Manfred Kienpointner, Innsbrucki Egyetem) bevonására került sor tanulmányutak és konzultációk keretében, akik kutatásaik során behatóbban foglalkoztak az osztrák nyelvváltozattal. Erre az elméleti keretek kialakítása (lásd jelentésszerkezet, ekvivalencia) és metalexikográfiai szempontok miatt volt szükség.

Jelentős lépésnek számított, és leginkább hozzájárult az osztrák–magyar szótár struktúrájának véglegesítéséhez az a kutatás, melyben a Miskolci Egyetem Modern Filológiai Intézetének oktatója (Kriston Renáta) és az Innsbrucki Egyetem munkatársai (Manfred Kienpointner, Marlene Mussner, Claudia Posch, Katharina Zipser) vettek részt. A kutatás keretében 2017-ben megjelent az Alphabet Wörterbuchverlag

finanszírozásával Tirolban az *Osztrák–angol, angol–osztrák gyerekszótár* (Zipser – Kriston – Mussner – Posch – Kienpointner 2017). A gyerekszótár osztrák–angol részének címszólistáját korlátozottan vettük figyelembe a jelenlegi osztrák–magyar szótár címszóállományának a kialakításakor, az eltérő célcsoport miatt több, más forrást (szótárt) is alapul vettünk. (Ezen források bemutatására a makrostruktúra részben kerül sor.)

Míg az *Osztrák–angol, angol–osztrák gyerekszótár* célcsoportját a 7–12 éves, osztrák anyanyelvű gyerekek alkotják (akik idegen nyelvként tanulnak angolt), addig az osztrák–magyar szótár célzott használói magyar anyanyelvűek, akik Ausztriában élnek, dolgoznak, tanulnak, nyaralnak, illetve valamilyen okból Ausztriában kívánnak letelepedni. Ezenkívül hasznosnak bizonyulhat a szótár a Budapesti Osztrák Iskola tanulói és azok számára, akik az osztrák nyelvvizsgát (*Österreichisches Sprachdiplom*) akarják letenni. Az eltérő anyanyelv, a korosztály, valamint a szótárhasználati cél nem tette lehetővé ugyanazon címszóállomány és szótárstruktúra átvételét. A gyerekszótár szerkesztése során viszont számos olyan, az osztrák nyelvváltozatot érintő problémával, megoldandó feladattal szembesültünk, melyek segítették az osztrák–magyar szótár címszóállományának, valamint struktúrájának végleges kialakítását.

A 2019. október 1-től 2020. december 3-ig megvalósuló projektben (támogató: Osztrák–Magyar Akció Alapítvány, projektszám: 103öu3) a legfőbb célkitűzés az osztrák–magyar szótár kiadása, magyar és osztrák nyelvi lektorálása, valamint nyomdai megjelentetése. A projekt vezetője és a szótár szerkesztője Kriston Renáta, munkáját két magyar nyelvi lektor, Illésné Kovács Mária és Kecskés Judit, valamint egy osztrák nyelvi lektor, Barbara Heinisch segíti.

2. Gondolatok az osztrák–magyar szótár koncepciójához

A koncepció kialakítását jelentősen befolyásolta az a tény, melyre a fentiekben már utaltam, hogy a szótárpiacon lévő német–magyar szótárak nem elégítik ki az általunk felvázolt, az ausztriai németet megismerni kívánó célcsoport igényeit, hiszen nem speciálisan az osztrák nyelvváltozatra koncentrálnak, szerkesztési elvüket megismerve nem is lehet ez a céljuk. Elvértve tartalmazznak ugyan az ausztriai németre jellemző címszavakat, viszont csak a leggyakrabban előfordulókat, néhány példa erre a *Német–magyar, magyar–német tanulószótár*ból (Hessky – Iker 2018): *Erdapfel, Fisole, Fleischhauer, Gelse, Gruß Gott, Kukuruz, Marille, Schreiner*.

Az eltérések a németországi és az ausztriai német szóhasználat között azonban jelentősek, tematikus bontásban a következő területeken jelentkeznek: élelmiszer, háztartás, kézműipar, ruházkodás, közlekedés, sport, államigazgatás (Scheuringer 2001: 110). Mennyiségileg a legnagyobb eltérés az élelmiszerek és az államigazgatás kapcsán mutatkozik, így az osztrák–magyar szótárban is nagyobb arányban fordulnak elő a fenti két területhez kapcsolódó címszavak. Néhány példa elsőként az élelmiszerek és ételek közül: *Debreziner, Eierspeise, Einspänner, Flesslerl, Golatsche, Grillerei, Gröstl, Kapuziner, Kantwurst, Käsekrainer, Kraut, Kürbiskernöl, Laibspeise, Marille*.

Az államigazgatáson belül is számtalan címszó felvételére került sor: *Bildungsdirektion, Bundesrat/Bundesrätin, Bundesverfassung, Dienstgeber/Dienstgeberin, Dienstnehmer/Dienstnehmerin, Dienstzettel, E-Card, Familienbeihilfe, Firmenbuch, Meldezettel*.

Az eltérő szóhasználaton túl – kizárólag metalexikográfiai szempontokat figyelembe véve – különbözőségek figyelhetők meg a németországi német és az ausztriai német között a következő főbb pontokban, lexikológiai vonatkozásban, melyeket az osztrák–magyar szótárban meg is jelenítünk:

- jelentésszerkezetbeli eltérések – jelentésbővülés és jelentésszűkülés a németországi némethez képest,
- eltérő jelentés,
- eltérések a kollokációk között – új kollokációk felvétele,
- eltérések a frazeologizmusok között – új frazeologizmusok felvétele.

Elsőként a jelentésszerkezetbeli eltéréseket szemléltetem 2–2 példával (a jelentésbővülésre és a jelentésszűkülésre vonatkozóan), a németországi némettel való összehasonlításhoz pedig a *Német–magyar, magyar–német tanulószótárt* (Hessky – Iker 2018) hívom segítségül:

Jelentésbővülés:

fort|gehen ging

fort, fortgegangen *i* <ige> **1.** elmegy; (el)távozik: heimlich fortgehen titokban elmegy **2.** folytatódik: Das kann so nicht fortgehen. Ez nem folytatódhat így tovább.
(Hessky – Iker 2018)

fort|gehen ging

fort, fortgegangen *i* <ige> **1.** elmegy; (el)távozik: heimlich fortgehen titokban elmegy **2.** folytatódik: Das könnte noch ewig so fortgehen. Ez még örökké folytatódhatna így. **3.** elmegy szórakozni: Sie geht am Wochenende nie fort. Hétfvégén soha nem megy el szórakozni.

(Kriston 2021)

A *fortgehen* címszó esetében kiegészül az ausztriai németben a jelentésszerkezet egy újabb jelentéssel, ez pedig az 'elmegy szórakozni', így ez a jelentés is megjelenik az osztrák–magyar szótárban.

Lehne die, -n <fn> **1.** támla: *eine verstellbare Lehne* állítható támla (Hessky – Iker 2018)

Lehne die, -n <fn> **1.** támla: *eine verstellbare Lehne* állítható támla **2.** lejtő: *ein steile Lehne* meredek lejtő

(Kriston 2021)

A *Lehne* a németországi németben egyjelentésű szó, az ausztriai németben viszont polyszém, így felvettük az osztrák–magyar szótárba a 'lejtő' jelentést is a 'támla' jelentésen kívül, mely mindkét nyelvváltozatban azonos.

Jelentésszűkülés:

Grundgesetz das, -es, -e <fn> **1.** alaptörvény: ein Grundgesetz der Natur a természet egyik alaptörvénye **2.** <D> alkotmány (Hessky – Iker 2018)

Grundgesetz das, -es, -e <fn> alaptörvény: ein Grundgesetz der Natur a természet egyik alaptörvénye (Kriston 2021)

A *Grundgesetz* szónál megfigyelhető, hogy kizárólag a németországi németben használatos a címszó 'alkotmány' értelemben, ezt az ausztriai németben más szóval fejezik ki (*Bundesverfassung*).

Hausarbeit die, -en <fn> **1.** házimunka **2.** (*iskolai*) házi dolgozat
(Hessky – Iker 2018)

Hausarbeit die, -en <fn> házimunka
(Kriston 2021)

A *Hausarbeit* esetében is hasonló jelenség tapasztalható, a címszó 'házi dolgozat' jelentésben nem fordul elő az ausztriai németben, erre a *Hausübung* szó használatos Ausztriában.

Előfordulnak *jelentésbeli különbségek* is a németországi német és az ausztriai német között, erre 3–3 szótári példa (Hessky – Iker 2018 és Kriston 2021):

Bonbon [bɔŋ' bɔŋ/bõ'bõ:] der/das, -s, -s <fn> cukor(ka): *Bonbons lutschen* cukorkát szopogat
(Hessky – Iker 2018)

Bonbon [bõ'bõ:] das, -s, -s <fn> bonbon; praliné: *Milka Bonbon Alpenmilch* Milka alpesi tejsokoládés bonbon
(Kriston 2021)

flaumig <mn> pelyhes: *flaumige Haut* pelyhes bőr
(Hessky – Iker 2018)

flaumig <mn> puha; lágy: *Der Kuchen ist locker und flaumig.* A sütemény laza és puha. * *ein flaumiges Püree* lágy püré
(Kriston 2021)

Kohl der, -(e)s, -e <fn> **1.** káposzta **2.** <biz, rossz> hülyeség;
zagyvaság: *Kohl reden* hülyeséget beszél
(Hessky – Iker 2018)

Kohl der, -(e)s, -e <fn> kelkáposzta
(Kriston 2021)

Mindhárom fenti példából (*Bonbon*, *flaumig*, *Kohl*) látható, hogy más-más ekvivalens megadására volt szükség a németországi némethez képest, hiszen a két nyelvváltozat között eltérnek a jelentések. A *Bonbon*

szó Ausztriában 'bonbon'-t, illetve 'praliné'-t jelent, a 'cukor(ka)' megfelelője pedig az osztrák nyelvváltozatban a *Zuckerl*. A *flaumig* szó 'puha', 'lágú' jelentésben használatos az ausztriai németben, 'pelyhes' értelemben nem fordul elő. A *Kohl* esetében közel áll egymáshoz a szótári első jelentés a két nyelvváltozatban, mégsem azonos: míg a németországi németben 'káposzta' értelemben használják a szót, addig Ausztriában specifikusabb a jelentés és 'kelkáposzta'-ra szűkül.

A **kollokációkat** vizsgálva megállapítható, hogy a közös kollokációk mellett előfordulnak eltérések, vagyis olyan állandósult szókapcsolatok, melyek kizárólag az osztrák nyelvváltozatban használatosak, illetve olyanok is, melyek csak a németországi sztenderd nyelvváltozatra jellemzőek. Az előbbiek felvétele értelemeszerűen indokolt az osztrák–magyar szótárba, az utóbbiaké nem. Erre vonatkozóan egy példa:

Gerichtshof der, -(e)s, -ë <fn> bíróság: *Europäischer Gerichtshof*
Európai Bíróság
(Hessky – Iker 2018)

Gerichtshof der, -(e)s, -ë <fn> (*magasabb szintű*) bíróság: *der Internationale Gerichtshof in Den Haag* Hági Nemzetközi Bíróság • *der Oberste Gerichtshof* Kúria
(Kriston 2021)

Az *Oberster Gerichtshof* kollokáció osztrák specifikus szókapcsolat, a németországi németben nem használatos, magyar ekvivalense a 'Kúria' szó, melynek megfelelője Németországban a *Bundesgerichtshof*.

A **frazeologizmusok** esetében a kollokációkhoz hasonló elvet követünk: Az Ausztriában használatos frazeologizmusok bekerülnek az osztrák–magyar szótárba, a kizárólag németországi németben előforduló szólások, közmondások viszont nem. Két szócikklábból (Kriston 2021) vett példa:

Feder die, -n <fn> **1.** (*madaré*) toll: ein mit Federn gefülltes Kissen tollal töltött párna **2.** toll(hegy): die Feder kratzt karcol a toll **3.** rugó: die Feder der Uhr az óra rugója ◆ **Federn haben** <biz> fél

Löffel der, -s, - <fn> kanál: *zwei gehäufte Löffel Mehl* két púpozott kanál liszt ◆ **zu etwas einen Löffel haben** <biz> érdekli vki/vmi; érdeklődik vki/vmi iránt

A *Feder* címszónál szereplő *Federn haben* idióma az osztrák nyelvváltozatban használatos, stilisztikai szempontból köznyelvi kifejezés, és nem fordul elő a németországi németben frazeologizmusként 'fél' jelentésben. Hasonlóan viselkedik a *zu etwas einen Löffel haben* kifejezés is, hiszen előfordulása Ausztriára korlátozódik, Németországra nem jellemző a használata.

3. Az osztrák–magyar szótár koncepciója

Az osztrák–magyar szótár koncepciójának kialakítását két tényező határozta meg: A fent vázolt lexikológiai eltérések a német nyelvváltozathoz képest, valamint a célcsoport igényei. A szótárkonceptió összefüggésben áll a szótártipológiával, kölcsönösen befolyásolják egymást: Az osztrák–magyar szótár, ahogy az elnevezésben is látszik, nem gyerekasztár, hanem típusát tekintve kétnyelvű kézisztár, melyben a magyar ekvivalenseken kívül állandósult szókapcsolatok és frazeologizmusok is szerepelnek a szócikktestben, illetve a szócikkklámban.

Mivel a célcsoportba a magyar anyanyelvű szótárhasználók tartoznak, így számukra releváns adatokat fogunk szerepeltetni a szótárban (pl. rendhagyó ragozású igék megadása), valamint a szótári adatokat (rövidítések, szófajmegjelölés) is magyar nyelven ábrázoljuk.

A szótárszerkesztési munkálatok két részből tevődtek össze: elméleti és gyakorlati részből. Az elméleti fázisban került sor a konkrét célcsoport meghatározására, illetve a szerkesztési alapelvek (konceptió) és szerkesztési útmutató (lektorok részére) kidolgozására. A gyakorlati rész a szócikkek kidolgozásából állt.

3.1. Makrostruktúra

A szerkesztési alapelveknél a szótári makrostruktúra és mikrostruktúra részletes kidolgozására került sor. A makrostruktúrára vonatkozóan általánosságban két lényeges döntés született metalexikográfiai szempontból: a szótári állomány meghatározása címszólista készítésével, illetve a címszavak elrendezésének megállapítása. A címszavak száma kb. 9.000 az osztrák–magyar szótárban, és a

következő forrásokat vettük figyelembe az összeállítás során: *Német nyelvváltozatok szótára* (Ammon – Bickel – N. Lenz 2016), *Osztrák szótár* (Fussy – Steiner 2016), *Osztrák iskolai szótár* (Greil – Vallaster 2006), illetve *Nagy képes szótár. Osztrák német–angol* (Obermüller – Kratzer 2007). A szótárban az alfabetikus elrendezést követjük. A címszólista összeállítása során problémát okozott, hogy a sztenderd osztrák nyelvváltozat nem egységes, jelentős territoriális eltérések lehetnek a szókincsben és a jelentésstruktúrában. A címszavak kiválasztásánál segítségünkre volt Wiesinger (1988) felosztása, aki ötös tagolást (pl. dél-német szókincs, bajor-osztrák szókincs stb.) alkalmaz. Emellett támaszkodtunk a *Német nyelvváltozatok szótárának* territoriális adataira (Ammon – Bickel – N. Lenz 2016), (kelet-osztrák, közép-osztrák, délkelet-osztrák, nyugat-osztrák), mely a különböző tartományok szerinti felosztásra épít. Abban az esetben, ha területileg eltérő volt a szóhasználat, mindkét szót felvettük címszóként a szótárba (lásd *Tischler* – kelet-osztrák és *Schreiner* – nyugat-osztrák). A címszavak tematikailag az osztrák sztenderd nyelvre épülnek, kiemelt szerep jut azonban a következő területeknek: oktatás, politika, jog, közigazgatás, gasztronómia.

A címszóállományon kívül makrostrukturális kérdés a mellékletek szerepe. A szótári mellékletek egyrészt címszavakhoz kapcsolódó információs ablakok (pl. osztrák osztályzatok rendszere a *Fünfer* címszónál megjelenítve), másrészt önállóan előforduló mellékletek (pl. Ausztria történelme, földrajza), melyek elrendezésüket tekintve a szótári állományt követik.

3.2. Mikrostruktúra

A szócikkekben szereplő szótári adatok (szófajmegjelölés, nyelvtani információ, stilisztikai adat, glossza) a célcsoport jellegéből fakadóan magyarul szerepelnek. A címszót nyelvtani adatok, illetve szófaji besorolás követik. Főnevek esetében megadjuk a névelőt, a birtokos eset ragját hímnemű és semleges nemű főneveknél, valamint a többes szám jelét. Igéknél a szófaji besoroláson kívül szerepelhet még a kötelező és fakultatív vonzat, valamint rendhagyó igéknél az egyes szám 3. személyű alak, továbbá a múlt idejű alakok. Mellékneveknél és névmásoknál kizárólag a szófaji besorolás szerepel, a névmásokat is csak akkor tipologizáljuk, ha homonimaként viselkednek (lásd ¹dich, ²dich) és szükség van konkrét szófaji elhatárolásra, egyébként csak a *névm* rövidítés szerepel a szófaji megjelölésüknél.

¹dich <személyes nm> téged: *Ich habe dich gern.* Kedvellek téged.
²dich <visszaható nm> magad(at): *Du solltest dich schämen.* Szégyelld magad!
(Kriston 2021)

Kiejtési adatot csak abban az esetben adunk meg a szótárban, ha a címszó kiejtése a németországi némettől eltér (pl. *Baiser*, az osztrák németben [be'se:], a németországi németben [be'ze:]), illetve a címszó idegen eredetű és kiejtése még nem asszimilálódott (pl. *Cup* [kʌp]).

Stílusminősítést és szaknyelvi besorolást csak akkor alkalmazunk, ha az a neutrálistól eltér. A szócikktestben a címszó egyes jelentéseit és azok megfelelőit adjuk meg magyar nyelven. A címszavak egy- vagy többjelentésűek, poliszémia esetén az egyes jelentéseket arab számokkal különítjük el egymástól. A címszavak használatát autentikus példák szemléltetik, melyek a következő forrásokból származnak: osztrák újságok (www.derstandard.at, www.kurier.at) és osztrák egynyelvű szótárak (Freund – Jarolim 2013, Fussy – Steiner 2016, Greil – Vallaster 2006). Az ekvivalensek, illetve a példák után adjuk meg a kollokációkat, majd a szócikk végén, a szócikkklámban található a frazeologizmusok, melyek egyik jelentéshez sem köthetőek.

Az osztrák kollokációk és frazeologizmusok kapcsán egyrészt a Bécsi Egyetem idevágó projektjét vettük figyelembe, melyben Peter Ernst kutatócsoportja kb. 15.000 sztenderd nyelvi osztrák szólást gyűjtött össze, ebből egy 3000 címszavas szótár kiadását tervezik (Ernst 2006). Másrészt a frazeologizmusok megadásánál a *Német nyelvváltozatok szótára* (Ammon – Bickel – N. Lenz 2016), valamint az *Osztrák szótár* (Fussy – Steiner 2016) adataira támaszkodunk. A szótár a Morphologic Kft. által üzemeltetett *lwb (Lexicographers' Workbench)* nevű szótárprogramban készül, a szótár nyomtatott változatának kiadását az Alphabet Wörterbuchverlag vállalta. Szemléltetésképpen egy igei és egy főnévi szócikk a szótárból:

an|schaffen *h* <ige> **1. (sich^D)**, **A** vesz; vásárol; beszerez vmit: *Ich habe mir neue Möbel angeschafft.* Új bútorokat vettem. **2. D**, **A** (meg)parancsol vkinek vmit: *Er musste das tun, was ihm angeschafft wurde.* Azt kellett tennie, amit parancsoltak neki.
(Kriston 2021)

Ast der, -(e)s, -e <fn> **1.** (*fáé*) ág **2.** (*fában*) csomó ◆ **auf dem/am absteigenden Ast sein** leszálló ágban van ◆ **auf dem/am (auf)steigenden Ast sein** felszálló ágban van ◆ **auf dem/am längeren Ast sitzen** (*befolyása miatt*) vkinél előnyösebb helyzetben van
(Kriston 2021)

4. Ekvivalenciaviszonyok

A szótári állomány kontrasztív vizsgálata után megállapítható, hogy az osztrák–magyar szótárban a következő ekvivalenciaviszonyok valósulnak meg (Forgács 2007: 193):

1. Egy címszó – egy ekvivalens
2. Egy címszó – több ekvivalens
3. Egy címszó – zéró ekvivalens

4.1. Egy címszó – egy ekvivalens

Szótárszerkesztési szempontból az a legegyszerűbb eset, ha egy címszó egyjelentésű és csupán egy megfelelője van a célnyelvben. Erre számos példát lehet találni, egy konkrét szócikk az osztrák–magyar szótárból, melyben a *Hacke* a címszó, ennek magyar megfelelője pedig a köznyelvi 'meló'.

Hacken die, - <fn> <biz> meló • **in die Hacken gehen** melózni megy
(Kriston 2021)

4.2. Egy címszó – több ekvivalens

Ha egy címszónak több megfelelője van a magyar nyelvben, akkor három lehetőség áll fenn az ábrázolására: egyjelentésű címszónál az ekvivalensek egymás után szerepelnek, vesszővel elválasztva, melyek számát maximum háromban határoztuk meg. Erre példa az *Ambulanz* szócikk, ahol látható, hogy két megfelelőt is használunk a magyar nyelvben, mégpedig a 'járombeteg-rendelés'-t, illetve előfordul az idegen eredetű 'ambulancia' szó használata is.

Ambulanz die, -en <fn> járóbeteg-rendelés; ambulancia
(Kriston 2021)

Többjelentésű címszónál külön jelentéspontokban adjuk meg az egyes jelentéseket, és ezeknél szerepeltetjük az egy vagy több ekvivalenst, lásd *aufdrehen*. Az *aufdrehen* szónak három jelentését rögzítjük az osztrák–magyar szótárban, jelentésenként 2–2 ('megnyit', 'kinyit', valamint 'bekapcsol', 'felkapcsol'), illetve 1 ('felhangosít') ekvivalenssel.

aufdrehen A *h* <ige> <biz> **1.** megnyit; kinyit vmit: den Wasserhahn aufdrehen megnyitja a vízcsapot **2.** bekapcsol; felkapcsol vmit: das Handy aufdrehen bekapcsolja a mobiltelefont * das Licht aufdrehen felkapcsolja a villanyt **3.** felhangosít vmit: das Radio aufdrehen felhangosítja a rádiót
(Kriston 2021)

Azonos alakú szavak esetében azt a megoldást választottuk, hogy külön szócikkben szerepeltetjük a címszavakat, vagyis ebben az esetben nem elegendő egy szócikk kidolgozása. Az *Ausdruck* szó homonima, vagyis a két jelentés teljesen elkülönül, etimológiailag sem függ össze, így ábrázolása is két külön szócikkben történik:

¹**Ausdruck** der, -(e)s, -ë <fn> kifejezés: Kennst du diesen Ausdruck? Ismered ezt a kifejezést? • *etw zum Ausdruck bringen* kifejezésre juttat vmit
²**Ausdruck** der, -(e)s, -e <fn> kinyomtatott anyag
(Kriston 2021)

4.3. Egy címszó – zéró ekvivalens

A legnagyobb nehézséget azok a címszavak okozták az ekvivalenciaviszonyok feltárása során, melyeknek nincs, vagy csak korlátozottan van a magyar nyelvben megfelelőjük, ugyanis az adott nyelvi kultúrához (jelen esetben az osztrák kultúrához) kapcsolódnak. Ezen szavak többsége főként a gasztronómia és a közigazgatás területéről került ki. A zéró ekvivalencia szemléltetésére négy lehetőséget dolgoztunk ki:

1. Tükörfordítás
2. Körülírás

3. Lexéma/szókapcsolat ekvivalensként képpel
4. Körülírás képpel

4.3.1. Tükörfordítás

A tükörfordítás során olyan megfelelőket igyekeztünk találni, melyek kikövetkeztethetők a címszó alapján, emellett érthetőek a magyar szótárhasználók számára – abban az esetben is, ha az adott szó, illetve kifejezés nem létezik a magyarban. Erre példa az *FPÖ* mozaikszó, ahol az ekvivalensként szereplő *Osztrák Szabadság Párt* egyes elemei (*osztrák, szabadság, párt*) léteznek a magyarban, így következtetni lehet a párt jellegére, viszont Magyarországon nem képviselteti magát szabadságpárt a Parlamentben.

FPÖ [ɛfpe: 'ø:] die [=Freiheitliche Partei Österreichs] <fn> Osztrák Szabadság Párt
(Kriston 2021)

4.3.2. Körülírás

Abban az esetben, amikor nem találtunk a magyar nyelvben lexéma értékű megfelelőt és a tükörfordítás sem működött, akkor körülírást alkalmaztunk, mint például a *Garnitur* címszó 2. jelentésénél. A *≈ több kocsiból álló szerelvény* körülírás ugyan visszaadja a *Garnitur* jelentését, mégsem alkalmazható minden esetben, ezt kívánja szemléltetni a példamondat, melyben a *vonat* elnevezés szerepel. A körülírás alapján viszont már tudatosult a szótárhasználóban, hogy ez egy olyan vonat, mely több kocsiból áll.

Garnitur die, -en <fn> **1.** garnitúra; készlet **2.** *≈ több kocsiból álló szerelvény:* Die ersten RailJet Garnituren sind seit dem 14.12.2008 auf der Strecke München-Wien-Budapest im internationalen Verkehr im Einsatz. Az első RailJet vonatok nemzetközi forgalomban a München–Bécs–Budapest útvonalon 2008. december 14. óta közlekednek.
(Kriston 2021)

4.3.3. Lexéma/szókapcsolat ekvivalensként képpel

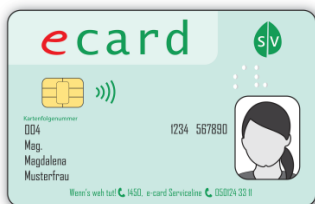
A következő típusba azok a címszavak tartoznak, melyekhez lehet találni a magyarban lexéma és szókapcsolat értékű megfelelőt (lexéma – *Bassena*, szókapcsolat – *E-Card*), viszont a kulturális különbségek miatt nem ugyanazt értjük az osztrák címszó és a megadott ekvivalens alatt. Ezekben az esetekben egy rajzoló (Posgay-Nagy Krisztina) segítségét kértük, aki megalkotta az adott címszavakat szemléltető rajzokat.

Bassena die, -s <fn> (*bérházak folyosóján*) falicsap
(Kriston 2021)

A képet készítette: Posgay-Nagy Krisztina

E-Card ['i:ka:t] die, -s <fn> osztrák társadalombiztosítási chipkártya
(Kriston 2021)

A képet készítette: Posgay-Nagy Krisztina

4.3.4. Körülírás képpel

A legutolsó csoportba azok a címszavak tartoznak, melyeknél a körülírás mellett – szintén a kulturális eltérések miatt – szükségesnek

láttuk képek szerepeltetését. A hivatalos nyelvhasználatban előforduló *Begutachtungsplakette* (köznyelvben: *Kfz-Pickerl*) magyar megfelelője a 'forgalmi engedély' lenne, viszont mind formája, mind tartalma más, ezért szerepel körülírás a szótárban, melyet egy kép szemléltet. A *Dienstzettel* címszó szintén osztrák specifikus, se a 'munkaszerződés' szóval, se a 'munkaköri leírás' szókapcsolattal nem feleltethető meg, így körülírást alkalmaztunk. A kép alapján pedig láthatóak a *Dienstzettel* főbb tartalmi elemei.

Begutachtungsplakette die, -n <fn> <hiv> ≈ jármű közúti forgalomban tarthatóságát igazoló matrica
(Kriston 2021)

Kfz-Pickerl das, -s, -(n) <fn> <biz> ≈ jármű közúti forgalomban tarthatóságát igazoló matrica
(Kriston 2021)

A képet készítette: Posgay-Nagy Krisztina

Dienstzettel der, -s, - <fn> ≈ munkavégzés feltételeinek írásbeli összegzése, munkáltató általi igazolása (Kriston 2021)

A képet készítette: Posgay-Nagy Krisztina

5. Kitekintés

Az osztrák–magyar szótárral kapcsolatos egyik fontos célkitűzés annak elősegítése, hogy a jövőben felhasználóbarát szótárak készüljenek. Ezek lényegi eleme az egyes nyelvváltozatokat bemutató, így a célcsoport igényeit maximálisan figyelembe vevő szótárstruktúra kialakítása.

Az osztrák–magyar szótár elsőként nyomtatott formában jelenik meg, viszont a Morphologic Kft.-vel együttműködve tervezzük a szótár elektronikus megjelenítését. Ezáltal nem csupán a gyorsabb keresés valósulhat meg, hanem az elektronikus verzióval még inkább támogatni tudjuk a felhasználóbarát jelleget, mely ösztönözheti a fiatal generációt a gyakoribb szótárhasználatra.

Szótárak

Ammon, U. – Bickel, H. – N. Lenz, A. 2016. *Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol sowie Rumänien, Namibia und Mennonitensiedlungen*. 2., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.

Freund, J. – Jarolim, F. F. 2013. *Kleines Österreichisches Wörterbuch*. Wien: Österreichischer Bundesverlag Schulbuch GmbH.

- Fussy, H. – Steiner, U. 2006. *Österreichisches Wörterbuch*. (Herausgegeben im Auftrag des Bundesministeriums für Unterricht, Kunst und Kultur. 42. Auflage). Wien: öbv.
- Greil, J. – Vallaster, G. 2006. *Schulwörterbuch für Österreich*. Wien: Oldenbourg Verlag.
- Hessky R. – Iker B. 2018. *Német–magyar, magyar–német tanulószótár*. Hatodik, aktualizált és javított kiadás. Szeged: Maxim Kiadó.
- Kriston R. 2021. *Osztrák–magyar kéziszótár*. Imst (Tirol): Alphabet Wörterbuchverlag. (kézirat, megjelenés alatt)
- Obermüller, E. – Kratzer, P. 2007. *Das große Bildwörterbuch. Österreichisches Deutsch–Englisch*. Wien: G&G Buchvertriebsgesellschaft mbH.
- Zipser, K. – Kriston R. – Mussner, M. – Posch, C. – Kienpointner, M. 2017. *Lernerwörterbuch für Kinder. Englisch–Österreichisch, Österreichisch–Englisch*. Imst (Tirol): Alphabet Wörterbuchverlag.

Irodalom

- Ernst, P. 2006. Phraseologismen im Österreichischen Deutsch. In: Muhr, R. – Sellner, M. B. (hrsg.) *Zehn Jahre Forschung zum Österreichischen Deutsch: 1995–2005. Eine Bilanz*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag. 111–121.
- Forgács E. 2007. *Kontrastive Sprachbetrachtung*. Szeged: Klebelsberg Kuno Egyetemi Kiadó.
- Kriston R. 2015. Nyelvoktatás „osztrákul”: egy osztrák–magyar szótár lehetőségei. *Alkalmazott nyelvészeti közlemények* 10 (2). Miskolc: Miskolci Egyetem. 83–87.
- Scheuringer, H. 2001. Die deutsche Sprache in Österreich. In: Knipf-Komlósi E. – Berend N. (hrsg.) *Regionale Standards. Sprachvariationen in den deutschsprachigen Ländern*. Pécs: Dialóg Campus Kiadó. 95–119.
- Wiesinger, P. 1988. *Das österreichische Deutsch*. Wien: Böhlau Verlag.
- Wiesinger, P. 2011. Nation und Sprache in Österreich. In: Gardt, A. (hrsg.) *Nation und Sprache. Die Diskussion ihres Verhältnisses in Geschichte und Gegenwart*. Berlin/New York: Walter de Gruyter. 525–562.

Magay Tamás

Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
magay@t-online.hu

Egy gyakorló szakszótáríró tapasztalatai

Ebben a dolgozatban elmondja a szerző, hogyan lett az évek során szaklexikográfussá. Számos példán keresztül bemutatja, hogyan válnak a kezdetben szigorúan vett szakszavak, terminusok a köznyelv, a mindennapok nyelvének tagjaivá. Majd arra keres választ, hogy vannak-e, és ha vannak, melyek azok az objektív szempontok, amelyek alapján szótározni kell a leggyakoribb műszaki és tudományos fogalmakat, szavakat, kifejezéseket. Ennek kapcsán felhívja a figyelmet a szógyakorlás fontosságára. Sok nehézséggel álltak szemben az általános szótárak szerkesztői, amíg el nem jutottak az elektronikus adatbázis megkerülhetetlen voltáig, amely nélkül ma már nem lehet hozzáfogni egy általános szótár szerkesztéséhez. Számadatokkal érzékelteti, hogy a szakszavak aránya a szótár köznyelvi szavaihoz képest milyen megdöbbentően nagy, ezért aztán azok beválogatása a szótárba a szótárszerkesztő egyik legnehezebb kihívása. Mennél kisebb a szótár, annál nehezebb a feladat. De ez a válogatási kényszer és nehézség a szakszótárak esetében is fennáll. Dolgozata második felében elmondja a szerző, milyen sokféle és nagyszámú forrásmunkákra kellett támaszkodnia egy viszonylag kis terjedelmű magyar–angol orvosi szótár megszerkesztésében. Ennek kapcsán foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy plágiumnak tekintendő-e, ha átvesz adatokat már megjelent szótárakból. Magából indul ki: ő nem haragudna arra a szótárszerkesztőre, akinek nem anyanyelve a szótára kiinduló nyelve, ha az történetesen a magyar. Mert azért mégiscsak az ért legjobban a nyelvhez, akinek anyanyelve. S ez fordítva is igaz. Utal a szerző a források sokféleségére és sokaságára, és azt csak remélni lehet, hogy például ez a viszonylag kis terjedelmű orvosi szótár eléri a célját, vagyis egy magyar–angol orvosi alapszótár szerepét tölti be. Ezt természetesen majd a használók fogják eldönteni. A puding próbája...

Kulcsszavak: szakszó, szakszótár, általános szótár, szakszókincs, szóanyag-kiválasztás

Előre kell bocsátanom, hogy írásom erősen szubjektív hangvételű lesz. De nem is várhatna mást tőlem Muráth Judit, akivel kapcsolatomban sok évre tekint vissza, és annyira személyes és baráti.

1. Szakszótárak, speciális szótárak

Immár 66 éve annak, hogy első szótári munkámat az Akadémiai Kiadónál elvégeztem. Ez Országh László *Angol–magyar kisszótárának* (Országh 1955) megszerkesztése volt Országh 1948-as *Angol–magyar kéziszótára* (Országh 1948) alapján. Azóta mind a mai napig a szótárak állnak életem középpontjában. Kosztolányit idézhetem: „Benne (mármint a szótárban – MT) van a múltam, a jelenem és a jövőm. Benne van az életem. Benne van a halálom is. Benne van a sorsom.” (Kosztolányi 1977: 104) Ebbe az időszakba sokféle szótár belefért, köztük természetesen szakszótárak, speciális szótárak is, mint például az *Angol–magyar műszaki és tudományos szótár* (Magay et al. 1993), amelynek egy kiadói csapat élén főszerkesztője voltam. De megemlíthetem, mint speciális *szótárt* az *Idegen nevek kiejtési szótárát* (Magay 1974) vagy a *Bibliai eredetű kifejezések, közmondások, bölcsességek magyarul és angolul c. speciális „szótárt”* (Magay 2017). S végül megemlíthetem, ami igazán saját fejlesztésű igazi szakszótár: a nemrégiben megjelent *Magyar–angol orvosi szótárt* (Magay 2020). A szerkesztés során mindvégig a nagy *Dorland* orvosi szótár (Dorland 2012) volt a fő „lektorom” a maga 2147 oldalával és több mint 120 ezer címszavával. Maga a csoda! Maga az orvostudomány! Maga a lexikográfiai csúcs! Minden kétes, bizonytalan vagy bonyolultabb esetben ezt a művet tekintetem mérvadónak.

2. Általános szótárak és a szakszókincs

Az én több évtizedes szótári munkásságom gerince a kétnyelvű (angol és magyar) *általános* szótárak világa volt. Ám minduntalan beleütköztem a szakszókincsbe, szakszavakba, főleg azokba, amelyek immár a köznyelv elemeiként működtek. Ezzel a témával „debütáltam” 1983-ban egy nemzetközi lexikográfiai konferencián az angliai Exeterben, amelynek során megalakult az Európai Lexikográfiai Társaság, az EURALEX (*European Association for Lexicography*), amelynek *Executive Board*-jába, végrehajtó bizottságába beválasztottak, mint az ún. szocialista országok egyetlen képviselőjét. Ezen a történelmi jelentőségű konferencián tartott előadásom címe ez volt: *Technical or General: Problems of Vocabulary Selection in a*

Medium-Size Bilingual Dictionary. (Szaknyelvi vagy általános, vagyis köznyelvi: egy közepméretű kétnyelvű szótár szóanyaga kiválasztásának problémái (Magay 1984). Azt az elvi kérdést boncolgattam, hogy vannak-e, és ha igen, melyek azok az objektív szempontok, amelyek alapján kellő arányban szótároznunk kell a leggyakoribb műszaki és tudományos fogalmakat, szavakat, kifejezéseket, amelyek óhatatlanul beszüremkedtek a köznyelvbe. Egy ilyen szempont a szógyakoriság fontossága és vizsgálata.

A WHO (*World Health Organization*) egy kimutatása szerint 1977-ben 50 ezer betegségnevet tartottak számon/nyilván, vagyis egy nagyobb kéziszótár szóanyagával azonos szó-mennyiséget. S akkor jön a gyakorisági számítás, amelyben segítségül hívták több kórház morbiditási arányszámait, s így az 50 ezer leszűkült – mondjuk – 300-ra. Ez már olyan szám, ami „belefér” egy kéziszótárba. S ez csak egy a szakterületek közül. Hol van még a többi? Csak példaképpen említem: a legrangosabb amerikai szógyakorisági szótárban (Kučera – Francis 1967) például az *appendicitis* vagy a *nephritis* nem található meg, de az *appendectomy*, illetve a *nephrectomy* igen. Mennyivel egyszerűbb ma már a dolgunk, ha már van *elektronikus adatbázisunk* (ez a jelzős szerkezet is „szakkifejezés”), mert nélküle ma már nem lehet hozzákezdeni egy nyelvészeti dolgozathoz vagy egy szótárhoz. Itt azt a fontos elvi kérdést kell eldönteni, hogy mi legyen az általános és szakszavak aránya az anyaggyűjtésnél, és az adott szótárba való felvételnél.

2.1. De mi a „szakszó”?

Minden szó, amely egy-egy szakterületről érkezik, szakszónak minősül-e egy nagyobb általános szótárban? Én most a Magay – Ország *Angol–magyar szótár*ra gondolok (Magay – Ország 2012). Ebben a kiadásban 53 szakterület rövidítéseit találhatjuk meg. De vajon szakszónak minősül-e a *rádió*, *mosógép*, *golyóstoll*, *elosztó*, *mikrosütő*, *mobiltelefon*, *pénztárgép* stb. stb. vagy immár az általános szókincs elemei? Vagy például a *számítógép/komputer*, a *digitális szótár*, s legújabban a *digitális oktatás*, az *online pénztárgép*, az *online szótár*, a *kártyás telefon*, a *SIM kártya*, a *vonalkód*, a *PIN kód*, az *okos telefon*, a *tablet*, a *laptop*, *plazmatévé*, *kábeltelevízió* stb. stb. minden bizonyos mind szakszó, ám mindennapi életünkhöz ugyanúgy hozzátartoznak, mint a *vízvezeték*, *kerekeskút*, *villanykapcsoló*, *izzó*, *izzószál*, *vezetékes telefon*, *porszívó* vagy az *ablakredőny*. Ezek és ezek ezrei minden bizonyos szakszavak, szakmai kifejezések, de ma már az általános

nyelv, a köznyelv szavai. Az bizonyára ki fog derülni, ha nyelvész szemével foglalkozunk a szakszavak eredetével, hogy sokkal több általános, illetve köznyelvi szavunk tartozott eredetileg valamely szakterülethez, mint gondolnánk, illetőleg amennyit a nyelvtudomány szakszóként tart nyilván. Ezen a területen a *válogatás* a legnehezebb feladat, s mennél kisebb terjedelmű a szótár szókincse, annál nehezebb a feladat.

Objektív módszerek, receptek nemigen léteznek, bár a korpuszalapú szótárszerkesztés és vele párhuzamosan a szógyakorisági számítások eredményeit is felhasználó (és azokat a szótárakban is feltüntető) megoldások eljutnak mind a szótárak szerkesztőihez, mind a használóhoz. Hivatkozom a *Collins COBUILD English Dictionary for Advanced Learners* angol szótárra (Sinclair 2001), amely marginálisan jelzi az öt gyakorisági sávban szereplő szavakat tipográfiai eszközökkel. Vagy például kiragadva egy másik szakterületet, az entomológiát (rovartan): gondoljunk csak bele, hogy az azonosított *rovarnevek* száma több mint 1 millió, tehát majdnem kétszerese a legnagyobb angol értelmező szótár, az OED (*Oxford English Dictionary* címszóanyagának, amely 600.000 körül mozog. Persze ez is csak válogatás, mert az angol szókincs kb. 1 millióra tehető (ahogy a magyar is!). Akkor hát milyen alapon válasszuk ki a – mondjuk – 500 „legfontosabb” rovarnevet? Nem akarok cinikus lenni, de mégis csak hasraütéses alapon. És akkor mi mit szóljunk a mi nagyszótárainkról a maguk 100–120 ezres nagyságrendjével. Az informatika, a világméreteket öltött tudományos-technikai forradalom, vagy amit ma *információrobbanásnak* mondanak, egyáltalán az, hogy az elmúlt évezred legvégére beléptünk az elektronika korszakába, szükségszerűen megváltoztatta, és folytonosan alakítja a közgondolkodást és a köznyelvet. Információs társadalom, tudásalapú társadalom lettünk, és ezt a nyelv is tükrözi. Az „általános műveltség” fogalmába ma már a technikai és természettudományos műveltséget is bele kell értenünk, és ennek szótári vetülete nyilvánvaló.

3. Források és forrásmunkák, s a plágium kérdése

Ezek összeválogatása volt az első lépés, miután a Kiadó megbízást adott egy kisebb, népszerű magyar–angol és angol–magyar orvosi szótár megszerkesztésére. Miután én mindig is vonzalmat éreztem az orvostudomány iránt, és ezt a vonzalmamat „kiéltem” a különböző angol és magyar szótáraimban, adva volt az első forrásmű, a legjobbnak tartott magyar–angol szótár (Magay – Országh 2012), amely azért a

„legjobb”, mert a magyarországi angol–magyar szótárak történetében először angol anyanyelvű lektor lektorálta (leszámítva Yolland-et, aki maga is angol születésű volt). Így aztán máris adva volt a kiindulás: kitermelni a 2012-es Magyar–angol szótár *orv*-nak minősített orvosi anyagát. Aztán körülnéztem a szótáriradalomban: van-e a piacon *Magyar–angol orvosi szótár*. Igen, volt, a Véghelyi – Csink-féle szótár (1971-ből). Azt már előre tudtam (elhatároztam), hogy ezt a szótárt csak esetenként fogom használni. Ám nemcsak azért, mert már fél évszázados, hanem mert nem lenne fair alaplűnek tekinteni. A *Magyar–angol szótárral* (Magay – Ország 2012) más volt a helyzet. Plágiumnak tekinthető, hogy orvosi anyagát „kiloptam” ebből a szótárból? Lehet, hogy jogilag igen, annál is inkább, mert két rivális kiadó áll egymással szemben, viszont a szerző ugyanaz. És egyáltalán, bűncselekmény-e felhasználni egy szótárt egy másik kiadó szakszótárához?

Ország mondta egyszer: az volt a legokosabb ember, aki az első szótárt megalkotta: a többi az után megy. S tudjuk, hogy egy műből kimásolni adatokat: plágium, több műből: tudományos kutatás. Ha nyelvről van szó, ez különösen is igaz. Teszem azt, szerkesztettem egy magyar értelmező szótárat. A kérdés: az anyanyelv szótára közkincs-e avagy közpréda? Ez utóbbi rosszindulatú megítélést én elvetem. Az anyanyelv szótára: szolgálat. Mégiscsak egy magyar anyanyelvű ember ismeri legjobban a saját nyelvét, miért lenne bűn, ha valaki az én munkámból merít, kölcsönöz. Honnan vegye az adatokat, ha nem az én szótáramból. Elvégre, az nem várható el például egy angol anyanyelvű lexikográfustól, hogy alap kutatásokat folytasson távol a magyar nyelvterülettől. És ez vice versa is igaz. Jogosan használja fel a magyar nyelvészek és lexikográfusok szorgos munkájával előállított szótárt, ill. szóanyagot. Megítélésem szerint más szótárból átvenni nyelvi adatokat nem bűn. Ez tulajdonképpen egy gentleman’s agreement mindkét részről. Én sem bánom, ha tőlem vesznek át, persze azért bizonyos határok között. Volt egy olyan esetünk, amikor egy amerikai kiadó, a Bancroft, egyszerűen „címlapkiadást” követett el, az egyik kieszótárunkat egy az egyben átvette (ma pestiesen úgy mondanám: lenyúlta), és saját művének tüntette fel. Ez bűncselekmény volt, el is vesztette a pert. Tehát azért az átvételnél fontos az arányosság betartása.

4. További források, forrásmunkák, kontrollanyag

Ezeket felsorolásszerűen írom le. Részletes bibliográfiai adataik a megjelent Magyar–angol orvosi szótárunk *Forrásmunkák* c. fejezetében

találhatók. Mindenekelőtt meg kell említenem Kiss Gábor és Pusztai Ferenc *Új szavak, új jelentések 1997-ből* c. munkáját (Kiss – Pusztai 1999), valamint Minya Károly *Új szavak II* (Minya 2014) c. művét. A napi sajtót és a médiát állandóan szemmel tartottam, jegyzeteltem, és „betermeltem” a szótár kéziratába. Ezek egy részét az Internet segítségével oldottam meg igen sokszor. Továbbá különféle nyelvkönyvek „az orvosnál”, az „egészségügy” stb. fejezeteiből számos példához jutottam: „Van időpontja?”, „Kérem, vetközzön le derékig”, „Kérem, tartsa vissza lélegzetét” stb. A betegségnevek és az anatómiai nomenklatúra adatainak latin neveit részben a nagy Dorland-ből (Dorland’s 2012) vettem, részben Brencsán János kitűnő *Új orvosi szótárából* (Brencsán 1983), s néha itt is segítségemre jött az Internet. Számos adatot vettem át Ányos László szerkesztésében, pontosabban adaptálásában megjelent *Oxford–Duden képes szótárból* (Ányos 1994). Hasznos adatok érkeztek Peter Watcyn-Jones *Target Vocabulary*-jéből (Walcyn-Jones 1995), valamint Guy Wellman *The Heinemann ELT English Word-Builders-éből* (Wellman 1989). Amikor már összeállt a szótár sok forrásból származó kéziratanyaga, a Kiadótól kaptam egy ún. kontrollanyagot, nevezetesen a *Magyar Értelmező Kéziszótár* (Pusztai 2003) orvosi, biológiai, anatómiai címszavainak a jegyzékét, s ezt összevetve az addig elkészült szótári „kézirat”tal, sikerült teljessé tenni vállalatunkat, vagyis egy magyar–angol orvosi „alapszótárt”. A magyar helyesírás vonatkozásában a Tóth Etelka szerkesztésében 2017-ben megjelent *Magyar helyesírási szótárt* tartottam irányadónak (Tóth 2017). Számos esetben segítségemre volt a Fábrián Pál és Magasi Péter főszerkesztésében 1992-ben megjelent *Orvosi helyesírási szótár* (Fábrián – Magasi 1992).

Így készült (el) végül is egy kisebb magyar–angol orvosi szótár, amely minden bizonnyal elérte a célját, és megvalósított egy olyan szótárt, amely – reményeink szerint – **korszerű, szakszerű, egyszerű, népszerű**, és ha a majdani használói is úgy találják: **nagyszerű**. 😊

Szótárak

Ányos L. 1994. *Oxford–Duden képes szótár, magyar–angol*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Brencsán J. 1983. *Új orvosi szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Dorland’s Illustrated Medical Dictionary. 32nd Edition 2012. Philadelphia: Elsevier Saunders.

- Fábián P. – Magasi P. (főszerk.) 1992. *Orvosi helyesírási szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár.
- Magay T. 1974. *Idegen nevek kiejtési szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Magay T. 2017. *Bibliai eredetű kifejezések, közmondások, bölcsességek magyarul és angolul / Biblical Phrases and Sayings in Hungarian and in English*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Magay T. 2020. *Magyar–angol orvosi szótár. 7500 magyar szó és 800 kifejezés angol megfelelője*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Magay T. – Kiss L. et al. 1993. *Angol–magyar műszaki és tudományos szótár / English–Hungarian Dictionary of Technology and Science*. Két kötetben: A–K, L–Z. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Magay T. – Országh L. 2012. *Magyar–angol szótár. / Hungarian–English Dictionary*. 5. átdolgozott kiadás. (Rövidítve: MAK 12). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Országh L. 1948. *Angol–magyar kéziszótár*. Budapest: Franklin-Társulat.
- Országh L. 1955. *Angol–magyar szótár / English–Hungarian Dictionary*. Kisszótár sorozat. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pusztai F. (szerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. 2. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Sinclair, J. 2001. *Collins COBUILD English Dictionary for Advanced Learners*. 3rd edition. Glasgow: HarperCollins Publishers.
- Tóth E. (szerk.) 2017. *Magyar helyesírási szótár*. A magyar helyesírás szabályai tizenkettedik kiadása szerint. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Véghelyi P. – Csink T. 1971. *Magyar–angol orvosi szótár / Hungarian–English Medical Dictionary*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Wacyn-Jones, P. 1995. *Target Vocabulary 3*. London: Penguin Books.
- Wellman, G. 1989. *The Heinemann ELT English Word-Builder*. Oxford: Macmillan Heinemann, Macmillan Education.

Irodalom

- Kiss G. – Pusztai F. 1999. *Új szavak, új jelentések 1997-ből*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kosztolányi D. 1977. *Gondolatok a nyelvről*. (Téka sorozat 104). Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.

- Kučera, H. – Francis, W. Nelson. 1967. *Computational analysis of present-day American English*. Providence: Brown University Press.
- Magay T. 1984. „Technical or general: problems of vocabulary selection in a medium-size bilingual dictionary.” In: Hartmann, R. R. K. (ed.) *LEXeter '83 Proceedings. Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter, 9–12 September 1983*. (Lexicographica Series Maior 1). Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 221–225.
- Minya K. 2014. *Új szavak II*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

II. Szaknyelv kutatás – Szaknyelvoktatás

Sárvári Judit

A Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesületének elnöke
sarvari.judit@gtk.bme.hu

Köszöntő Muráth Judit 75. születésnapja alkalmából

Kezdem e köszöntőt azokkal a tényekkel, amelyek miatt kollégái és hálás tanítványai úgy gondolták, ezzel a jubileumi kötettel tisztelegnek Muráthné dr. Péntek Judit szakmai munkássága előtt, 75. születésnapja alkalmából.

Muráth Judit – ahogyan a legtöbbet ismerjük, és ahogyan neve ismertté vált a szakmában – a szegedi József Attila Tudományegyetemen végzett 1969-ben német-országi szakos középiskolai tanárként. Szakdolgozatát ekkor még műfordításkritikából írta, majd érdeklődése a nyelvészet, azon belül is a kontrasztív nyelvészet felé fordult. Jelentős szerepet vállalt a pécsi Közgazdaságtudományi Kar ágazati szakfordítóképzésének kidolgozásában, ami újabb kutatási területek, így a szaknyelv-kutatás, a fordítástudomány, azon belül is a gazdasági szakszövegek fordításának és terminológiájának kutatási kérdései felé terelte. 2001-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a szaklexikográfia területén a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen, majd 2006-ban habilitált a Pécsi Tudományegyetemen – mindazon tudományterületek metszéspontjában, amelyek e tanulmánykötetben is megjelennek.

Habilitációjának évében kezdeményezte egy, a terminológia oktatását és kutatását segítő egység létrehozását, amely Terminológiai Dokumentációs Központ néven a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Gazdaság-módszertani Intézetében kapott helyet, majd 2014 szeptemberétől az Egyetemi Könyvtár és ezáltal a Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont részévé vált. Judit a Központ munkájában a jelen pillanatban is aktívan részt vesz, patronálja az ifjabb kollégákat, lehetővé teszi számukra a Központ munkájában való részvételt, ezzel publikációs lehetőséget is biztosítva számukra. Irányításával készült el a szakszótárak bibliográfiája, amelynek munkálatairól Arató Balázs ír e kötetben.

Muráth Judit publikációi híven tükrözik érdeklődési területét, amelyek a szaknyelv, azon belül is a gazdasági szaknyelv, valamint a terminológia, szaklexikográfia, számítógéppel támogatott fordítás, terminológia és fordítás témaköreit öleli fel. Tanulmányait elsősorban magyar és német nyelven írja, de találhatunk tőle írást angol nyelven is, nemzetközi konferenciakötetben. Tudományos és felsőoktatási közleményeinek száma meghaladja a 110-et, több, mint 10 önálló monográfia és szakkönyv fűződik nevéhez, és több, mint 45 monográfiában, szakkönyvben írt fejezetet. Kezdeményezésére számos nemzetközi projekt, tréning és nyári egyetem indult.

Muráth Judit szakmai pályafutásának rövid és a teljesség igénye nélküli áttekintése után hadd térjek rá arra, miért engem ért az a megtiszteltetés, hogy e jubileumi kötet egyik köszöntőjét írhatom. A fentiekből jól látható, hogy Judit egész életében – több más szakterület mellett – a szaknyelvoktatás és -kutatás területén is dolgozott. A 2004-ben hivatalosan is létrejött és bejegyzett Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesületének (SZOKOE) 2008 óta tagja. Az Egyesület munkájában való aktív részvétele vezetett ahhoz, hogy Egyesületünk közgyűlése a vezetőség javaslatára 2012-ben vezetőségi tagnak választotta. Azóta is fáradhatatlanul dolgozik az Egyesület érdekében, és korábbi vezetői tapasztalatait immáron Egyesületünk érdekében is hasznosítja. Értékes hozzászólásaival, ötleteivel, hazai és nemzetközi kapcsolataival hozzájárul ahhoz, hogy Egyesületünk egyre nagyobb elismertséget vívott ki magának a hazai és nemzetközi szaknyelvoktatás és -kutatás területén. A SZOKOE vezetőségében vállalt aktív szerepe mellett más módon is hozzájárul az Egyesület sikeréhez: éves, tudományos folyóiratunkban, a Porta Lingua-ban rendszeresen publikál, és lektori feladatokat is vállal.

A fentiek Muráth Juditról, a szakemberről szólnak. De milyen is Judit, az ember, a kolléga? Mindenekelőtt végtelenül szerény, aki nagy alázattal készül bármely feladatra, legyen az kutatás, tanulmány, lektorálás vagy egy konferencia szervezése. Rendkívül kedves személyisége minden társaságban közkedve teszi. Véleményéhez ragaszkodik, de meggyőzhető; kritikus, de sosem bántja meg vitapartnereit. Remek humora minden helyzetben megnyilvánul, amelynek köszönhetően remek hangulatot is teremt maga körül. Lelkes és segítőkész, szakmája és kollektívája mellett fáradhatatlanul elkötelezett ember.

A Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesületének közössége és a magam nevében is köszönjük mindazt, amit eddig tett, amit tőle tanultunk, nemcsak a szakmából, de emberségből is. A jó egészség mellett azt kívánjuk, hogy a következőkben is töretlen energiával folytassa munkásságát, mindannyiunk épülésére!

Csák Éva

Budapesti Gazdasági Egyetem
Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar
nagyecsak.eva@uni-bge.hu

Az elmúlt évtized leggyakoribb neologizmusai a turisztikai szövegfajták vonatkozásában

A tanulmány létrejöttének előzménye az a korpuszalapú vizsgálatom volt, amely a kétezres évek végén a turisztikai-szállodaiipari szaknyelv és annak rétegeiben megjelenő, a német, orosz, magyar nyelvterületre beáramló anglo-neologizmusokra terjedt ki. Jelen dolgozat célja, hogy tíz év elteltével bemutasson és elemezzen néhány, az utóbbi évtizedben az egészségturizmussal kapcsolatos nyelvhasználati közegekben létrejött angol eredetű jövevényszót. A neologizmuskutató rövid felvázolása után az elemzés részletesen kitér néhány, magas nyelvhasználati gyakoriság alapján kiválasztott, német szöveggörnyezetben használt anglo-neologizmus szemantikai tartalmának leírására, helyesírási változataira, ezek előfordulási arányaira, esetleges szinonimáira, továbbá a német nyelvi kontextusban történő meghonosodási folyamataira. Ezt követően a kiválasztott jövevényszók orosz turisztikai szövegfajtákban történő megjelenése és azok helyesírási változatainak és szinonimáinak használata kerül a figyelem középpontjába. A kapott adatok alapján lehetővé válik többek között a tíz évvel ezelőtti megállapításom igazolása is, mely szerint a kölcsönszavak alternatívájaként létrejövő, a befogadó nyelv lexikai eszközeivel létrehozott neologizmusok alkotása az orosz szöveggörnyezetben aktívabb, használata gyakoribb, mint az adott német nyelvhasználati szintéren.

Kulcsszavak: anglo-neologizmusok, turisztikai szaknyelv, szóalkotás, jövevényszavak, meghonosodási folyamat

1. Bevezetés

Tanulmányom előzményét a kétezres évek végén végzett vizsgálatom alkotja, amelyben elemeztem az angol eredetű neologizmusok

megjelenésének okait és szövegkörnyezeten belüli szerepeit a német, orosz és magyar turisztikai-szállodai szaknyelvi színtereken (N. Csák 2010). Tekintettel arra, hogy az akkor vizsgált egymillió szövegszavas elektronikus korpuszom 2008-ig reprezentálja a turisztikai-szállodai szaknyelvi körök nyelvhasználatát, kézenfekvő számomra, hogy tíz év eltelte után frissítsem és aktualizáljam kutatásaim akkori eredményeit. Az alábbiakban a mögöttünk álló évtizedben, az egyre népszerűbb egészségturizmus ágazatba bekerülő anglo-neologizmusok egy csoportját mutatom be.

2. Rövid kutatástörténeti áttekintés

A neologizmuskutatás sokáig nem játszott említésre méltó szerepet a német lexikográfiában. Vizsgálatok ugyan folytak a totalitárius ideológiák nyelvhasználatáról, azaz a nemzeti szocialista és a volt NDK nyelvhasználatáról, továbbá szótárak, glosszáriumok is jelentek meg a témakörben. Figyelemre méltók például Sparmann szógyűjteményei az 1974-es *Sprachpflege* számaiban (Sparmann 1974). Ezekben a szótárakban, szógyűjteményekben azonban a neológiai aspektus a szerkesztők véleménye szerint inkább háttérbe szorult. A szókinccset a nyugat-német szótárakban inkább nyelvföldrajzi, a kelet-német szótárakban pedig nyelvtörténeti szempontból osztályozták (Braun 1981). Talán ez a súlypontozás is hozzájárult ahhoz, hogy tudományos alappal rendelkező lexikográfiai, azon belül neologizmus-kutatói munkálatok Németországban a keleti területen, az 50-es években kezdődtek az NDK-beli Tudományos Akadémián a *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* (WDG) előkészítésével. Joachim Heinrich Campe (Campe 1807) szótárát (*Wörterbuch der Deutschen Sprache*) és a szovjetországi lexikográfiai hagyományokat alapul véve a német lexikográfiában először kezdték használni a következő terminusokat: *Neuwort*, *Neuprägung*, *Neubedeutung*, *Modewort*. Ezen kutatások folytatásaképpen került napvilágra a *Wörterbuch der DDR-Neologismen* (Herberg, 1988a), amely a fordulat évéig a nyugatnémet nyelvészet számára is példaértékű volt.

A '90-es évek második felében megalakult a Német Nyelvtudományi Intézetben (*Institut für Deutsche Sprache, Mannheim*) egy neologizmuskutató-csoport Dieter Herberg, majd a későbbiekben Doris Steffens vezetésével. A kutatócsoport a germanista neologizmuskutatást hosszú távú feladatként jelölte meg. Új szavak helyett inkább új lexikai egységekből indultak ki, amelyeknek tartalmi oldalát (jelentés) és formai megnyilvánulását (a hangtanilag és

grafikusan megvalósult formatíva, illetve jelsor) vizsgálták (Herberg 1988b). Neoszemantizmuson egy olyan lexémát értettek, amely jöllehet egy korábban létező formatíva, de új szemantikai komponenssel bővült, és az eredeti jelentéstartalomhoz hozzáadódott. Sor került a neologizmus egységes fogalom-meghatározására (Steffens 2001, Herberg 2002, Steffens 2003, Herberg – Kinne – Steffens 2004, Steffens 2005, Steffens 2006), mely elfogadottá vált a magyarországi germanisztikában is (Knipf-Komlósi – Rada – Bernáth 2006).

„Ein Neologismus ist eine lexikalische Einheit bzw. eine Bedeutung, die in einem bestimmten Abschnitt der Sprachentwicklung auf Grund kommunikativer Bedürfnisse in einer Kommunikationsgemeinschaft aufkommt, sich ausbreitet, als sprachliche Norm allgemein akzeptiert und in diesem Entwicklungsabschnitt von der Mehrheit der Sprachbenutzer über eine gewisse Zeit hin als neu empfunden wird.“ (Herberg 2002: 195)

Neologizmus lehet egy új szó, új szóösszetétel vagy egy meglévő szó új jelentése, amely a nyelvfejlődés egy bizonyos szakaszában, egy kommunikációs közösségben keletkezik, elterjed, és a nyelvhasználók többsége nyelvi normaként általánosan elfogadja és egy bizonyos ideig újnak érzi. (A szerző fordítása.)

A Német Nyelvtudományi Intézet napjainkban a *Lexikai innovációk (Lexikalische Innovationen)* című projekt keretén belül, korszerű korpusznyelvészeti módszerek segítségével dolgozza fel a német köznyelvben meghonosult lexikai egységeket. A kutatások eredményeképpen hiánypótló neologizmus-szótárak jelentek meg nyomtatott formában. Elsőként a 90-es évek neologizmuskészletét felölelő értelmező szótár látott napvilágot (Herberg – Kinne – Steffens 2004), melyet a 2000-es évek neologizmusait bemutató kötet követett (Steffens – Al-Wadi 2013).

A neologizmuskutatás az orosz nyelvészet történetében nagy múltra tekint vissza. Már 1927-ben V.I. Istrin, a Szovjet Tudományos Akadémia Orosz Nyelv és Irodalom Osztályának munkatársa mélyreható munkát végzett az új szavak, az új szóformációk és a régi szavak új jelentéseinek kiválasztásakor. Rendszeres időközönként kiegészítették az aktuális értelmező szótárt azokkal a neologizmusokkal, amelyek bekerültek, majd széles körben elterjedtek a nyelvhasználók között. Ezek a kiegészítő kötetek egyértelműen és jól

követhetően tükrözték az egyes időszakok nyelvi változásait. Évente jelentek meg füzetek, 1973-tól kezdődően *Новое в русской лексике – словарные материалы* címmel (Kotelova – Sorokin 1973).

Számos orosz nyelvész felhívja a figyelmet a *neologizmus* terminus meghatározásainak sokszínűségére, ugyanakkor pontatlanságára is. Hangsúlyozzák, hogy a neologizmusnak nincs átfogó és általánosan elfogadott definíciója, tartalma történeti jellegű és viszonylagos. Viszonylagos jellegére Kotelova (1989: 5) is felhívja a figyelmet, aki eleinte a neologizmusok jelentős részeként tekintette az okkazonalizmusokat és az új individuális-szerzői alakulatokat, és csak a későbbiekben javasolja a következő meghatározást: *Neologizmusok azok az új szavak, szószerkezetek és a meglévő szavak új jelentései, amelyeket új reáliák hívtak életre* (Kotelova et al. 1996: 2). (A szerző fordítása)

Az orosz nyelvterületen újabban megjelent neologizmus-szótár (Shagalova 2011) mintegy 1500 szót és kifejezést ír le, amelyek a XXI. század első évtizedében jelentek meg, és amelyeket még nem rögzítettek az orosz nyelv értelmező szótáraiban. Ezek is elsősorban az angol nyelvi változatokból átvett kölesónszavaknak, tehát anglo-neologizmusoknak tekinthetők. A szócikkek az új szavak értelmezését, nyelvtani jellemzőit, helyesírási változatait és etimológiai információit adják meg.

3. Kutatási kérdések

Jelen tanulmányban az egészségturizmus területén újonnan megjelenő wellness-, sport- és szabadidős tevékenységek néhány nominációját emelem ki. Kutatásom jelenlegi szakaszában a következő kérdésekre keresem a választ: Melyek azok az anglo-neologizmusok, amelyek az aktív turizmus fogalomkörébe tartozó tevékenységeket jelölik, és az utóbbi évtizedben jelentek meg a német és az orosz beszélőközösségekben? Milyen jelentéstartalmat fednek le ezek a – főként főnévi szófajú – nominációk? Milyen asszimilációs folyamaton mennek keresztül a német és orosz nyelvű szöveggörnyezetben? Léteznek-e egy adott új jelenség jövevényszóval történő megnevezésének belső keletkezésű szinonimái a két vizsgált nyelvben? Tíz évvel ezelőtt írt értekezésemben azt a megállapítást tettem, hogy az orosz szaksajtóban előforduló, a külső neologizmusok alternatívájaként létrejövő belső neologizmusok alkotása aktívabb és használata gyakoribb, mint a németben (N. Csák 2010). A tanulmányomban ezt a megfigyelést igyekszem igazolni vagy cáfolni egy évtized elteltével.

4. Empirikus adatfelvétel

A Német Nyelvtudományi Intézet empirikus kutatásainak alapját képező elektronikus referenciakorpusz (*Das Deutsche Referenzkorpus / DeReKo*) számos német nyelvű korpusz gyűjteménye, mely 46.9 milliárd (2020.01.17-i állapot) szövegszóval a világon egyedülálló német nyelvi, mind tudományos, mind ismeretterjesztő szövegtípusokból álló adattár. Az adatok a COSMAS II és a KorAp adatkereső eszközökön keresztül kérdezhetők le. Az intézet neologizmuskutató-csoportja folyamatosan viszi fel az új lexémákat a korábban „*lexiko: Wissen über Wörter*”, jelenleg *OWID (Online-Wortschatz-Informationssystem-Deutsch)* elnevezésű korpuszalapú információs rendszerbe. A korpusz a teljes német nyelvterületet lefedi, tudományos, tudománynépszerűsítő, ismeretterjesztő sajtószövegeket, valamint nagyszámú más típusú szövegfajta tartalmaz. A mélyreható lexikográfiai munkák eredményeképpen az új címszavak szócikkkel együtt immár elektronikus formában kerülnek be a neologizmus-szótárba. A folyamatosan frissülő online szótár 2014 óta ingyenesen elérhető a nyelvészek, illetve a nyelvi változások iránt érdeklődő széles közönség számára.

Vizsgálódásaimhoz az IDS *Lexikalische Innovationen* c. projekt kutatásai, azon belül is a kétezer-tízes évek (*Zehnerjahre*) gyűjteményeinek szócikkei nyújtottak kiindulópontot. Ezekből a listákból válogattam az adott szaknyelvi közegben jellemzően előforduló anglo-neologizmusokat. A kiválogatott lexémák asszimilációs folyamatát a találatok kontextusközlő példatárának áttekintésével, illetve a COSMAS II eszköz segítségével bővített korpuszvizsgálat módszerével vizsgáltam a *DeReKo* korpuszban.

Ezt követően végeztem megfigyeléseimet orosz nyelvi korpuszon. Munkám során a folyamatosan bővülő *Nemzeti Orosz Szövegtárat*, Shagalova értelmező neologizmus-szótárát (Shagalova 2011), Dyakov online anglicizmusszótárát, a *yandex.ru* orosz keresőfelületet, illetve a *Карта слов и выражений русского языка* online teaurusz szótárát használtam, amely szinonimák, kontextusbeli kapcsolatok és autentikus példák keresését teszi lehetővé.

5. Angol eredetű neologizmusok megjelenése az egészségturizmus nyelvhasználatában

A továbbiakban azt a nyolc, az utóbbi évtizedekben leggyakrabban előforduló anglo-neologizmust vizsgálom, amelyek német kutatások

eredményeinek figyelembevételével a leggyakrabban fordultak elő. Az adott lexémát először a német szövegkörnyezetbe ágyazódva vizsgáltam, ezt követően pedig arra kerestem a választ, hogy a gyakorisági mutatók alapján kiválasztott anglo-neologizmusok bekerültek-e az orosz nyelvi közegbe, és milyen változásokon mentek keresztül.

5.1. Glamping

Az új lexéma a 2010-es évek neologizmusának tekinthető. Luxus kivitelezésű kempingekben és lakókocsikban történő, de mégis a természethez, főként állatokhoz közeli kempingezést jelöl, vö.:

Der Trend des Glamping ist in Holland und Großbritannien schon sehr stark, er wird sich aber auch in Deutschland durchsetzen. (Süddeutsche Zeitung, 09.08.2012)

A *glamorous* és a *camping* szavak összevonása által keletkezett. A *DeReKo* korpuszban 160 szóelőfordulással jelenik meg. Grammatikai neme elsősorban funkcionális analógia alapján jöhetett létre: *das* (Neutrum). A korpuszban további szóösszetételek, főként hibridképződmények fordulnak elő: *Glamping-Webseiten*, *Glamping-Urlaub*, Az *-er* főnévképző suffixummal a cselekvőt jelöli a *der Glamper* új lexéma (22 találat). Megjelenik a német igeképző suffixummal képzett új ige is: *glampen* (3 találat), de előfordulási arányait tekintve nem tekinthető még a nyelvhasználók többsége által elfogadott neologizmusnak, ragozott formái még nem kerültek be az írott nyelvi korpuszba. A németesített *glampen* ige azonban helyenként ismét főnevesült: *Das Glampen* (6 találat) és szinonimaként bukkan fel a *Glamping* mellett. Tekintettel a lexéma magas újdonságértékére, belső keletkezésű szinonimái még nem alakultak ki.

ГЛЭМПИНГ / ГЛЕМПИНГ

Előfordulási arányait tekintve az új fogalom még nem került be az Orosz Nemzeti Szövegtárba. Webes keresések alapján azonban megállapítható, hogy két helyesírási variáció váltakozik, amelyek közül a nem jésített /ε/ betűvel való átírás van túlsúlyban, pl.

Так как в западных странах ГЛЭМПИНГ как популярное направление отдыха уже какое-то время развивается, то

ничего удивительно нет и в том, что появился глобальный информационный портал, основанный на этом явлении.
<http://businessmens.ru/article/glemping-chto-eto-i-kak-sdelat-na-etom-biznes>

«Глэмпинг — это новый вид экотуризма, отдых «все включено» на природе. Глэмперы получают все походные прелести без походных лишений.»
<https://www.skyscanner.ru/news/glemping-v-rossii-i-zagranitsej>

Ahogyan a példák is szemléltetik, az angol képzett szó – *глэмпер* – is bekerült az orosz nyelvbe. A *глэмпинг* anglo-neologizmus az orosz szövegkörnyezetben a legtermékenyebb – *овый/овая/овое/овые* melléknévképzővel, továbbképzett szóként él tovább, pl.: *глэмпинговый центр*. Ugyanakkor az oroszul beszélők közösségében a *yandex.ru* és a *kartaslov.ru* adatai alapján még nem jelentek meg a *glamping* belső keletkezésű szinonimái.

5.2. Aquacycling (Aqua Cycling, Aqua-Cycling)

Az új lexéma a 2000-es évek első évtizede neologizmusának tekinthető német nyelvi közegben, széles körű elterjedése azonban a második évtizedre tehető. Zenei aláfestéssel vezetett csoportos, az úszómedence alján elhelyezett kerékpárokon végzett edzést jelöl, vö.:

Das sogenannte Aquacycling findet auch in der Uckermark immer mehr Anhänger. Angeboten wird der Kurs unter anderem im AquariUM in Schwedt. (Nordkurier, 27.04.2016)

Aquacycling – Velofahren auf einer Art Hometrainer im Wasser. (Die Südstschweiz, 31.05.2016)

Eleinte különírt, nagybetűs formában (*Aqua Cycling*, 9 találat) majd új szóösszetételként kötőjellel (*Aqua-Cycling*, 48 találat), illetve egybeírva (*Aquacycling*, 45 találat) fordul elő. Grammatikai neme: *das* (Neutrum). A korpuszban mindössze egy szóösszetételt találtam: *Aqua-Cycling-Kurse*. Az *-er* főnévképző szuffixummal a cselekvőt jelölő *der Aqua-Cycler* ugyancsak egyszer fordul elő, ellentétben az *Indoor-Cycler* (10 találat) lexémával. Az *Indoor-Cycling* egyénileg végezhető sportág, amely régebben került a német szóhasználatba szobabiciklizés

értelemben. Érdekesség, hogy az *Aqua-Cycle* nem a fentebb leírt sportág eszközt, hanem a már korábban elterjedt vízibiciklihez hasonló szabadidős tevékenységek során használt járművet jelöli. A német igeképző szuffixummal képzett, szóban helyenként már előforduló *aquacyclen* ige még nem került be az írott nyelvhasználatba, ugyanakkor használata a beszélt nyelvben előfordul, mivel a korábban elterjedt, hasonló hangalakú *Recycling* lexéma igésített változata (*recyclen*) széles körben elfogadott, újdonságerejét elvesztette és használatos ragozott formákban is.

Аквабайкинг / аквабайкинг

Az anglo-neologizmus általában betű szerinti átírással került az orosz nyelvi környezetbe. Az orosz artikulációhoz való hasonlúással épül be az orosz fonémarendszerbe.

Aquacycling – одно из направлений аква - аэробики. Имитируя водный велосипед развиваются мышцы ног и ягодич, подтягиваются живот и талия. Преимущество этой тренировки - активная борьба с целлюлитом. http://www.vladelez-salona.ru/slovar_salonnykh_terminov.php

A *велотренажёр* (szobabicikli) lexéma már a *сайкл* jövevényszó dublóreként, azaz helyettesítő szavaként terjedt el az orosz nyelvben. Az új jelenség szinonimájaként is használják:

Велотренажёр позволяет изменять сопротивление воды и таким образом снимает нагрузку с позвоночника. <http://balneomed.ru/ru/directions/sports>

Az újszerű sportág megjelenésével az orosz nyelvhasználó a belső keletkezésű szóösszetételt *водный велосипед* is alkalmazza annak ellenére, hogy a szószerkezet a már jól ismert vízibicikli sporteszközt is jelöli. Gyakran találkozhatunk szószerkezettel történő körülírással is: *велотренажёр в воде, подводный велотренажёр*.

5.3. Nordic-Walking (Nordic Walking, Nordicwalking)

Az új lexéma a 2000-es évek első évtizedének neologizmusa, a második évtizedben dinamikus terjedő szóösszetétel. Átalakított sítótok

segítségével történő, a mozgásszerveket tehermentesítő sportként üzött tempós sétát jelöl, vö.:

Experten warnen davor, einfach so mit dem Nordic Walking anzufangen: Man kann sich eine falsche Technik angewöhnen – dann kann man sogar Beschwerden bekommen. In jedem Fall empfehlenswert ist es, einen Grundkurs zu machen oder sich einer Gruppe anzuschließen. (Mannheimer Morgen, 29.10.2005)

Változatai a *DeReKo* korpuszban: *Nordic Walking* (160 találat), *Nordic-Walking* (3905 találat), *Nordicwalking* (52 találat). Grammatikai neme: *das* (Neutrum) A korpuszban további szóösszetételeket, hibridképződményeket találtam, pl. *Nordic-Walking-Einführung*, *-kurs*, *-Fans*, *-Wandertag*, *-Trainerin*, *-Technik*, und *Walking-Treff*. A *Walking* még a 90-es évek neologizmusaként terjedt el (36 073 találat), és dinamikus karmozgással végzett intenzív járást jelent. Az *-er* főnévképző szuffixummal a cselekvőt jelölő *der Walker* főnév (49 072 találat) már átkerült a neologizmus-szótárból az általános szótárba is (*Duden Onlinewörterbuch*) kodifikált lexémaként, ezzel neologizmus-státuszát elveszítette. Még a 90-es években jelenik meg a német igeképző szuffixummal képzett új lexéma: *walken*. Először a participium (*gewalkt*) került használatba, majd folyamatosan elterjedtek egyéb ragozott alakjai, a jelen idő egyes szám harmadik személy (*walkt*), az egyszerű múlt idő (*walkte*) és végül a melléknévi igenév (*walkend*). A *Nordic Walken* (566 találat), *Nordic-Walken* (96 találat), *Nordicwalken* (6 találat) gyakorta szinonimaként él tovább a *Nordic Walking* összetétel mellett. Tekintettel a *walken* ige már korábbi meghonosulására, belső keletkezésű szinonimái nem alakultak ki.

Нордик-волкинг / скандинавская ходьба / нордическая ходьба / ходьба по-скандинавски

A betű szerinti átírás mellett szinte mindig megjelenik egy magyarázó szóösszetétel is:

Нордик – волкинг (англ. *nordic walking*) – ходьба по - скандинавски или скандинавская ходьба – это ходьба с палками, похожими на лыжные. Вид спорта активно разминает руки, плечи и пресс. Палки для скандинавской ходьбы помогают распределить равномерно нагрузку.

Включены все мышцы организма – вреда никакого, а результат быстрый. Сама ходьба и ее необычные скандинавские палки невероятно популярны во всем мире.

<http://snt-pushkino.ru/sport/skandinavskaya-hodba/>

Нордическая ходьба, или nordic walking, как ее называют во всем мире, подходит даже абсолютно не тренированным людям – с ее помощью они смогут легко привыкнуть к физическим нагрузкам, постепенно наращивая их объем, повысить выносливость.

https://aif.ru/health/secrets/skandinavskaya_hodba_kak_vybrat_palki_i_osvoit_tehniku_trenirovki

Ennek a neologizmusnak orosz elemekből álló, szóösszetételként megjelenő szinonimái már a jövőnyszó megjelenésével párhuzamosan terjedtek el az orosz beszélőközösségben.

5.4. Nordic Blading (Nordic-Blading, Nordicblading)

Az új lexéma a 2000-es évek első évtizedének neologizmusa, amely átalakított sítótok segítségével történő, a mozgásszerveket tehermentesítő sportként üzött görkoresolyázást jelöl, pl.

Die Sportarten Nordic Blading und Nordic Walking entwickeln sich, so der Landesskiverband, zur beliebten Sportart. Nordic Blading ist Inline-Skaten mit speziellen Stöcken, Nordic Walking Gehen oder Laufen mit speziellen auf die Körpergröße abgestimmten Stöcken. Im Bereich Nordic Blading bildet der Verband Trainer aus. So am 17./18. August in Koblenz und am 21./22. September in Emmelshausen. (Rhein-Zeitung, 04.07.2002)

Változatai a *DeReKo* korpuszban: *Nordic Blading* (323 találat), *Nordic-Blading* (65 találat), *Nordicblading* (0 találat). Grammatikai neme: *das* (Neutrum). A korpuszban további szóösszetételeket nem találtam. Az *-er* főnévképző szuffixummal lérejött főnév a cselekvőt jelöli: *Nordic Blader* / *Nordic-Blader* (7+9 találat). A *Nordic-Bladen -en* igeképző szuffixummal képzett lexéma mindössze kétszer fordul elő a korpuszban.

Нордик-блейдинг / роликовые лыжи / лыжероллеры

A belső keletkezésű orosz szó szerkezet és szóösszetétel *роликовые лыжи / лыжероллеры* az angol jövevényszó megjelenésének pillanatában kezdett terjedni és előfordulásainak száma folyamatosan nő.

Нужно отметить, что не всегда роликовые лыжи выглядели так, как они выглядят сейчас. <https://aktsport.ru/doski/chto-takoe-rolikovyie-lyizhi.html>

В летний и осенний период лыжники-любители самого разного уровня, почти половину тренировочного времени проводят на лыжероллерах. <https://www.kant.ru/articles/2407251/>

Tekintettel arra, hogy az orosz nyelvhasználó a belső keletkezésű nominációkat részesíti előnyben, a *nordic blading* szótő alapján nem keletkeztek képzett szavak.

5.5. Kitesurfen

Az új lexéma a 2000-es évek első évtizedének neologizmusának tekinthető és a szörfözés azon formáját jelenti, ami közben a szörfözőt két kötél felengedett sárkány emeli fel a víz felszínéről és lendíti a magasba, vö.:

Ich habe einmal Münchner getroffen, die extra zum Kitesurfen nach Podersdorf kommen. Aus Österreich strömen die Surfer von überall zu uns, weil es eben Topbedingungen am Neusiedler See gibt. (Burgenländische Volkszeitung, 21.02.2013)

Előfordulása a *DeReKo* korpuszban: *Kitesurfen* (1046 találat). Grammatikai neme: *das*: (Neutrum). A korpuszban további egy-egy szóösszetételt a *Kitesurf*- előtaggal találtam: *Kitesurf-Gigant*, *Kitesurf-Kurse*, *Kitesurf-Küken*. Az *-er* főnévképző szuffixummal a cselekvőt jelöli a *der Kitesurfer* főnév (804 találat). A *surfen / windsurfen* igék évtizedekkel ezelőtt terjedtek el a német nyelvhasználatban, neologizmus-státuszukat elvesztették, normaként elfogadottak, ragozott alakjai meghonosultak, és általános szótárakban kodifikált lexemaként

szerepelnek. A *kitesurfen* ragozott alakjai azonban a korpuszban nem lehetők fel. Szinonimaként használatosak még a további lexémák: *Kiteboarding*, *Kitesurfing*, *Kiting*, *Kiten*, továbbá a *Drachen-* előtaggal keletkezett *Drachensurfen* (9 találat), de a szóelőfordulások aránya alapján nem tekinthető konkurenciaváltozatnak.

Кайтсёрфинг / кайтбординг / кайтинг

Az új lexéma megjelenik az *Orosz Nemzeti Szövegtárban*, a webes előfordulások széleskörű használatra utalnak.

Кайтсерфинг (*от английского “kite” — воздушный змей, “surfing” — катание по волнам*) или кайтбординг — это водный вид спорта — катание по водной поверхности на доске (кайтборде) с кайтом за счет силы ветра.
<https://www.kite.ru/news/kitestaff/kitesurfing-is-what-it-is-where-and-how-to-learn.php>

Кайтинг (*kiting*), кайтсерфинг (*kitesurfing*) и кайтбординг (*kiteboarding*) - это три синонима, описывающие одно из современных направлений парусного спорта, представляющее собой буквально "катание на доске за воздушным змеем."
<https://surf-point.ru/sports/kitesurfing/>

Egészen új jelenségről van szó, és a *kiting* gyűjtőfogalom alá különféle altípusok tartoznak, a jövevényszó betű szerinti átírással él tovább az orosz nyelvközösségekben. Belső keletkezésű, orosz nyelvi elemekből álló dublőrök, illetve szinonimák hiányában az új jelenséget körülírják. A melléknévképzők produktívak: *-ая/ое/ые*, *// -ист*: *кайтбординговый*, *кайтбордист*.

5.6. Canyoning

Az új lexéma a 90-es évek végén megjelent neologizmusként vizes szakadékokon való átkelést jelöl, általában járva, mászva, de akár úszva vagy ugrások kíséretével, vö.:

Canyoning oder Eisklettern in atemberaubenden Schluchten, organisiertes Bungee-Jumping von der Pitzenklammbrücke (die TT berichtete) oder die Downhill-Strecke für Mountainbiker in

Roppen locken zusehends mehr Gäste aus dem In- und Ausland.
(Tiroler Tageszeitung, 24.04.1997)

Előfordulása a *DeReKo* korpuszban: *Canyoning* (2 028 találat)
Grammatikai neme: *das*: (Neutrum). A korpuszban további szóösszetételek jelennek meg: *Canyoning-Touren* (121 találat), *Canyoning-Führer* (66 találat). Az *-er* főnévképző szuffixummal keletkezett cselekvőt jelölő főnév (*der Canyonier*) egyszer fordult elő. Szinonimaként használatos még a belső keletkezésű *schluchteln* ige (4 találat), de konkurenciaváltozatnak nem tekinthető.

Каньонинг / каньониринг / каноинг

Különböző helyesírási módok párhuzamosan használatosak, több körülírási kísérettel találkozunk, pl. *спуск по каньону горной реки пешком или вплавь*.

Каноинг – это не только экстремальное времяпрепровождение, но и приятная прогулка по горной реке Цетине с необыкновенно красивыми скалистыми берегами, обрамленными буйной растительностью, водопадами, пещерами. <http://www.ektrest.ru/kanoing>

Каньонинг по самому простому маршруту занимает 1,5 часа. Около 3 часов уходит на сборы и дорогу. Дети допускаются с 14 лет. Высота скал для прыжка 3-8 метров с возможностью спуститься вниз по верёвке. <http://salzburg-guide.ru/ekskursii/kanoning-canyoning-pokhod-po-ushchelyam>

A melléknévképző helyett egyelőre ideiglenes összetételek használatosak, pl. *каньонинг-маршрут*.

5.7. Bierbike (Bier-Bike)

Az új lexéma a 2000-es évek első évtizedének neologizmusa. Nem a cselekvést megnevező lexéma tekinthető újszerűnek, hanem maga az eszköz, amellyel a cselekvést végzik, így kulcsszóként ebben a formában került a neologizmus-szótárba. Pulttal, sörcsapolóval és zenei berendezéssel ellátott, max. 16 ülőhellyel rendelkező jármű, amelyet egy fő kormányoz, a vendégek viszont pedállal hajtanak, vö.:

Doch vielleicht ist es auch einfach eine Frage der Toleranz. Denn möglicherweise nützen Bierbikes dem Tourismus mehr, als den meisten BerlinerInnen bewusst und lieb sein kann. (Die Tageszeitung, 19.10.2012)

Előfordulása a *DeReKo* korpuszban: *Bierbike* (217 találat), *Bier-Bike* (19 találat). Grammatikai neme: *das* (Neutrum) elsősorban szemantikai analógia alapján: *das* (*das Fahrrad*). A *-Bike* utótag asszimilálódása a *Mountain-Bike* elterjedésekor történt meg. A korpuszban további szóösszetételek nem lelhetők fel. A cselekvést jelölő, szóban használatos *Bierbiking* / *Bierbiken* nem került be az írott nyelvbe. Az *-er* főnévképző szuffixummal képzett főnév a cselekvőt jelöli, de előfordulási aránya csekély: *Bier-Biker* (1 találat), *Bierbiker* (5 találat). Szinonimaként jelenik meg a *Partybike* új főnév 6 találattal és a belső keletkezésű *Bierrad* (4) / *Bierradler* (2), amelyek használata konkurenciaváltozatként nem jelentős.

Бир-байк / велобар / пивной велосипед / пивной бар-велосипед

A *beerbike* jövevényszó orosz nyelvi környezetben történő megjelenésével egyidejűleg több más konkurenciaváltozat kezdett terjedni, többek között az orosz nyelvi elemekből álló jelzős szerkezet: *пивной велосипед*.

При желании можно заказать Beerbike с караоке, а вместо пива попросить вино или крепкие напитки.

<https://www.pravda.ru/travel/24-08-2010/1046161-beerbike-0/>

Я знаю, что пивной велосипед точно колесит по Берлину и по Амстердаму (хотя в Голландии и без него есть чем развлечься).

<https://turmart.ru/bierbike/>

Пивной велосипед, так его называют чаще, оснащен барной стойкой, которая работает на электричестве. Сам бир-байк движется при помощи мотора-колеса,

<http://popivy.ru/pivnye-novosti/bir-baik-beer-bike-transport-dlia-tcenitelei-piva-pivnoi-velosiped>

A nyelvhasználók a jelenség megnevezésére, orosz elemek és már korábban meghonosodott jövevényszavak segítségével többféle módon tesznek kísérletet. Mint ahogyan a példák is szemléltetik, a hozzájuk tartozó szövegkörnyezet szinte minden esetben magyarázó, leíró és ismeretterjesztő jellegű.

6. Konklúzió

A német nyelvhasználatban az újonnan megjelenő tevékenységek és eszközök megnevezései legtöbb esetben angol jövevényszóként jelennek meg, és a nyelvtani nem rögzülésével, új hibrid szóösszetételek alkotásával, igésítéssel és egyéb szuffiksziós eszközök segítségével épülnek be a befogadó nyelv szövegkörnyezetébe.

Általában több helyesírási változat párhuzamos együttélésének lehetünk tanúi mindkét nyelv esetében. Az anglo-neologizmusok asszimilációs folyamatának korai szakaszában nehéz megjósolni, hogy mely helyesírási forma rögzül az adott nyelvű kommunikációs közegben. Amennyiben a beszélőközösség egy változatot általános normaként fogad el, és az alakulat az írott nyelvben is szokványossá válik, a lexéma kodifikálásra kerül nyomtatott vagy online szótárakban.

Az orosz nyelvi közegben megjelenő angol eredetű szavak szótóként szolgálhatnak további származékszavak alkotásához. A szóalkotás legproduktívabb formája a *-овый/овая/овое/овые* képzővel történő melléknévképzés.

Belső keletkezésű, német nyelvi elemekből álló szinonimák keletkezése a nyelvhasználat vizsgált területén belül nem számottevő. Azonban az orosz turisztikai jellegű szövegfajtákban a befogadó nyelv lexikai eszközeivel történő körülírások és szószerkezetek használata gyakoribb, mint a német nyelvi szakmai közegekben. Ennek köszönhetően a kölcsönszavak orosz nyelven alkotott szinonimái a jövevényszó megjelenésével közel egy időben megjelennek.

Hipotézisem mindezek figyelembevételével beigazolódni látszik, mivel 10 évvel ezelőtt írt értekezésemben is fentieket állapítottam meg.

Neologizmusszótárak és adatbázisok

Campes, J. 1807. *Wörterbuch der deutschen Sprache*. Braunschweig: Schulbuchhandlung.

Дьяков, А.И. Словарь англицизмов русского языка =

<http://anglicismdictionary.dishman.ru> [2020. december 1.]

- Herberg, D. 1988a. *Ein Wörterbuch der DDR-Neologismen*. Tübingen: Niemeyer.
- Herberg, D. – Kinne, M. – Steffens, D. 2004. *Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahre im Deutschen*. (Schriften des Instituts für Deutsche Sprache. Bd. 11). Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Котёлова, Н.З. – Сорокин, Ю.С. 1973. *Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-х годов*. Москва: Сов. Энциклопедия.
- Котёлова, Н.З. 1989. *Словарные материалы – 84*. Москва: Изд. Русский язык.
- Kotelova, N. Z. – Sudoplatova, M.N. – Denisenko, Y. F. – Butseva, T.N. – Bochkareva, L. A. 1996. *New in Russian Lexikon*. Moscow: Russian Academy of Sciences. Institute of Linguistics.
- Шагалова Е.Н. 2011. *Самый новейший толковый словарь русского языка XXI века*. Москва: АСТ.
- Steffens, D. – al-Wadi, D. 2013. *Neuer Wortschatz. Neologismen im Deutschen 2001–2010*. 2 Bände. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache.
- Duden Online-Wörterbuch: <http://www.duden.de/woerterbuch> [2020. december 1.]
- Online-Wortschatz-Informationssystem-Deutsch. Mannheim:
http://www.owid.de/service/stichwortlisten/neo_00
http://www.owid.de/service/stichwortlisten/neo_10
- Das Deutsche Referenzkorpus / DeReKo:
<https://cosmas2.ids-mannheim.de/cosmas2-web/>
Национальный корпус русского языка:
<http://www.ruscorpora.ru/>
Карта слов и выражений русского языка: <https://kartaslov.ru/>
[2020. december 1.]

Irodalom

- Braun, P. 1981. Vergleichende Untersuchungen zu deutsch–deutschen Wörterbüchern. *Muttersprache* 3–4. 157–168.
- Herberg, D. 1988b. Neologismen – lexikologisch und lexikographisch betrachtet. *Sprachpflege* 37 (8). 109–112.
- Herberg, D. 2002. Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache. Probleme ihrer Erfassung und Beschreibung. *Deutsch als Fremdsprache* 4. 195–200.
- Knipf-Komlósi E. – Rada R. – Bernáth Cs. (szerk.) 2006. *Aspekte des deutschen Wortschatzes, Ausgewählte Fragen zu Wortschatz und Stil*. Budapest: ELTE Bölcsész Konzorcium.
- N. Csák É. 2010. *Neologizmusok a szállodaipari szaknyelvben: Német–magyar, német–orosz egybevetés*. PhD-értekezés. Veszprém: Pannon Egyetem.
- Sparmann, H. 1974. Neues im deutschen Wortschatz unserer Gegenwart. 15. Fortsetzung. *Sprachpflege* 7. 143–147.
- Steffens, D. 2001. Muss man sich das Wort Samenraub merken? Zu einigen neuen Wörtern des Jahres 2001. *Sprachreport* 4. 2–5.
- Steffens, D. 2003. Nicht nur Anglizismen. *Sprachreport* 4. 2–9.
- Steffens, D. 2005. Vom Print- zum Internetwörterbuch. Das Projekt Neologismen. *Sprachreport* 3. 10–11.
- Steffens, D. 2006. Klicken, bis der Arzt kommt. *Deutschunterricht* 1. 28–36.

Mátyás Judit

Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar
matyas.judit@ktk.pte.hu

A szaknyelvoktatás és a szakmai nyelvvizsga jelentősége közgazdász hallgatók számára

A magyarországi gazdasági egyetemeken, karokon a diplomaszerezés követelménye egy vagy két szakmai nyelvvizsga sikeres teljesítése. A hallgatók a szaknyelvi órákat és a nyelvvizsgára való készülést gyakran „nyűgnek” érzik, és nem ismerik fel annak jelentőségét, hogy a szakmai nyelvvizsga nem csak a diploma megszerzéséhez szükséges, hanem ezáltal szakmai ismereteik is bővülnek idegen nyelveken. Olyan tudás birtokába jutnak, amely elhelyezkedésüket nagyban megkönnyíti egyetemi tanulmányukat követően a munkaerőpiacon. A szaknyelvet oktató tanár számára igazi kihívást jelent a hallgatók motiválása, annak tudatosítása, hogy a szaknyelvi ismeretekkel idegen nyelveken tudnak majd magas szinten kommunikálni, ami a közgazdászok számára a nemzetközi üzleti életben nélkülözhetetlen, a siker egyik alapfeltétele. A Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán kötelező a szakmai nyelvvizsga és a nyelvi órák látogatása. A szóbeli és írásbeli vizsgafeladatok nemcsak a nyelvvizsgán történő sikeres helytállást segítik, hanem a hallgatók számára biztosítják a későbbiekben a sikeres idegen nyelvi kommunikációt a nemzetközi kapcsolatok kiépítésében is. A tanulmány a nyelvtudás, a gazdasági szakmai nyelvvizsga fontosságáról szól, és arról, hogy a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának megkérdezett hallgatói hogyan vélekednek a szaknyelvoktatásról, valamint a szakmai nyelvvizsgáról.

Kulcsszavak: szakma, gazdasági szaknyelv, idegennyelv-oktatás, kommunikáció, nemzetközi üzleti élet

1. Bevezetés

A magyarországi gazdasági főiskolákon, egyetemeken, karokon a hallgatók számára a diplomaszerezés feltétele a sikeres felsőfokú általános nyelvvizsga vagy szakmai üzleti, gazdasági középfokú nyelvvizsga. A hallgatók általában a szakmai nyelvvizsga mellett

döntenek, mert a vizsgára készüléskor egyrészt a magyar nyelvű tanulmányaik során már korábban elsajátított szakmai ismereteiket hasznosíthatják, másrészt idegen nyelven, nyelveken is bővíthetik tudásukat, és ez számukra a későbbiekben a gyakorlatban, a munka világában is sikerrel kamatoztatható. A szaknyelvoktatás keretében ugyanis írásban és szóban is követelmény az idegen nyelvű szakmai, üzleti kommunikációra való felkészülés (üzleti levelezés, reklámlevél vagy e-mail írása, szituációs beszélgetés stb.), ami napjainkban a munkaadók többségétől elvárás is a fiatal munkavállalókkal szemben.

A középfokú, főképpen angol és német nyelvű gazdasági, üzleti szakmai nyelvvizsga diplomaszerezési, kimeneteli követelmény a Pécsi Tudományegyetem (PTE) Közgazdaságtudományi Karán is. A magyar nyelvű gazdasági képzés és a szaknyelvoktatás egymásra hatása kamatoztatható a nyelvvizsgára készüléskor, a szakmai ismeretek idegen nyelven történő elsajátításakor.

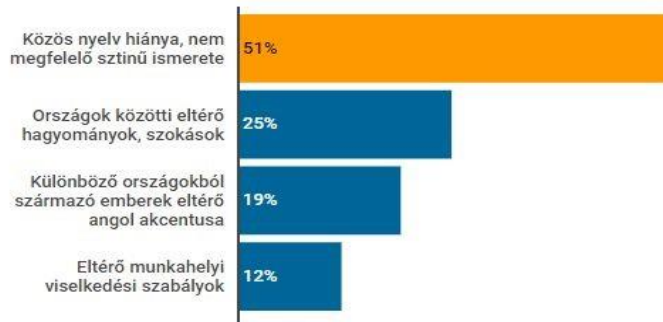
2. Nyelvtudás és nemzetközi kommunikáció: Az idegennyelvtudás helyzete Magyarországon

Az Európai Unió statisztikai hivatala, az Eurostat legutóbbi, 2016-os adatai szerint a magyarok több, mint fele nem beszél semmilyen idegen nyelvet, tehát csak anyanyelvén tudja kifejezni magát. A legjobb helyzetben a svédek vannak, náluk a lakosság 96,6 százaléka tud legalább egy idegen nyelven kommunikálni. Őket szorosán követi három másik északi ország, Dánia, Lettország és Litvánia. A nyelvtudás tekintetében a legjobb hatba tartozik Finnország és Luxemburg is.

Az Angloville “Verseny határok nélkül” kutatása 2020-ban azt vizsgálta, hogy milyen mértékben befolyásolják a munkatársak nyelvismerete és interkulturális kommunikációs készségei a cégek nemzetközi üzleti sikereit (Angloville 2020). A tanulmány 75 vállalat felsővezetőjével készített kérdőíves felmérésének és személyes interjúinak eredményeit mutatja be. Megállapítható (1. ábra), hogy a legtöbb problémát a nyelvismeret (51 százalék), valamint az interkulturális ismeretek hiánya okozza.

1. ábra Nemzetközi kommunikáció (Angloville 2020)

Mi okozza a legtöbb nehézséget a nemzetközi kommunikációban?

A nyelvismereten felül az interkulturális szemléletmód szintén a sikeres kommunikáció feltétele. A jövőbeni közgazdászoknak ismerniük kell üzleti tárgyalásaik, a nemzetközi kapcsolatok építése és ápolása során más országok hagyományait, értékrendszerét. A nemzetközi orientáció kulcsfontosságú az egyetemekről kilépő fiatal diplomások számára, mert egy soknyelvű, multikulturális világ kihívásaival kell majd megbirkózniuk jövőbeni munkahelyükön és várhatóan a civil életükben is (Loch – Pál 2018). Vermeer (1986, idézi Sandrini 1993) véleménye szerint az idegen nyelv ismeretén felül az is fontos, hogy tisztában legyünk azzal, hogy a megszerzett nyelvi, szakmai ismereteket mikor, hogyan, milyen szituációban kell írni-mondani. Az úgynevezett *transzlációs* tanulás Vermeer értelmezésében azt jelenti, hogy a nyelvtanulónak el kell sajátítania azt is, hogyan kell viselkednie az adott nyelvi közegben, így például egy angol vagy német élethelyzetben (Vermeer 1986, idézi Sandrini 1993). Az Angloville hivatkozott kutatása szerint a külpiaci sikereket alapvetően a nyelvtudás hiánya nehezíti leginkább, de a kommunikáció során felmerülő félreértések gyakran nem a nyelvi készségek szintjéből, hanem értelmezés- és gondolkodásbeli különbségekből adódnak.

Véleményem szerint a nyelvoktatás esetében az az alapvető probléma, hogy a magyar fiatalok nyelvtudásukat nem tudják kamatoztatni a gyakorlatban. Bár napjainkban a szóbeli és írásbeli kommunikációra koncentrálok, tehát a kommunikatív nyelvoktatás jellemző, mégis sokan nem tesznek szert olyan nyelvtudásra, amely a későbbiekben a gyakorlatban, munkahelyükön is hasznosítható. Ennek

kiküszöbölésére több lehetőség is nyitva áll, például külföldi tanulmányutak, pályázatok az általános, középiskolák diákjai és a felsőoktatás hallgatói számára. A probléma megoldására kormányzati szinten is törekednek. Erre példa a *Nyelvtanulással a boldogulásért* című pályázat, amelyet az Emberi Erőforrások Minisztériuma hirdetett meg a középiskolások tanórán kívüli nyelvtanulását segítőként. A pályázat célja alapvetően az, hogy élményközpontú, nem formális foglalkozásokkal, külföldi csereprogramokkal, tanulmányi kirándulásokon való részvétellel javítsák a középiskolások nyelvtudását, és növeljék motivációjukat a tanulásra.

A felsőoktatási intézmények hallgatói Erasmus-program keretében tölthetnek akár több szemesztert is külföldi partnerintézményekben. A külföldi csereprogramok, tanulási lehetőségek nem csak a nyelvtudás elmélyülését, a szakmai ismeretek bővülését segítik, hanem az interkulturális szemléletmód erősödését, a más kultúrák megismerését, elfogadását is támogatják.

3. Közgazdászképzés és szaknyelvoktatás

A PTE Közgazdaságtudományi Karán a hallgatók marketing, turizmusvendéglátás, menedzsment, pénzügy szakirányt választhatnak tanulmányaik során.

A marketinggyakorlat minden hallgató számára kötelezően előírt tárgy az első évfolyamon, amely alapot ad ahhoz, hogy a gyakorlatban, munkájukban a későbbiekben is alkalmazzák a „fogyasztóközpontúságot”, azt az alapvető szemléletet, amely a piaci siker és a vállalati bevételnövekedés alapját képezi. A „marketinges” szemlélet, az empatikus, fogyasztó- és partnerorientált kommunikációra való képesség nem csak a marketingmenedzserek sikerességének záloga, hanem nélkülözhetetlen a jövő közgazdászai számára, függetlenül attól, hogy egyetemi tanulmányaik keretében a későbbiekben milyen szakirányt választanak.

A szaknyelvoktatás gyakran elszigetelődik, nem simul bele az egyetemi oktatásba, és előfordul, hogy a hallgatók nyűgnek tekintik, nem veszik komolyan a nyelvtanulást, mert nem ismerik fel annak jelentőségét. Ennek egyik oka az, hogy kevés szó esik a piaccal való kapcsolatról, a piaci elvárásokról, holott a szaknyelv oktatásában ez is kiemelt szempont (Fischer 2016). A nyelvtanárok felelőssége az is, hogy a hallgatókban ezt tudatosítsák: a tanítványok felismerjék egyrészt azt, hogy a szaknyelv tanulásakor előzetes szakmai ismereteiket hasznosíthatják, másrészt a szaknyelv elsajátításakor az „életre”

készülnek, mert szakmai tudásuk idegen nyelveken bővül, és szóban, írásban idegen nyelveken kommunikálni tudó, „piackonform” szakemberekké válnak.

A Magyarországon meghonosodott *szaknyelv* terminussal szemben, amelyet néhányan még ma is gyakran az adott szakterület terminológiájával azonosítanak, az angol nyelvű szakirodalomban használatos *ESP (English for Specific Purposes)*, vagyis különleges célokra használt angol nyelv, illetve *LSP (Languages for Specific Purposes)*, vagyis különleges célokra használt nyelv szakkifejezések egyértelműen utalnak arra, hogy a kulcskérdés a nyelvhasználat, és a kommunikatív célnak van meghatározó jelentősége (Rébék-Nagy 2002).

A laikusok úgy vélik, hogy szaknyelvet oktatni annyit jelent, hogy a jog-, közgazdász-, mérnök- vagy orvostanhallgatóknak megtanítunk néhány szakmai témát és annak terminológiáját egy adott idegen nyelven. A hallgatók jártasak az adott szakmában, a magyar nyelvi terminológiát ismerik, és csak a megfelelő idegen nyelvi ekvivalenseket kell a magyar mellé tenni, valamint a beszéd-, valamint írásbeli készségeket fejleszteni, és a hallgatók már fel is készültek a szakmai nyelvvizsgára. A dolog azonban ennél sokkal összetettebb, és ebben a bonyolult folyamatban a szaknyelvet oktatóra hihetetlenül sok feladat hárul (Muráth 2008).

A nyelvtanárnak szem előtt kell tartania azt is, hogy a vizsgán a performancia mérésére kerül sor, míg a szaknyelvoktatás fontos feladata az, hogy megtalálja azokat a lehetőségeket, hogy milyen módon, módszerekkel segíthető az ehhez vezető út, hogy a nyelvtanulóban kialakuljanak a szükséges általános és nyelvi kommunikatív kompetenciák (Kurtán 2002). A szaknyelvet oktató tanár egyik legfontosabb feladata a szakmához illeszkedő, a szaknyelvtanulást inspiráló, a hallgatókat motiváló módon tanítani. Számos tényező gátolhatja azonban az oldott, motivált nyelvtanulást. Így például egyéni okok lehetnek a gátlások, az önbizalomhiány vagy más külső, tőlük független előírások, elvárások. Nagy problémát jelenthet az analitikus gondolkodás túlzott hangsúlyozása és így a divergens gondolkodásmód háttérbe szorulása.

Brown (1987, idézi Bárdos 2002) szerint a nyelvtanulás során a következő fázisok különíthetők el:

- kezdetben eufórikus állapotok, lelkesedés,
- kulturális sokk,

- fokozatos felépülés,
- teljes gyógyulás.

A kulturális sokk és a kreativitás ellenében ható görcs érzése lényegében annak felismerését is jelenti, hogy a diák megérti, egy idegen nyelv elsajátítása során egy másik, az anyanyelvi közegétől eltérő kultúrával szembesül, és nyelvtudása sohasem lehet olyan tökéletes, mint az anyanyelvi beszélőé.

A félelmet a nyelvtanulás során alapvetően az anyanyelv okozza, mert anyanyelvünk pszichológiai integritásunk alapját képezi. Ezért a siker érdekében a nyelvtanulóknak képessé kell válnia a kognitív váltásra, a jelenségek más szemszögből való kategorizálására. Törekednie kell arra, hogy a világot másképp, más formában is megismerje és megértse (Guiora 1995). Juhász (1970) – az interferencia jelenségét kutatva – szintén arra a következtetésre jutott, hogy az interferencia oka az anyanyelv által meghatározott gondolati struktúrákban keresendő. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az anyanyelv sok esetben segítheti is az idegen nyelv elsajátításának folyamatát (Mátyás 2007).

A nyelvtanár feladata az is, hogy a tanórákon a hallgatóknak a sokszor nagyon különböző okok miatt, gyakran már korábban kialakult gátlásait oldja, és a divergens gondolkodást ösztönözze. Nyitott, rugalmas gondolkodás csak oldott, segítő szándékú környezetben, tanórákon valósulhat meg, ahol a tanár visszajelzése elsősorban biztatást, jó szándékú kritikát, észrevételeket jelent. Ez azért fontos, mert a dicséret hatására 70 százalékkal nő a teljesítmény, a kritika hatására 20 százalékos, ha pedig nincs megjegyzés a teljesítményre, csak 5 százalékos javulás tapasztalható (Prohászkané 1996). A pszichológiai tényezőknek tehát rendkívül nagy szerepe van a sikeres nyelvtanulás folyamatában. A hallgatók támogatásra szorulnak abban a tekintetben is, hogy a hibák a tanulás során elkerülhetetlenek, sőt fontosak, ezért merni kell tévedni is, hiszen hibák nélkül nem is lehet fejlődni.

A tanár részéről tudatosan kialakított, elfogadó tanórai légkör segítségével, a tanulással kapcsolatos pozitív beállítottsággal a hallgatók nyitottak és motiváltak lesznek, és a nyelvtanulást nem csak a diplomaszerezés kényszerének fogják érezni.

4. A BGE egynyelvű gazdasági kommunikációs nyelvvizsgálója

A PTE Közgazdaságtudományi Karon működik BGE-Nyelvvizsgálóhely, ahol a hallgatók a diplomájukhoz szükséges középfokú szakmai

nyelvvizsgát helyben tehetik le. Az egynyelvű gazdasági kommunikációs nyelvvizsga részeit a 2. ábra tartalmazza.

2. ábra

BGE nyelvvizsgakövetelmények, szóbeli és írásbeli feladatok
(www.nyelvvizsgak.hu alapján)

SZÓBELI nyelvvizsga-feladatok:	hallásértés szakmai bevezető beszélgetés, bemutatkozás dokumentum-leírás, diagram- elemzés szituáció
ÍRÁSBELI nyelvvizsga-feladatok	szövegértés írásfeladat (pl. üzleti levél, email, reklámlevél, beszámoló készítése)

Az egynyelvű gazdasági kommunikációs szaknyelvi vizsgarendszer témakörei kapcsolódnak a hallgatók előzetesen – főképpen a marketing tárgy keretében – megszerzett szakmai ismereteihez:

- Gazdaság: a gazdaság szereplői, gazdasági folyamatok és rendszerek
- Globalizáció: a globalizáció folyamatai és hatása, interkulturális különbségek az üzleti életben
- Környezetvédelem: a gazdasági tevékenység hatása a környezetre, társadalmi felelősségvállalás (CSR)
- Vállalkozás: a vállalkozások működése, a vállalkozásokat befolyásoló tényezők
- Információs technológia a gazdasági életben: e-kereskedelem, digitális üzleti kommunikáció
- Marketing: piac, kereslet, kínálat, piackutatás, marketingkommunikáció
- Szolgáltatások: ügyfélkapcsolatok és vevőelégedettség, CRM/ügyfélmenedzsment
- Üzleti rendezvények: kiállítások, vásárok, konferenciák, rendezvény szervezés
- Üzleti utazás: üzleti kapcsolatépítés, tárgyalások, üzleti utak szervezése

- A munka világa: álláskeresés, HR, munkahelyi kommunikáció, üzleti kultúra és etika)

4.1. Nyelvvizsgafeladatok és üzleti kommunikáció

Az egynyelvű gazdasági kommunikációs nyelvvizsga egyértelműen kommunikáció, valamint marketingkommunikáció orientáltságú. A témaköröket tekintve megjelennek a marketingtevékenység és a marketingkommunikáció számára is nélkülözhetetlen globális környezet és piaci feltételek, amelyek meghatározó tényezői a sikeres marketingaktivitásnak.

A napjainkban alkalmazott vevőorientált vállalati koncepció is nyomon követhető a témakörökben (ügyfélkapcsolat, vevőelégedettség), amely a következőket jelenti:

„A vevőorientáltság alapvetően egy kettős, duális kapcsolat, eladó és vevő között. A vevőorientáltság alapvető lényege a jelenlegi és potenciális vevőszükségletek, elvárások kielégítése, s nem a «teljes» versenyképességének biztosítása, bár ezáltal, hogy a vállalkozás termékeinek, szolgáltatásainak értékesítése, teljesítményeinek tartós piaci realizálását teszi lehetővé, jelentős mértékben hozzájárul, sőt a versenyben való sikernek az alapja.”
(Piskóti 2018: 2)

A koncentrált piacok köréből a kiállítások, vásárok is fontos marketingkommunikációs eszközök. A konferenciák, rendezvények szervezése, az üzleti kapcsolatépítés, tárgyalások, üzleti utak lebonyolítása, munkahelyi kommunikáció, az üzleti kultúra és etika szintén lényeges elemei a sikeres vállalati marketing kommunikációnak. A marketing- és üzleti kommunikáció megjelenik a konkrét írásbeli és szóbeli feladatok során is. Írásban például nagyon fontos az üzleti partnert meggyőző, a formai kritériumoknak is megfelelő üzleti levél írása. A reklámlevél esetében pedig elvárás a vizsgázóval szemben, hogy a célcsoport igényeihez igazított, meggyőző erejű üzenet megformálására legyen képes.

A szóbeli vizsgán a marketingismeretek főképpen a szituációs feladatok esetében fontosak, így például jelentkezés vásárra/kiállításra, standbérlés, reklamációkezelés, üzleti tárgyalás, megrendelés, utazásszervezés (szállás, árak). A hallgatók előzetes szakmai ismeretei, a korábban már elsajátított szakmai fogalmak (pl. rabatt, szkontó) tudatos alkalmazása támogatja a sikeres kommunikációs folyamatot a

nyelvvizsgán is, legyen az rendelés, üzleti tárgyalás, reklamáció. A szituációs feladat megoldásakor a szociokulturális kompetencia szintje szintén lényeges, értékelendő kritérium, ami nélkül a gyakorlatban sem működik hatékony marketing kommunikáció.

5. Szaknyelvoktatás és marketingkommunikáció: primer kutatási eredmények

2019. decemberben primer kutatás keretében kérdőíves felmérést végeztem a PTE Közgazdaságtudományi Karának hallgatói körében. Arra voltam elsősorban kíváncsi, hogy milyen szerepet tölt be a hallgatók egyetemi tanulmányai során a szaknyelvoktatás. Felismerik-e a jelentőségét? Értékelik-e a szaknyelvi órákat? Tudatosodik-e bennük, hogy a szaknyelvi órákon a nyelvvizsgára készülve a tanultakat a későbbiekben a munkaerőpiacon is sikerrel tudják kamatoztatni?

A kérdőívet 115 hallgató töltötte ki (N=115), és a következő kérdésekre kerestem válaszokat:

- Ön szerint a sikeres vállalati marketing/üzleti kommunikációhoz fontos az idegennyelv-ismeret? igen/nem
- A magyar hallgatók számára az egyetemi diplomához szükséges középfokú szakmai nyelvvizsga megszerzését indokoltnak tartja? igen/nem
- Véleménye szerint az egyetemi tanulmányai során kötelezően választható szaknyelvi kurzus hasznos tárgy? igen/nem
- Milyen mértékben készítene fel a szakmai nyelvvizsgák a későbbiekben az üzleti életben szükséges idegen nyelvű szóbeli és írásbeli kommunikációra? Húzza alá azt a választ, amelyikkel egyetért!
 - A gyakorlatban is hasznosítható ismereteket nyújtanak.
 - Nem támogatják a későbbiekben a munkahelyen szükséges előmenetelt, szakmai fejlődést.

Feltevéssem az volt, hogy a hallgatók a szaknyelvi órákat nyűgnek érzik, olyan felesleges plusznak, amire sajnálják az időt és plusz energiát, mert főleg a fontos szakmai tárgyakra koncentrálnak, és a nyelvvizsga, mint a diploma megszerzéséhez előírt követelmény inkább ellenérzést vált ki belőlük. A kérdésekre adott válaszaik alapján azonban meglepő következtetésre jutottam.

Az első kérdésre (3. ábra) a hallgatók 91 százaléka válaszolt igennel, és csupán 9 százalék nemmel. Tehát fontosnak tartják az idegen

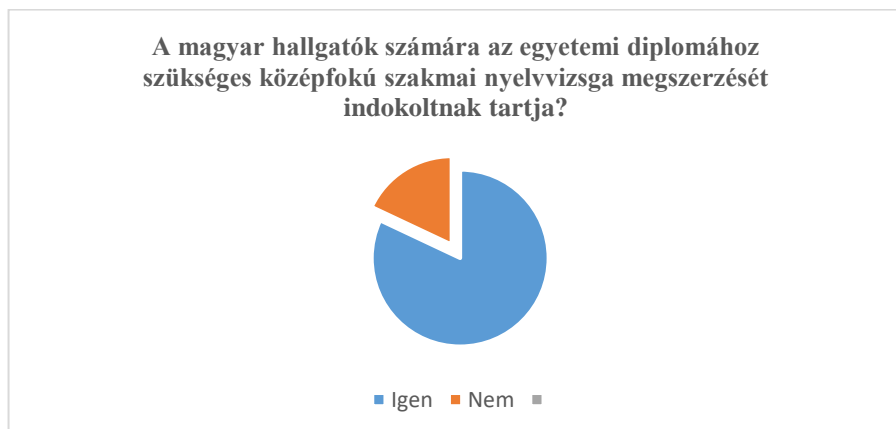
nyelvek ismerét a sikeres vállalati marketing kommunikáció tekintetében.

3. ábra
Sikeres vállalati üzleti kommunikáció és idegennyelvismeret

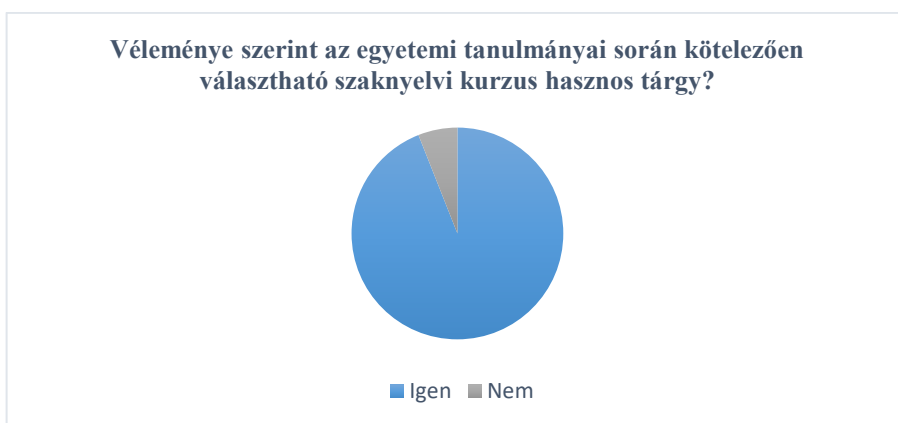
A második kérdésre (4. ábra) szintén a hallgatók többsége, 82 százaléka válaszolt igennel, tehát indokoltnak tartják, hogy a magyar nyelvű diplomához, egyetemi tanulmányaik befejezéséhez előírás a középfokú szakmai nyelvvizsga.

4. ábra
A diploma megszerzéséhez szükséges szakmai nyelvvizsga

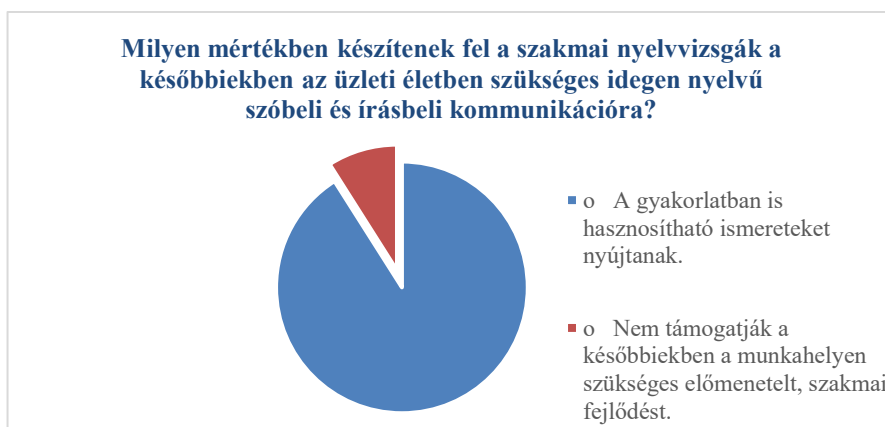
A legnagyobb meglepetést számomra a harmadik kérdésre adott válaszok okozták (5. ábra), mert várakozásom ellenére a hallgatók 94 százaléka tartja fontos tárgynak a szakmai nyelvórákat.

5. ábra
Kötelezően választható szaknyelvi kurzus

A negyedik kérdésre (6. ábra) szintén a többség, 91 százalék válaszolta, hogy a gyakorlatban is kamatoztatható ismereteket sajátíthatnak el a szaknyelvi órákon, és csupán töredékük (9%) véleménye volt az, hogy a szakmai nyelvvizsgákra készülés során megszerzett ismeretek nem támogatják a későbbiekben munkahelyi előmenetelüket.

6. ábra
Szakmai nyelvvizsga és üzleti élet

6. Összegzés

A gazdasági nyelvvizsga teljesítését nagymértékben támogatják a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara hallgatóinak előzetesen, kötelezően előírt, főképpen a marketing tárgy keretében szerzett szakmai ismeretei. A vevő- és partnerorientáltságot feltételező marketingszemlélet és üzleti kommunikáció szóban és írásban is a sikeres nyelvvizsga-teljesítés feltételei.

A nyelvvizsgára készülés során a hallgatók számos, a későbbiekben munkájukhoz is szükséges és nélkülözhetetlen készségeket, képességeket és tudást sajátíthatnak el. Ezekre a nyelvtanároknak és nyelvészeknek feltétlenül fel kell hívni a figyelmüket, mert a hallgatók ezen a módon sikeresen motiválhatók a nyelvvizsgára készüléskor. Amennyiben az idegennyelv-ismeret fontossága tudatosodik bennük, és kellően motiváltak, akkor a nyelvvizsga sikeres megszerzését nem a diplomához szükséges külső kényszernek, „nyűgnek”, hanem – a szemléletváltás révén – egyetemi tanulmányaik fontos és értékes részének fogják tekinteni.

A szaknyelvoktatást, a szakmai nyelvvizsga hasznosíthatóságát, jelentőségét – a tanulmányban bemutatott, közgazdász hallgatók körében végzett primer kutatási eredmények tükrében – a hallgatók többsége felismeri, és fontos, a későbbiekben a munkaerőpiacon is hasznosítható ismeretszerzési lehetőségnek is tekinti.

Irodalom

- Angloville 2020. Verseny határok nélkül – HR kutatás. <https://www.angloville.hu/ceges-nyelvoktatas/verseny-hatarok-nelkul-hr-tanulmany> [2020. december 1.]
- Bárdos J. 2002. Kulturális kompetencia az idegen nyelvek tanításában. *Modern nyelvoktatás* 8. Budapest: Corvina. 5–18.
- Brown, H.D. 1987. *Principles of Language Learning and Teaching* (2. ed.). Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall.
- Fischer M. 2016. Mit üzennek előadásaink, mit rejtenek írásaink? In: Bocz Zs. – Besznyák R. (szerk.) *Porta Lingua – A szaknyelv rétegződése a szakmában, az oktatásban és a kutatásban*. Budapest: SZOKOE. 7–12.
- Guiora, A. 1995. Nyelv és megismerés. *Modern Nyelvoktatás* 1. Budapest: Corvina. 37–49.

- Juhász J. 1970. *Probleme der Interferenz*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kurtán Zs. 2002. A szaknyelvoktatási tartalom színtezése. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua – Szaknyelvoktatásunk az EU kapujában*. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. 31–36.
- Loch Á. – Pál Á. 2018. Úton a nemzetköziesítés felé – az ICCAGE projekt (2015-2017) a nemzetköziesítés szolgálatában. In: Bocz Zs. – Besznyák R. (szerk.) *Porta Lingua – Tudásmegosztás, értékközvetítés, digitalizáció: trendek a szaknyelvoktatásban és -kutatásban*. Budapest: SZOKOE. 29–40.
- Mátyás J. 2007. Störfaktoren beim Verstehen von deutschsprachigen Wirtschaftstexten. In: Muráth J. – Oláh-Hubai Á. (hrsg.) *Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens, Interdisciplinary Aspects of Translation and Interpreting*. Wien: Praesens Verlag. 297–306.
- Muráth J. 2008. A szaknyelvoktató mint mediátor. In: Silye M. – Sturcz Z. (szerk.) *Porta Lingua – Szakember, szaktudás, szaknyelv*. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. 17–26.
- Piskóti I. 2018. *A marketing elmélete – a vevőorientációtól a társadalmi marketingig*. <http://www.marketing-turizmus.hu/otka/13.pdf>. [2020. december 1.]
- Prohászkané Szilágyi E. 1996. Hogyan lehetnének sikeresek? (Pszichológiai problémák a nyelvoktatásban és a nyelvtanulásban). *Kultúra – Nyelvtudás – Szakemberképzés*. Győr: Széchenyi István Főiskola. 11–16.
- Rébék-Nagy G. 2002. Szaknyelvi-e a szaknyelvi vizsga, avagy lehetünk-e proféták bölcsészdiplomával? In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua – Szaknyelvoktatásunk az EU kapujában*. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. 71–76.
- Sandrini, P. 1993. Die Rolle des Übersetzers im mehrsprachigen Umfeld. Zum Berufsprofil des Übersetzers im multikulturellen Umfeld am Beispiel Südtirols. *Lebende Sprachen* 2. 54–56.
- Vermeer, H. 1986. Übersetzen als kultureller Transfer. In: Snell-Hornby, M. (hrsg.) *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. Tübingen: UTB Francke. 30–53.

Misad Katalin

Comenius Egyetem, Pozsony
katarina.misadova@uniba.sk

Szlovákiai magyar hivatali szövegek lexikai és szintaktikai sajátosságai¹

Tanulmányomban szlovákiai magyar hivatali szövegek lexikai és szintaktikai sajátosságait mutatom be szlovákról magyarra fordított, illetve eredetileg magyar nyelven keletkezett szövegek vizsgálata alapján. A forrásként szolgáló írott korpusz olyan dél-szlovákiai önkormányzati hivatalokból származik, amelyek magyardomináns településen működnek, így a hatályos törvényi rendelkezések értelmében biztosítaniuk kell az adott nemzetiségi kisebbség nyelvének szóbeli és írásbeli használatát a hivatali érintkezés során. Ebben a cikkben azt vizsgálom, hogyan befolyásolja a többségi szlovák nyelv, illetve a kétnyelvű környezet a rendelkezésre álló magyar nyelvű szövegek (szak)szóhasználatát, valamint szószerkezeteinek és mondatainak felépítését. Az írás kiindulópontját azoknak a szabályozásoknak a rövid áttekintése képezi, amelyek a hivatali kapcsolattartást illetően a kisebbségi nyelvek használatáról rendelkeznek.

Kulcsszavak: szlovákiai magyar hivatali szövegek, lexikai és szintaktikai sajátosságok

¹ Az írás a 20. Élőnyelvi Konferencia kötetében megjelenő *Fordítási és terminológiai problémák szlovákiai magyar jogi-közigazgatási szövegekben* c. tanulmány rövidített és módosított változata. A témával kapcsolatos vizsgálatok a Kutatás- és Fejlesztéstámogató Ügynökség APVV-17-0254 számú szerződése, valamint a Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében működő Gramma Nyelvi Iroda munkaterve alapján folytak a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (Comenius University, Faculty of Arts, Department of Hungarian Language and Literature, Bratislava).

1. Bevezetés

A kisebbségi nyelvek nyilvános színtereken való használata Szlovákiában alapvetően jogi kérdésnek minősül. A mindenkori hatalom 1918-tól, az első Csehszlovák Köztársaság megalakulásától napjainkig az alkotmánnyal, nyelvtörvényekkel és egyéb rendelkezésekkel szabályozta/szabályozza az ország területén élő kisebbségek nyelvének a formális nyelvhasználati színtereken való érvényesítését.

A hatályos jogszabályok nyújtotta lehetőségekkel főként a Szlovákiában legnagyobb számú kisebbséget alkotó magyarság élhet. Mivel a szlovákiai magyarok mintegy 70%-a olyan településen él, ahol helyi többséget alkot, a lakóhelyén működő közigazgatási szervekkel folytatott kommunikációja során elvileg mind szóban, mind írásban használhatja az anyanyelvét. De vajon tudják-e érvényesíteni anyanyelvhasználati jogaikat a szlovákiai magyar beszélőközösség tagjai? Hiszen a hivatali érintkezés több évtizedig tartó szlováknyelvűségének következtében sem a hivatalt felkereső ügyfelek, sem a hivatal dolgozói nem ismerik a magyar hivatali terminológiát, a magyar hivatalos stílust és a hivatalos stílus egyes szövegtípusainak jellemzőit.

A tanulmány célja, hogy bemutassa a dél-szlovákiai önkormányzati hivatalokban gyűjtött magyar nyelvű hivatali szövegek nyelvi-nyelvhasználati sajátosságait; kiindulópontját ugyanakkor azoknak a napjainkban hatályos szabályozásoknak a rövid áttekintése képezi, amelyek a hivatali kapcsolattartást illetően a kisebbségi nyelvek használatáról rendelkeznek.

2. A kisebbségi nyelvű hivatali érintkezés törvényi szabályozása Szlovákiában

Bár az önálló Szlovákia megalakulása óta több kormány váltotta már egymást, az ország kisebbségi és nyelvpolitikája az elmúlt negyedszázadban alapjában véve nem változott. Mind a Szlovák Köztársaság függetlenségi nyilatkozata (*Deklarácia o zvrchovanosti Slovenskej republiky*), mind az Alkotmány preambuluma (*Ústava Slovenskej republiky*) nemzetállami koncepció alapul, mely a jelenleg hatályban lévő nyelvtörvényekben is kifejezésre jut.

2.1. Az 1995. évi államnyelvtörvény

A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa 1995. november 15-én fogadta el azt a Szlovák Köztársaság államnyelvéről szóló, 1996. január 1-jétől hatályos törvényt, mely a korábbi szabályozások rendelkezéseit kiterjesztette az élet szinte minden területére: a hivatalos érintkezésre, az oktatásra és a kultúrára, a tömegtájékoztatásra, a fegyveres testületekre és a tűzoltóságra, a bírósági és a közigazgatási hatósági eljárásokra, az egészségügyre, a gazdasági életre és a szolgáltatásokra. A törvény értelmében a szlovák nyelv mint a szlovák nemzet egyediségét kifejező legfontosabb ismertetőjegy, kulturális örökségének legbecsesebb értéke, továbbá szuverenitásának kifejezője előnyt élvez az ország területén beszélt bármely más nyelvvel szemben (vö. *Ústava Slovenskej republiky*).

A hivatalos érintkezés nyelvére vonatkozó rendelkezéseket a szabályozás 3. §-a tartalmazza. Eszerint az állami szervek és szervezetek, a területi önkormányzatok és a közintézmények szervei hatáskörük ellátása során az egész ország területén az államnyelvet használják, melynek szóban és írásban való ismeretének bizonyítása ezekben a közintézményekben előfeltétele az alkalmazásnak. Ugyanezen szervek, továbbá a közlekedési és távközlési vállalatok, a posta alkalmazottai és tisztségviselői, a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek és egyéb fegyveres testületek, valamint a tűzoltóság tagjai a hivatalos érintkezésben az államnyelvet használják.

A felsorolt szervek államnyelven hirdetik ki a törvényeket és egyéb általánosan kötelező érvényű jogszabályokat; államnyelven folynak a tanácskozásaik és a hivatalos ügyvitelük is (ld. anyakönyvek, nyilvántartások, határozatok, jegyzőkönyvek, nyilvános célú tájékoztatások stb.). A közjogi szervek és az általuk alapított szervezetek az egymás közötti kapcsolattartás során kötelezően az államnyelvet használják, s a hivatalos ügyeiket intéző állampolgárok is államnyelven nyújtják be beadványaikat az egyes közjogi szervekhez (vö. *Zákon č. 270/1995. Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 15. novembra 1995 o štátnom jazyku Slovenskej republiky*; Misad 1998, 2012, 2017, 2018, 2019, Szabómihály 1998, 2002a).

2.2. Az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény

Mivel az 1995. évi államnyelvtörvény leszögezte, hogy a kisebbségi nyelvhasználatot nem szabályozza, ugyanakkor hatályon kívül helyezte a kisebbségi nyelvek hivatali érintkezésben való használatát előíró

korábbi rendelkezéseket, olyan jogi vákuum keletkezett, amely számos visszaélésre adott lehetőséget. A hatalmon lévő kormány bel- és külföldi nyomásra többször is kötelezettséget vállalt egy, a kisebbségek nyelvének használatáról rendelkező jogszabály törvénybe iktatására, ennek elfogadására azonban csak négy évvel később, már az új kormány hatáskörében került sor. Az 1999. szeptember 1-jétől hatályos kisebbségi nyelvhasználati törvény a parlament elé terjesztett javaslatnál jóval korlátozottabb mértékben engedélyezi a kisebbségi nyelvek használatát. Az egyes rendelkezések a törvény 1. §-ának 1. bekezdése szerint kizárólag a hivatali érintkezés területére vonatkoznak (ugyanezen bekezdés a hivatali érintkezés fogalmát a közigazgatási szervekkel való érintkezésre szűkíti le); a korábbi szabályozással szemben azonban előrelépést jelent, hogy a szóbeli kommunikáció mellett az írásos nyelvhasználatra is kiterjednek.

A törvényben biztosított kisebbségi nyelvhasználati jogok a 2. § 1. bekezdése szerint csak azokon a településeken érvényesíthetők, ahol az utolsó népszámlálási adatok szerint az adott kisebbség a lakosságnak legalább 20%-át alkotja. Az ilyen településeken a nemzetiségi kisebbséghez tartozó személyek a területi önkormányzati szervhez címzett írásos beadványaikat kisebbségi nyelven is benyújthatják. A közigazgatási szerv a beadványokra az államnyelvű válasz mellett kisebbségi nyelven is válaszol. Ugyanez a szerv a közigazgatási eljárás során hozott határozatát az államnyelvű szövegezés mellett kérésre kisebbségi nyelvű hiteles fordításban is kiadja, értelmezési vita esetén azonban az államnyelvű szöveget tekinti mérvadónak. A területi önkormányzati szerv a saját hatáskörében kiadott űrlapokat kérésre kisebbségi nyelven is az állampolgárok rendelkezésére bocsátja.

A további rendelkezések értelmében a területi önkormányzati szerv tanácskozása kisebbségi nyelven is folyhat, ha azzal valamennyi jelenlevő egyetért. Államnyelven folyó tanácskozás esetén a képviselő-testület tagja a kisebbségi nyelvet is használhatja, de az esetleges tolmácsolás költségeit ilyenkor az önkormányzat fedezi. A közigazgatási szerv és alkalmazottai a hivatalos érintkezésben az államnyelvet kötelesek használni, de jelen törvény és más törvények által meghatározott feltételek mellett a kisebbségi nyelvet is használhatják, ugyanakkor a közigazgatási szerv és dolgozói nem kötelesek ismerni a kisebbségi nyelvet (vö. *Zákon č. 184/1999 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín*: Szabómihály 2002a, 2002b, Misad 2009, 2012, 2017, 2019, Cúth 2011).

A szlovák parlament 2011. június 28-án jóváhagyta a kisebbségi nyelvhasználati törvény módosítását. Pozitív változásként értékelhető az a rendelkezés, miszerint azokon a településeken, ahol a kisebbségi lakosság számaránya eléri a 20%-ot, az önkormányzati hivatalok a kisebbséghez tartozó személy kérésére két nyelven állítják ki a születési, a házassági és a halotti anyakönyvi kivonatot. Az államigazgatási szervek hatáskörébe tartozó hivataloknak (pl. adóhivatal, munkaügyi központ) tájékoztatniuk kell továbbá az ügyeiket intéző állampolgárokat a kisebbségi nyelvek használatának lehetőségéről, valamint kétnyelvű űrlapokat kell biztosítaniuk az erre igényt tartó ügyfelek számára. Negatív irányú változásnak minősül azonban, hogy az önkormányzati hivatalok megszabhatják, mikor tartanak kisebbségi nyelvű félfogadást, s hogy továbbra sem kötelesek olyan dolgozót alkalmazni, aki beszéli az adott kisebbség nyelvét. Az önkormányzatok hatáskörébe tartozó városi/községi rendőrség tagjait a módosított jogszabály arra kötelezi, hogy szolgálatuk ideje alatt csak államnyelven kommunikálhatnak, kisebbségi nyelven csak abban az esetben intézkedhetnek, ha ebbe minden részt vevő fél beleegyezik. A módosítás egy másik rendelkezése szerint a településeken csak az életveszélyre figyelmeztető, valamint az egészség és a vagyon védelmére vonatkozó tájékoztató szövegeket kötelező a kisebbség nyelvén is feltüntetni (vö. Mrva – Szilvássy 2011, Misad 2012, 2017, 2019).

3. Szlovákiai magyar hivatali szövegek nyelvi-nyelvhasználati sajátosságai

A kisebbségi nyelvek hivatali érintkezésben való használatáról rendelkező törvény már több mint húsz éve hatályos, a magyar nyelvű hivatali kommunikációra irányuló felmérések azonban csak lassú javulást mutatnak: a magyar nyelv napjainkban is inkább szóban, semmint írásban van jelen az ügyfél és a helyi közigazgatási szerv közötti kapcsolattartásban. A magyar beszélőközösség tagjai – egyrészt attól tartva, hogy a nem államnyelvű kérelmekkel és egyéb betérjesztésekkel a hivatal csak másodlagosan foglalkozik, másrészt a magyar jogi-közigazgatási terminológia ismeretének hiányában – csak ritkán nyújtanak be magyar nyelvű beadványokat; a települési önkormányzati hivatalok pedig általában csak azokat a közigazgatási eljárás során hozott határozatokat, ill. tájékoztató szövegeket teszik közzé kisebbségi nyelven, melyre a vonatkozó törvény kötelezi őket.

3.1. A vizsgálati korpusz bemutatása

A vizsgált hivatali szövegeket – szám szerint negyvenhárom – 2010 és 2018 között hét dél-szlovákiai település (Dunaszerdahely, Egyházkarcsa, Hodos, Jóka, Királyfiakarcsa, Somorja, Tornalja) önkormányzati hivatalában gyűjtöttem. A szlovák–magyar kétnyelvű szövegek (83%) az önkormányzatok lakosokhoz vagy más intézményhez intézett hivatalos levelezéséből, illetve a magyar nyelvű beadványokra válaszként küldött kétnyelvű hivatalos levelekből származnak; típusuk szerint leggyakrabban értesítések, felhívások, felszólítások és határozatok.

A magyar egynyelvű szövegek (17%) az önkormányzati hivatalok faliújságjain elhelyezett félig hivatalos szövegek, melyek főként az önkormányzatok hatáskörébe tartozó intézmények tevékenységével kapcsolatos értesítések vagy hirdetések (pl.: Értesítés az önkéntes tűzoltók báljáról, Adománygyűjtő hirdetés stb.).

Az érintett intézmények dolgozóinak véleménye szerint mind a szlovák–magyar kétnyelvű szövegek magyar szövegrészei, mind a magyar egynyelvű szövegek szlovák minta alapján készült fordítások, melyeket általában nem hivatalos fordító készít, hanem az a hivatali dolgozó, akit felettese éppen megbíz az adott szlovák nyelvű szöveg magyarra fordításával.

A tanulmány további részében a kétnyelvű környezetben keletkezett magyar hivatali szövegek szóhasználatával, valamint grammatikai és szintaktikai jellemzőivel foglalkozom részletesebben.

3.2. A hivatali szövegek lexikai sajátosságai

A hivatali szaknyelv hatóköre társadalmi funkciójából adódóan messze túlmutat a szóban forgó szakterület(ek) határain, hiszen szókincsét – más szaknyelvek szókészletéhez viszonyítva – a társadalom szélesebb rétegei használják (vö. Karcsay 1981, Drinóczi – Petrétei 2004, Dobos 2008, 2010).

A magyar hivatali szaknyelv egyik szókészleti forrásának, a köznyelvi szavaknak a használata általában a szlovákiai magyar szövegekben sem okoz gondot, hiszen többnyire olyan jogi jelentéssel felruházott közismert szavakról van szó, amelyek a laikusok számára is érthetőek, pl.: *adásvétel* (szlovákul: kúpopredaj), *pénzbüntetés* (szlovákul: peňažný trest), *szerződés* (szlovákul: dohoda v. zmluva), *tartozás* (szlovákul: dlh), *végrendelet* (szlovákul: závet) stb. A hivatali érintkezéssel összefüggő társadalomtudományok (pl. a szociológia),

illetve a hivatalok által szabályozott területek (pl. egészségügy, kereskedelem stb.) szakszókincsének, valamint a speciális hivatali (jogi-közigazgatási) szakszókincsnek a használata – melyek közös jellemzője, hogy jelentésüket jogszabályokban rögzített definíciók határozzák meg – azonban már korántsem ilyen egyértelmű.

Gyakori eset például, hogy a szlovákról fordított, sőt az eredendően magyarul fogalmazott szövegekben is az anyaországban használatos szakszó vagy szakkifejezés köznyelvi változata jelenik meg, pl.: *építkezési engedély* (szlovákul: stavebné povolenie, Magyarországon: építési engedély); *kérvény* (szlovákul: žiadosť, Magyarországon: kérelem); *községi hivatal* v. *városi hivatal* (szlovákul: obecny úrad v. mestsky úrad, Magyarországon: polgármesteri hivatal); *okmánybélyeg* (szlovákul: kolok, Magyarországon: illetékbélyeg); *születési bizonyítvány* (szlovákul: rodný list, Magyarországon: születési anyakönyvi kivonat) stb. (vö. Szabómihály 2002a, 2002b, Misad 2012, 2013, 2018, 2019).

Mivel a fordítást végző személyek általában nem ismerik a közmagyar szaknyelvi terminusokat, a vizsgált szövegekre nagymértékben jellemző a forrásnyelvi megnevezés szó szerinti lefordításával keletkezett tükörfelfordítások használata, pl.: *bíróságon kívüli megegyezés* v. *megállapodás* (szlovákul: mimosúdna dohoda, Magyarországon: peren kívüli egyezés); *jövendő szerződésről szóló szerződés* (szlovákul: zmluva o budúcej zmluve, Magyarországon: előszerződés); *illeték a közterület használatáért* (szlovákul: poplatok za užívanie verejných priestranstiev, Magyarországon: közterülethasználati díj) stb. (Szabómihály 2002b, 2010, 2014, Misad 2012, 2013, 2018, 2019).

A fenti jellegzetességek egyik következménye, hogy az ad hoc fordításokban ugyanannak a fogalomnak – akár egyazon szövegen belül is – többféle megnevezése fordul elő, pl.: *anyasági szabadság*, *anyaszabadság*, *szülési szabadság* (szlovákul: materská dovolenka, Magyarországon: szülési szabadság); *koncessziós díj*, *koncessziós illeték*, *rádió- és tv-előfizetési díj* (szlovákul: koncesionársky poplatok, Magyarországon: üzembentartási díj); *hozzáadottérték-adó*, *többletértékadó*, *általános forgalmi adó* (szlovákul: pridaná hodnota, Magyarországon: általános forgalmi adó); *lakáshozzájárulás*, *lakhatási hozzájárulás* (szlovákul: príspevok na bývanie, Magyarországon: lakásfenntartási támogatás); *munkahivatal*, *munkaügyi hivatal* (szlovákul: úrad práce, Magyarországon: munkaügyi központ) stb. (vö. Szabómihály 2002a, 2002b, 2010, 2014, Misad 2012, 2013, 2018, 2019). Ezek között a variánsok között időnként – leginkább akkor, ha a

fordítást hivatalos fordító készíti – felbukkan a közmagyar megfelelő is (ld. fentebb: szülési szabadság, általános forgalmi adó).

A vizsgált szövegekben gyakran feltűnnek továbbá olyan idegen eredetű szavak, ill. kifejezések, amelyeket a mai magyar köznyelv nem ismer, esetleg más jelentésben használ, pl.: *egzekúció*, *exekúció* (szlovákul: exekúcia, Magyarországon: végrehajtás); *kollaudáció* (szlovákul: kolaudácia, Magyarországon: használatbavételi eljárás); *novella* (szlovákul: novela, Magyarországon: törvénymódosítás); *rajonizáció* (szlovákul: rajonizácia, Magyarországon: körzetesítés); *restitúció* (szlovákul: reštitúcia, Magyarországon: kárpótlás) stb. (vö. Misad 1998, Szabómihály 2002b).

Egy további sajátosság, hogy a kétnyelvű környezetben létrehozott jogi-közigazgatási szövegeket fordító személyek bizonyos, az anyaországi párhuzamos szövegekben általános használatúnak számító szavak, illetve kifejezések helyett a körülírás módszerét alkalmazzák, pl.: *állammal szembeni adósság* (szlovákul: verejný dlh, Magyarországon: köztartozás) stb. (vö. Szabómihály 2002b).

A vizsgált, túlnyomó részt szlovákról fordított szövegek szóhasználata azt mutatja, hogy a fordítást végző személyek jelentős része nem ismeri az anyaországi jogi-közigazgatási szakkifejezéseket, sőt sok esetben azokat a segédleteket sem, amelyek a hiányzó kétnyelvű szakszótárakat igyekeznek pótolni.

3.3. A hivatali szövegek szintaktikai jellemzői

A magyar hivatali szaknyelv szintaktikai sajátosságait elemző kutatások általában a mondatok szerkezetére, fajtáira, logikai minőségére, modalitására, valamint fő részeinek és vonzatstruktúrájának meghatározására irányulnak.

A vizsgált szlovákiai magyar hivatali szövegek szintaktikai megoldásai túlnyomó részt a forrásnyelvi szlovák mondatok szerkesztési szabályszerűségeihez igazodnak. A fordítás során az egyik legnagyobb gondot a szlovák főnévi alaptagú szerkezetek magyar megfelelőinek megállapítása jelenti. Ennek oka, hogy a szlovákban a főnév bővítményei a fölérendelt tagtól jobbra és balra is elhelyezkedhetnek, míg a magyar jellemzően balra bővítő nyelv, melyben a jobbra bővítés lehetőségei korlátozottan vannak jelen. A következő adatok azt bizonyítják, hogy a fordító a főnévi alaptagú, nem kongruens jelzős szerkezeteket gyakran a többségi nyelv szerkezeti sajátosságait megtartva ülteti át magyarra, pl.: *igazolás az állampolgárságról* (szlovákul: osvedčenie o štátnom občianstve,

Magyarországon: állampolgársági bizonyítvány); *vélemény az egészségi állapotról* (szlovákul: posudok o zdravotnom stave, Magyarországon: egészségi alkalmassági vélemény); *határozat a házasság engedélyezéséről* (szlovákul: súdne rozhodnutie o povolení uzavrieť manželstvo, Magyarországon: házasságkötést engedélyező jegyzői határozat) stb. (vö. Szabó Mihály 2002b, 2005, Misad 2012, 2013, 2018, 2019).

A másik jellemző szintaktikai jegy is a szlovák jelzős szerkezetek magyarra fordításához kapcsolódik. Az indoeurópai nyelvek és a magyar nyelv eltérő szerkezeti sajátosságainak köszönhetően a szlovák jelzős szerkezetek ekvivalensei a közmagyar nyelvváltozatban gyakran összetett szavak, míg a szlovákiai nyelvhasználatban a többségi nyelv szerkezetéhez igazodó minőségjelzős szókapcsolatok, pl.: *tulajdoni viszonyok* (szlovákul: majetkové pomery, Magyarországon: tulajdonviszonyok); *jogi viszony* (szlovákul: právny vzťah, Magyarországon: jogviszony); *nyilvános terület* (szlovákul: verejně priestranstvo, Magyarországon: közterület). (vö. Szabó Mihály 2010, Misad 2012, 2018, 2019).

A szlovákiai magyar hivatali szövegek következő sajátossága az előjárósztót tartalmazó szlovák szerkezetek célnyelvi megfeleltetéseiben mutatkozik meg. A magyarból eleve hiányoznak az indoeurópai nyelvekre jellemző előjárósztók, melyek hasonló funkciót töltenek be, mint nyelvünkben az esetragok, ill. a névutók; a vizsgált forrásszövegek azonban arról tanúskodnak, hogy amennyiben a szlovák szerkezet előjárósztót tartalmaz, a célnyelvi szerkezetben gyakran olyankor is megjelenik a névutó, esetleg a névutómelléknév, ha a közmagyar megnevezésben nem, pl.: *gépjármű után fizetett adó* (szlovákul: daň z motorových vozidiel, Magyarországon: gépjárműadó); *adó alóli mentesség* (szlovákul: oslobodenie od dane, Magyarországon: adómentesség); *ingatlan bérbeadása utáni jövedelem* (szlovákul: príjem z prenájmu nehnuteľnosti, Magyarországon: ingatlan bérbeadásából származó jövedelem stb. (vö. Szabó Mihály 2002b).

A vizsgált szövegekre különösen jellemző a hivatali nyelv azon sajátossága, hogy a cselekvést általában a cselekvőtől elvonatkoztatva, személytelen stílusban fejezi ki. A személytelenség kifejezőeszközéül mindkét nyelv gyakran választ szenvedő szerkezeteket, a szlovákról magyarra történő fordításokban azonban a szlovák -ny/ná/-né képzős alakulatok ekvivalensei abban az esetben is passzív szerkezetként jelennek meg, amikor a magyarországi nyelvhasználat a személytelenséget a cselekvő ige többes szám harmadik személyű alakjával érzékelteti, pl.: *Megszavaztatott a szolgáltatások egységes*

üzemeltetési rendje. (szlovákul: Bol odhlasovaný jednotný prevádzkový poriadok služieb., Magyarországon: Megszavazták/elfogadták a szolgáltatások egységes üzemeltetési rendjét.); *40 euró hozzájárulási díj szavaztatott meg.* (szlovákul: Bol odhlasovaný príspevok 40 eur., Magyarországon: 40 euró hozzájárulási díjat szavaztak meg.) stb.

Annak forrása is a többségi nyelvben keresendő, hogy a főnévi igenévvel kifejezett passzív szerkezetek különösen gyakori elemei a szlovákiai magyar közigazgatási szövegeknek. Bár az infinitívusz – átmeneti szófaji jellegénél fogva – mindkét nyelvben lehetséges kifejezőeszköze a hivatalos szövegekre jellemző általánosító stílusnak, esetünkben olyan előfordulásáról beszélünk, amikor a magyarországi közigazgatási nyelvhasználat elsődlegesen -ás/-és képzős elvont dologként, fogalomként fejezi ki a cselekvést vagy a történést, pl.: *A hivatal kötelezi magát a beadványt idő előtt elbírálni.* (szlovákul: Úrad sa zaväzuje podanú žiadosť v čo najkratšom čase prerokovať., Magyarországon: *A hivatal kötelezi magát a beadvány idő előtti elbírálására.*); *Kábeltelevízió építésével kapcsolatos információt a következő telefonszámon lehet kérni: [...]* (szlovákul: Akékoľvek informácie s ohľadom na rozvoj káblovej televízie môžete prosiť na telefónnom čísle: [...], Magyarországon: *Kábeltelevíziós hálózat kiépítésével kapcsolatos tájékoztatás a következő telefonszámon: [...]*) (Misad 1998, 2009, 2012, 2018, 2019, Szabó Mihály 2005, 2010).

A mondatok szerkezeti sajátosságait illetően a szlovákról fordított szövegekre jellemző, hogy a forrásnyelv összetett mondatát a fordítást végző személy egyszerű bővített mondatra, bonyolultabb szerkezetű többszörösen összetett mondatát pedig két vagy több két tagmondatból álló összetett mondatra bontja, pl.: *Kérelmét, melyben iskolája számára kér anyagi támogatást, a városi képviselő-testület 2018. március 13-án megtárgyalta. Mivel a városi hivatal jelenleg nem rendelkezik szabad pénzeszközzel, kérését nem tudja támogatni.* (szlovákul: Na Vašu žiadosť ohľadne finančnej podpory pre Vašu školu Vám oznamujeme, že žiadosť bola prerokovaná na MZ dňa 13. marca 2018, ale z dôvodu, že mesto nemá voľné finančné prostriedky, Vašej žiadosti nemôžeme vyhovieť.) (vö. Szabó Mihály 2005, 2010, Misad 2009, 2012, 2018, 2019).

4. Összegzés

A tanulmány a szlovákiai magyar hivatali nyelvhasználat sajátosságaival foglalkozik. Kiindulópontként áttekinti a téma nyelvpolitikai vonatkozásait, majd dél-szlovákiai önkormányzati

hivatalokban gyűjtött egynyelvű magyar és kétnyelvű szlovák–magyar szövegek alapján ezek lexikai és szintaktikai sajátosságait vizsgálja.

A tanulmányban közzétett nyelvi adatok arról tanúskodnak, hogy az elemzett szlovákiai magyar hivatali szövegek leginkább a terminushasználat és a mondszerkesztés tekintetében térnek el a párhuzamos magyarországi szövegektől. A túlnyomó részt szlovák nyelvű fogalmazványok magyarra fordításával keletkezett szövegeket a fogalmak megnevezésének nagyfokú variabilitása jellemzi, melynek fő oka, hogy a fordítást végző személyek nem ismerik az adott szakterület magyar terminológiáját, ezért az adekvát terminusoknak vagy a köznyelvi megfelelőjüket használják, vagy szó szerint magyarra fordítják a szlovák szakszavakat, szakkifejezéseket. A vizsgált szövegek mondatainak, szószerkezeteinek felépítése általában a forrásnyelvi szövegek mondszerkesztési sajátosságaihoz igazodik: gyakori a hátravetett jelzőt tartalmazó szerkezetek használata, a magyarra jellemző minőségjelzős szintagmáknak vagy összetett szavaknak birtokos jelzős szerkezettel való helyettesítése, valamint a passzív szerkezetek alkalmazása.

Dokumentumok

Deklarácia o zvrchovanosti Slovenskej republiky.

<https://domov.sme.sk/c/4938157/pred-sedemnstimi-rokmi-bola-prijata-deklaracia-o-zvrchovanosti-sr.html>

Ústava Slovenskej republiky. <https://www.prezident.sk/upload-files/20522.pdf>

Zákon č. 270/1995. Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 15. novembra 1995 o štátnom jazyku Slovenskej republiky.
<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-270>

Zákon č. 184/1999 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín.
<http://www.epi.sk/zz/1999-184> [2020. december 1.]

A vizsgált szövegek forrása

Dunaszerdahely Városi Önkormányzat (gyűjtés éve: 2012, 2014, 2016, 2019)

Egyházkarcsa Községi Önkormányzat (gyűjtés éve: 2010, 2012, 2018)

Hodos Községi Önkormányzat (gyűjtés éve: 2014, 2017)

Jóka Községi Önkormányzat (gyűjtés éve: 2015)

Királyfiakarcsa Községi Önkormányzat (gyűjtés éve: 2010, 2012, 2018)

Somorja Városi Önkormányzat (gyűjtés éve: 2017, 2018)

Tornalja Városi Önkormányzat (gyűjtés éve: 2012, 2014)

Irodalom

- Cúth Cs. 2011. A kisebbségi nyelvhasználat jogi keretei és megvalósulásának körülményei szlovákiai helyi önkormányzatokban 1999 és 2011 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 13 (2). 59–85.
- Dobos Cs. 2008. A jogi terminusok jelentésének sajátosságai. In: Gecső T. – Sárdi Cs. (szerk.) *Jel és jelentés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 91–100.
- Dobos Cs. 2010. Jogi szaknyelv és szakmai kommunikáció. In: Dobos Cs. (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 110). Miskolc – Budapest: Miskolci Egyetem – Tinta Könyvkiadó. 257–184.
- Drinóczi T. – Petrétei J. 2004. *Jogalkotástan*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Karcsay S. 1981. Jog és nyelv. *Jogtudományi Közlemény* 36 (4). 325–338.
- Misad K. 1998. A magyar nyelv használata a hivatali érintkezésben. In: Lanstyák I. – Simon Sz. (szerk.) *Tanulmányok a magyar–szlovák kétnyelvűségről*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 43–68.
- Misad K. 2009. *Nyelvi kontaktusok. Szlovákiai magyar vonatkozású alkalmazott nyelvészeti tanulmányok*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Misad K. 2012. Magyar nyelvű jogi-közigazgatási szaknyelvhasználat Szlovákiában. In: Guldánová, Z. (ed.) *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia I*. Bratislava: Univerzita Komenského. 71–84.
- Misad K. 2013. A magyar jogi szaknyelv sajátosságai. In: Guldánová, Z. (ed.) *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia II*. Bratislava: Univerzita Komenského. 86–100.
- Misad K. 2017. A szlovákiai kisebbségek anyanyelvhasználatának lehetőségei a hivatalos érintkezés során. In: Misad K. – Csehy Z. (szerk.) *Nova Posoniensia VII*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 33–52.
- Misad K. 2018. A szlovákiai magyar jogi-közigazgatási nyelvhasználat sajátosságai. In: Misad K. – Csehy Z. (szerk.) *Nova Posoniensia VIII*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 35–51.

- Misad K. 2019. *Nyelvhasználat kétnyelvű környezetben*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Gramma Nyelvi Iroda.
- Mrva M. – Szilvássy T. 2011. Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 13 (1). 37–58.
- Szabómihály G. 1998. A nyelvhasználat törvényi szabályozása és a szlovákiai magyar nyelvváltozatok jellemzői (Cseh)Szlovákiában 1918–1998 között. In: Filep T. G. – Tóth L. (szerk.) *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998 I*. Budapest: Ister. 132–167.
- Szabómihály G. 2002a. A kisebbségi nyelvhasználati törvény gyakorlati alkalmazása és a szlovák hivatalos (jogi-közigazgatási) szövegek magyarra fordításának kérdései. In: Lanstyák I. – Simon Sz. (szerk.) *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 169–200.
- Szabómihály G. 2002b. A hivatali kétnyelvűség megteremtésének nyelvi vetületei. In: Lanstyák I. – Szabómihály G. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 182–199.
- Szabómihály G. 2005. A főnévi alaptagú szlovák szerkezetek magyar megfelelői – fordítási és nyelvtervezési problémák. In: Lanstyák I. – Menyhárt J. (szerk.) *Tanulmányok a kétnyelvűségről III*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 131–158.
- Szabómihály G. 2010. Magyar szaknyelv és szakstílus Magyarország határain túl. In: Dobos Cs. (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 110). Miskolc – Budapest: Miskolci Egyetem – Tinta Könyvkiadó. 257–184.
- Szabómihály G. 2014. A magyar nyelv használata a közigazgatásban és a hivatali/hivatalos kapcsolatokban. In: Cúthné Gyóni E. (szerk.) *Nyelv, ami összeköt*. Komárom: Anyanyelvünkért Polgári Társulás. 19–29.

Seidl-Péché Olívia

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Idegen Nyelvi Központ
seidl-pech.olivia@gtk.bme.hu

Hogyan segítheti a szaknyelvek oktatása a terminológiai konzisztencia tudatosítását?

A szaknyelvi szövegek számának exponenciális növekedése szükségessé teszi a szaknyelvet tanulók érzékenyítését az egységes terminushasználatra. Bizonyos terminusok megjelenése a területre jellemző dokumentumokban előrelátható és kiszámítható, ugyanakkor más olyan terminusok is előfordulhatnak a szöveganyagban, amelyek az adott kontextusban meglehetősen váratlanok (pl. a műszaki dokumentumokat egyre gyakrabban jellemző jogi és gazdasági terminusok). További nehézséget okozhatnak azok a poliszém kifejezések, amelyek kulcsfontosságúak a dokumentumban, s amelyek tartalma nem definiálható a közvetlen kontextus nélkül (pl. a ház kifejezés egy műszaki leírásban vonatkozhat magára az épületre vagy akár az épületen belüli gépházra). A fentiekből is következik, hogy a felsőoktatási intézményekben zajló szaknyelvoktatás során egyre nagyobb hangsúlyt kell fektetni a helyes és következetes terminushasználat kialakítására és tudatosítására, azaz az egy- és többnyelvű szövegalkotás folyamatában a terminológiai konzisztencia megteremtésére. A jövő szakembereit, azaz az adott szakterület egy- és többnyelvű dokumentumainak leendő előállítóit és fordítóit érdemes megismertetni azokkal az eszközökkel és módszerekkel is, amelyek a helyes terminushasználatban a segítségükre lehetnek.

Kulcsszavak: szaknyelv, szaknyelvi szövegprodukción, szaknyelvoktatás, terminológia, terminológiai konzisztencia

1. Bevezetés

Mára már tényként kezeljük, hogy a tudományos és szakszövegek esetében a terminológiai munka kulcsszerepet játszik a szövegek

létrehozásában, fordításában és többnyelvű transzkreálásában (vö. Fischer 2018: 13). A szaknyelvet használó diákok ugyanakkor gyakran csak idegen nyelvi tanulmányaik során, illetve a szakszókincs idegen nyelven történő elsajátításával párhuzamosan tudatosítják a szaknyelvre jellemző terminusok használatának kiemelkedő fontosságát. Ezért a szaknyelvi kurzusok fontos feladatai közé tartozik a hallgatók érzékenyítése arra, hogy az egynyelvű szövegprodukciónak – akárcsak a többnyelvű szaknyelvi dokumentumok előállításának – elengedhetetlen eszköze a terminológiai konzisztencia biztosítása.

Másrészről a szakszövegek számának folyamatos növekedése miatt egyre nagyobb szükség van kompetens szakfordítókra, akiket talán éppen a felsőoktatási intézmények szaknyelvi kurzusai készíthetnek fel a szakfordítás felé való orientációra. Ennek következtében is érdemes a szaknyelvi kurzusok keretében hangsúlyt fektetni a szakszókincs tudatos használatára, valamint a terminológiai munka módszertani eszközeinek és alapelveinek megismertetésére. Mindez összhangban van annak a 2006-ban végzett felmérésnek az eredményeivel, amely többek között vizsgálja a tananyag kiválasztását befolyásoló tényezőket. A kérdőív tanúsága szerint a szaknyelvi órákon alkalmazott feladatok és tevékenységek közül „a klasszikus feladat és tevékenység típusok mutatkoznak a leginkább kedvelteknek: szakmai szövegek olvasása, fordítása, összefoglalása, terminusok megbeszélése, kommunikációs helyzetgyakorlatok, prezentálás” (Kurtán – Silye 2012:35). Annak érdekében, hogy a hallgatók figyelmét továbbra is a növekvő társadalmi igénynek megfelelően a szakfordítás és a terminológiai munka felé irányíthassuk, a szaknyelvek oktatóinak talán még tudatosabban kell törekedniük annak a szemléletnek az érvényesítésére, amely a szaknyelvi órákat a szakfordítóképzés lehetséges „megalapozásának” tekinti.

2. Terminológiai szempontok

A XXI. század globális társadalmára több, egyidejű változás jellemző. Manapság a többnyelvű kommunikáció és a piaci szereplők nemzetközivé válása mellett az egyértelmű kommunikációt igénylő szaknyelvek nagy száma jellemzi a szakmai és tudományos kommunikációt. A munka világában bekövetkezett változások és a nemzetköziesedés egyre több írásos dokumentumot eredményez, amelyek tartalma egy- és többnyelvű is lehet. A többnyelvű kommunikáció ugyanakkor hozzájárul az ekvivalenciaproblémák megjelenéséhez, illetve az információvesztéshez és -torzuláshoz.

További nehézséget jelent az, hogy az új ipari szektorok megjelenése felerősíti a szektorra jellemző specifikus szakszókincs használatának szükségességét, amely jelenség szintén fokozott tudatosságot igényel a terminusok használatakor. Figyelembe véve azt is, hogy az információs és kommunikációs technológiák (IKT) használatával növekszik a visszakereshető információk iránti igény, és hogy az IKT-eszközök sokszor a dokumentumban megjelenő, terminusértékű lexikai egységek előfordulása alapján tudnak hatékonyan szűrni, könnyen belátható ebben az összefüggésben is a terminusok pontos és következetes használatának megnövekedett értéke.

2.1. A terminológia megnövekedett szerepe

A globalizációs folyamatok és a szaknyelvi kommunikáció jelentőségének ugrásszerű növekedése a terminológia felé irányította a szaknyelvet használók figyelmét. A gépi fordítástámogatás megjelenésével előtérbe került a terminushasználat tudatosítása, a dokumentumok terminológiai konzisztenciájának biztosítása (vö. Sermann 2018: 154). A konzisztencia ma már nemcsak az adott szaknyelvi dokumentum előállításának folyamatára korlátozódik, hanem egyre inkább hangsúlyossá válik az adott szaknyelvet használók közössége és az adott témakörben született összes dokumentum szempontjából, hiszen az adott szaknyelvet használók köre a XXI. században már nem korlátozódik egy-egy nyelvterületre vagy vállalatra.

A dokumentumok többnyelvű előállításának igénye következtében (pl. használati utasítások, uniós jogszabályok) az adott szaknyelvre jellemző terminológiai konzisztenciának a többnyelvű, multikulturális környezetben is meg kell valósulnia. Ennek jelentősége különösen az országhatárokon túlmutató és különböző nyelvterületeket tömörítő projektek esetében érzékelhető, ahol az egységes, minden résztvevő által elfogadott terminushasználat előfeltétele a vállalt feladatok sikeres teljesítésének. E folyamatoknak köszönhetően a terminológiai munka még inkább előtérbe került. A multinacionális nagyvállalatoknak gazdasági érdeke is többnyelvű terminológiai adatbázisokat építeni, amelyek segítik az egy- és többnyelvű kommunikáció során a terminusok következetes használatát.

E folyamatokhoz igazodva szükséges a szaknyelvtanítás során is integrálni az egy- és/vagy többnyelvű szaknyelvi szövegprodukciónak minőségbiztosítási eszközei közé sorolható, magas hozzáadott értéket képviselő terminológiamenedzsment oktatását. Fischer egy teljes

fejezetet szentelt annak ismertetésére, hogy a szakirodalom hogyan értékeli a nyelvoktatásban a fordítási és közvetítési feladatok megvalósulását, s összegzésében éppen a munkahelyi környezet igényére hivatkozva szorgalmazza a „használható nyelvtudás” érdekében a kódváltásra is felkészítő nyelvi közvetítést a nyelvórákon (vö. Fischer 2018: 67–80). Tovább szöve ezt a gondolatot, a szaknyelvoktatás kapcsán fontos a „használható nyelvtudás”-hoz szükséges kompetenciák közé beemelni a terminológiával való foglalkozást is. Természetesen vitathatatlan ténynek tekintem, hogy a szaknyelvoktatás a jövőben sem helyettesítheti a szakfordító- és terminológusképzést, ugyanakkor jó alapot adhat a szaknyelvet jól és tudatosan használó szakemberek esetleges későbbi szakfordítói képzéséhez.

2.2. Hallgatói igények

A szaknyelvi órákon elsajátítandó tartalmak meghatározása szempontjából érdemes továbbá a felsőoktatási intézményekben szaknyelvet tanuló hallgatók elvárásait és tanulási preferenciáit is figyelembe venni. Egy lehetséges megközelítés felvázolása érdekében most a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME) Idegen Nyelvi Központjában általam több évig oktatott német műszaki szaknyelvi kurzusok tapasztalatait mutatom be. A szemeszter eleji hallgatói felmérés megkísérelte tisztázni a német műszaki szaknyelvi kurzusok hallgatóinak tanulási elvárásait. A következő két nyitott kérdésre „*Azt várom a kurzustól, hogy...*”, „*Arra van szükségem, hogy...*” általában a válaszadók csaknem 30 százaléka jelölte meg a szakszókincs elmélyítésének és bővítésének szükségességét (pl. *Azt várom a kurzustól, hogy...: bővítem a szakmai szókincsemet / megtanítson néhány technikai műszaki kifejezést / a szakmai műszaki szókincsemet bővítsé / a műszaki részét a nyelvtudásomnak fejlesszem / szakom német szókészletét, kifejezéseit megismerni, Arra van szükségem, hogy...: megismerjem a szakkifejezéseket / bővíljön a (műszaki) szókincsem / a hétköznapi kifejezések mellett a szakszavakat is megtanuljam / megtanuljam a műszaki szókincset).*

Természetesen a szakszókincs fejlesztése mellett az olyan klasszikus témák is megjelentek a hallgatói kérdőívre adott válaszok között, mint *a nyelvtudás szintre hozása, az idegen nyelvű kifejezőkészség/beszéd-készség fejlesztése, a szövegértés fejlesztése, az összefüggő beszéd képességének fejlesztése, adott mondanivaló többféle körülírásának képessége, szituációk gyakorlása, csoportos beszélgetési*

feladatok és változatos témák feldolgozása. A hallgatói igényfelmérést annak ellenére, hogy több féléven keresztül végeztem, nem tekintem semmilyen szempontból sem reprezentatív mérésnek, csupán tájékoztató adatnak. Ugyanakkor a szakszókincs elsajátítása és bővítése tekintetében ismétlődően megfogalmazott hallgatói igényeket mégis megfontolásra érdemesnek tartom más szaknyelvi csoportok esetében is.

3. Oktatási szempontok

A szaknyelvek oktatásával kapcsolatban mindenképpen szembe kell néznünk számos nehézséggel, amelyek estenként eltérő mértékben jellemzik a felsőoktatási intézményekben zajló munkát. A személyes tapasztalatokra támaszkodva megállapításaim elsősorban a BME Idegen Nyelvi Központjában folyó szaknyelvi kurzusokra jellemzőek, amelyek nyitottak az egyetemen oktatott összes mérnöki és gazdasági tudományterület hallgatói számára. Ennek megfelelően a műszaki német kurzusok például az adott szemeszter időtartamára többek között építészekből, építőmérnökökből, gépészmérnökökből, vegyészekből, informatikusokból, energiahatékonysági mérnökökből stb. álló igen heterogén közönséget integrálnak. A nyelvi csoportokat alkotó hallgatók eltérő évfolyamokról és tanulmányi területekről érkeznek, ezért igen eltérő ismeretekkel rendelkeznek, mind a szaktudásuk, mind a nyelvtudásuk (a *Közös Európai Nyelvi Referenciakeret*¹ szintjei szerint B2-től C1-ig) tekintetében. A szaknyelvet tanuló diákok másik fontos jellemzője, hogy a „szakmai háttér ismerete eltérhet az idegennyelvtudás szintjétől” (Kurtán – Silye 2006: 3).

További nehézséget okozhat, hogy a félév során a hallgatók fejlődési lehetőségei (pl. időráfordítás, tanulás intenzitása) és céljai (pl. külföldi munkavállalás/ösztöndíj, szaknyelvi nyelvvizsga megszerzése, munkahelyi elvárás) is meglehetősen eltérőek. Mindezen jellemzők mellett az a szempont sem hanyagolható el, hogy „a nyelvtanulás abban különbözik a többi tantárgy tanulásától, hogy a nyelvtanulási folyamat nem csupán struktúrákba rendezett ismeretek lineáris elsajátítása, hanem belső mentális rendszer alapján működő, egyéni adottságoktól függő tevékenység”. (Kurtán 2001: 81).

Az egyetemi képzéssel és a hallgatók munkavégzésével összefüggő feladatterhelésén túl további gondot jelent a nyelvtanárok szakmai tapasztalatának hiánya az adott szaknyelvekhez tartozó

¹ vö. *Közös Európai Referenciakeret* 2002. Elérhető: https://nyak.oh.gov.hu/nyat/doc/ker_2002.asp

iparágakban. A BME Idegen Nyelvi Központjában például általában műszaki előképzettség nélküli nyelvtanárok oktatják a számos szakterületet érintő szaknyelvi órákat, miközben még a különböző szakterületek szakértői számára is kihívást jelent a technikai fejlődés felgyorsulása következtében folyamatosan megjelenő új szakkifejezések elsajátításának nehézsége.

Ugyanakkor a hálózatos tanulás előnyeit kihasználva a szaknyelvi órákon nem szükséges és nem is lehet elvárás, hogy az oktató egymaga az összes oktatott szakterület szakértője legyen (ez még egy-egy nagyobb szakterület – pl. gépészet – képviselője esetében sem tud feltétlenül az összes részterület tekintetében megvalósulni), hiszen egy-egy diák megfelelő szaktudásának vagy a csoportos tájékozódásnak köszönhetően is megvalósulhat a szaknyelvi csoportokban az anyag feldolgozásához szükséges tudástranszfer. Kurtán Zsuzsa felhívta arra is a figyelmet, hogy a szaknyelvoktatáshoz elsődlegesen attitűdbeli, nyelvhasználati és módszertani szempontokat kell figyelembe venni, amelyek értelmében a nyelvtanárnak nem feltétlenül kell egy újabb szakmát is elsajátítania. Ugyanakkor a tanárnak idegenkednie sem szabad tanítványai szakterületétől, amelyet nagy általánosságokban az oktatás érdekében meg is kell ismernie (vö. Kurtán 2001: 84).

3.1. Terminológiai nehézségek

A szaknyelvi kurzusok során mindenképpen érzékenyíteni kell a hallgatókat arra, hogy a terminusok következetes használata elengedhetetlen a szakszövegek esetében, és ennek megléte nagymértékben támogatja a dokumentumok visszakereshetőségét. A fentiekből következik, hogy a szakterületeken folytatott kommunikációban hangsúlyos szerepet kap az egyértelmű kommunikációt biztosító következetes terminushasználat. Ugyanakkor az is tudatosítandó, hogy bizonyos kifejezések megjelenése a szóban forgó szaknyelvi tartományban meglehetősen kiszámítható, viszont előfordulhatnak a kérdéses kontextus szempontjából váratlan terminusok az adott szaknyelvi dokumentumban. Másrészt a hallgatók figyelmét arra is fel kell hívni, hogy sok olyan poliszém kifejezés létezik, amely akár az adott dokumentumban is több eltérő jelentéssel szerepelhet (pl. *Link*: ferde keret / hipertext rész). Az ilyen esetek igen nagy körültekintést igényelnek a többnyelvű dokumentáció elkészítése során, mivel a helytelen idegen nyelvi ekvivalensek használata következtében egyes esetekben információtorzulás vagy -vesztés is bekövetkezhet.

Az újonnan megjelenő, ismeretlen szaknyelvi terminusok esetében (pl. *kobotok*) sokszor már az anyanyelvi kifejezés megértéséhez is érdemes a terminushoz definíciót vagy ábrát keresni. A neologizmusok meghatározása szinte minden szakterületen nehézséget okoz, hiszen „[m]inden nyelvben a szókincs a legváltozékonyabb” (Minya 2009: 8). Egy tanulmányában Fantinuoli ugyanakkor utal arra, hogy a keresőmotorok hatékony alkalmazása a tudás privilégiumát biztosíthatja, s az internet használata segíthet abban, hogy a helyes feltételezést megkülönböztethessük a helytelentől, vagy adott esetben a tudás hiányát pótoljuk és megerősítsük a fordítási hipotéziseket, vagy megtaláljuk a keresett kifejezés meghatározását (vö. Fantinuoli 2018).

Muráth Judit több munkájában is részletesen elemzi a szaknyelvi dokumentumokhoz kapcsolódó terminológiai nehézségeket, külön felhívva a figyelmet a poliszémia, a kvázi-szinonímia és a hamis barátok jelenségéből, valamint a szakszókincs dinamikus változásából eredő problémákra (vö. Muráth 2002, 2011). Példái, esettanulmányai kiválóan használhatóak a szaknyelvoktatásban is, és hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a diákok érzékenyebben forduljanak a szakszöveg terminológiai kérdéseire.

3.2. Új módszertani lehetőségek

A napjainkra jellemző modern oktatási metodikának köszönhetően szakíthatunk azzal a korábban alkalmazott gyakorlattal, amely a szaknyelvi órák keretében az összes hallgatót az órák során végzett feladatok és gyakorlatok segítségével juttatta el az előírt tananyag feldolgozásához. Mára a tananyagközpontú szemlélet helyett az előzetesen meghatározott célkésztségek megszerzése kerül középpontba, amely módszer már épít az egyenlőtlen bemeneti tudással és képességekkel érkező hallgatók eltérő tanulási igényére is. Ennek következtében a szaknyelvoktatásnak is egyre inkább támaszkodnia kell a hallgatók előképzettségét, motivációját és egyéni érdeklődését szem előtt tartó módszertani megközelítésre, amely az egyéni tanulási útvonalak (vö. Smith 2014) hangsúlyozása mellett egyre nagyobb teret enged az autonóm tanulási folyamatoknak.

Megkönnyítheti továbbá a szaknyelvek tanítását a digitalizáció következtében elérhető gazdag anyagállomány a különböző szakterületeken, így például sok szakkönyv ingyenesen letölthető, számos tudományos, egyetemi és kutatási portál hozzáférhető, illetve az ipari szereplők online közzétett anyagai is jól használhatók oktatási célra. Az új technológiák jelenléte megkönnyíti a nyelvoktatásban a

digitális és audiovizuális tartalmak alkalmazását, s az auditív csatorna számára is lehetséges az autentikus dokumentumok beszerzése.

A hallgatók nyitottsága az új technológiák alkalmazására, illetve az autonóm és kooperatív tanulási folyamatok előtérbe kerülése elősegíti a nagyobb hallgatói aktivitásra építő nyelvórai foglalkozásokat. Változik az oktatási intézmény szerepe a tanítási folyamatban: a tanóra inkább a hallgató munkájának keretét biztosítja, aki maga igen aktív résztvevője a tanulási folyamatnak. A *learning by doing* elvét követve a hallgatók a szaknyelvi órák során számos olyan helyzet szimulációját hajtják végre, amely szakmai tevékenységüket a mindennapokban is jellemzi (pl. előnyök-hátrányok számbavétele, a termelés fázisainak leírása). A szaknyelvi óra kötetlen légkörébe ágyazott, izgalmas kérdések köré épített szituatív keret megvalósíthatja az interaktív és hálózatos tanulás összekapcsolását.

3.3. Néhány konkrét javaslat

„A szaknyelvoktatás specifikus helyzetében nem várható – még a legideálisabb esetben sem –, hogy mindenkor rendelkezésre áll kereskedelmi forgalomban elérhető és a célnak mindenben megfelelő tananyag” (Kurtán 2001: 85). Továbbá, ha a szaknyelvoktatás valóban naprakész idegen nyelvi ismereteket kíván a hallgatóknak adni, akkor a statikusabb kereteket kínáló tankönyvhasználat helyett érdemes a rugalmasabb tartalomfeldolgozást megengedő, autentikus nyelvi anyagokat tartalmazó szöveggyűjtemény irányába orientálódni. Az oktatók által összeállított szöveggyűjtemény további előnye, hogy az elavultabb szövegeket könnyű újabbakra cserélni, illetve az oktatók a feldolgozott szövegek kiválasztásánál jobban tudnak alkalmazkodni az adott nyelvi csoport érdeklődési köréhez, nyelvi szükségleteihez.

Az autentikus írott vagy hangzó szövegekből kiindulva lehet a szaknyelvi kommunikációra jellemző struktúrákat, nyelvtani szerkezeteket a hallgatókkal megismertetni és gyakoroltatni, illetve a műszaki szakszókincs elsajátítását és elmélyítését segítő gyakorlatokat végrehajtani. A szakszókincs elsajátításához készíthetünk több kérdésből álló kvízt (pl. kahoot) vagy egy-egy szóval/kifejezéssel kiegészítendő hiányos szöveget. További lehetőség, ha a terminusok definíciójára, pontosabban a definíció megértést segítő szerepére irányítjuk a hallgatók figyelmét. Ennek egyik módja, ha a hallgatóknak meg kell keresniük az összekevert terminusok és definíciók közül az összetartozó párokat. Összekevert kép-terminus, vagy kép-definíció párok felhasználásával is el lehet végezni ezt a feladatot. További

nehezítést jelenthet, ha a terminusokat ábrázoló képek vagy szókártyák alapján maguknak a hallgatóknak kell idegen nyelven a keresett kifejezéshez egyfajta definíciószerű leírást készíteniük.

Többnyelvű dokumentáció előállításakor megnövekszik a terminusok helyes célnyelvi megfelelőjének megtalálása iránti igény. Ehhez egyrészt használhatunk az adott szakterületen korábban keletkezett párhuzamos dokumentumokat, ahol a hallgatók kiszűrhetik a forrás- és célnyelven az adott témakör meghatározó terminusainak ekvivalenseit. Természetesen az esetek nagy százalékában nem állnak rendelkezésre a kétnyelvű terminuskivonatolást segítő párhuzamos dokumentumok. Ilyenkor is érdemes a hallgatók munkáját az adott szakterületen a célnyelven korábban keletkezett szövegekkel segíteni, amelyekben nagy eséllyel megtalálják a keresett terminusok célnyelvi megfelelőit. Ugyanakkor a célnyelvi dokumentumok felhasználása a többnyelvű dokumentáció előállítása során ráirányítja a figyelmet a megbízható források használatának szükségességére is. Igen fontos feladata a szaknyelvi kurzusoknak annak tudatosítása, hogy mely információforrásokban (pl. hivatalos szervezetek oldalai) bízhatnak meg maradéktalanul a hallgatók, és mely források használata kerülendő (pl. Wikipedia).

Fontos lehet a hallgatók számára a folyamatok és az egyes folyamatok során előállított termékek ismerete (pl. gyártási folyamatok, vegyi eljárások). A folyamatábrák készítése segítheti a folyamatokhoz és a folyamatok végtermékeihez kapcsolódó szakkifejezések megismerését. A termékek és folyamatok többféle szempont szerinti kategorizálása elősegítheti továbbá a rendszerezési kategóriák, a terminusok közötti alá- és fölérendeltségi viszonyok, illetve a közöttük fennálló egyéb logikai kapcsolatok (pl. rész-egész kapcsolat) tudatosítását. Tágabb összefüggésben reflektálhatnak a hallgatók az egyes termékek és az előállításukhoz kapcsolódó folyamatok előnyeire, hátrányaira, illetve a hozzájuk kapcsolódó környezeti hatásokra.

4. Összegzés

Jelen tanulmányban arra mutattam rá, hogy miért tartom kiemelkedő fontosságúnak a szaknyelvi kommunikáció oktatása kapcsán a szakszókincs helyes és egyértelmű használatának hangsúlyozását. Továbbá rávilágítottam néhány olyan technikára, amely segítheti a szakszókincs elsajátításának, illetve helyes használatának oktatását. Kitértem arra a sürgető tényre is, hogy a fordítandó szövegek számának folyamatos emelkedése a jövőben szükségessé teheti a nyelvet jól

beszélő szakemberek bevonását a többnyelvű dokumentumok előállításának folyamatába. Jelen tanulmányban terjedelmi keretek miatt nem foglalkoztam a fordítási mennyiség növekedését kísérő gépi fordítás megjelenésével és elterjedésével. Fontos azonban e helyen is hangsúlyozni, hogy e folyamat hatására szintén növekszik a terminológiamenedzsment szerepe. Az utószerkesztés vagy lektorálás során ugyanis mindenképpen szükséges olyan stratégiai döntéseket meghozni, amelyeket a gép (még) nem tud elvégezni. Ez még inkább aláhúzza annak fontosságát, hogy a terminológiai kérdések beépüljenek a szaknyelvoktatásba.

Irodalom

- Fantinuoli, C. 2018. Interpreting and Technology: The Upcoming Technological Turn. In: Fantinuoli C. (ed.) *Interpreting and Technology*. Berlin: Language Science Press. 1–12. DOI: 10.5281/zenodo.1493289
- Fischer M. 2018. *Terminológia és fordítás – Válogatott terminológiaelméleti és fordítástudományi tanulmányok*. Pécs: Institutio Könyvkiadó. http://inyk.bme.hu/kutatas/Fischer_-_Terminologia_es_Forditas_pdf [2020. december 1.]
- Kurtán Zs. 2001. A szaknyelvoktatás tervezése nemzetközi kontextusban. *Iskolakultúra* 8. 79–86.
- Kurtán Zs. – Silye M. 2006. *A szaknyelvoktatás a magyar felsőoktatás rendszerében*.
www.okm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=733
[2020. december 1.]
- Kurtán Zs. – Silye M. 2012. *A felsőoktatásban folyó nyelvi és szaknyelvi képzések*.
https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/tanulmany_kurtan_silye_szaknyelvi_helyzetkep_2012.pdf [2020. december 1.]
- Minya K. 2009. Nyelvújítás napjainkban. *Napút* 8. 8–18.
http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_08/008.htm [2020. december 1.]
- Muráth J. 2002. *Zweisprachige Fachlexikographie*. (Pécsér Beiträge zur Sprachwissenschaft 5). Budapest: Universitas – Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.
- Muráth J. 2011. Aktuális gazdasági szövegek fordításának sajátosságai – terminológiai-lexikológiai vizsgálatok. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua – A szaknyelvi kompetenciafejlesztéstől a*

munkaerőpiacig: cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvoktatásról és -kutatásról. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. 245–253.

Sermann E. 2018. Terminológiai adatbázisok mint a nyelvi korlátok áthidalásának eszközei: magyar nyelven (is) elérhető néhány terminológiai adatbázis tartalmi és szerkezeti vizsgálata. *Acta historiae litterarum hungaricarum* 34. 149–169.

Smith, P. 2014. The Coming Era of Personalized Learning Paths. *EDUCAUSE Review* 49 (6). <https://er.educause.edu/articles/2014/11/the-coming-era-of-personalized-learning-paths> [2020. december 1.]

Szöllősy Éva

szeva1@freemail.hu

A nők a Magyar Nyelvőrben 1872-től 1914-ig

A Magyar Nyelvőr 1872-ben indult és mindmáig tisztán nyelvi kérdésekkel foglalkozó folyóirat. A vizsgált évtizedekben (az indulástól a világháborúig) a nők a férfiakhoz képest elenyésző számban tűnnek fel benne, önállóságuk lassú elismerése azonban világosan kirajzolódik. Az első évtizedekben férfiak tárgyalják a nők illendő megszólítását és megnevezését, a férjezett nők nevét; férfiak vitatkoznak az ország különböző tájegységeiben eltérő értékű megnevezéseken. A nők elsősorban tájnyelvi adatokat gyűjtenek, érdemben hozzájárulva a Magyar Tájszótár (1993) megszületéséhez. A fordulópontot 1897 jelentette, amikor Schmidt Mariska (akkor így!) tanulmánya a férfi szerzők dolgozatai között jelenik meg. Őt csak egy évtized elteltével követi három másik nő ugyanígy elismert munkája, de szaporodnak a nők hosszabb-rövidebb önálló közleményei, elsősorban a Nyelvművelő rovatban. 1910 után a nők doktori értekezéséről közölt bírálatok mutatják a változást.

Kulcsszavak: Magyar Nyelvőr, 1872–1914, nők megszólítása, nők megnevezése, női szerző

1. A téma

A Magyar Nyelvőr (= Nyr) 1872-ben indult, és máig tisztán nyelvi kérdésekkel foglalkozik. Ennek tudatában, de (tájszavakat bogarászva szerzett) korábbi benyomásaim alapján úgy gondoltam, hogy az első évtizedekben találnom kell *szaknyelvi tárgyú* írásokat. Néhány szép formára csiszolódott kavicsot kerestem, amelyekből érdekes és némi hasznot is hozó összeállítás készülhet. Biztatóbbnál biztatóbb címek alatt sorra hiányoltam a *szaknyelviséget*, a vállalkozás kudarcba fulladt.

Mindeközben észrevettem nőikkel kapcsolatos írásokat és női névvel jegyzett közleményeket. Izgalmasnak ígérkezett a *valamiképpen nőkről szóló* munkákat és a *nők mint szerzők* közreműködését egy szaklapban követni abban a korszakban, amikor a nők először tehettek

érettségi vizsgát, és egyes egyetemekre is felvételt nyerhettek. Az indulástól a világháborúig eltelt 42 évben *a nők a férfiakhoz képest elenyésző (csak lassacskán növekvő) számban szerepelnek, de önállóságuk (bármennyire is lassú) elismerése világosan kirajzolódik*. Szimbolikusan tartom, hogy az első évek *nagysám, nagysád, kegyed* kérdéskörétől a *saját jogon doktor címet szerzett nők* nevének írásmódjáig ível a tematika.

Tanulmányom első része a *Nyr* nőkkel kapcsolatos közleményeiről szól, ezeket nyolc témakörbe soroltam a témában elsőként megjelent munkák időrendjében. A második rész a nők közreműködését mutatja be. Tevékenységük először a tájnyelvi adatok gyűjtésére korlátozódott, amit nem szabad lebecsülni, a kiejtés pontos jelölése hozzáértést és szorgalmat igényelt. Ezzel párhuzamosan kezdődött, majd uralkodóvá vált a fokozatosan kiteljesedő önálló alkotói tevékenység.

Minden közleményt az év- és lapszámmal azonosítok. Az év helyett évfolyam sok helyet megtakarított volna, de nem adott elég tájékoztatást, sőt zavarónak is bizonyult.

A nyelvhasználati kérdések nagy részét megoldotta az idő, a viták szenvedélyessége mai szemmel néha a mulatságosba hajlik. Egy-két kérdés részletes bemutatása helyett arra törekedtem, hogy a lehetőségekhez (elsősorban saját figyelmem korlátaihoz) képest *a témakörbe tartozó összes közleményt* szerepeltessem, a legfontosabbak tartalmának érzékeltetésével. Adattárat is nyújtok tehát, amelynek alapján gyorsan el lehet jutni a *Nyr* megfelelő oldalára. A százévesnél régebbi írások többsége a legjobb értelemben véve szórakoztató, hüvös könyvtárban és hőségutás időben leeresztett otthoni redőnyök mögött egyaránt.

2. A Nyelvőr a nőkkel kapcsolatos nyelvi kérdésekről

Minden témakör az összes odatartozó írás felsorolásával kezdődik.

2.1. Megszólítás

Példák: (1872: 452–453), (1897: 85, 163–165), (1898: 517), (1906: 183).

(1872: 452–453) A *Nyr* első évében a *nagysám, nagysád* és *nagysága* helyes használata a kérdés.

A *nagysám* soha nem használható. *Nagysád* csak „vele való beszélésben”, csak az *ön* helyett, ha nagyobb tiszteletet akarunk kifejezni; megszólításban semmiképpen sem. „Róla való beszélésben” csakis *nagysága* vagy *ő nagysága* helyes, névvel is: *Az nem Margit, hanem Riza ő nagysága volt.* Tehát *Matild nagysám!* helyett *Matild kisasszony!* *Igen tisztelt Nagysád!* helyett *Nagyságos kisasszony!* vagy *Nagyságos asszonyom!*

(1897: 163–165) Negyed évszázad elteltével már az *ön*, *maga* és *kegyed* között kell eligazodni.

Árnyalatbeli különbség: *ön* az egészen idegenekkel szemben; *kegyed* valamivel bizalmasabb; *maga* „egy fokkal magasabban”, mint *te*. A *kegyed*-et ugyanúgy használhatják nők férfiakkal és férfiak nőkkel szemben.

A keresztnévvel egybekapcsolt *Matild nagysád* vagy éppen *Matild nagysám* ellen tiltakozunk. Érthetetlen, miért nem tetszik mai leányainknak: *Matild kisasszony!*

2.2. -nő és -né

Példák: (1874: 491), (1875: 172), (1887: 56–60), (1892: 182, 295–300, 428–429), (1909: 122–123).

(1874: 491) A szerző roppant határozottan hirdeti a helyes utat. A *tanítóné* és *tanítónő* felcserélése már szinte hiba, „pedig a kettő közt értelem-különbségről a magyar nép semmit ne tud”. A különbséggel idegen elemet ültetnénk át nyelvünkbe.

Nevelő-nő, *pap-nő*, *gróf-nő*, *király-nő*: a meghatározandó a nő, a másik tag alárendelt, márpedig nem a nőket akarjuk osztályozni, hanem a nevelőket, a papi, grófi stb. osztályt. (*Oroszlánanya* az anyák osztályából emeli ki az oroszlán-természetűt.)

Ha a tanítók, nevelők, orvosok, királyok rendjét akarjuk a nem szempontjából osztályozni s a nőnemet kiemelni: *nő tanító*, *nő orvos*, *nő katona*.

A szó végéhez ragasztandó *-né* csak uxor jelentésben használatos, *királyné* (uxor regis), *tanítóné* (uxor magistri); tulajdonnév mellett is állhat: *Ujlakiné*, *Apafiné*, *Garáné*. A *nő* „ezt a működést nem végezheti”. A *királynő*, *tanítónő* kerülendő!

A foglalkozást jelölő szók esetében: *férfi tanító*, *nő tanító*, *férfi cseléd*, *nő cseléd*; ha a nő házassági állapota is fontos: *asszony fejedelem*, *lány cseléd*.

Ha sem hangsúly, sem ellentét esete nem forog fenn, a nem jelölése fölösleges: Zirzen Janka igazgató (a *Hon* tanügyi referense *igazgatónő*-re „javította”).

Ha a nőnek a nemét, korát, házassági állapotát, rangját vagy nemzetiségét együttesen akarjuk kifejezni: *gyermek-lány*, *király-asszony* (tekintet nélkül férjére), *grófkisasszony*, *paraszt asszony*, *koldus leány*, *oláh asszony*, *görög leány*.

(1892: 295–300) A feleség *-né* és a női nem *-nő* különbsége nem hibás németesség, az irodalmi nyelvben már egészen szétvált a *tanítónő* és *tanítóné*, *Viktória királynő* és *Erzsébet királyné*.

A *tanítónő*, *királynő* a nőt osztályozza, de hát ezt teszi az *asszony* is, mégis utána állhat a szónak, sőt sokszor csakis utána: nem embercigány és asszonycigány, hanem *cigányember* és *cigányasszony*. Egyes régi kifejezések is megmaradtak: *szomszédasszony*, *gazdasszony*, *özvegyasszony*.

A nem jelzésének teljes elhagyása ismert vagy megnevezett személyek esetében helyes, de „[m]a, midőn a társadalom mind nagyobb s nagyobb tért enged a nőknek s nem egy hivatalos állást a férfiakkal megosztva töltet be velük, hacsak zavart zavarra halmozni nem akarunk, szinte lehetetlenség a nemi megkülönböztetés elhagyása. [...] Még ma sincs tisztázva a kérdés, hogy a felsőbb leányintézeteknél csak *tanítók*, vagy ezek mellett *tanítónők* is működhetnek-e.” – Itt tartott „a férfiakkal megosztva betöltetett” állások ügye.

(1892: 428–429) A *-nő* valódi összetételt képez, a *-né* teljesen képző. A rag az utolsó taghoz illeszkedik, tehát *úrnő-nek* és *Imréné-nél*. A képző a tőszóhoz illeszkedik, tehát *úrné-nak* és *Gézáné-nál*.

2.3. Férjezett nők neve

Példák: (1875: 128, 129), (1880: 26), (1881: 1–5, 85, 228), (1896: 292), (1904: 522), (1905: 100), (1906: 90).

(1875: 128) „Bodó asszony, értsd: Bodóné asszony; német kakukktojás, melyet ily pettyezettél is találni: *Bodó Sági Panna*, meg: *Bodó Panna született Sági*, azaz Bodóné Sági Panna. A név kíméletből költött, de a dolog való.”

(1880: 26) Érdemes elolvasni a férj teljes nevének felvétele (és ezáltal a nő lánykori nevének teljes elvesztése) mellett kiálló írást. Maróan gúnyos akart lenni, a maga idején bizonyára az is volt, ma már szájalmasnak hat. A szerkesztőség szerint évekig elrejtőzött a kéziratok közt, de „még majd’ oly időszerű, mint mikor írva volt”.

Fekete Anna: azt hinnénk, hogy Fekete Péter uramnak vagy a leánya vagy a testvére, mindenesetre a Fekete-famíliának vér szerinti ivadéka. Nem, ő Fekete Péternek a felesége, „a főkötő előtti korszakban” Fehér Annának hívták. Öregeink azt mondták, Fekete Péterné lett belőle. Ha Fekete Anna ő nagysága levelet kap, ki bontja fel? Péter felesége, nővére (= a feleség sógornője), netán a 16 éves leányka?

(1904: 522) Egy másik felháborodott olvasó szerint a napilapok sokszor kioktatják olvasóikat, mit hogyan kell mondaniuk, de néha elvetik a súlykot. „Pl. »A magyar jogfelfogásban a nő a férje nevét viseli. Tehát ha születési nevét nem említjük (pl. Fehér Mártonné született Fekete Melanie), akkor így kell mondani: Fehér Melanie.« [...] Medicina peior morbo. A Nyr. már sokszor elmondta, hogy a nő férjének mindkét nevét örökli. Fehér Mártonné szül. Fekete Melanie sohasem lehet Fehér Melanie. *Ilyen zagyva összevisszaságot nem ismer a magyar észjárás.*” (Kiemelés tőlem – Sz.É.)

(1881: 1–5) A téma másik vonulata a szerkesztő Szarvas Gábor írásával kezdődik.

Visszás használat a nemzeti színházé: „*Wilt Mária asszony vendégjátéka*”, a népszínházé: „*Blaháné Lujza asszony mint vendég*”. Wilt Mária magyaros használat szerint egy Wilt nevű embernek Mária nevű lánya. Blaháné egymaga nem annyi-e, mint „*Frau Blaha*”?

Hasonlóképpen helytelen: *Andrássy Katinka asszony* és *Andrássyné Katinka asszony*.

Magyarosan: *Andrássyné*, vagy ha meg akarjuk különböztetni a többitől: *Andrássy Gyuláné*, *Andrássy Gyuláné Kendeffy Katinka*, *Andrássy Gyuláné született Kendeffy Katalin*.

(1881: 228) *Blaháné* a németben csak *die Blaha*. Az *asszony* csak látszólag a német fordítása. Megtisztelő, udvarias megszólítás olyan vidékeken, ahol a német szó ritka, mint a fehér holló: *Bodnárné asszony*, *komám asszony*, sőt *Telkes Pistáné hugom asszony* stb.

(1905: 100) Csaknem negyedszázad elteltével „[a] -né -nő-vel való összetételek németes használata még mindig kísért s haló porából fel-feltámad”. Az Operaház 1905. január 12-i műsorában *Velasquezné Italia*, *Kazalné Biri*, *Ambrusné Etelka*, *Palóczyné Berta*, *Flattné Gizella* (németben: *Frau Gisella Flatt*).

„Türelmetlenül várjuk, milyen szép permutációk következnek még ezután; a kezdet nagy reményekre jogosít.”

(1896: 292) Minden népnek megvan a maga sajátos eszejárása. A magyar a nagyot látja meg, azt teszi előre, a német a kicsinyt. Ezt mutatják a számok nevei, a keltezés, a levelek címzése, és ennek megfelelően a magyarban a család neve megy előre.

Az asszony neve német módon: Therese Körmendi, geb. Berki, magyarul: Körmendi Pálné – utána tehetjük: Berki Terézia, anélkül, hogy a születését emlegetnénk. De lehet másképp is.

„*A magyar lovagiasság mindig lehető szabadságot és önállóságot engedett az asszonynak* (Csodálkozó kiemelés tőlem – Sz.É.), többek közt azt is, hogy megtartsa házasságában is a *saját nevét*, tehát marad Berki Terézia, utána lehet írni, hogy Körmendi Pálné (de ez változó dolog, mert egy asszony lehet öt férfinak is a felesége, persze egymás után). Azért a logika megáll, mert előbb volt Berki Terézia, azután lett Körmendi Pálné.”

Hunyadi Erzsébet??? Hunyadi Jánosné? *Szilágyi Erzsébet! Lorántffy Zsuzsánna* – ki is volt az ura? – Mielőtt túlságosan fellelkessednénk, helyreáll a férfiak világrendje: *Rozgonyi Cicelle* „csak olyan költői szabadság”, a költemény címe ott is *Rozgonyiné*.

2.4. Címek, rangok

Példák: (1897: 267–268, 295–297), (1907: 470–476), (1908: 476), (1910: 321–322).

(1907: 470–476) A saját születésük jogán arisztokrata és/vagy arisztokrata férjjel bíró nők gondjai után 10 évvel új elem jelenik meg a témában.

A báró, gróf, herceg nem vezetéknevek, a dr. sem, a névhez szorosan nem tartoznak. Ezek előre tétele kizárólag akkor magyaros, ha egyenlő nevű, de különböző rangú egyéneket vagy családokat különböztetünk meg vele. Minden más esetben a név után tesszük őket.

Almássy Györgyné grófné elnöknő furcsa, de nem a szórend miatt. Az elnöknő legyen elnök, hiszen „*elnöke* annak az egyesületnek, ha asszony is!” Tehát *Almássy György grófné elnök*.

A doktornő is felesleges, a tudós hölgyeket doktorokká avatjuk.

(1908: 476) A doktor-nők neve

dr. Sajó Pálné (aki Kelemen Márta) nagyon elterjedt, de nem lehet helyeselni, mert kétértelmű. Ha a doktor-nők száma szaporodni fog, talán ők fogják követelni, hogy a kétértelmű címek használatát mint címbitorlást büntessék. A megoldás,

- ha az asszony doktor:
 - Sajó Pálné dr. vagy
 - Sajó Pálné, Kelemen Márta dr.,

- ha a férj doktor:
 - Sajó Pál dr.-né vagy
 - Sajó Pál dr.-né, Kelemen Márta.

(1910: 321–322) Budapesti nőegyesület közgyűlési tudósítása
 „Megválasztották dr. Kis Pálnét, dr. Nagy Jánosnét, dr. Fehér Jenőnét és Fekete Gyulánét.” A megnevezettek közül a doktor címmel csak Fekete Gyuláné tarthat számot, ő a hölgyek közül az egyetlen, aki a maga személyében doktor!

A szokás lealázó minden olyan nőre nézve, aki önmagát egyéni értéknek tekinti. „A doktorné és az a nő, aki doktor, de akinek a férje nem az: beszédesen szemlélteti a férjének társadalmi állásába vesző nő társadalmi önállótlanágát.” (Kiemelés tőlem – Sz.É.)

2.5. Tanítónő

Példák: (1897: 130–131, 229), (1899: 417, 518–519), (1914: 48).

(1899: 417) A lap egy olvasó kérdését és javaslatát közli. – Városunk népiskoláinak leányosztályaiban a tanítónő: *kisasszony, tensasszony, nagysága, tekintetes asszony*. A fiúknál: *tanító úr*. A megszólítás fejezze ki a tanuló és tanító közti viszonyt, fejezze ki a tiszteletet, legyen általánosan használható, legyen magyaros. A *tanító úr* mindennek megfelel. A *kisasszony* egyik kívánalomnak sem, és a tanítói hivatás a négy változat egyikben sincs meg. Tisztelettudó gyermekektől elfogadható, hogy a férjezett tanítónőket *néninek* is hívják, de a népiskolákban az alsóbb osztály gyermekeire nagyon is ráfér a tiszteletre nevelés. Legyen *tanító úrnő*. – A szerkesztőség nem akar maga felelni. Szóljanak hozzá, akiket érdekel.

(1899: 518–519) Ilona néni hozzászólása (a szerkesztő nyilvánvalóan tudja, ki van a név mögött): Nem *címzésről* van szó, hanem hogy hogyan *szólítsák* a növendékek tanítónőiket. A *tanító úrnő* hosszú, idegenszerű, ünnepélyes. A *néni* korban, tapasztalatokban, tudásban gazdagabb valaki, kedves, idősebb, szerető, jóakarátú. Ha a tanítónő nem él vissza vele, a gyerekek sem fognak. Magyaros, előlegezi a bizalmat és a szeretetet.

Ilona néni hosszú tapasztalata bőven igazolja, hogy ez a forma megfelel az iskolai kívánalmaknak. A *Nyr* nyelvi szempontokból is ezt ajánlja.

2.6. Ki házasodik?

Példák: (1884: 39, 559–561), (1885: 543–547), (1909: 468–469).

(1884: 559–561) Újsághír: Vargács Franciska *házasodni* készül. Eddig a magyar lány *férjhez ment* vagy *nőül ment*, *házasodni* a férfinak volt fenntartva: családot, házat alkotni.

Szarvas Gábor: A sokszor hallható kifogás alaptalan. A férfi és a nő is *házas társ*, *házas fél*, a nő is *házas személy* v. egyszerűen *házas*: *házaságra léphet, megházasodhatik*.

(1909: 468–469) Negyedszázad múlva valaki megint fennakad a nők házasodásán.

Simonyi Zsigmond: A kérdést már sokszor vitatták, Szarvas Gábor kelt védelmére: nincs magyar ember, aki házastársakon mást értene, mint férfit és nőt. – És persze nem volt magyar ember, akiben felmerült volna, hogy lehetnek egyszer olyan emberek, köztük magyarok is, akik házastársakon nemcsak férfit és nőt értenének...

Simonyi hátrál fél lépést: „*Házasodik* nőről mondva sem hiba, de szokottabb s ajánlatosabb: *férjhez megy*.” Ma is ez érvényes.

2.7. Asszony és feleség

Példák: (1900: 516–517), (1901: 377–379), (1902: 168, 210–211, 212, 262, 263–264, 404–405, 575 két hozzászólással), 1903: 108–110, 231, 231–232, 340, 432–433, 483–484).

(1900: 516–517) Az új évszázaddal megjelenik a nőikkel kapcsolatban legvitatottabb kérdés. „Magyarnak *feleség*, németnek *asszony*.” A régi magyar nyelvben *feleség* vagy *hitves*, ma leginkább *asszony* a feleség helyett. Rombol a német hatás: a Weib és Frau feleség is és asszony is, de nem ugyanaz, ha az embernek felesége van, és ha asszonya van. Az *asszony*, az *én asszonyom* csak tréfásan vagy gúnyosan szólva feleség.

(1901: 377–379) Az ország különböző vidékein az *asszony* 'feleség' értelemben használatos.

(1902: 168) Az *Emma asszony* című írás külön vitát robbant ki. (1890-ben indult *A Hét*, az első modern magyar irodalmi lap. 1893-tól receptpályázatot hirdetett, az olvasók által beküldött receptek legjobbait, „Emma asszony szakácskönyvét” *A Hét szakácskönyve* címmel először 1902-ben adták ki.) Rubinyi Mózes szerint a magyar nép ismeri: *komám-asszonyom*, *sógorasszony*, *Gálné asszony* (ritkábban), de

Lidi asszony-t és Emma asszony-t soha! A keresztnév a magyarban lehet jelző: *Lidi néni, Pali bátya, a Béla tekintetes úr*, az *asszony* azonban e tekintetben kivétel: hites magyar asszony idegenek előtt *Szabóné, Kovácsné*, keresztnévén csak a családja tagjai nevezik, azok meg nem asszonyozzák.

(1902: 210–211) Rubinyi a népies nyelvszokás alapján írt, de hogyan férnek össze ezzel népies költőink *Ágnes asszonyai*? Régi irodalmunkban az *asszony* éppen megtisztelés, mint ma *Anna kisasszony, Mariska nagysága, Mihály úr*. A nyelvújításkori irodalom nemigen használja, azóta éppen népies íróink honosították meg.

(1902: 262) A Kis-Kúnságban igenis használatos forma, hanem csak a maga helyén. Különös, finom gúny van benne: „Az az *Emma asszony!* s egyet legyintünk a kezünkkel.”

(1902: 263) Gömörben, Rozsnyón *Ágnes asszony* korántsem megtisztelő sem szemtől-szembe, sem hátmegett. Népies költőink *Ágnes asszony*-ai már olyan asszonyok, akiket így lehet megszólítani; vagy olyan asszonyok, akik erkölcsileg nem esnek kifogás alá, de nem tisztelik, becülik őket komolyan; némely vidéken az elvált asszony. – Miután újra elámultunk, hogy Arany János valóban mindent-de-mindent tudott a magyar nyelvről, új adat érkezik.

(1902: 263–264) Székelyföldön az *Emma asszony* nem sérti az asszony hites voltának tisztességét.

(1902: 404–405) Rubinyi lezárni véli az eszmecserét: az *Emma asszony* nyelvjárásokban való szerepe még nincs tisztázva. – Aztán jönnek további adatok, és 1903-ban az az érzésünk támad, hogy a kocsmában összeszólalkozó legények „Na, gyere ki!” hevületének értelmiségi változatát olvassuk.

2.8. Keresztnévek

Példák: (1902: 213–214, 342–343), (1903: 176, 233–234), (1904: 239, 297), (1908: 475–476), (1913: 277–278).

(1902: 213–214) A *Nyr* olvasója „valódi, tősgyökeres magyar női keresztnévet” kér. Már az Árpád-korban élt *Sarolta, Viola, Liliom, Piroska*. További nevek, amelyeket „nagyobb bátorság” volna feleleveníteni: *Ajándok, Játék, Tükör, Mandula, Szombatka. Újabbak Etelka és Aranka*.

(1903: 176) „Mégis csak furcsa, milyen női keresztnévek vannak az 1903-i báli tudósításokban: Friczi, Palika, Ronte, Poldika, Manczi, Nyuczika, Czila, Emi, Ilus, Adila, Titi, Czinczi, Karcsi, Pistike, Bözsike,

Ádi, Adyka, Terus, Bodi, Tinczike, Gitta, Gabi, Zsazsa, Juczika, Iza, Dusi, Nusi, Rusi, Rezsi, Mimi, Nandi, Cloclo, Lolo, Lulu, Béby, Gigike.”

(1904: 239, 297) Nem kevésbé meglepő *leánynevek* a következő farsangi névsorban: *Jenőke, Marczy, Matyika, Palika, Pistika, Pistike, Pityu.*

(1914: 92–94) Hátborzongató, hogy a lap *Rózsaszín statisztika* címmel 1914 elején (10 év után újra) közöl egy báli tudósítást, mintha búcsúztatná a boldog békeidőket – azon az áron is, hogy a *Budapest Hírlap* két évvel korábbi, 1912. márciusi tudósítását veszi át. Az újságíró a fővárosi adatokat gyűjtötte össze.

A leggyakoribb négy név (az előfordulások számával) *Mária* (83), *Margit* (62), *Ilona* (55) és *Erzsébet* (41), de jellemzően nem ebben az alakjukban szerepelnek, ahogyan más neveknek is valamilyen becéző változata a gyakoribb. Nincs olyan Magdolna és Katalin, aki az eredeti nevéen szerepelne.

A *Budapesti Hírlappal* egyet kell értenünk abban, hogy egyes nevek a családban becéző névként kedvesek lehetnek, de nyilvános szerepeltetésre nemigen alkalmasak. – Különösen bizarr a lista mai szemmel, amikor is a szövegszerkesztő egyes szavakat elfogad: *Baba, Babi, Baby, Bäby, Babuci, Bécy, Biszi, Cica, Ica, Mády, Médy, Medi, Miduci, Macus, Macy, Romi, Minka, Didi, Dusy, Dódi, Dundi, Dudi, Ducy, Gigi, Jasa, Lulu, Lala, Lolo, Lola, Lolly, Lic, Loncy, Nusi, Nuszika, Olika, Oszika, Paci, Pipi, Toto, Tibike, Tuni, Vikus.*

A folytatástól felszisszenünk: „Amig leányaink ilyen gyermekes, becéző nevekkal játszanak babásdit, addig *nem fenyeget bennünket a feminizmus réme.*” (Kiemelés tőlem – Sz.É.)

3. A nők a *Nyr* munkatársaiként

A lap mindvégig a *dolgozótársak* szót használja, lásd például a szerzőket évente összesítő névsorokat.

3.1. Tájnyelvi adatok gyűjtése

A férfiakhoz képest nagyon ritkán jelennek meg nők adatgyűjtései, de az arányoktól függetlenül elvitathatatlan értéket jelentettek Szinnyei József tájiszótára (1893–1901) számára.

A tájnyelvi beszéd hangjainak visszaadása időigényes feladat lehetett gyakorlott gyűjtők számára is. (Megkísértem egy-két részletet itt visszaadni, de a változatos *e* hangok jelölését a szövegszerkesztő

gazdag karakterkészletével sem sikerült megoldanom.) A férfiaknak nyilvánvalóan több idejük jutott ilyen munkára.

Sokféle műfajban érkeztek szövegek: átkozódások; babonák, igézés, igézet ellen, ráolvasás; beszédtöredék, beszélgetések, párbeszéd; betlehemes versek, karácsonyi misztérium; családnevek, keresztnévek, gúnynevek; elbeszélések; helynevek; gyermekdalok, játékok, mondókák, versikék, kiolvasó versek; köszöntők; lakodalmi meghívó, mondókák, versek; népdalok, mesék, románcok; szólások; tájszók; találós mesék; táncszók.

Ellentmond a sztereotípiáinknak, hogy a gyermekjátékok, mondókák, versikék nagy többsége férfiaktól érkezett.

Az adatgyűjtők sorában 40 leány- és 13 asszonynévvel találkozunk. A legtöbbet tette a lapért (és a nyelvért) *Bodon Józsefné* 19, *Sipos Eszti* 15, *Pfeiffer Julia* 12 és *Zelles Ilma* 10 közleménnyel.

Érdekesség, hogy egy-egy *Erzsi*, *Eszti*, *Julcsa*, *Katinka*, *Mari*, *Terka* és *Zseni*, valamint három *Mariska* a mindennapokban használatos névvel szerepel, *Gyarmathy Zsigáné* asszony hasonlóképpen. Két asszony tér el a kor kötelező sémájától, nem lehet véletlen, hogy *Horváthné Katona Linda* 1896-ban, a lap 25. évfolyamában, *Rothschildné Klauber Teréz* pedig 1914-ben jelentkezik először.

A szabados névadás nem szükségképpen dicséretes modernség: *Vozári Erzsi*, *Vozári Erzsike*, *Vozári-György Erzsike*, *Vozári Gyuláné* és *Vozáriné Erzsike* mind szatmáriak és ebből tudhatóan egyetlen család, de vajon anya és lánya, sőt esetleg lány, anyja és nagynyja? 14 közleményük kiegészül még eggyel 1914-ben „néhai id. R. Vozáry Gyuláné György Erzsébet hagyatékából”. Mivel Vozári Gyula (egyéb munkái mellett) lelkes gyűjtő is, a család megérdemli a névvel említést az ük- és dédunokák nemzedékétől.

3.2. Kiteljesülő szerzői tevékenység

Mészáros Vilma (1880: 71–74, 167–170, 210–212) elsőként nyújt többet a megszokottnál, nyelvtörténeti adatok közlésével. *Ételnevek egy múlt századbeli szakácskönyvből* címmel felsorolja több mint 270 étel nevét, majd mintegy 200 „figyelemre méltó szót és kifejezést” betűrendben, az eredeti szöveg magyarázatával. (A *Szakács mesterségnek könyvetskéje* Nagy-Szombatban jelent meg 1785-ben.) Részlet a Nyr 168. oldaláról:

botsát: kevés bort botsáss belé. 2., 3.

bokor: a megyet kösd bokorba. 174.

bokrossan: szakaszd-le szépen bokrossan mind szárastól. 117.
bomlik: jól tzövékeld meg, ki ne bomollyék. 48.
borotvál: a tehén lábait abárold-meg s szépen borotváld-meg. 38.
a nyers hálnak a héját leborotválván. 121.
boroz: vizezd, vagy borozd-meg. 167.

A *Tájszókon* belül a *Mesterműszók* között kapott helyet Mészáros Zsuzsánna (1881: 336) *Kenyérsütés Mező-Turon* és Vozári Gyuláné (1887: 335–336) *A kender és a szövés* c. Szatmár megyei gyűjtése (fentebb nem is vettem számba őket). Ezzel a férfiak világaként kezelt mesterszavak ügyét támogatták, amelyből megszületett Freckay János *Mesterségek szótára* (az első füzet 1899-ben, a teljes munka 1912-ben).

Doroghsághy Dénesné (1899: 81–82) *A Budapesti Szemle helyesírása* c. dolgozatát a *Nyr* átveszi a *Néptanítók lapja* 3. számából a *Nyelvművelés* rovatba. Bartal Sarolta (1899: 132) a *Magyarázatok* rovatban: „Visszaható igék. A ceglédi ember elmegy a lelkészi hivatalba *iratkozni*, ha jegyesnek akarja magát kihirdettetni, és elmegy *törülközni*, ha az eljegyzést megsemmisíttetni óhajtja.” Geöcze Sarolta (1899: 276) ugyanitt védelmébe veszi a *látványság* szót a *baltásság* helyett, a Ludas Matyi II. levonásában az erdőbe kivonuló uraság jelenetének érzékeltetésére. Gyarmathy Zsigáné (1901: 207–208) *Régi ételek és a bálmos* részletes leírását közli a *Népnyelvhagyományok* rovatban.

A nagy áttörést az évszázad végén Schmidt Mariska (akkor így!) írása hozza, amely az addig kizárólag férfiaktól közölt tanulmányok között, velük minden tekintetben egyenrangú módon jelenik meg két részben: *Adalékok irodalmi nyelvünk fejlődéséhez az utolsó félszázadban* (1897: 108–111, 158–162); következő munkáját már Schmidt Mariska dr. névvel jegyzi: *A melléknév főnévi használata* (1900: 448–455).

Schmidt Mária 1896-ban érettségizett Budapesten, az első nőként Magyarországon, miután a kultuszminiszter 1895 decemberében engedélyezte, hogy nők is érettségi vizsgát telessenek. Beiratkozott a budapesti bölcsészkarra, tanulmányait sikeresen befejezte, bölcsészdoktori diplomát szerzett *summa cum laude* minősítéssel. „Végbizonyítványa fontos kordokumentum: mivel a leckeönyvekbe az idő tájt a kipontozott név után mindjárt odanyomtatták az »úr« szót is, Mariska esetében ezt át kellett húzni, hogy föléírassák: *leány*.” (Lipp 2014: 307). Ha belegondolunk a meghökkentő különbségbe „S. M. úr” és „S. M. leány” között, jobban tudjuk értékelni, hogy utóbb az *úr* és a *leány* egyaránt elmaradt a név mellől.

Csak tíz év elteltével jelennek meg a férfiakéval egyenrangúnak minősülő újabb tanulmányok: Hajtmann Etelka (1907: 310–314) *A mi „magyar” beszédünk* címmel, majd Biczó Sarolta (1908: 28–33) egy régi magyar – és mára méltán tökéletesen elfelejtett – vígjáték elemzésével, a korszakban utolsóként pedig Victor Gabriella (1913: 466–469) *A magyar nyelv Amerikában* c. munkája.

A *Nyelvművelő* rovatban új női név tűnik fel, érdemes megjegyeznünk. Egri Anna (1907: 376–378) *Olvasás közben* címmel Gárdonyi Géza regényéről, *A láthatatlan emberről* ír az igen találó „nyelvi böngészet” megjelöléssel. Az *affektál* szó és hasonló értelmű társai használatát bogarássza (1910: 370–371), fölösleges idegen szókat gyűjt csoportba (1911: 227), *Rovás* címmel (1911: 322–323) különböző nyelvhasználati hibákra hívja fel a figyelmet, a vizsgált időszakban utolsó írása (1913: 421) a németességek ellen lép fel. Más böngészetei is különféle hírlapok és folyóiratok nyelvét figyelik (1908: 357–358), (1909: 87, 363–364), (1912: 283). Ugyancsak a *Nyelvművelő* rovatban és *Olvasás közben* címmel Hajtai Ilona (1909: 21) Alexander Bernátnak a művészeti nevelésről írt „gyönyörű munkájából” jegyez ki új szóalkotásokat.

Értékelnünk kell az újra felbukkanó kisebb önálló közleményeket is. Hamvai Erzsébet (1911: 382) a *pironság* szóról, (1913: 91) a huszti *bolond cukor* jelentéséről, (1914: 37) a huszti *Koceg* városrész nevééről ír, (1914: 88) szómagyarázatokat közöl. Bitzó Sarolta (1913: 228–229) a *Nyelvtörténeti adatok* rovatban Tarpai András *Pápasták kerengője* címmel Patakon 1661-ben megjelent írásából gyűjtött adatokat ad közre. Kritsa Klára (1914: 285) az *Egyveleg* rovatban nagyapja kedves történetét írja meg a Gyergyó név eredetéről. Zádor Lenke (1914: 329) a *Magyarázatok* rovatban: „A *badár* szó itt az Alföldön, de különösen Mezőtúron agyagedényt jelent és pedig csak olyan agyagedényt, amely ott, Mezőtúron készült.”

Dénes Szilárd (1914: 436–437) John Adams *Az oktatás alapelvei* c. munkáját ismerteti. Megtudjuk, hogy Hamvai Erzsébet dr. fordította angolból, a recenzens dicséri a fordítást.

Az *Ismertetések* rovatban a lap doktori értekezések bírálatát is közli. Nem mély elemzések ezek, hiszen az értekezésekkel szemben támasztott követelmények sem voltak még szigorúak. Mindenképpen örömmel fedezzük fel a nőket. A bíráló férfiak nevét itt mellőzöm (bár a közölt adathelyek hozzájuk tartoznak).

Kubáss Margit: *Pálóczi Horváth Ádám és a nyelvjárás*, 22 lap (1911: 36–37).

Hamvai A. Erzsébet: *Herczeg Ferenc stílusa és nyelve*, 47 lap (1911: 421).

Elek Ilona: *Móricz Zsigmond stílusa és nyelve*, 72 lap (1912: 374).

Pataky Erzsébet: *Az íző kódexek nyelvéről*, 27 lap (1913: 29).

Bónusz

Egy-egy példa arra, hogy a nők megnevezéséről szóló és a nőktől született írásokon kívül is fel-feltűnnek a szövegekben a lányok-asszonyok, illetve arra a hevületre, amely nem ritkán jellemzi a *Nyr* olvasóinak hozzászólásait.

„Az ellene tett kifogás, hogy kerékpárnak azért nem nevezhető, mert a »*pár* alatt két egyenlő tárgyat értünk, a velocipéd két kereke pedig nem egyenlő« nem állja meg egészen a tűzpróbát. Ha a *pár* [...] csakugyan »két egyenlő tárgyat jelentene«, akkor, hogy egyebet ne említsünk, nagy oktanul nevezzük a férjet és feleséget házaspárnak; mert férfi és asszony még a tündérmesékben se egyenlők. A *kerékpár*, még egyszer ismételjük, határozottan jó.” (1883: 134).

„Nem látott a *kerékpár* szerzője soha galambpárt? Mi a galambpár? Egy hím és egy nőtény galamb. Hím-e a velocipéd két kereke közül az egyik s nő-e a másik? Mit művel a galambpár? Kergetődzik; a hím úzóbe veszi a nőt, eléri, megbúbozza; az igaz, a két kerék is kergetődzik s a nagy üzi a kicsit; de jegyezze meg jól a kontár szócsináló, soha el nem éri, se meg nem búbozza” (1883: 185).

Szótárak, egyéb munkák

A Hét szakácskönyve 1902. *A Hét pályázatára beérkezett receptekből összeállította Emma asszony*. Budapest: A Hét. – Reprint kiadása: Emma asszony 2009. *A Hét szakácskönyve*. Budapest: Vince Kiadó.

Adams, J. 1913. *Az oktatás alapelvei*. Budapest: Universum nyomda.

Alexander B. 1908. *Művészet. A művészet értékéről. Művészeti nevelésről*. Budapest: Franklin.

Frecskay J. 1912. *Mesterségek szótára. I. rész: Ötven iparág leírása; II. rész: Ezek összesített magyar–német és német–magyar szótára*. Budapest: Hornyánszky könyvny.

Gárdonyi G. 1902, 1907². *A láthatatlan ember*. Budapest: Singer és Wolfner.

Szinnyei J. (szerk.) 1893–1901. *Magyar Tájszótár* I–II. Budapest: Hornyánszky könyvnyomda.

Irodalom

Lipp T. 2014. Egy tudós hölgy szerelmei. In uő.: *Turulmadár fenn az égen. Nemzeti legendárium (1849–1914)*. Budapest: Noran Libro. 307–309.

III. Fordítástudomány – Fordításoktatás

Dróth Júlia

A MANYE Fordítástudományi Szakosztályának társelnöke
droth.julia@gmail.com

Inspiráció és csapatmunka

Köszöntő Muráth Judit születésnapjára

Tisztánlátás, szakmai lelkesedés és alázat, hihetetlen munkabírás, csapatmunka – ezek a tulajdonságok jutnak eszembe, amikor Muráth Juditra gondolok. De ezeknél is fontosabb a következő néhány jellemzője: kedvesség, figyelmesség, odafigyelés.

Judittal jó megbeszélni a szakmai kérdéseket, a jelen állapotát és a terveket. Vonzza az ilyen párbeszédet, hiszen maga is folyamatosan értékeli, gondolkodik és építkezik. Jó érzékkel tudja, kiben miféle érdeklődés és tenni akarás lakozik, és a közös munka érdekében ki tudja hozni a másokban rejtőzködő, útjára induló vagy teret kereső tudást és alkotóerőt.

Ismeretségünk az ágazati szakfordítóképzés kiteljesedésének időszakából származik. Még megvoltak az intézményi keretek ahhoz, hogy folytassuk az egyes szakmai ágakhoz kötődő magas szintű szaknyelvi és szakfordítói kurzusokat, melyek az osztatlan képzéseken belül általában nyolc féléven át, akár heti nyolc órában zajlottak. Az 1990-es évek végén, a 2000-es évek első éveiben ezt a kiváló szakmai lehetőségeket nyújtó képzési formát igyekeztünk korszerű tartalommal, hatékony módszerekkel és az ezekhez szükséges kutatásokkal kitölteni. Rendszeresek voltak az egyeztetések, a tanulságos megbeszélések az intézmények között, így Gödöllő és Pécs gazdaságtudományi kara között is.

Az ágazati szakfordítóképzési program az 1970-es évek második felétől mintegy húsz szakegyetemen folyt, a legtöbb helyen azért hozták létre a különböző szakegyetemek nyelvi lektorátusai, hogy magas szintű nyelvtudással rendelkező, idegen nyelven tárgyalóképes közgazdasági, mérnök stb. szakembereket képezzenek – olvasható Klaudy Kinga 1998-as szakindítási javaslatában (kézirat). Nemzetközi projekteknek is köszönhetően, több éves fejlesztőmunka következtében a szaknyelvi oktatás módszertana és tananyaga addigra magas szintet ért el, és erre

alapozva azon voltunk, hogy a szakfordítást is a kor követelményeihez igazítsuk, magas szinten oktassuk. A cél az volt, hogy a fiatal ágazati szakemberek képesítésükkel egy időben szerezzenek szakfordítói oklevelet, és magas szintű anyanyelvi, idegen szaknyelvi, valamint fordítástechnikai ismeretekkel kezdjék meg pályafutásukat. Az ilyen tudás birtokában képesek legyenek megbirkózni a szakfordítások tartalmi és terminológiai kérdéseivel, emellett szakszerű és kreatív fordítástechnikai megoldásokat találjanak, ha a feladatkörük része a szakmai anyagok fordítása.

Amikor a hazai felsőoktatás bevezette a bolognai rendszert, ismét Muráth Judithhoz vezetett az utunk, hogy együtt találjuk ki azt a formát, amelyben átmenthető a nappali tagozatos, órarendbe illesztett, több éves ágazati szakfordítóképzés. Rendszeresen felmértük az igényeket, és láttuk, hogy a fordítási piacon az ilyen szakemberek aránya elenyésző volt. Úgy véltük, a graduális, párhuzamos képzési forma nem pótolható a posztgraduális képzéssel, mert a kettőnek eltérő potenciális hallgatói köre van. Ennek alapvető oka az, hogy az ágazati szakfordítóképzési program eredeti, elsődleges célja nem a fordítóképzés, hanem a nyelvet jól beszélő szakember képzése volt, és erre a tudásra igen nagy igény mutatkozott a hallgatók és a későbbi munkahelyek részéről egyaránt.

Ugyanakkor tapasztaltuk a felsőoktatás és a fordítói szakma változásait, a társadalmi elvárások bővülését, majd a gyökeres átalakulást is. Le kellett mondanunk az ágazati fordítóképzés formájáról, és újabb kutatási időszak következett: az ismeretek elmélyítése és újfajta alkalmazása. Judit munkatársaival folytatta és megújította a szaknyelvi, terminológiai kutatást, külföldi együttműködést keresve a korszerű kutatási és feldolgozási módszerek elérése és meghonosítása érdekében. Mi, a szakirányú továbbképzések tanárai pedig arra törekedtünk, hogy a korábbi tapasztalatokat és célokat a lehetőségekhez mérten átültessük a szakirányú fordítóképzés céljaiba, tananyagába, oktatási és értékelési módszereibe.

Ezt a munkát ma az ország számos intézményében folytatják Judit korábbi munkatársai, tanítványai, kollégái. Új célokat, módszereket keresnek az újabb technológia alkalmazásával, de továbbra is közösségeket építve, minőségi oktatásra törekedve. Mindnyájukban felfedezhetjük azt a lendülettel párosuló szakmai alázatot, melyet Judit környezetéből hoznak.

Köszönjük, hogy megtapasztalhatjuk ezt a folytonosságot és azt a derűt, amely a töretlen munkát kíséri!

Dróth Júlia

Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Angol Nyelvészeti Tanszék
droth.julia@gmail.com

A tudatos ellenőrzés jelentősége a szakfordításban

A könyvkiadóban manuálisan végzett szakfordítások tudatos ellenőrzése (azaz monitorozása) és lektorálása akkor jár megfelelő eredménnyel, ha a fordító a nyelvi kompetenciákon kívül birtokában van a fordításhoz szükséges összetett fordítástechnikai és terminológiai tudásnak, valamint a tematikus ismereteknek és készségeknek is. A fordítástudományban a tudatos ellenőrzés (máshol: fordítói monitor) fogalmát a fordítói figyelem, a problémafelvetés, a problémamegoldás, a fordítói döntések kapcsán folytatott megfigyelésekben alkalmazzák. A fordítói monitorozás főleg grammatikai és szövegszervezési szempontból képes jelezni, ha a célnyelvi szó- vagy mondatszerkezetet, illetve szövegrészletet jobban bele kell simítani a célnyelvi hagyományok és szabályok keretei közé. A terminológia esetében azonban a nyelvi formára épülő monitorozás háttérbe szorul, hiszen kizárólag a szakma által széles körben alkalmazott terminusok elfogadhatóak.

Kulcsszavak: *szakfordítás, szakkönyv, könyvkiadó, lektor, tudatos ellenőrzés*

1. Még egyszer az ágazati szakfordítóképzésről

Az angol – vagy a nemzetközileg használt angol nyelvű – terminológiát csak az tudja igazán lefordítani magyarra, aki jól érti a mögötte lévő szakmai tartalmat, valamint megfelelő szintű magyar mint célnyelvi kompetenciával rendelkezik. Ezt a kettős fordítói tudást tűzte ki maga elé az ágazati szakfordítóképzés, amelyért Muráth Judit oly sokat dolgozott, és amelynek történetéről írt is (vö. Muráth 2010). A 2000-es évek elején számos megbeszélést tartottunk a témában, hiszen néhány intézmény igyekezett életben tartani ezt az értékes képzési formát. A bolognai képzési forma térhódításával ugyanis megszűnt a négy- vagy

ötéves, nappali képzési formában működő szakfordítóképzési modell, ahol jól felépített, magas óraszámú (általában heti nyolcórás), az egyes szakegyetemek profiljának, azon belül pedig az egyes szakoknak megfelelő nyelvi, szaknyelvi és szakfordítói képzés folyt általában a második évfolyamtól a képzés végéig. Így az egyetemeken belül a mezőgazdasági karokon volt mezőgazdasági, környezetvédelmi, a gazdasági karokon gazdasági, a műszaki karokon műszaki stb. ágazati szakfordítóképzés. Az osztatlan képzésekben (például az orvostudományi egyetemeken) volt csupán lehetőség a modell megtartására, de ezek nagy része is csak néhány tanévnyi kihagyás, átalakítás után jöhetett létre.

Ennek következtében a 2000-es évek első évtizedében számos ágazati egyetem indított szakirányú továbbképzést, hogy folytatni tudja a szakfordítóképzést. Elsősorban a már létesített képzéseket hirdették meg, főleg a társadalom- és gazdaságtudományi területen. Az évtized közepétől egyre több területen alapítottak újabb szakfordító szakirányú továbbképzéseket, ilyenek voltak például a turizmus, a műszaki, a jogi és az egyházi szakfordítóképzések. A képzési-kimeneti követelmények, valamint a kiadott oklevelek tanúsága szerint ezek a posztgraduális képzések számos különféle szakterületről (például a nyelvi alapszintű diplomákon kívül a gyógypedagógia, a testnevelés, a nemzetvédelem, a geológia területéről is) fogadják a jelentkezőket, tehát ritka kivételtől eltekintve nem várják el, hogy a jelentkező valóban szűkebb értelemben vett szakirányú (tehát például műszaki) oklevél birtokában érkezzen a képzésre.

A szakirányú továbbképzésekben tehát ritkán érvényesül az, ami az egykori ágazati szakfordítóképzés nagy előnye volt: a hallgatók jól értették a forrásnyelvi szöveg szakmai tartalmát, legalábbis az alapjait, és ismerték a szakmai háttérkutatás lehetséges módjait, forrásait, valamint nappali szakos képzésük keretein belül elsajátították a szakterület terminológiáját. Ezért tehát a szakirányú továbbképzések hallgatóinak az alapoktól kezdve oktatni kell a szakterületi alapismereteket, valamint az adott terület terminológiáját. Mindezt úgy, hogy a szakfordítóképzés időtartama is csökkent: a négy-öt éves nappali ágazati szakfordítóképzést az átlagosan másfél, esetenként egy- vagy kétéves, általában esti vagy levelező továbbképzés váltotta fel.

A sokkal kisebb óraszám és a munka melletti tanulási forma következtében, valamint a felvett hallgatók széles és szórt egyetemi háttere, végzettsége miatt tehát a szakirányú továbbképzések a szakterületi tudás tekintetében nem vehették át az egykori ágazati szakfordítóképzés célkitűzéseit. Ugyanakkor erősödött a számítógéppel

támogatott fordítás, majd a gépi fordítás jelenléte a fordítási piacon, ennek megfelelően pedig az oktatásban is. Előtérbe kerültek a szaknyelvi terminológia elektronikus feldolgozási és kutatási módszerei, és nagy szerencsénkre egyre több terminológiai adatbázis vált hozzáférhetővé a hallgatók számára is. Muráth Judit ekkorra már a terminológiakutatásban és adatbázisok létrehozásán fáradozott, ismét jól érzékelve, hol van szükség csapatmunkára, szakértelemre és szakmai párbeszédre.

Míg az ágazati szakfordítóképzés hallgatóiban a nyelvi igényességet, a forrásnyelv és a célnyelv közötti átváltások szükségességét kellett tudatosítanunk, a szakirányú továbbképzésen a többnyire bölcsész végzettségű hallgatók számára a szakterületi igényesség, a háttér- és terminológiai kutatás fontossága kerül előtérbe. Kiemelt oktatási cél például, hogy az adott szakterületen járatlan fordítók felismerjék és feltárják a szaknyelvi kollokációkat, valamint a szakmai reáliákat, például a szakszöveg rejtett utalásait bizonyos elméletekre, gyakorlatokra stb. Bár szerencsére az interneten sok mindent megtalálunk, a szaknyelvi kollokációk, illetve a szakmai reáliák, rejtett utalások fordítása rendkívül sok háttérkutatással jár. Emiatt, ha a fordító nem az adott szakterületen végezte tanulmányait, egy-egy valós fordítási feladat (például egy szakkönyv lefordítása) mintegy egynegyedével is több időt vesz igénybe.

A fenti változás miatt fokozottan szükséges a szakmai lektor jelenléte a fordítóiparban. A lektorálási folyamat fontos lépése lenne a szakmai kétnyelvű lektorálás, de erre még a legigényesebb kiadók sem mindig vállalkoznak, így a fordító felelőssége marad a pontos forrásnyelvi szakmai értelmezés, valamint a megfelelő és elfogadott célnyelvi szakkifejezések megtalálása. A fordítóirodákban a terminológiai előkészítés, a terminológiai adatbázisok széles körű alkalmazása, a számítógéppel támogatott fordításra (CAT) támaszkodó terminológiahasználat jellemző. Emellett a fordítóirodaktól elvárás a piaci igényeknek megfelelő, nagyrészt a számítógépes programokra támaszkodó minőség-ellenőrzés, amely nem csupán a szöveg teljességére és minőségére, hanem a szolgáltatás szintjére is kiterjed (lásd az erre vonatkozó ISO 17100: 2009 szabványt).

2. Szakkönyvek fordítása könyvkiadók számára

Szűkítsük a témát a szakkönyvek fordítására, a fordítóirodai gyakorlattól jelentősen eltérő könyvkiadói gyakorlatra. A kiadói fordítók és szerkesztők kevésbé támaszkodnak a korábbi fordításokból

épített fordítási memóriákra, munkájukhoz ritkán használják a számítógéppel támogatott fordítás (CAT) eszközeit. Ők azok, akik még a könyvtárakat járják, felkutatják a témában előzménynek tekinthető szakirodalmat, és megfigyelik terminológiáját, szakmai tartalmát.

Számos ismeret, képesség és készség együttes működésére van szükség a szakfordításhoz, a forrásnyelvi szöveg szakmai utalásainak megértéséhez és ahhoz, hogy a rendkívül sok háttérkutatót követően eldönthessük, melyik célnyelvi fordítási megoldás a megfelelő. Szakkönyvek könyvkiadóban végzett manuális fordítása esetén a fordító és a lektor szakmai ismeretei és terminológiai tudása nélkülözhetetlenek a megfelelő célnyelvi szakkifejezések kiválasztásához.

Mindemellett szubjektív döntések is szerepet kapnak: a kiadói politikának vagy a fordítási projekt résztvevőiben kialakult véleményeknek megfelelően előtérbe kerülhet például a nemzetközileg elterjedt, így könnyebben értelmezhető idegen szavak vagy a szó szerinti fordítások alkalmazása, de érvényesülhetnek a pontosabb jelentést feltáró és a magyar célnyelvbe jobban illeszkedő formák is.

A mérhetetlen mennyiségű kutatómunka ellenére tehát a szakfordítóknak mondatonként akár többször is felmerül a szakkifejezések szó szerinti fordításának lehetősége. Egyrészt azért, mert a szakkönyvek olvasói várhatóan ismerik a (sokszor angol) forrásnyelvi terminust, és gyakran a szó szerinti fordításból ki tudják következtetni a szakmai tartalmat, akár pedig azért, mert a magyar nyelvű szakirodalomban ezt a lépést már egy szakíró vagy másik szakfordító megtette, és szó szerinti fordítást alkalmazott. Ez viszont már szűkíti a fordítási lehetőségek körét, hiszen a terminológiahasználat egyik alapkövetelménye, a következetesség, a korábban már elfogadott, ez esetben a szó szerinti fordítás megtartását kívánja meg.

Az alapos fordító természetesen felkutatja, hogy létezik-e a bevett hazai szaknyelvben egy magyarosabb változat is. A szakmai háttérismeretek alapján a fordítás folyamatában azt is meg tudja ítélni, hogy bizonyos műveletekkel segítheti-e a célnyelvi olvasók hozzáférését a forrásnyelvi szöveg üzenetéhez. Gyakori művelet például az értelmező betoldás vagy a jelentésfelbontás, más esetekben a jelentések összevonása vagy az általánosítás.

Érdekes szituáció alakul ki, amikor a könyv gyorsabb piacra kerülése érdekében két vagy három fordító párhuzamosan dolgozik a szakkönyvön. Az ilyen projekteknél szokásos jó csapatmunka elősegíti a konszenzus létrejöttét: a fordítók és a szerkesztő online eszközök igénybevételevel folyamatosan egyeztetnek. Előfordul azonban, hogy egyikük a már bevált szó szerinti megoldást, míg másikuk a könnyebb

és mélyebb feldolgozhatóságot támogató fordítási műveleteket választja. Ilyenkor a nyelvezet egységesítése nehéz munka a szerkesztő számára. A végső döntés a felelős szerkesztőé, aki elsősorban a valós szakmai nyelvhasználatot tartja szem előtt.

3. Az önellenőrzés és a fordítói monitor

A fordító három lépésben végez önellenőrzést a fordítás folyamatában: 1. az előkészítő háttérkutatások fázisában; 2. a fordítás folyamatában, mielőtt az egyes fordítási döntéseit meghozná, illetve 3. az utólagos átolvasás, javítás során. Vajon mi alapján kerül látószögébe egy-egy probléma, és mi alapján válaszolja meg a felmerülő kérdéseket? Mi az a vonatkozási pont vagy szűrő, amelyen fennakadnak a még bizonytalan pontok a célnyelvi szövegben? Az ágazati szakfordítóképzésből kikerülő fordító esetében bizonyára a szakmai és terminológiai tudás, a fordítástechnikai ismeretek, valamint a forrásnyelvi és a célnyelvi kompetencia egyaránt szerepet játszanak. Ez az elvárás az ágazati tudással kevésbé rendelkező szakfordítóval szemben is, aki folyamatos tanulással és háttérkutatással igyekszik megfelelni ennek a követelménynek.

3.1. A fordítói monitor működése

A „fordítói monitor működése” jelzős szerkezet az utóbbi években néhány fordítástudományi kutatásban ismét szerepet kap. Eredetét (monitoring, azaz tudatos ellenőrzés) az idegennyelv-elsajátítás szakirodalmában találjuk (Krashen 1982, idézi Kovács 2014: 615–616), a tudatosság szerepének leírásánál. Krashen monitoremélete szerint a nyelvelsajátítás (*acquisition*), amely nagyban hasonlít az anyanyelv elsajátításához, tudattalan folyamat, a nyelv kommunikatív használata során automatikusan történik. A nyelv tanulása (*learning*) viszont tudatos folyamat, nyelvtani szabályok megértését és memorizálását feltételezi. Ez a tanult rendszer alkalmas a nyelvi formák tudatos ellenőrzésére (*monitoring*). Ez a tudatos ellenőrzés azonban csak akkor jön létre (a monitor csak akkor aktív), ha a nyelvhasználó tudatosan ismeri a nyelvtani szabályokat, tudatosan figyel a nyelvi formára, és nincs időnyomás alatt.

A fordítástudományban a fordítói monitor fogalmát mintegy három évtizede alkalmazzák a fordítói figyelem, a problémafelvetés, a problémamegoldás, a fordítói döntések kapcsán folytatott megfigyelésekben. Ebből a felsorolásból látszik, hogy a fordítási

folyamat fontos állomásait érinti, valamint Krashen elméletére visszatekintve a forrásnyelvi és célnyelvi nyelvtani szabályok tudatos ismeretét, kontrasztív nyelvtani ismereteket is feltételezi. Míg tehát az idegennyelv-használatnak egyik mozzanata a monitorozás, a fordításban a fordítási folyamat több lépését fedi le, és számos ismeretet és képességet feltételez. Emellett Christiane Nord meghatározó előadása szerint (Nord 2011) a fordítás teljes folyamatát, szinte valamennyi lépését végigkíséri a tudatos döntés és ellenőrzés, a kutatások visszacsatolása a fordítói utasításhoz.

A szakirodalom gyakran él a fordítói monitor kifejezéssel, néhány szakember a fordítói monitor működését kutatja. A *monitor* szó egy eszközre utalna, bár nem tartjuk valószínűnek, hogy ilyen eszközzel rendelkezik a fordító. Az azonban nagyon is fontos, hogy a tudatos önellenőrzés a fordítás előkészítésekor, a fordítás közben és a fordítás végeztével is megtörténjen. Érdemes lenne visszatérni a tevékenységre, és nem az eszközre utaló *monitoring* (ellenőrzés) szóalakhoz. A tudatos fordítói ellenőrzést ismét előtérbe állító Sonja Tirkkonen-Condit is többnyire a *monitoring* kifejezést használja (Tirkkonen-Condit 2005), sőt, empirikus kutatásában a *monitoring mechanism* kifejezést alkalmazza: a professzionális fordító szaktudása részének tekinti, amely lehetővé teszi, hogy a nyelvileg nem elfogadható vagy a szövegbe nem illő szó szerinti fordítást mint nem ekvivalens fordítást elvesse a fordító (Tirkkonen-Condit 2002: 104–106). Mindezek értelmében javasoljuk, hogy a fordítóképzésben és a kiadói szakfordítások világában a *tudatos ellenőrzés* kifejezést alkalmazzuk a vitatható *fordítói monitor* helyett.

A tudatos ellenőrzés (*monitoring*, máshol fordítói monitor) működésének megértéséhez megkerülhetetlen a mentális lexikon fogalmának bevezetése. A fordítói monitor működésének lényegéhez tartozik, hogy a mentális lexikon által felkínált szó szerinti fordítást elfogadja vagy elveti. A mentális lexikon és a fordítói monitor működése a pszicholingvisztika fontos kutatási területe (lásd például Heltai 2014).

Krashen monitorelméletét, a monitor fogalmát számos nyelvész bírálja, homályosnak találja (lásd Kovács 2014: 616). A fordításoktatás gyakorlata szempontjából is rendkívül elvont fogalmakról és elméleti feltevésekről van szó. Ráadásul a szó szerinti fordítás mást jelent a kezdő nyelvtanuló, és mást a professzionális fordító számára (Heltai 2014: 247).

Természetesen a szakfordításokban is előfordul, hogy egy szakkifejezés esetében is első gondolatunk a szó szerinti fordítás. A nyelvtanulás során kifejlődő nyelvi érzékenységünk (a monitor?) ezek egy részét hibásnak jelzi, más részüket nem. Így előfordul, hogy a

szakfordító legnagyobb igyekezete ellenére sem ismeri fel, hogy hibázott (lásd 3. és 4. táblázat példái). Vannak azonban olyan szószerkezetek, kollokációk, amelyek fordításakor nem a kézenfekvő (a mentális lexikon által felkínált?), szó szerinti fordítást választjuk, hanem különféle fordítási műveletekkel a célnyelvi szabályoknak és hagyományoknak megfelelő formát alkalmazzuk (talán itt lép működésbe a fordítói monitor) (lásd 1. és 2. táblázat példái). Itt tulajdonképpen egy magasabb szinten megválasztott fordítási egységről van szó: a kollokáció vagy a tagmondat szintjén hozható létre az elvárt ekvivalencia (bővebben lásd Heltai 2014: 248).

3.2. Ahol nem elégszünk meg a szó szerinti fordítással

3.2.1. Jelentésbetoldás: döntés a szavak szintjén

A fordítói monitor működésének és a vele járó fordítási döntés bemutatásában tehát fontos szempont, hogy a tudatos ellenőrzés mekkora egységre vonatkozik: a szavak, szószerkezetek szintjére, mondatokra, esetleg bekezdésekre. A tudatos ellenőrzés során gyakran sor kerül például a jelentésbetoldás műveletére, amelyet lexikai (jelentésbeli, kulturális, szaknyelvi), grammatikai, valamint szövegszintű megfontolások egyaránt indokolhatnak.

Az alábbi táblázatba két vállalatvezetési szakkönyv (lásd Források) fordításából gyűjtöttem szószerkezeteket. Nem csupán terminusokat (t) vagy szaknyelvi kollokációkat (szk), hanem a szaknyelvi regiszterbe illő egyéb szószerkezeteket is. Az angol forrásnyelvi megfelelő mellett a magyar szó szerinti, illetve jelentésbetoldással végzett fordítását közlöm. A jelentésbetoldás szolgálhatja a pontosabb értelmezést (é), illetve a jelentés szűkítését, a konkretizációt is (jsz).

1. táblázat

Példák a betoldás műveletére szaknyelvi szószerkezetek fordításában

Angol kifejezés	Szó szerinti magyar fordítás	Magyar fordítás jelentésbetoldással
technology sector	technológiai ágazat	technológiai iparág (t)
hard goals	nehéz célok	nehezen elérhető célok (jsz)

bottom-up method	alulról felfelé módszer	alulról felfelé építkező módszer (é)
(innovation) throughout society	a társadalomban	a társadalom különböző szintjein (jsz)
make the tool your own	sajátjának tekinti az eszközt	használja az eszközt a saját elképzelései szerint (jsz)
were to be deployed with rigor and imagination	következetesen és képzelőerővel alkalmaznánk	következetesen és megfelelő képzelőerővel alkalmaznánk (szk)
create cultures for success	kialakuljon a siker kultúrája	kialakuljon a siker szervezeti kultúrája (szk)
New HIV infections in children are down by more than half.	A gyermekek esetében az új HIV-fertőzés több mint felére esett vissza.	A gyermekekben diagnosztizált új HIV-fertőzések mennyisége több mint felére esett vissza. (szk)
our core values: ownership, accountability, passion for the job	alapértékeink: tulajdon, felelősségre vonatkozás, szenvedélyes munka	alapértékeink: tulajdonosi szemlélet , felelősségre vonatkozás, szenvedélyes munkavégzés (szk és jsz)

3.2.2. Jelentésbetoldás: döntés a szöveg vagy a mondat szintjén

Tapasztalataink szerint a betoldás célja szakszövegekben többnyire az utalás egyértelműsítése (u). Ilyenkor például az angol névmási utalás helyett lexikai utalást alkalmazunk. Erre abban az esetben kerül sor, amikor az a kifejezés, amelyre visszautalunk, egy korábbi mondatban, illetve egy többszörösen összetett mondat korábbi tagmondatában, esetleg felsorolásban szerepelt. Előfordul, hogy ehhez arra van szükség, hogy az angol névszói szerkezetet, esetleg kollokációt a tagmondat szintjére emeljük (felemelés, f.e.).

Az alábbi példamondatokban félkövér szedéssel emeltük ki a betoldásokat, illetve a betoldások révén kiegészülő kollokációkat.

2. táblázat
Mondat- és szövegszintű példák a betoldás műveletére szaknyelvi regiszterben

Angol kifejezés	Szó szerinti magyar fordítás (hiányos)	Magyar fordítás jelentésbetoldással és/vagy felemeléssel
A quarterly planning cadence will change the game.	A negyedéves tervezési ritmus gyökeresen megváltoztatja a működésüket.	A negyedéves tervezési ritmus gyökeresen megváltoztatja a szervezeti egységek életét. (u)
we're going to continue this conversation	folytatjuk ezt a párbeszédet	folytatjuk a megkezdett párbeszédet
To create durable cultures for success...	Hogy kialakuljon a siker tartós szervezeti kultúrája...	Hogy kialakuljon és tartós legyen a siker szervezeti kultúrája... (f.e.)
As demand for our services began surging, this culture gap was slowing us down.	Amikor a szolgáltatásaink iránti igény növekedni kezdett, ez a kulturális különbség akadállyá vált.	Amint a szolgáltatásunk iránti igény növekedésnek indult, ez a kulturális szakadék egyre inkább hátráltatott bennünket. (u)
We needed a process of discipline to keep us from trying to do everything.	Fegyelmezett folyamatra volt szükségünk, hogy visszatartson minket attól, hogy megpróbáljunk mindent megoldani.	Fegyelmezett folyamatra volt szükségünk, amely visszatart attól, hogy megpróbáljunk mindent magunk megoldani. (u, f.e)
He steered us to transparency as a central goal.	Az átláthatóság mint központi cél felé irányított minket.	Az átláthatóság volt a központi cél, amely felé a tevékenységünket irányította. (u, f.e)

But with improvements to the software, he became an enthusiast.	...azonban a továbbfejlesztett szoftver hatására fellelkesült.	...azonban a továbbfejlesztett szoftver hatására a módszer lelkes híve lett.
---	--	---

3.3. Ahol a fordítói monitor nem működik

A szaknyelvi kifejezések szó szerinti fordítását *transzkódolás*nak is nevezhetjük, amikor a fordító „nem deverbálizálja az üzenetet, hanem a forrásnyelvi formáktól közvetlenül a célnyelvi formákhoz lép” (Heltai 2014: 249). Előfordul, hogy ez tudatos stratégia, mivel a forrásnyelvi terminus és a célnyelvi terminus formája valóban közel áll egymáshoz. Ilyen például a cikkünkben alkalmazott *translation monitor* kifejezés magyar fordítása *fordítói monitor*ként. Az ilyen szó szerinti fordítás háttérben egy korábbi szó szerinti, esetleg időhiány miatt választott szó szerinti fordítás is állhat. Ezek egy idő után a szakmában megszokott, elfogadott szó szerinti fordítássá válnak. Másrészt előfordul, hogy a szó szerinti fordítás a célnyelvi olvasó szemében megfelelőnek, kifejezőnek és formailag helyesnek tűnik, a szakma számára mégsem elfogadható, mivel a szakmai terminológia rendszerében a fordítandó szaknyelvi kifejezés tartalmára már más kifejezés rögzült, vagy a lefordítandó kifejezés szó szerinti fordítása már más jelentéssel terjedt el a szakmában.

3.3.1. Terminusok fordítása – elfogadott szó szerinti fordítások

Az alábbi táblázat adatai a fenti két fordítási projektfelelős szerkesztői jegyzeteiből, visszajelzéséből származnak. A felelős szerkesztő a fordító és a lektor után javítja a terminusok, szakmai kollokációk fordítását, és felhívja a figyelmet a bevett szóalakok alkalmazására akkor is, ha idegenül ható szó szerinti fordításról, esetenként idegen szavak átvételéről van szó.

3. táblázat
Példák a terminusok elfogadott szó szerinti fordítására

Angol kifejezés	Bevett szó szerinti magyar fordítás	Nem elfogadott, jelentéscserére vagy magyarításra épülő fordítás
capitalization of the company	vállalat (piaci) kapitalizációja	vállalat tőkésítése
marketing plan	marketingterv	piaci terv
financial report	pénzügyi jelentés	vagyonynyilatkozat
personal brand	énmárka	jellemvonás
business development leader	üzletfejlesztési vezető	üzletfejlesztési igazgató

3.3.2. Terminusok, intézménynevek fordítása – nem elfogadott szó szerinti fordítások

Előfordul, hogy a szó szerinti fordítás bizonyul helytelennek, mivel a célnyelvben már használatban van egy korábban kialakított és elfogadott kifejezés, esetleg a szó szerinti fordítás jelentése eltér a forrásnyelvi kifejezés jelentésétől, vagy az új fogalmat a célnyelvi kultúrát, berendezkedést, hagyományokat figyelembe vevő jelentéscserével könnyebben érthetővé tehetjük.

4. táblázat
Példák a terminusok nem elfogadott szó szerinti fordításra

Angol kifejezés	Nem elfogadott szó szerinti fordítás	Elfogadott magyar fordítás jelentéscserével
California Institute of Technology	Kaliforniai Műszaki Intézet	Kaliforniai Műszaki Egyetem
government agency	kormányzati ügynökség	állami hivatal
Conventional wisdom	hagyományos bölcsesség	bevett módszerek
politics	politika	hatalmi harc, manipuláció

join the company	belépett a vállalathoz	dolgozni kezd a vállalatnál
(key) account manager	ügyfélkapcsolati vezető	kiemelt partner kapcsolattartó
social marketing	társadalmi marketing	közösségimédia-marketing
sales representative	értékesítési képviselő	üzletkötő

4. Összegzés: a fordítói monitor és a tudatos ellenőrzés

Az idegennyelv-elsajátítás szempontjából a fordítás a kognitív nyelvtanulási módok közé sorolható (Kovács 2014: 652–653). A nyelvtanulás azonban nem tartozik a fordításoktatás céljai közé, legfeljebb kiegészítő tantárgyak (szaknyelvi órák) formájában jelenik meg. A fordítóképzés bonyolult, összetett ismereteket, készségeket közvetít, a megbízó, a célnyelvi olvasó és a piaci igényeknek megfelelő fordítási kompetencia kialakításán dolgozik.

Önmagában véve a fordítói monitorozás csak akkor hatékony, ha a fordító célnyelvi (angolról magyarra fordítás esetében a fordító anyanyelvi) aktuális teljesítményét ellenőrzi. Ezen belül főleg grammatikai és szövegszervezési szempontból képes jelezni, ha jobban bele kell simítani a célnyelvi szó- vagy mondat szerkezetet, illetve szövegrészletet a célnyelvi hagyományok és szabályok keretei közé. Ez a tudatos ellenőrzés és javítás pedig akkor jár a megfelelő eredménnyel, ha a fordító a nyelvi kompetenciákon kívül birtokában van a fordításhoz szükséges összetett fordítástechnikai tudásnak, valamint a tematikus ismereteknek és készségeknek is (1. és 2. táblázat).

A szaknyelvi terminológia esetében azonban a nyelvi formára épülő monitorozás háttérbe szorul, és kizárólag a szakma által viszonylag széles körben alkalmazott terminusok elfogadhatóak. A nyelvi kompetenciára épülő fordítói monitor itt kevés, sőt, egyenesen félrevezető lehet (3. és 4. táblázat). Az alapos szakterületi ismeretekkel rendelkező szakértő fordító vagy lektor döntéseire van szükség.

Mindez rámutat a szakmai kétnyelvű lektorálás fontosságára. A szakfordítót és a szakmai lektort a szakmailag lektorált, folyamatosan frissülő szakszótárak és adatbázisok, valamint a logikusan felépített, például az ágazati jellegű szakfordítóképzésben szerzett ismeretek és készségek együttesen segítik a szakszerű döntések meghozatalában.

Köszönjük Muráth Juditnak, hogy mindkét területen eredményesen és rendkívüli munkabírással dolgozott – és dolgozik ma is!

Források

- Collins, J. – Hansen, M. T. 2011. *Great by Choice*. New York: Harper Collins Publishers.
- Collins, J. – Hansen, M. T. 2019. *Tudatosan kiváló*. Budapest, HVG. (Ford.: Dróth J. és Weisz B., szerk.: Illényi B., felelős szerk.: Dufka H.)
- Mills, I. – Ridley, M. – Laker, B. – Chapman, T. 2018. *The Salesperson's Secret Code*. London/New York: LID Publishing.
- Mills, I. – Ridley, M. – Laker, B. – Chapman, T. 2019. *Az értékesítés titkos kódja*. Budapest: HVG. (Ford.: Dróth J., szerk.: Illényi B., felelős szerk.: Dufka H.)

Irodalom

- Heltai P. 2014. A fordítás monitor modellje és a fordítói beszéd mód. In: Heltai P. *Mitől fordítás a fordítás?* Budapest: Eötvös Kiadó. 243–259.
- Kovács G. 2014. *Idegennyelv-elsajátítás. Pszicholingvisztika* 1–2. Budapest: Akadémiai Kiadó. 593–674.
- Krashen, S. 1982. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon.
- Muráth J. 2010. Translation-oriented terminology work in Hungary. In: Thelen, M. – Steurs, F. (eds.) *Terminology in Everyday Life*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins. 47–61.
- Nord, Ch. 2011. *How to Become a Good Translator Trainer? Functional Translators Need Functional Training*. Elhangzott: (n.a.), Jekaterinburg, 2011. április 1–5.
- Tirkkonen-Condit, S. 2002. Metaphoric Expressions in Translation Processes. *Across Languages and Cultures* 3 (1). 101–116.
- Tirkkonen-Condit, S. 2005. The Monitor Model Revisited: Evidence from Process Research. *Meta* 50 (2). 405–414.
- ISO 17100: 2009 – *Translation Services – Requirements for Translation Services*

Fischer Márta

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Idegen Nyelvi Központ
fischer.marta@gtk.bme.hu

A terminológiai kompetencia fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a terminusok fordítási stratégiáira

Az elmúlt évtizedekben a terminológia(menedzsment) nemcsak a fordítóképző intézmények többségében jelent meg elismert tantárgyként, hanem a fordítóktól elvárt tudást, készségeket, attitűdöt leíró kompetenciamodellek nélkülözhetetlen elemévé is vált. A tanulmány ugyanakkor amellett érvel, hogy a terminológiát ajánlott önálló kompetenciának, és nem csak az (interkulturális, szakterületi vagy technológiai) kompetenciák egy horizontális részelemének tekinteni. A tanulmány először a terminológus és a fordító terminológiai kompetenciája között tesz különbséget, majd az utóbbi kompetencia négy részelemének azonosítását követően a terminusok fordításához kapcsolódó kompetenciával foglalkozik. Ezt követően arról lesz szó, hogyan épült be ez a megközelítés a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Idegen Nyelvek Központjának Erasmus+ projektjébe, azaz az eTransfair projekt kompetenciaprofiljába és e-learning tananyagcsomagjába. A tanulmány a terminológia e-modul két feladatát mutatja be: az első a kontextus fontosságára hívja fel a figyelmet, míg a második a részleges ekvivalenciából adódó nehézségeket mutatja be. A tanulmány végkövetkeztetése az, hogy a terminusok fordítása speciális tudást és készségeket igényel a fordítótól, amelyek igazolják a terminológiai kompetencia önálló kompetenciaként való elismerését.

Kulcsszavak: fordításközpontú terminológiaelmélet, terminológiai kompetencia, fordítóképzés, honosítás, idegenítés

1. Bevezető

Egy olyan tanulmányban, amely a terminológiai kompetencia fejlesztési lehetőségeiről szól, mindenekelőtt azt szükséges tisztázni, mit is értünk terminológiai kompetencián. E kérdéssel és e kompetencia fejlesztési lehetőségeivel több tanulmányban is foglalkoztam. A nemzetközi szakirodalomra támaszkodva kísérletet tettem e kompetencia meghatározására (Fischer 2017), majd további két írásomban (Fischer 2019a, 2019b) a terminológiai kompetenciának azt az elemét emeltem ki, amely a terminusok felismeréséhez kapcsolódik.

Jelen tanulmányban a kontextus jelentőségére, a fogalmi rendszerek különbségeiből adódó fordítási problémákra és a különböző helyzetekben alkalmazható/alkalmazandó fordítási stratégiákra helyezem a hangsúlyt. Értelmezésemben ez utóbbi stratégiák is a fordító terminológiai kompetenciájának egyik kulcselemét jelentik. A tanulmányban kitérek arra is, milyen eszközökkel, feladatokkal lehet a fordítójelölteket segíteni a megfelelő stratégiák alkalmazásában, azaz e kompetenciaelem fejlesztésében. Ehhez a BME Idegen Nyelvi Központjának eTransFair projektje keretében kifejlesztett tananyagcsomagból fogok mintafeladatokat bemutatni.

Választásom azért is esett e kompetenciaelem bemutatására, mert hazai kontextusban a fogalmi (gazdasági, oktatási és más hasonló) rendszerek különbségeiből adódó fordítási kihívásokra és a kontextus fontosságára e kötet köszöntöttjének, Muráth Juditnak a kutatásai világítottak rá, már a kilencvenes évektől kezdődően (vö. Muráth 1996, 2002, 2006). Judit írásai és példái azóta is irányadóak, így e munkában is támaszkodni fogok írásaira.

2. A terminológiai kompetencia – mint önálló kompetencia

Terminológiai kompetenciáról és e kompetencia fejlesztési lehetőségeiről ma már több tanulmányt is olvashatunk mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban. Ez azt a téves érzetet keltheti, hogy a terminológiai kompetenciát a szakirodalom és a különböző kompetenciamodellek is önálló kompetenciának tekintik – hogyan is lehetne ez másképp, hiszen a terminológia és terminológiamenedzsment is önálló tárgyként jelennek meg a szakfordítóképzésekben. Mindez azonban közel sincs így.

A fordítóktól elvárt tudást, készségeket és attitűdöket leíró kompetenciamodellekben a terminológiához köthető elemek nem szerepelnek önálló kompetenciaként. Kovalik Deák Szilvia (2013) és

Krajcsó Zita (2018) írásaira támaszkodva e kompetenciamodellek közötti különbségeket és hasonlóságokat részletesen ismertettem (Fischer 2017). Az összehasonlítás eredményeként az látható, hogy e kompetenciamodellekben a terminológia horizontálisan ugyan megjelenik – a szakterületi, technológiai, interkulturális kompetencia részeként –, de nem az ismeretek és készségek önálló rendszereként.

Felmerül az a kérdés is, miért is fontos az, hogy a fordító terminológiai kompetenciáját önálló kompetenciaként definiáljuk, miért nem elegendő, ha ezt egyszerűen a fordítási kompetencia részeként tekintjük. A válasz erre igen egyszerű: az oktatás számára van mindennek relevanciája. A kompetencia definiálása után van lehetőség ugyanis arra, hogy meghatározzuk, milyen eszközökkel fejleszthetőek az egyes elemek. Ha egy képzésben szerepel a terminológia és/vagy terminológiamenedzsment tantárgy, akkor pontosan tudni kell, mi annak a tárgynak a célja, milyen tudást kíván átadni, milyen készségeket tervez fejleszteni.

Van továbbá még egy szempont, amiért ezzel foglalkoznunk kell. A terminológiai kompetencia ugyanis mást jelenthet a terminológus és mást a fordító számára. Bár e két munkakör között gyakran van átfedés, ez nem jelenti azt, hogy egy terminológus egyben fordító is, ahogyan azt sem, hogy a fordító automatikusan terminológussá válhat. A fordító és a terminológus terminológiai kompetenciája között van ugyan átfedés, de az elemek egy része vagy csak a fordítási folyamathoz (a szöveghez) vagy csak a terminológus munkájához (az adatbázisokhoz) kapcsolódik. Tapasztalatom szerint a problémát az okozza, hogy a fordítók esetében gyakran ez utóbbi kompetencia a hangsúlyos, azaz többségében ez kap kiemelt figyelmet a képzés során. Kevesebb figyelmet kapnak azok a kérdések, problémák, amelyek kifejezetten a fordítási folyamathoz, a szöveghez, és nem az adatbázisokhoz, azaz a terminológus munkájához kapcsolódnak.

Más szempontból kiindulva, de hasonló következtetést von le Marcel Thelen (2007) is, aki különbséget tesz a terminológia elméleti (*theoretical terminology*) és fordításorientált (*translation-oriented terminology*) része között. Az angol nyelvű nemzetközi szakirodalomnak megfelelően itt a *terminology* terminus magában foglalja mind a terminológiaelméletet, mind a terminológiai munkát, mind a terminusok összességét, így Thelen gondolatainak ismertetésekor magyar nyelven is a *terminológia* szót használom (a szakirodalomban használt eltérő megnevezésekről lásd részletesen Fischer 2010). A *terminust* pedig e tanulmányban is tágan, a fordításközpontú megközelítésnek megfelelően értelmezem.

Thelen véleménye szerint egy adott szakterület ontológiája, a terminusok közötti fogalmi szintű kapcsolatok azonosítása és a terminusok szabványosítása mind olyan tevékenységek, amelyek a terminológia általa elméletinek nevezett részéhez kapcsolódnak, és amelyeket általában nem fordítók, hanem terminológusok végeznek. A fordításorientált terminológia ezzel szemben a szakfordítók tevékenységének része, amely különböző kommunikációs szinteken a nyelvek közötti transzfert is magában foglalja. Míg az első tevékenységhez kötődő kompetenciákat egyértelműen lehet azonosítani, addig a második tevékenységnél ez jóval nehezebb.

Thelen gondolatait az oktatásra, a gyakorlatra vetítve azt állapíthatjuk meg, hogy a terminológiamenedzsment tárgy éppen az első tevékenységekhez köthető kompetenciákat fedi le – mindazokat az ismereteket és készségeket, amelyek az adatbázisokban való (terminológusi) munkákhoz kötődnek. Kérdés, hogy ugyanilyen hangsúllyal jelenik-e meg a képzésekben a másik kompetencia, azaz mindazon ismereteknek és készségeknek a tudatosítása, amelyek nem az adatbázisokhoz, hanem magához a fordítási folyamathoz, a szövegben való (fordítói) terminológiai munkához kötődnek.

Éppen e különbségtétel mutat rá arra, hogy a szakfordítóképzések mellett szükség van külön a terminológusok képzésére is (vö. Fóris 2012). Válhatnak a szakfordítók is terminológussá (amire a gyakorlatban számos példa is van), de a terminológus és a szakfordító tevékenysége alapvetően más. Ideális esetben a fordító használja a terminológus munkájának eredményét, azaz azokat az adatbázisokat, amelyeket kifejezetten a fordítói igényekre szabtak (vö. Tamás 2012, Sermann – Tamás 2010).

3. A terminológiai kompetencia elemei – a fordítás kontextusában

Mindezek fényében a terminológiai kompetenciát külön kompetenciaként, de a fordítási folyamat szerves részeként, e folyamat kontextusában értelmezem. Ez a folyamat Muráth Judit (2002) és Gerzymisch-Arbogast (1996: 245) alapján három szakaszra bontható. Az első szakaszban a fordítónak meg kell értenie a forrásnyelvi szöveget, és fel kell ismernie a terminusokat. Ez a folyamat első szintje, amely a valós nyelvhasználat (a szöveg) szintjét jelenti. Ideális esetben azonban a fordító nemcsak ezen a szinten mozog, hanem ettől a szinttől elszakadva rendszerszinten is megvizsgálja a terminusokat. Feltárja a fogalmak közötti összefüggéseket, összeveti egymással a forrásnyelvi és

a célnyelvi fogalmi rendszert, majd – amennyiben lehetséges – megfelelteti őket egymással. Végül a fordítás harmadik szakaszában a fordító a rendszerszint terminusát a célnyelvi szövegben, a kontextusnak megfelelően illeszti be a szövegbe.

E folyamat alapján a terminológiai kompetencia alább felsorolt elemeit azonosítottam (Fischer 2017, 2019a):

- forrásnyelvi terminusok felismerése;
- forrás- és célnyelvi terminusok megfeleltetése a megnevezések és a fogalmak szintjén;
- célnyelvi terminusok keresése/új megnevezések alkotása;
- terminusok rögzítése (terminológiamenedzsment).

Mindez nagyrészt megfelel azon kompetenciaelemeknek, amelyeket Thelen is azonosított. Thelen (2007) alapvetően három kompetenciaelemről beszél: felismerés, megfeleltetés, adatbázisban való rögzítés. E csoportosítástól a fenti meghatározás két szempontból tér el. Egyrészt a megfeleltetést két szinten, a megnevezések és a fogalmak szintjén is értelmezem, másrészt külön elemként tüntettem fel a terminusok keresését, illetve – megfelelő terminus hiányában – új megnevezések alkotását.

A megfeleltetés két szintre bontását az a tény indokolja, hogy a fordító más-más problémákkal szembesülhet a megnevezések és a fogalmak szintjén. Míg az előbbinél a két nyelv közötti különbség okozza a problémát, addig az utóbbinál a két fogalmi rendszer közötti eltérés. A fogalmi szinthez köthető kihívás az, ha a két fogalom nem feleltethető meg teljes egészében egymásnak – ahogyan ezt a 4.2. alfejezet példáiban látni is fogjuk. Ezzel szemben a megnevezések szintjén merülhet fel például kérdésként az, hogy a fordító magyar nyelvi elemekből, idegen nyelvi elemekből, vagy ezek kombinációjából építkező célnyelvi terminust illesszen-e a szövegbe (vö. Polcz 2017). Ugyanígy a megnevezések szintjéhez kötődik az a probléma, amikor a forrásnyelvi terminust nem tudjuk ugyanazzal a nyelvtani szerkezettel (például főnév és melléknév párossal) visszaadni. Dröbiger (2007: 83) mutat rá arra, hogy a terminológiaelmélet általában a fogalmi szintre helyezi a hangsúlyt. A fordító számára azonban a megnevezések szintjén felmerülő problémák ugyanolyan relevánsak, mint a fogalmi szintűek.

E tanulmányban a fent azonosított kompetenciaelemek közül a fogalmi szintű megfeleltetéssel és a terminusok kereséséhez kapcsolódóan a kontextus jelentőségével foglalkozom.

4. Tananyagcsomag a terminológiai kompetencia fejlesztésére: eTransfair

A BME Idegen Nyelvi Központja (INYK) 2016 és 2019 között valósította meg eTransFair (Innovatív, inkluzív és a fordítópia igényeire szabott szakfordítóképzés) projektjét, egy Erasmus+ stratégiai partnerségi pályázat keretében. A hároméves projekt partnerei között helyet kapott a BME INYK mellett egy felsőoktatási intézmény (a bécsi UniVie egyetem) és egy piaci szereplő (a madridi Hermes Traducciones fordítóiroda) is. A projekt fő célkitűzése az volt, hogy különböző eszközökkel – többek között egy szakfordítói kompetenciaprofíllal, elektronikus tananyagcsomaggal, két módszertani portállal és útmutatóval – elősegítse a szakfordítóképzés korszerűsítését és a képzőintézmények közötti tudásmegosztást (eTransFair, 2017). A projekt eredményeiről Szabó Csilla (2018) és két további konferenciakötet (Hilóczky et al. 2018, Besznyák et al. 2019) ad részletes áttekintést.

A projekt kiemelten foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy milyen kompetenciákkal kell ma a szakfordítóknak rendelkeznie. A kompetenciaprofíl összeállítása során nagy hangsúlyt kaptak mindazok a gondolatok, amelyeket az előző fejezetben ismertettem. Így a terminológiai kompetencia önálló kompetenciaként kerülhetett e szakfordítói profilba. Erre építve kezdődött meg az elektronikus tananyagcsomag (az e-modulok) kidolgozása, összesen hét területen: terminológia, lektorálás, lokalizáció, fordítói segédeszközök, minőségellenőrzés, vállalkozói ismeretek, projektmenedzsment. A tananyag moduláris felépítésű, és minden modul egységekből (*units*) áll, amelyek az adott téma/kompetencia egy-egy aspektusával foglalkoznak. Minden egység tartalmazza az elérni kívánt tanulási eredményt, annak időigényét, valamint a feladatok (*activities*) átfogó táblázatát, megjelenítve az alkalmazott módszereket (egyéni vagy csoportmunka) és az értékelést is. Mindezek mellett a feladatokhoz szükséges technikai követelmények és előfeltételek is szerepelnek az egységek leírásában.

Az *Adatbányászat és terminológiai kompetencia* modul az 1. táblázat szerinti tananyag-egységeket tartalmazza (az eredeti magyar fordításában). Az első két egység e tanulmány szerzőjének munkája. Az utolsó két egység pedig Seidl-Pécs Olívia és Ugrin Zsuzsanna munkájának eredménye, technológiai, terminológiamenedzsment fókusszal (lásd még erről Seidl-Pécs 2017, Ugrin 2017).

1. táblázat
Az eTransFair projekt terminológia e-modulja

Adatbányászat és terminológiai kompetencia	
Unit 1	A terminológiaelmélet alapfogalmai
Unit 2	Terminusok fordítása
Unit 3	Terminológiamenedzsment – terminológiai munka adatbázisokban
Unit 4	Megbízhatóság – a terminusok és a dokumentumok forrásai

A tananyagcsomag első két egysége részletes elméleti háttéranyagot is nyújt. Ennek oka az, hogy a feladatok előzetes tesztelése rámutatott nemcsak a diákok, hanem az oktatók eltérő elméleti háttértudására is. Így minden egyes egység tartalmazza a feladatok révén átadni kívánt legfontosabb üzeneteket. Ezek közös eleme az, hogy a megközelítés minden esetben fordításközpontú, azaz a terminológiai kérdések, problémák magyarázatára mindig a fordítás kontextusában, a fordító számára releváns szemszögből kerül sor. Ez teszi lehetővé azt, hogy a gyakorlati feladatok mellett az elméleti magyarázat is kifejezetten a fordító terminológiai kompetenciáját fejlessze. Minden egység részletes bibliográfiával zárul, amely segíti az oktatót a témában való további elmélyülésre.

A következőkben a modul első két egységének feladatai közül azokat mutatom be, amelyek a kontextus jelentőségére és a fogalmi rendszerek különbségeiből adódó fordítási problémákra világítanak rá.

4.1. Terminusok fordítása: a kontextus jelentősége

A terminológiai modul második egysége (U2) három feladatból áll, amelyek közül a második és a harmadik mintafeladattal fogok részletesen foglalkozni (1. melléklet).

Az első mintafeladat (U2/A1) a terminusok felismerésének nehézségeire és szövegkohézióban betöltött szerepére mutat rá, az írásaimban többször elemzett *generalist/specialist* szópárhoz készített feladatsoron keresztül. A csapda a fordító számára abban rejlik, hogy látszólag köznyelvi szavakról van szó, miközben ezek a szavak az adott szöveg szintjén terminussá válnak, azaz terminologizálódnak (Heltai 2004). Emellett e terminusok a szöveg kohéziójában is kiemelt szerepet

töltenek be. Ezt a kohéziót a fordító csak úgy tudja megtartani, ha a fordításban is következetes marad, azaz kerüli a szinonimák használatát.

A második mintafeladat (U2/A2) példája (a *multilingualism* terminus) annyiban tér el az elsőtől, hogy itt a két szövegben a fordító könnyebben azonosítja, hogy terminusról van szó. E terminus fordítása azonban közel sem olyan egyértelmű, mint ahogyan az első látásra annak tűnik. Két nemzetközi szervezet, az Európai Unió és az Európa Tanács ugyanis más-más definíciót – és ami még fontosabb, más-más hivatalos célnyelvi megfelelőt – kapcsol e két terminushoz. Az Európa Tanács két külön szinten értelmezi a nyelvi sokszínűséget: soknyelvűségről (*multilingualism*) beszél akkor, ha egy adott földrajzi területen több nyelvet beszélnek, és többnyelvűségről (*plurilingualism*) akkor, ha egy adott beszélő több nyelven képes kommunikálni. Ezzel szemben az Európai Unió nem tesz különbséget az egyén és a földrajzi térség között, hanem egységesen többnyelvűségről (*multilingualism*) beszél.

Az angol és a magyar megfelelők összevetéséből látható, hogy nemcsak a definíciók, de a célnyelvi megfelelők használata sem egységes. Ha az Európa Tanács terminológiáját vesszük alapul, akkor a *multilingualism* magyar megfelelője *soknyelvűség*, ha pedig az Európai Unió terminusát használjuk, akkor a helyes megfelelő a *többnyelvűség*. Ugyanez igaz más nyelvekre, így például a németre is (*multilingualism: Mehrsprachigkeit* – EU; *Vielsprachigkeit* – Európa Tanács). A két kontextus, a két nemzetközi szervezet tehát nemcsak más fogalmi háttérrel, hanem más célnyelvi megfelelőket is rendel a forrásnyelvi angol terminushoz (lásd még erről Fischer 2010).

A 2. mellékletben bemutatott mintafeladat egy otthoni és egy órai munkát tartalmaz. A hallgatónak először az első szöveget kell lefordítani otthoni munka keretében, majd órán párban dolgoznak. Először kicserélik egymással a lefordított szövegeiket, és megvizsgálják, milyen megoldást alkalmaztak a *multilingualism* magyar fordítására. Ezt követően olvassák el a második szöveget, aminek célja az, hogy felülvizsgálják – ha szükséges – az első szövegben alkalmazott magyar megfelelőt. A feladatból jól látszik, hogy mindkét szöveg alatt egyértelműen ott van a két szöveg forrása.

Az oktató számára fontos információt jelent, hogy a feladat mely pontján fordul a hallgató e forráshoz, mikor kezd el azon gondolkodni, hogy jelentősége van a szöveg eredetének. A feladat ezért szándékosan csak a feladat végén hívja fel a hallgatók figyelmét arra, hogy különböző intézményekről lehet szó. Végül a hallgatók felrajzolnak egy olyan táblázatot, amely összegzi a *multilingualism* definícióját és célnyelvi

megfelelőit e két nemzetközi szervezet terminológiájában. Ezt mutatja a 2. táblázat.

2. táblázat

Megoldási javaslat az eTransFair terminológiai modul U2/A2 feladatának táblázatos megjelenítésére (a megoldások nélkül)

Forrásnyelvi terminus	Definíció (EU)	Magyar megfelelő (EU)	Definíció (ET)	Magyar megfelelő (ET)
plurilingualism				
multilingualism				

Általános tapasztalat e feladatnál az, hogy a hallgatók a *multilingualism* magyar megfelelőjeként a *többnyelvűség* terminust ismerik, tehát automatikusan – különösebb utánanézés nélkül – ezt helyettesítik be fordításukba. Rácsodálkoznak, amikor a második szövegnél egy új terminus, a *plurilingualism* is megjelenik, hiszen ez alapvetően megkérdőjelezi eddigi ismereteiket. Itt kezdenek el keresni, elgondolkozni a megoldáson. Sok mindent elmond a hallgatók háttértudásáról, tudatosságáról az, mikor fedezik fel, hogy a két szöveg (és terminus) mögött két intézmény is áll. A kontextus fontossága mellett ezért a feladat arra is felhívja a figyelmet, hogy a fordítónak meg kell vizsgálnia a szövegek forrását.

4.2. Terminusok fordítása: eltérő fogalmi rendszerek – eltérő stratégiák

A terminológiai modul második egységének harmadik mintafeladata (U2/A3) a fogalmi rendszerek különbségeiből adódó fordítási problémákra hívja fel a figyelmet (2. melléklet). Célja egyrészt annak bemutatása és tudatosítása, hogy a fordító különböző stratégiákat követhet akkor, ha két terminus között csak részleges fogalmi ekvivalencia van. Másrészt arra is rávilágít, hogy e stratégiák közötti döntést a célközönség, a szöveg kontextusa határozza meg. A feladat két szövegből indul ki. Míg az első szöveg egy irodalmi mű (Galsworthy: *The Forsyte Saga*) leírásából vett idézet, addig a második egy szakszöveg. Mindkét szövegben szerepel a *solicitor* szó, és a kérdés e terminus magyarra fordítása.

A fordítási nehézséget értelemszerűen az adja, hogy a magyar és az angolszász jogrendszer eltér egymástól. Míg az angolszász

rendszerben a *solicitor* és *barrister* más-más jogosítványokkal rendelkezik, addig a magyarban egységesen *ügyvédek*ről beszélünk. A két szöveg arra világít rá, hogy míg egy regény ismertetése esetében ettől a különbségtől eltekinthetünk, azaz a *solicitor* terminust megfeleltethetjük a magyar *ügyvéd* terminusnak (honosítás), addig a szakszöveg esetében ez a célközönség számára félrevezető megoldás lenne. Itt tehát az előzőtől eltérő stratégiát (idegenítést) kell alkalmazni. További, az oktatásban is kiválóan alkalmazható példákat találhatunk – a teljesség igénye nélkül – Fata Ildikó (2008), Muráth Judit (2002), Tamás Dóra (2019) műveiben.

A feladat célja az, hogy a fordítójelöltek ne csak „érzésre” tudják meghatározni a két szövegben alkalmazott két stratégiát, hanem ezeket meg is tudják nevezni, és meg tudják indokolni, melyik stratégiát milyen esetekben használhatjuk. Fontos emellett rávilágítani arra is, hogy az idegenítés több eszközzel is történhet (kölcsonzéssel, tükörfordítással, körülírással vagy neologizmus alkotásával). E kulcsüzenetek átadásához nyújt segítséget a feladat elméleti bevezetője és a stratégiákat magyarázó táblázat és ábrák, az alábbiak szerint:

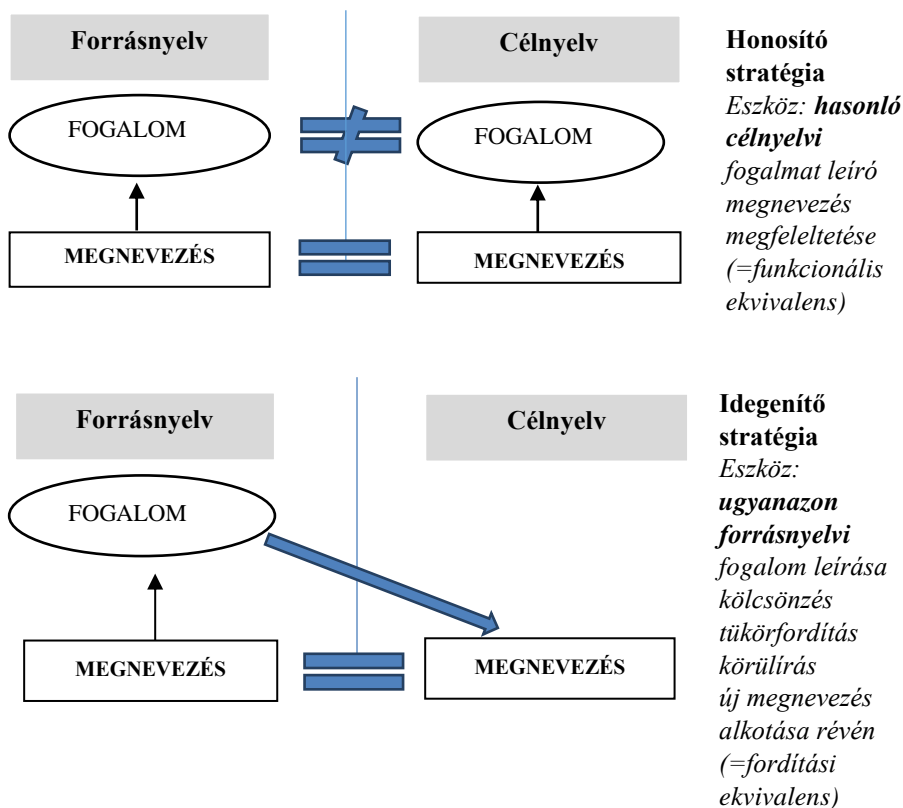
2. táblázat

A honosítás és az idegenítés stratégiájához kapcsolódó kulcsüzenetek

HONOSÍTÁS	IDEGENÍTÉS
Olyan célnyelvi terminust feleltetünk meg, amely hasonló célnyelvi fogalmat ír le. (A célnyelvi terminushoz tehát <i>csak hasonló</i> célnyelvi fogalom kötődik – de a terminusokat ennek ellenére megfeleltetjük egymásnak.)	Olyan célnyelvi terminust választunk/ alkotunk, amely a forrásnyelvi fogalmat írja le. (A célnyelvi terminushoz tehát <i>nem kötődik</i> célnyelvi fogalom, az csak a forrásnyelvi fogalmat írja le.)
E stratégiával a két fogalmi rendszer közötti hasonlóságot hangsúlyozzuk.	E stratégiával a két fogalmi rendszer közötti különbséget hangsúlyozzuk.

<p>A célnyelvi fogalmi rendszert írjuk le.</p>	<p>A forrásnyelvi fogalmi rendszerben maradunk, azt írjuk le (Gerzymisch-Arbogast 1999: 11).</p>
<p>A célnyelvi terminust funkcionális ekvivalensnek nevezzük.</p>	<p>A célnyelvi terminust fordítási ekvivalensnek – keletkezésekor terminusjelöltnek (Tamás 2019) – nevezhetjük, amely - kölcsönzés/tükörfordítás - körülírás - új megnevezés alkotása révén jöhet létre.</p>
<p>Erre példa a feladatban az <i>ügyvéd</i> (a <i>solicitor</i> magyar megfelelőjeként).</p>	<p>Erre példa a feladatban a <i>bíróság előtt nem eljáró ügyvéd (solicitor)</i> (a <i>solicitor</i> magyar megfelelőjeként, amely példa a körülírásra is).</p>
<p>A célközönséget ez a megoldás félrevezetheti, amit Biel (2008) a hasonlóság illúziójának is nevez.</p>	<p>Ez a stratégia különösen a jogi fordításokban releváns, illetve minden olyan esetben, amikor jelentősége van annak, hogy a két fogalom csak hasonló, de nem azonos.</p>

1. ábra.
A honosítás és az idegenítés stratégiájának vizuális megjelenítése
(Fischer 2018 alapján)

E kulcsüzenetek átadásának több szempontból is nagy jelentősége van a fordítóképzésekben. Először is a fordítójelölteknek nemcsak alkalmazniuk kell e stratégiákat, hanem meg is kell tudniuk nevezni a jelenségeket, meg kell tudniuk védeni a megoldásaikat. Általános tapasztalat, hogy e két fő stratégia közötti különbséget a megrendelői oldal nem ismeri, és a fordítótól elsősorban honosítást vár. Ennek háttérében az az elképzelés áll, hogy a fordítás lényegében megfeleltetést jelent, azaz a fordítónak egyszerűen meg kell találnia azt a célnyelvi megfelelőt, amely ugyanazt vagy legalábbis hasonló fogalmat ír le, mint a forrásnyelvi. Ezért lehet az idegenítő megoldásokra gyakran az a reakció, hogy „ezt ott kinn nem így hívják” vagy „ez olyan idegen a magyar fülnek”. Igen, az idegenítésnek pont az

a célja, hogy célnyelvi szavakkal ugyan, de az eredeti, forrásnyelvi fogalmat írjuk le. A megoldások többsége tehát azért idegen, mert e célnyelvi szavakhoz nem kötődik célnyelvi fogalom, azaz „nem ugrik” be az olvasó számára semmi a hazai kontextusból. Gondoljunk csak a *főtanácsnokra*, az Európai Bíróság egy funkciójára, az *Advocate-General* megfelelőjeként.

Mindennek azért is van jelentősége, mert nemcsak a gyakorlatban, hanem a fordításelméletben is hosszú ideig a honosítás, a célnyelvi közönséghez való igazodás állt a középpontban. A jogi fordítások mutattak rá először arra, hogy e stratégiának lehetnek veszélyei. Végül a fordító számára veszélyt jelenthet az is, hogy a segédeszközök gyakran szinonimaként tüntetik fel e két különböző stratégia eredményeként született terminusokat (Muráth 2002, 2006, 2007, Fóris 2006, Rossenbeck 1994, Šarčević, 1990, 1997). Így a fordítónak a segédeszközök használatakor is tisztában kell lennie e két stratégia különbségeivel.

5. Összegzés

A terminusok felismerése, a forrásnyelvi és célnyelvi terminusok megfeleltetése, a célnyelvi terminusok keresése és szükség esetén alkotása olyan előzetes elméleti ismereteket és készségeket feltételez, amelyek nem sajátíthatóak el automatikusan a fordítás gyakorlata során. Döntési helyzetek sorozatáról és e döntések mögött álló stratégiák helyes alkalmazásáról van szó. A fordítási folyamat ezen lépéseire azért indokolt önálló kompetenciaként tekinteni, mert ez ad lehetőséget arra, hogy e lépésekhez szükséges ismereteket és készségeket azonosítsuk, majd az oktatás során fejlesszük.

A tanulmányban a terminológiai kompetencia négy elemét határoztam meg, és ezek közül a terminusok fordítására helyeztem a hangsúlyt. A kontextus jelentőségét, valamint a fogalmi rendszerek eltéréseiből adódó fordítási problémákat elemeztem részletesen. E kompetenciaelemek fejlesztéséhez két mintafeladatot mutattam be, amelyek a BME Idegen Nyelvi Központjának eTransFair projektje keretében készültek, a tananyagcsomag terminológiai moduljához.

A tanulmányban hangsúlyoztam, hogy a fordító terminológiai kompetenciája nem azonos a terminológus terminológiai kompetenciájával. Míg az előző a fordítási folyamathoz (a fordító szövegben végzett terminológiai munkájához) szükséges, addig az utóbbi az adatbázisokban – ideális esetben a terminológus által – végzett terminológiai munkához kapcsolódik. A két tevékenység, a két

kompetencia között – bár van átfedés – , de egyik sem adódik automatikusan a másikból. A fordító nem válik automatikusan terminológussá, ahogyan a terminológusból sem lesz önmagától fordító. A fordító önálló terminológiai kompetenciájának azonosítása és ennek hangsúlyozása e tévhit eloszlatásához is hozzájárul.

Irodalom

- Biel, Ł. 2008. Legal terminology in translation practice: dictionaries, googling or discussion forums? *Skase Journal of Translation and Interpretation* 3 (1). 22–39.
- Besznyák R. – Fischer M. – Szabó Csilla (eds.) 2019. *Fit for Market Translator Training in a Digital Age*. Wilmington/Malaga: Vernon Press.
- Dröbiger, H. H. 2007. Zum Problem der terminologisch-konzeptuellen Äkquivalenz zwischen zwei Sprach- und Kulturgemeinschaften: die sogenannten „Differenzen“ zwischen den Sachen. *Kalbotyra* 57 (3). 82–91.
- eTransfair 2017. *Monitored set of skills for specialised translators – intellectual output*. Erasmus+ EU project. www.etransfair.eu. [2020. december 1.]
- Fata I. 2008. Funkcionális és fordítási ekvivalensek kontrasztív vizsgálata a magyar és német nyugdíjbiztosítás példáján illusztrálva. In: Dróth J. (szerk.). *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. Gödöllő: SZIE GTK. 14–23.
- Fischer M. 2010. Terminológia a szakmai kommunikáció szolgálatában. In: Dobos Cs. (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 51–73.
- Fischer M. 2017. Kompetenciafejlesztés a szakfordítóképzésben – örök dilemmák, régi-új módszerek és a terminológiai kompetencia. In: Kóbor M. – Csikai Zs. (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt. 17–49.
- Fischer M. 2018. Terminológiai tévhitek. In: Bocz Zs. – Besznyák R. (szerk.) *Porta Lingua – Tudásmegosztás, értékközvetítés, digitalizáció – trendek a szaknyelvoktatásban és kutatásban*. Budapest: SZOKOE. 113–128.
- Fischer M. 2019a. A terminológiai kompetencia fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a terminusok felismerésére. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI.*

- században*. Budapest: Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda. 197–211.
- Fischer M. 2019b. Developing terminology competence, with special focus on recognising terms. In: Besznyák R. – Fischer M. – Szabó Csilla (eds.) *Fit for Market Translator Training in a Digital Age*. Wilmington/Malaga: Vernon Press. 65–83.
- Fóris Á. 2006. A szótári információk és a szaknyelvi normák viszonya. *Magyar Nyelvőr* 130 (1). 49–59.
- Fóris Á. 2012. Terminológusok képzése – A terminológia mesterképzés elindulása. *Magyar Tudomány* 173 (8). 969–976.
- Gerzymisch-Arbogast, H. 1996. *Termini in Kontext. Verfahren zur Erschließung und Übersetzung der textspezifischen Bedeutung von fachlichen Ausdrücken*. Tübingen: Günter Narr Verlag.
- Gerzymisch-Arbogast, H. 1999. Fach-Text-Übersetzen. In: Buhl, S. – Gerzymisch-Arbogast, H. (hrsg.) *Fach-Text-Übersetzen: Theorie-Praxis-Didaktik: mit ausgewählten Beiträgen des Saarbrücker Symposiums*. St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag. 3–21.
- Heltai P. 2004. Terminus és köznyelvi szó. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 25–45.
- Hilóczki Á. – Fischer M. – Szabó Cs. (szerk.) 2018. *Fókuszban a fordítás értékelése. Tanulmányok a BME INYK Tolmács- és Fordítóképző Központ 2017. szeptember 29–30-án megrendezett Őszi Konferenciájának előadásaiból*. Budapest: BME GTK Idegen Nyelvi Központ. http://tfk.bme.hu/wp-content/uploads/2018/11/fokusz-ban_a_forditas_digit.pdf. [2020. december 1.]
- Kovalik Deák Sz. 2013. Fordítóképzés: sokasodó kompetenciamodellek a változó piaci igények között. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a szaknyelvoktatás aktuális témáiról*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 31–45.
- Krajcso, Z. 2018. Translators' Competence Profiles versus Market Demand. *Babel* 64 (5–6). 692–709.
- Muráth J. 1996. Übersetzungsbezogene Terminologiearbeit. In: Károlyi A. – Bradean-Ebinger, N. (hrsg.). *Lingua 803 Deutsch 9*. Budapest: Universität für Wirtschaftswissenschaften. 161–170.
- Muráth J. 2002. *Zweisprachige Fachlexikographie. (Pécser Beiträge zur Sprachwissenschaft)*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Muráth J. 2006. *Szakfordítás és segédeszközök. Válogatott tanulmányok a szakfordítás, a kontrasztív lexikológia, a lexikográfia és a terminológia témaköréből.* (Folia linguae et communicationis 1). Pécs: PTE KTK.
- Muráth J. 2007. Szakszótárak előkészítő munkálatai. In: Magay T. (szerk.) *Félmúlt és közeljövő.* (Lexikográfiai füzetek 3). Budapest: Akadémiai Kiadó. 155–170.
- Polcz K. 2017. Angol–magyar megfeleltetések az online marketing terminológiájában szakszótárak és internetes glosszárriumok alapján. In: Bocz Zs. (szerk.) *Porta Lingua – Szaknyelvhasználat: a tudomány és a szakma nyelvének alkalmazása.* Budapest: SZOKOE.
- Rossenbeck, K. 1994. Enzyklopädische Information im zweisprachigen Fachwörterbuch. In: Schaefer, B. – Bergholtz, H. (hrsg.) *Fachlexikographie: Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern.* (Forum für Fachsprachen-Forschung. 23) Tübingen: Narr. 133–160.
- Šarčević, S. 1990. Terminological Incongruency in legal dictionaries for translation. In: *Budalex Proceedings.* 439–446.
- Šarčević, S. 1997. *New Approach to Legal Translation.* The Hague: Kluwer Law International.
- Sermann E. – Tamás D. 2010. Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In: Károly K. – Fóris Á. (szerk.) *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 101–116.
- Seidl-Pécs O. 2017. Elvárások és versenylőny: a technológiai kompetencia fejlesztése. In: Kóbor M. – Csikai Zs. (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai.* Pécs: Kontraszt. 123–141.
- Szabó Cs. 2018. Szakfordítói kompetenciaprofil, képzőintézményi SWOT-elemzés, és szakfordítói mintatanterv: a BME INYK eTransFair projektjének első eredményei. In: Bocz Zs. – Besznyák R. (szerk.) *Porta Lingua – Tudásmegosztás, értékközvetítés, digitalizáció: trendek a szaknyelvoktatásban és kutatásban.* Budapest: SZOKOE. 61–75.
- Tamás D. 2012. Legyünk kreatívak: milyen is az igazi terminológiai adatbázis? *Fordítástudomány* 14 (1). 5–20
- Tamás D. 2019. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén át.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/tamas-dora-maria->

bevezetes-a-jogi-terminologiaba-a-terminologus-szemuvegen-
at-2-kiadas/ [2020. december 1.]

- Thelen, M. 2007. Is there such a thing as terminology competence? In: Thelen, Marcel – Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara (eds.) *Translation and Meaning. Proceedings of the 4th International Maastricht–Łódź Duo Colloquium on “Translation and Meaning”*. Maastricht: Zuyd University of Applied Sciences. 129–139.
- Ugrin Zs. 2017. Számítógépes eszközök a terminológia oktatásában. In: Kóbor M. – Csikai Zs. (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt. 143–172.

eTransFair Terminology and Information Mining e-Module

Unit 2 / Activity 2: Pitfalls II – Terms and Contexts
WORKSHEET (for trainees)

HOMEWORK

1. Translate TEXT1.

IN CLASS

1. Switch your translations (Text1) with your partner.
2. Focus on the following term: *multilingualism*
 - a. How did your partner translate this term?
 - b. Discuss the differences (if any) in your translations focusing on this term.
3. Now turn to TEXT2
 - a. How would you translate the term *multilingualism* in this text? And the term *plurilingualism*?
 - b. Discuss your solutions with your partner.
 - c. Where can you check and revise your solutions?
4. Identify the two institutions these terms are related to.
5. Identify the challenge in translating these terms in both Text 1 and Text 2.
6. Draw up a table showing the differences between these terms (indicating the definitions, institutions and TL equivalents of these terms).

TEXT1

As part of its efforts to promote mobility and intercultural understanding, the EU has designated language learning as an important priority, and funds numerous programmes and projects in this area. Multilingualism, in the EU's view, is an important element in Europe's competitiveness. One of the objectives of the EU's language policy is therefore that every European citizen should master two other languages in addition to their mother tongue.

Source: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/142/language-policy>

TEXT2

There are a number of factors which have brought about major changes in Council of Europe approaches to language policy, particularly following a significant increase in the number of member states since the 1990s: ...;

- incorporation of the approach focusing on foreign language teaching into a broader educational project but one which continues to be based on linguistic and cultural plurality, as both end and means;
- attention placed not only on social agents as individuals but also on social groups and in particular acknowledgement of vulnerable groups and the linguistic integration of adult migrants;
- an increase in studies and debate on societal multilingualism and individual plurilingualism in national and international contexts typified by various forms of mobility as well as a complex relationship to otherness;

Source: <https://www.coe.int/en/web/language-policy/language-policies>

etransfair.eu

eTransFair Terminology and Information Mining e-Module

Unit 2 / Activity 3: Pitfall III – Foreignising vs.
Domesticating
WORKSHEET (for trainees)

IN CLASS

1. Translate the two texts.
2. Focus on the term *solicitor*. How did you translate it? Compare your translation with your peers.
3. Why is the translation of this term a challenge? (Think of the legal system your TL country is based on AND the target group of the two texts).
4. *Discussion*: Following a similar line of thinking, discuss the translation of the term *private company limited by shares (ltd)*.

TEXT 1

In *The Man of Property*, Galsworthy attacks the Forsytes through the character of Soames Forsyte, a solicitor who considers his wife Irene as a mere form of property. Irene finds her husband physically unattractive and falls in love with a young architect who dies.

Source: <https://www.britannica.com/biography/John-Galsworthy#ref632705>

TEXT 2

There are a number of routes to qualify to practise as a solicitor in England and Wales. The most common is the 'graduate route', which means taking either a law degree or other degree followed by a Graduate Diploma in Law course, followed by the Legal Practice Course and a period of recognised training. The sections on the left contain details of all routes into the profession.

Source:

<http://www.lawsociety.org.uk/law-careers/becoming-a-solicitor/qualifying-as-a-solicitor/>

eTransFair.eu

Klaudy Kinga

Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
klaudy.kinga@btk.elte.hu

A fordításspecifikus explicitációról húsz év után

Az explicitáció a fordítástudományi szakirodalomban széles körben tárgyalt művelet. Klaudy (1998) négy kategóriáját különítette el: kötelező, fakultatív, pragmatikai és fordításspecifikus. Ez a kategorizáció sok vitát váltott ki, különösen a negyedik kategória, amelynek létét többen kétségbe vonták a szakirodalomban pl. Englund Dimitrova (2005a, 2005b), Becher (2011), Heltai (2014), Robin (2014), Vermes (2018). Szemére vetették a szerzőnek azt is, hogy nem adott példákat erre a műveletre. A tanulmány áttekinti az elmúlt 20 évben született javaslatokat, érveket hoz fel a kategória megtartása mellett, és példákon szemlélteti, hogy a fordító részéről mi az a kognitív többlet, ami a fordításspecifikus explicitációhoz vezet.

Kulcsszavak: *fordításspecifikus explicitáció, kategorizáció, kritikai áttekintés, kognitív többlet*

1. Bevezetés

Ahogy Vörösmarty Mihályt a *Szép Ilonka* megírásához az vezette, hogy zsongott fejében ez a két sor: „*Hervadása liliomhullás volt, / Ártatlanság' képe, 's bánaté*”, úgy ihletett meg engem az alábbi szép explicitációs művelet, amelyet Jonathan Franzen *Twenty-Seventh City* című regénye *A huszonhetedik város* címmel megjelent magyar fordításának elején olvastam.

(1) A week later the *sightings* began. (Franzen 5)

(1a) Ezután egy héttel a *St. Louis-i járókelők kezdtek furcsa jelenségeket észlelni az utcán.* (Bart 9)

Ez a példa, amelyre még visszatérek, jól szemlélteti a fordításspecifikus explicitációt, amelyet angolul 1998-ban próbáltam meg leírni és definiálni, magyarul pedig 1999-ben. Sok hazai és több nemzetközi

reflexiót kaptam rá, és arra gondoltam, érdemes lenne ezeket áttekinteni, és megvizsgálni, közelebb jutottunk-e az elmúlt húsz évben ennek az explicitációs kategóriának a meghatározásához és egyáltalán létjogosultságához. Példáimat Jonathan Franzen *The Twenty-Seventh City* (1986) című regényének Bart István által készített fordításából veszem (2016).

2. A regényről

Jonathan Franzen első regénye St. Louisban játszódik. A cím arra utal, hogy a dicső város, amely fénykorában az Egyesült Államok negyedik legnagyobb városa volt, 1984 táján a népesség száma alapján a 27-ik helyre csúszott vissza. A nagy kérdés a valaha szétválasztott közigazgatású megye és a város újraegyesítése, de mögötte kíméletlen ingatlanspekulációs ügyletek zajlanak, az újonnan kinevezett indiai-amerikai származású rendőrfelügyelő vezetőjével. S. Dzsammu sorra megnyeri kétes tisztaságú városfejlesztési terveinek a város vezető embereit, csak egyvalakivel, a város szimbólumát, a Jefferson Diadalívet kivitelező Martin Probsttal nem bír, ezért elhatározza, hogy módszeresen tönkreteszi a családját. E két ember harcáról szól Franzen első regénye, mélyen beleágyazva az amerikai valóságba, St. Louis életébe, tereibe, utcáiba, városrészeibe.

3. Az explicitáció fajtáiról általában

A fordításspecifikus explicitációról azóta készülök részletesebben írni, amióta az explicitációs szócikkem a *Routledge encyclopedia of translation studies*-ban (Baker 1998) megjelent. Az explicitáció azt jelenti, hogy a fordításban felszínre hozunk a forrásnyelvben csak szunnyadó jelentéseket, valamit több szóval adunk vissza, vagy konkretizáljuk a jelentést, vagy a mondat vagy szöveg valamely elemét hangsúlyosabb helyzetbe hozzuk. Szuperkategória, sokféle lexikai, grammatikai és szövegszintű átváltási műveletet takar. Az explicitációnak mint a feltételezett fordítási univerzálék egyikének Blum-Kulka (1986) és Baker (1993) óta hatalmas irodalma van, már akkor is volt, amikor a szócikket írtam, az én hozzájárulásom csupán a négy fő típus elkülönítése volt: kötelező, fakultatív, pragmatikai és fordításspecifikus explicitációt különítettem el.

A szócikkre sok hivatkozást és néhány kritikai megjegyzést kaptam, amiért a négy alaptípus (*obligatory, optional, pragmatic and translation-inherent explicitation*) leírásakor az utolsó, a

fordításspecifikus explicitációra nem adtam példát (Becher 2011: 23). Többen azt is felvetették, hogy nincs is szükség erre a kategóriára, hiszen minden explicitációs művelet besorolható az első három kategóriába. Vagy a nyelvi rendszerek különbségei miatt van rá szükség (kötelező explicitáció vö. 2.,2a), vagy a szövegépítési szokások különbségei miatt (fakultatív vö. 3.,3a) vagy a háttérismeretek különbsége miatt (vö. pragmatikai 4.,4a).

Kötelező explicitáció:

(2)...the most eligible bachelor in St. Louis married *a princess from Bombay*. (Franzen 5)

(2a)... a város legjobb partijának tartott fiatalember *egy Bombay-ből származó indiai hercegnőt* vett feleségül. (Bart 9)

Fakultatív explicitáció:

(3) *She still admired him* as an ornament (Franzen 18)

(3a) Dzsammu *még mindig szívesen legeltette rajta a szemét*, de már csak mint szobadísz. (Bart 22)

Pragmatikai explicitáció:

(4) (...) Indians were noticed loughing with no evident *purpose on the skybridge between Dillard's and The St. Louis Centre*. (Franzen 6)

(4a) (...) indiaiak bémézkodtak a *Dillard Áruház és a St. Louis Centrum toronyháza között átívelő fedett átjáróról*. (Bart 10)

A (2) és (2a) példában az angol jobbra álló jelző (*a princess from Bombay*) teszi kötelezővé a balra helyezéssel járó melléknévi igenév betoldását a magyarban (*Bombay-ből származó*). A (3) és (3a) példában fakultatív explicitációkat látunk, hiszen a *she* személyes névmás nemcsak konkretizálható (Dzsammu), hanem el is hagyható, az *admired* ige nem szorult feltétlenül bővebb kifejtésre (*szívesen legeltette rajta a szemét*), lehetett volna így is: *még mindig csodálta*. A (4) és (4a) példában pedig nyilvánvaló, hogy a fordító pótolja az olvasó hiányzó topográfiai háttérismereteit, mikor a St. Louisban játszódó regény építményeinek nevéhez (*Dillard, St. Louis Centre*) hozzáteszi, hogy *áruház és toronyház*.

4. A pragmatikai explicitációról

Már a St. Louisban játszódó regény tartalmának fenti rövid ismertetéséből is kikövetkeztethető, hogy az olvasók eltérő háttérismeretei miatt az explicitációs műveletek harmadik típusára, a pragmatikai explicitációra nagy szükség lesz a magyar fordításban. Az első két típussal, a nyelvi rendszerek különbségei miatti kötelező explicitációval és a szövegkohézió megteremtése miatti fakultatív explicitációval nem is fogunk foglalkozni, hiszen arra bármely fordítás számtalan példát kínál.

De hogyan lehet és miért érdemes elkülöníteni a pragmatikai explicitációt a fordításspecifikus explicitációtól? Mi jellemezhetné jobban a fordító feladatát az egyre újabb célnyelvi kultúrákkal szembekerülő forrásnyelvi mű átültetésekor, mint éppen a pragmatikai explicitáció szükségessége, azaz a célnyelvi olvasók háttérismereteinek finom, észrevétlen kipótlása. A pragmatikai explicitáció éppen akkor válik szükségessé, mikor két nyelv, két kultúra szembekerül egymással.

Azért mégis van egy érdekes különbség. A pragmatikai explicitáció abban különbözik a fordítás-specifikus explicitációtól, hogy könnyen tetten érhető, és a forrásnyelvi szöveg felől is megközelíthető. A pragmatikai explicitációk feltárásakor a regény angol szövegét olvasva is láthatjuk, hogy mit kell itt majd a magyar olvasónak megmagyarázni. Ezek általában a reáliák, azaz olyan jeltárgyak és azok elnevezései, amelyeknek a célnyelvben nincs megfelelője, vagy más a konnotációja.

A huszonhetedik város című regényben jó példa erre a *Gateway Arch*, amely szimbolikus jelentőségű építmény St. Louisban és a regényben is. A majdnem 200 méter magas boltíves acélkapu az internetnek hála rengeteg képen megnézhető, de ha valakinek megvan az angol eredeti, a könyvborítón is látható. Bármilyen sok képi és szöveges információt is nyújt azonban az internet, a fordítónak a *Diadalív* megfeleltetésen kívül nincs nagyon más lexikai választása. A magyar olvasó azonban a *Diadalív* szóról a párizsi diadalívre vagy Titus diadalívére asszociál, azaz derékszögben hajló kő és márvány építményekre, és semmiképpen nem egy acélból épült óriási elliptikus boltívre. Ezt a képet kell a fordítónak megváltoztatni. A *Gateway Arch* esetében az első explicitáció egy tulajdonnévvel való kiegészítés: *Jefferson-diadalív*.

(5) Martin Probst was the general contractor whose company has built the *Gateway Arch*. (Franzen 21)

(5a) Martin Probst volt a fővállalkozó, akinek a cége a *Jefferson-diadalívet* építette. (Bart 24)

Tehát egy amerikai elnök nevét használta magyarázatként a fordító. Jó példa arra, hogy a pragmatikai explicitáció esetén a fordító sok mindent kinyomozhat a megmagyarázandó forrásnyelvi reáliáról, de választania kell, mivel és hogyan bővíti az olvasó ismereteit. A magyar olvasó Jeffersonról sem tud sokkal többet, csak azt, hogy amerikai elnök volt valamikor, de ezzel már megadtuk a súlyát az építmények. Pedig nem Jefferson építette, hanem az ő emlékére, és a Vadnyugatot meghódító diadalmas pionírok emlékére épült 1963 és 1965-ben Eero Saarinen tervei alapján. Szerencsére a regényben sokszor fordul elő az *Arch* vagy *Gateway Arch*, tehát fokozatosan kirajzolódik az olvasó szeme előtt, hogy milyen építményről van szó, és mi a jelentősége a város és a regény szereplői számára. Hogy ez milyen gyorsan történik, az a fordítótól függ. Attól, hogy milyen ütemben bővíti az olvasó háttérismereteit.

5. A fordításspecifikus explicitáció

A negyedik típust, a fordításspecifikus explicitációt valóban kissé fellengzősen a „rögös út” metaforával próbáltam megmagyarázni. Olyan fordítási műveleteket értettem rajta, amelyeket a fordítás ténye tesz szükségessé. Az a tény, hogy a forrásnyelvi szerző olyan úton jutott el a gondolattól (képtől, szituációtól) a forrásnyelvi formához, amelyen a fordító nem tudja visszajuttatni a célnyelvi olvasót ugyanahhoz a gondolathoz (képhez, szituációhoz).

Azt már az előző alfejezetben megállapítottuk, hogy a pragmatikai explicitáció miben különbözik a fordítás-specifikus explicitációtól. A pragmatikai explicitáció a forrásnyelvből kiindulva is megközelíthető. A forrásnyelvi szövegben látszanak azok a helyek, ahol a fordítónak majd kiegészítésekre lesz szüksége. A fordítás-specifikus explicitáció esetében a forrásnyelvi szövegen nem látszik semmi. Ismételjük meg a bevezető példát:

(6) A week later the *sightings* began. (Franzen 5)

(6a) Ezután egy héttel a *St. Louis-i járókelők kezdtek furcsa jelenségeket észlelni az utcán.* (Bart 9)

Nem mondhatjuk, hogy a *sightings* szónak nincs megfelelője a magyarban, és ezért a fordítónak a célnyelvben hosszasan kellett

magyarázkodnia. A fordító tudja, hogy a szerző itt arra gondol, hogy az indiai rendőrfőnöknő megjelenése után St. Louis utcáin elkezdtek indiai családok megjelenni. Ezt maga a szerző is elmondja egy mondatnál később, mikor arról ír, mit észleltek St. Louis lakói: *Például olyasmit, hogy a Cervantes Kongresszusi Központtól alig egy saroknyira egy tíztagú indiai család álldogál egy járdaszigeten. A nők száriban voltak, a férfiak sötét öltönyökben, a gyerekek rövid sportnadrágban és garbóban. Mindannyian kissé bosszús arckifejezéssel, de fegyelmezetten tekintettek maguk körül* (Bart 10). A fordító, aki ismeri a situációt, ezt a tudását előre hozza a bekezdés bevezető mondatába. Volt egy művelet, amelyet mindenképpen végre kellett hajtania, kontextuális alanyt kellett betoldani a mondatba, és ha már a magyar fordításban megjelentek a *járókelők*, akkor a fordító felveszi az ő nézőpontjukat, és onnan már csak egy lépés az, hogy az ő szemükkel nézzük a történéseket, arról beszélünk, hogy ők mit láttak.

Ez a technika folytatódik a továbbiakban is. Az angol személytelen fogalmazás kiváltására újabb és újabb alanyok kerülnek be a magyar fordításba, és az új alanyokkal új szemszögből látjuk a cselekményt.

(7) *Indians were noticed* lounging with no evident purpose on the skybridge between Dillard's and The St. Louis Centre. *They were observed* spreading blankets in the art museum parking lot and preparing a hot lunch on a Primus stove... (Franzen 6)

(7a) *Többen is látták*, amikor indiaiak bámészkodtak a Dillard Áruház és a St. Louis Centrum toronyháza között átívelő fedett átjáróról. *Szemtanúk jelentették*, hogy indiaiak pokrócokat teregettek ki a szépművészeti múzeum parkolójában, aztán ebédet kotyvasztottak maguknak egy kempingfőzőn ... (Bart 10)

Mint a (7) példa mutatja, az angolban a St. Louisba érkező indiaiak szemszögéből látjuk a cselekményt (*indians were noticed, they were observed*), a fordításban (7a) pedig a város lakói vagy egyenesen a rendfenntartó szervek szemszögéből. Erre a műveletre csak azért van szükség, mert az angol nyelv a magyarral kerül szembe, ahol erre a nézőpontváltásra a szenvedő szerkezet hiánya miatt szükség van. Az alanyok betoldása, a magyarban hiányzó szenvedő szerkezetek esetén (*járókelők, többen, szemtanúk*) fordításpecifikus explicitációnak nevezhető, mert csak azért van rá szükség, mert a célnyelvben valamit nem lehet olyan egyszerűen kifejezni, mint a forrásnyelvben. De csak félig nevezhető annak. A kiváltó okot ugyanis a (7) és a (7a) példában

meg tudjuk magyarázni a plusz-minusz kategóriák rendszerbeli különbségével. Ha a kiváltó ok nem is teszi kötelezővé a célnyelvi megoldást, de a választott megoldások (*többen is látták, szemtanúk jelentették*) szépen beleilleszkedik a fakultatív explicitáció kategóriájába. Akkor talán nincs is szükség a fordításspecifikus explicitáció fogalmára? Többen így gondolják. Az elmúlt húsz évben sok tanulmány foglalkozott az explicitációs műveletek fajtáival, kategóriáinak megállapításával. Tekintsünk át néhányat, mit javasoltak helyette.

6. A fordításspecifikus explicitáció körüli vita

1999-es tanulmányomban azokat az explicitációs műveleteket neveztem fordításspecifikusnak, amelyek „nem magyarázhatók sem a nyelvek rendszerbeli vagy nyelvhasználati különbségeivel, sem a kulturális különbségekkel, vagyis a magyarázatot csak a fordítás természetében kereshetjük” (Klaudy 1999: 13) A fordítás természetében rejlő okokat kutatva három irányban kerestem a magyarázatot:

- (1) Az egyik ok az lehet, hogy a fordító „hozott anyagból”, a pszicholingvisztika terminusával élve „kívülről megadott program” szerint dolgozik. Olyan gondolatokat kell nyelvi formába öntenie, amelyeket nem ő gondolt el, s aki elgondolta, más gondolkodási stratégia szerint járta be a gondolattól a nyelvi formáig vezető utat, mint ahogy ő tette volna, ha a saját gondolatait fogalmazza meg. Vagyis a fordító mindig rögzösebb úton jut el a gondolattól a nyelvi formáig, mint az eredeti szöveg írója. S ez a rögzösebb út nyilvánul meg abban, hogy a fordítás szövege hosszabb, több szót tartalmaz, mint az eredeti.
- (2) A másik ok, hogy a fordító **hivatásos nyelvi közvetítő**, akinek legfontosabb célja, hogy létrejöjjön a megértés a két kommunikáló fél között, és ezért minden lehetséges eszközzel (magyarázatokkal, betoldásokkal, kiegészítésekkel) igyekszik elősegíteni, hogy a célnyelvi befogadó megértse a szöveget.
- (3) A harmadik ok az explicitáció és az implicitáció **aszimmetrikusságában** kereshető. (Klaudy 1999: 14, kiemelés az eredetiben)

Ezt a három okot a témával később foglalkozó különböző tanulmányok különböző mértékben elfogadták, sőt bővebben kifejtették (vö. Pym a kockázatkerülésről 2005, Becher az aszimmetria-hipotézis magyarázó erejéről 2011). Amit az elmúlt húsz évben született tanulmányok szinte mindegyike kifogásolt, az az explicitáció negyedik típusa, a fordításspecifikus explicitáció. Vagy más elnevezést tartottak volna helyesnek, vagy fölöslegesnek tartották ezt a negyedik kategóriát. Hozzá kell tenni, hogy a *Routledge encyclopedia of translation studies*-ban a „*translation-inherent explicitation*” kifejezést használtam (Klaudy 1998: 83), majd később a szakirodalomban felbukkant a „*translation-proper explicitation*” terminus is (Kamenická 2008).

Englund Dimitrova (2005a) bírálata abból indul ki, hogy én szövegalapú kategóriákat állítottam fel, pedig nemcsak a fordítás produktumát, hanem a folyamatát is figyelembe kell venni. Ő introspekciós jegyzőkönyvek (*think-aloud protocols*=TAP) és billentyű aktivitás elemzése (*log-file analysis*) módszerével végzett folyamatkutatást kezdő és gyakorló fordítókkal (2005b). A kísérleti alanyok kihangosított gondolatainak elemzése alapján megállapította, hogy nincs közvetlen megfelelés a forrásnyelvben felmerülő probléma és a célnyelvi megoldás típusa között. Vagyis a FNy szöveg és a CNy szöveg egybevetése nem mindig mondja meg, milyen folyamat vezetett az explicitációhoz. Sok fordítói döntés nem vezethető vissza a forrásnyelvre. Ami visszavezethető, azt konvencionalizált (2005a), később normakövető (2005b) explicitációnak nevezi (Englund Dimitrova 2005a, 2005b). Ide tartozónak tartja az én első két kategóriámat. Ami nálam pragmatikai és fordításspecifikus explicitáció, azt ő egybevonja és stratégiai explicitációnak nevezi, hiszen a probléma megoldása nem hagyományos, hanem egyedi stratégiai döntést igényel.

Több tanulmányt szentelt a kérdésnek Robin Edina, aki Makkos Anikóval közösen végzett felméréseiben (2011) még használja a fordításspecifikus explicitáció terminust, de disszertációjában Englund Dimitrovához hasonlóan ő is összevonja később a harmadik és negyedik típust.

„A fordításspecifikus kategória helyett a szerkesztési stratégiai vagy egyszerűen szerkesztési elnevezést javaslom azokra az explicitációval vagy implicitációval járó beavatkozásokra, amelyek nem a nyelvek morfológiai, szintaktikai és szemantikai rendszere miatt szükségesek, hanem a problémák megoldását szolgálják, és a szöveg kontextusából fakadnak.” (Robin 2014:49)

Az első két kategória is új nevet kap Robin disszertációjában: a *szabálykövető* és *normakövető* elnevezéseket javasolja. A disszertáció 2018-ban könyv formájában is megjelent *Fordítási univerzálék és lektorálás* címmel, amelyben a szerző megváltoztatja a harmadik kategória elnevezését, és a következő kategóriákat használja: *szabálykövető*, *normakövető*, *stratégiai követő*. A *stratégiai követő explicitáció* nemcsak új elnevezés a *fordításspecifikus explicitációra*, hanem kitágítja a fogalmat is.

„*Stratégiai követő: fakultatív művelet, segítségével a nyelvi közvetítő a kontextusból merítve törekszik a szakmai és olvasói igények kielégítésére, az egyértelműsítésre, ügyelve az információ feldolgozhatóságának megkönnyítésére és a kontextuális hatás megőrzésére.*” (Robin 2018: 53)

Míg Robinnál (2018) a pragmatikai explicitáció beolvadt a stratégiai követő explicitációba, Vermes Albert (2018) egy ugyancsak hármass felosztásban megőrizné Robin Edina első két kategóriáját (*szabálykövető* és *normakövető*) azokra az esetekre, amelyekben a nyelvek szerepet játszanak, és visszahozná a *pragmatikai explicitáció* kategóriát a nyelvi nem indokolható esetekre. Nála ez lenne a harmadik típus, amely egyaránt lefedné a háttérismeretek különbsége miatti explicitációt és azt, amit én fordításspecifikus explicitációnak neveztem.

Vermes (2018) veti fel Heltaira hivatkozva (2014), hogy a *fordításspecifikus explicitáció* terminussal az is probléma lehet, hogy nemcsak a kétnyelvű kommunikációra jellemző az explicitáció, hiszen az egynyelvű kommunikációban is állandóan válogatunk az explicitabb vagy implicitabb megfogalmazások között. Ez az érv szerintem kivédhető azzal, hogy a másodlagos kommunikációs helyzetnek mindenképpen vannak megkülönböztető vonásai: pl. az, hogy egy másik nyelven elgondolt gondolatot kell visszaadnunk egy térben és időben nagyon különböző kommunikációs helyzetben, nagyon különböző befogadók számára. Éppen az emiatt szükséges explicitációkat nevezem én fordításspecifikusnak.

Elismerem, hogy a négy kategóriám nem különül el élesen egymástól, és vannak köztük átfedések. Egyik súlyos probléma a kötelező/fakultatív elkülönítés, és erre talált megoldást Heltai Pál (2014: 183), aki éppen ezen az alapon osztotta fel az explicitációs típusokat:

- Kötelező explicitáció:
 - nyelvi (nyelvtani, lexikai)
 - szövegszervezési (kohézió)

- Fakultatív explicitáció:
 - nyelvi (nyelvtani, lexikai)
 - szövegszervezési (kohézió)
 - pragmatikai (pragmatikai partikulák betoldása, következtetési jelentések kifejtése, illokúció explicit jelzése, értelmezéshez szükséges háttérismeretek betoldása)
 - fordítás-specifikus explicitáció

Heltai felosztása abból a szempontból fontos, hogy az első csoporttal nem érdemes foglalkozni. A kutató számára csak az érdekes, ahol van választási lehetőség, és bizony a nyelvi rendszerbeli és szövegszintű különbségek esetén is gyakran előfordul, hogy csak a FNy-i formától való elrugaszkodás a kötelező, és a CNy-i lehetőségek nem korlátozottak. Mint látjuk, Heltai (2014) megtartaná a *fordítás-specifikus explicitáció* terminust, bár hangsúlyozza, hogy „az explicitáció önmagában nem fordítás-specifikus jelenség, de bizonyos típusainak gyakorisága jellemző lehet a fordításra” (Heltai 2014: 178).

A fordítás-specifikus explicitáció terminus legnagyobb ellenzőjeként Viktor Bechert kell megemlíteni (2010), aki már tanulmányának címében is dogmának nevezi a *translation-inherent* explicitáció kategóriáját, amelytől minél előbb meg kell szabadulni. Ezt az állítását később disszertációjában gazdasági szövegek angol–német és német–angol fordításának manuálisan elemzett korpuszán is bizonyítja. Végző következtetése az, hogy minden explicitáció megmagyarázható a nyelvek lexiko-grammatikai rendszerének különbségeivel. Bár a *translation-inherent* explicitáció fogalmának szerinte félrevezető bevezetéséért elsősorban Blum-Kulkát (1986) hibáztatja, nekem is szememre veti, hogy a szócikkemben erre a kategóriára nem adok példát (Becher 2011: 23). Ezt próbálom némileg pótolni a következőkben.

7. A kognitív többlet mint a fordításspecifikus explicitáció magyarázata

Azt tehát már eldöntöttük, hogy melyek a kritériumai a fordításspecifikus explicitációnak:

- Ne legyen kötelező.
- Ne legyen indokolható és megmagyarázható a két nyelv rendszerbeli különbségeivel.
- Ne legyen indokolható és megmagyarázható a két nyelv nyelvhasználati különbségeivel.
- Ne legyen indokolható és megmagyarázható a FNy-i és a CNy-i olvasó háttérismereteinek különbségével.

Tehát akármilyen szép explicitáció, az alábbi példa nem felel meg a céljainknak:

(8) Never conceding defeat, the prophets never asked. (Franzen 26)

(8a) A próféták, akik sohasem ismerték el a vereségüket, sohasem tették fel maguknak ezt a kérdést. (Bart 19)

A (8a) az angol–magyar fordításra jellemző szintemelő fordítás szép példája, de tökéletesen magyarázható az információ nyelvi kódolásának nyelvek közti különbségeivel. A következő példát viszont bátran nevezhetjük fordításspecifikus explicitációnak:

(9) Barbara Probst had driven off *punctually* (Franzen 27)

(9a) Barbara Probst *hajszálpontosan akkor, amikor kellett neki, beült a kocsijába és elhajtott.* (Bart 31)

A (9a) a fordításspecifikus explicitáció tökéletes példája. A fordítói művelet teljes mértékben fakultatív. A fordító, aki ismeri az egész regényt, ismeri Barbara Probstot, ezt a tudását beépíti ebbe a mondatba, hogy minél jobban képbe helyezze az olvasót. Probsték a mintacsalád, akiknek kiegyensúlyozott életén most akarnak repedéseket ejteni a rendőrfőnöknő megbízottai. Most az egyik gázóra-leolvasónak öltözött indiai megbízottjának, Szinghnek a szemével látjuk az eseményeket, aki már ott van a közelben, csak azt várja, hogy a háziak elmenjenek, és tehesse a dolgát, a poloskák beültetését, a hangerő beállítását stb.

Ezért került be a fordításba, hogy *hajszálpontosan akkor, amikor kellett neki*, pedig az angolban csak *punctually* volt. Ezt a műveletet az angolból kiindulva nem tudtuk volna megjósolni.

Mutatunk példát az angolból megjósolható explicitációra:

(10) Ready in his pocket were surgical latex gloves *for fingerprint protection*. (Franzen 27)

(10a) A zsebében viszont ott lapult az orvosi gumikesztyű, *nehogy ujjlenyomatokat hagyjon*. (Bart 31)

(11) Looking around he was impressed *by the great quantity of junks*. (Franzen 27)

(11a) Ahogy körülnézett, meghökkenve látta, *hogy mennyi limlom van itt felhalmozva*. (Bart 31)

A két angol nominális szerkezet, a *for fingerprint protection* és a *by the great quantity of junks* felemelése és önálló mondategységgel való fordítása, az angol eredetit olvasva is megjósolható. A magyar megoldások, a *nehogy ujjlenyomatokat hagyjon* és a *hogy mennyi limlom van itt felhalmozva*, akár tankönyvi példamondatként is szolgálhatnának a szintemelő fordításra, a szövegből kiragadva is látszik, mit kell tennie itt a fordítónak.

A következőkben az ezektől eltérő, az angolból nem megjósolható explicitációkra adunk példákat. Amikor látszik, hogy a fordító, aki többet tud a regényről, mint az olvasó, beleviszi a tudását a fordításba. Tehát most nem a „rögös út” hipotézist teszteljük, amely még mindig eléggé a nyelvek közötti különbségekre épül, hanem inkább a kognitív többletet, azt a többlettudást a regény helyszínéről, idejéről és szereplőiről, amelyet a fordító folyamatosan fejben tart, és ami ez által felpozsztí a kreativitását.

(12) Right now she was concerned *only with the means*. (Franzen 29)

(12a) Egyelőre az kötötte le, hogy *mi úton-módon fog boldogulni*. (Bart 34)

(13) Jammu needed *some sort of leverage initially*. (Franzen 30)

(13a) Dzsammunak mindig szüksége volt arra is, *hogy eleve legyen valami a kezében, amibe belekapaszkodhat*. (Bart 34)

(14) If Rolf had time for tennis, *than why not Municipal Growth?* (Franzen 40)

(14a) Ha arra van ideje, hogy teniszezni járjon, *akkor miért nem képes eljönni az igazgatósági ülésre?* (Bart 40)

(15) Barbara always got mad enough at Rolf for the two of them combined; *he 'ceased to bother.* (Franzen 40)

(15a) Barbara mindig kettejük helyett is éppen eleget szidta Rolfot; *Probst már nem is nagyon figyelt oda rá.* (Bart 44)

A (12) és a (13) esetében Dzsammu rendőrfőnöknő gondolataiban vagyunk, az explicitációk *mi úton-módon fog boldogulni* (12a), *hogy eleve legyen valami a kezében, amibe belekapaszkozhat* (13a) a fordító tudástöbbletét tükrözik. A (14) példában Probst beszél a sógoráról, akit nem szeret, a *miért nem képes* betoldása a (14a) példában abból fakad, hogy a fordító ismeri Probst ellenszenvét a sógora iránt. Ugyanezt fejezi ki a (15a) explicitációs fordítása: *Probst már nem is nagyon figyelt oda rá.*

8. Konklúzió

Túlzás lenne konklúziót keresni néhány fordítási példa rövid elemzése után. A kérdés az volt, hogy tetten érhető-e a fordításspecifikus explicitáció. Létezik-e? Hiszen mint a szakirodalmi áttekintésből látható volt, többen nem hisznek benne. Szükség van-e egyáltalán erre a kategóriára? Azt mondanánk igen, a kategorizáció hasznos lehet, amennyiben közelebb visz a vizsgált jelenség megértéséhez. És itt az explicitációról mint a kétnyelvű kommunikáció egyik jellegzetességéről van szó.

A tudástöbbletből fakadó explicitáció példái akár a vizsgált műben is tetszés szerint szaporíthatók. Idézzük újra ez első példánkat:

(16) A week later the *sightings* began. (Franzen 5)

(16a) Ezután egy héttel a *St. Louis-i járókelők kezdtek furcsa jelenségeket észlelni az utcán.* (Bart 9)

Talán most már többet mondhatunk róla. Az explicitáció ténye vitathatatlan, hiszen az angol hat szóval szemben tizenkét szó áll szemben a magyarban. A kontextuális alany betoldása az angol–magyar fordításban nem újonnan felfedezett jelenség, erről régóta tud a

fordítástudomány. De itt azért többről van szó. Látjuk, hogy a fordító a regény tartalmával kapcsolatos ismereteit is beépítette ennek a mondatnak a fordításába. Néhány hasonló példát felsoroltunk, amelyek mind megfelelnek annak a követelménynek, hogy nem kötelező bennük az explicitáció, nem magyarázhatók a két nyelv rendszerbeli és nyelvhasználati (szövegépítési) különbségeivel, valamint a háttérismeretek különbségeivel. Mármint ami az okokat illeti. Ezért nem is lehet őket előrejelezni a forrásnyelvi szövegből kiindulva. Az előrejelezhetőség hiányát még hozzátehetjük a fordításspecifikus explicitáció megkülönböztető jegyeihez. Itt valaki felvethetné, hogy ez a feltétele Sonja Tirkkonen-Condit „*unique item*” kategóriájának is (2004), de van azért különbség: a fordításspecifikus explicitáció célja nem a célnyelvspecifikus elemek bevitele a fordítás szövegébe (pl. *izeg-mozog, csurran-cseppen*). A célokat illetően most sem tudtam újabbat mondani, mint azt, amit 1999-ben második okként neveztem meg, hogy a fordító mindig az elképzelt hallgatóság minél jobb kiszolgálására törekszik, és a fordításspecifikus explicitációkban ezek a törekvések még szembetűnőbbek.

Források

- Franzen, J. 1988. *The Twenty-Seventh City*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Franzen, J. 2016. *A huszonhetedik város*. Budapest: Európa. Fordította: Bart István.

Irodalom

- Baker, M. 1993. Corpus linguistics and translation studies. implications and applications. In: Baker M. – Francis, G. – Tognini-Bonelli, E. (eds.) *Text and technology: In honour of John Sinclair*. Amsterdam: Benjamins. 233–250.
- Baker, M. 1998. (ed.) *Encyclopedia of translation studies*. London: Routledge.
- Becher, V. 2010. Abandoning the notion of „translation-inherent” explicitation. Against a dogma in translation studies. *Across languages and cultures* 11 (1). 1–28.
- Becher, V. 2011. *Explicitation and implicitation in translation. A corpus-based study of English–German and German–English translations of business texts*. PhD Dissertation. Universität Hamburg.

- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of cohesion and coherence in translation. In: House J. – Blum-Kulka, S. (eds.) *Interlingual and intercultural communication. discourse and cognition in translation and second language acquisition studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 17–37.
- Englund Dimitrova, B. 2005a. Combining product and process analysis: explicitation as a case in point. *Bulletin suisse de linguistique appliquée* 81. 21–35.
- Englund Dimitrova, B. 2005b. *Expertise and explicitation in the translation process*. Amsterdam: Benjamins.
- Heltai P. 2014. *Mitől fordítás a fordítás?* Budapest. Eötvös József Kiadó.
- Kamenická, R. 2008. Explicitation profile and translator style. In: Pym, A. – Perekrestenko, A. *Translation research projects 1*. Tarragona: Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili. 117–130.
- Klaudy K. 1998. Explicitation. In: Baker, M. (ed.) *Routledge encyclopedia of translation studies*. London: Routledge. 80–84.
- Klaudy K. 1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 1 (2). 5–21.
- Makkos A. – Robin E. 2011. Explicitáció és implicitáció a visszafordításban. *Alkalmazott nyelvtudomány* 9 (1–2). 135–151.
- Pym, A. 2005. Explaining explicitation. In: Károly K. – Fóris Á. (eds.) *New trends in translation studies*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 45–74.
- Robin E. 2014. *Fordítási univerzálék a lektorált fordításokban*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Robin E. 2018. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Fordítástudományi értekezések III. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Tirkkonen-Condit, S. 2004. Unique items – over- or underrepresented in translated language? In: Mauranen, A. – Kujamäki, P. (eds.) *Translation universals. Do they exist?* Amsterdam: Benjamins. 177–187.
- Vermes A. 2018. A fordítási explicitáció néhány kérdéséről. *Modern Nyelvoktatás*. 24 (2–3). 31–40.

IV. Terminológiaelmélet – Terminológiamenedzsment

Christian Galinski

Infoterm
christian.galinski@chello.at

Infoterm und Terminologie in Ungarn Eine persönliche Geschichte

1. Vorgeschichte

Jede Geschichte hat eine Vorgeschichte, daher möchte ich mit meinen persönlichen Beziehungen zu Ungarn beginnen. 1976 gründete ich in Wien – damals noch als deutscher Japanologie-Student an der Universität Wien – den *East Asia Language Service*, ein Dienstleistungsunternehmen für Exportberatung, technische Dokumentation, Übersetzungen und Satzdruck fokussiert auf Japanisch, Chinesisch und Koreanisch. Die Firma war bald die Einzige in Europa, die hochwertigen Satzdruck in diesen Sprachen zunächst mit Hilfe von aus Japan importierten mechanischen Setzmaschinen, dann über Lichtsatzgeräte und schon früh über ‘Wortautomaten’ anbieten konnte. Hauptproblem war, dass es – außer einigen allgemeinsprachlich orientierten Wörterbüchern fast keine Nachschlagewerke (ganz zu schweigen Zugriff auf Paralleltexte) für ostasiatische Sprachen in ganz Europa gab. Selbst die Informationen darüber – amerikanische Publikationen einbezogen – waren schwierig zu erhalten. Japanische und chinesische Fachwörterbücher (meist mit Englisch als Ausgangssprache) musste man im Ursprungsland selbst erwerben. Hochwertige Fachwörterbücher mit deutschen Äquivalenten waren rar und meist teuer. Viele Reisen nach Japan und China waren nötig, um dort reichlich vorhandene, aber schnell ausverkaufte Fachnachschlagewerke geradezu sackweise einzukaufen. Dann musste die Lücke Englisch-Deutsch geschlossen werden.

Über ungarische StudienkollegInnen stieß ich bei Budapest-Besuchen auf einen Reichtum an Nachschlagewerken publiziert von osteuropäischen Verlagen. Tausende wurden importiert und fanden später Eingang in die Infoterm-Bibliothek. Fazit: Hauptproblem war der Mangel an Fachnachschlagewerken im ‘Westen’ – sogar der Information darüber – und die Erkenntnis, dass es in osteuropäischen Ländern damals umfangreiche Anstrengungen zur Erstellung solcher

Publikationen gab. Das erklärt mein Interesse seither an ‘zugänglichen‘ terminologischen Daten.

2. Infoterm – Ungarn 1980–2000

1979 wurde ich als Experte bei Infoterm, damals noch eine Abteilung des Österreichischen Normungsinstituts (alter Name: ÖNORM), angestellt. Dort fand ich Informationen über ‘Terminologie‘ aus aller Welt vor – allerdings eher ‘magere‘ Informationen seit 1971, darunter auch über Kontakte mit ungarischen Experten und Institutionen. Als ich später die Rettung des Eugen Wüster Archivs organisierte, fanden wir Wüsters Briefwechsel und Informationen aus Vor-Infoterm-Zeit, allerdings naturgemäß veraltet. Im Auftrag der UNESCO begannen wir, systematisch Institutionen und Organisationen mit Terminologieaktivitäten oder -Interessen in aller Welt zu kontaktieren. Dabei boten wir als Tauschobjekte Infoterm-Informationen, Dokumente und -Publikationen an, die sich vor allem aus Projekten mit der UNESCO ergeben hatten. 1985 ergab sich daraus ein Kontakt mit *Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ*.

Schon seit etwa 1975 gab es aufgrund von Kontakten E. Wüsters Beziehungen zu Personen an Instituten der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (*Magyar Tudományos Akadémia*). Meist fand die Korrespondenz auf privater Ebene statt. Am 1. August 1979 informierte uns Dr. István Pusztai über die Gründung der *Klasse Terminologie* im Rahmen der Gesellschaft für Ungarische Sprachwissenschaft. Ein Ereignis, das nicht zuletzt durch die Zusendung von Infoterm-Informationen und -Dokumenten zustande kam. Großes Interesse fanden die Tagungsakte der *First International Conference on Terminological Data Banks* (Wien, 2-3 April 1979) – mein erstes Produkt als Buchherausgeber bei Infoterm – bei mehreren Instituten der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Dies führte ab 2. November 1979 zu einem förmlichen Austausch von Publikationen zwischen Infoterm und der Bibliothek der ungarischen Akademie der Wissenschaften (*Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*) und schließlich mit *Akadémiai Kiadó*, dem Verlag der MTA. Die Beziehungen betrafen vor allem die Themen Fachsprache, Fachlexikografie, Terminologiedokumentation und zunehmend auch systematische Terminologiearbeit und computer-gestützte Terminographie.

Seit ich 1986 die Leitung von Infoterm und das Sekretariat von (damaliger Name) *ISO/TC 37 Terminologie (Grundsätze und Koordination)* übernahm, gab es viele Bemühungen, ungarische Experten in *ISO/TC 37* und das im Auftrag der UNESCO organisierte Internationale Terminologienetz (TermNet) zu involvieren. Diese erfolgten meist über die Schiene Information und Dokumentation (IuD) – oft über UNESCO-Kanäle, meist über *ISO/TC 46 Information und Dokumentation* – da Ungarn seinerzeit stark am IuD-Gebiet engagiert war. Da trafen sich gewisse Interessen, weil Infoterm bis Ende der 1990er Jahre stark in den Bereichen Terminologiedokumentation und zunehmend auch Sprachpolitik auf europäischer Ebene involviert war. Ein ungarisches Ministerium und technische Bibliotheken in Ungarn zeigten sich auch an Kooperationsbeziehungen Infoterms mit japanischen, chinesischen und sowjetischen Stellen interessiert. Mehrfache Anläufe, das ungarische Normungsinstitut zu einer Mitarbeit in *ISO/TC 37* zu bewegen, fanden erst viel später Erfolg. Es gab jedenfalls einen regen Austausch von Korrespondenzen, Informationen und Dokumenten bis Ende der 1990er Jahre. Danach erfolgte dieser Austausch immer schneller zunehmend über das Internet.

Irgendwie hängt vieles letztlich von der Bereitschaft von Einzelpersonen ab, sich zu engagieren. Die großen Bemühungen von Prof. János Pusztay und Mária Balaskó seit etwa 2002, einen europäischen *Terminology Summit* in Ungarn zu organisieren, fanden einen ersten Erfolg in Form einer Tagung am 10./11. Februar 2005 in Szombathely mit Unterstützung der Ungarischen UNESCO Kommission. Dort hatte ich Gelegenheit, den Rat für Deutschsprachige Terminologie (RaDT) als Modell für länderübergreifende Koordination von Terminologieaktivitäten vorzustellen. Schon am 12. Mai erfolgte (auch durch Bemühungen Infoterms mit Unterstützung durch die Österreichische UNESCO Kommission und vor allem auf ungarischer Seite durch viele ungarischen KollegInnen und Institutionen) die offizielle Gründung des Rats für Ungarische Terminologie (MATT) durch die Ungarische UNESCO Kommission an der Westungarischen Universität in Szombathely. Ich kann mir gut vorstellen, dass die Bemühungen von Prof. János Pusztay und Mária Balaskó in Ungarn ein Vielfaches der Anstrengungen Infoterms ausmachten, die UNESCO, die Österreichische UNESCO Kommission, die Europäische Gesellschaft für Terminologie (EAFT), den RaDT, usw. zur Unterstützung der ungarischen KollegInnen zu bewegen.

Was hat das Obige mit Prof. Judit Muráth zu tun? Ich erlaube mir, sie als gute persönliche Freundin im Folgenden Judit zu nennen.

Judit kontaktierte mich am 7. Februar 2005 per E-Mail, um mich aus Anlass des 25. Jahrestages der Gründung der Fachübersetzerausbildung an der Universität Pécs zu einer internationalen Konferenz an der Wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät einzuladen. Sie schlug einen Plenarvortrag zum Thema Terminologie vor. Bereits damals wäre es einfacher gewesen, einige Bücher zu diesem Thema vorzulesen, als einen zusammenfassenden Plenarvortrag von 30 bis 60 Minuten zu halten. Jedenfalls entwickelte sich daraus eine wunderbare jahrelange Zusammenarbeit.

Ihr Forschungshintergrund ist zwar Fachübersetzen und diesbezügliche Fachlexikografie und übersetzungsbezogene Terminographie. Aber Judit ist immer offen für andere Ansätze in der Terminologiewissenschaft und neue Anwendungen – und wusste auch KollegInnen in anderen Fakultäten und an der Bibliothek ihrer Universität zu begeistern. So diskutierten wir die Gründung eines ungarischen Terminologiedokumentationszentrums in Pécs, die Übersetzung von Infoterm-Publikationen und -Dokumenten, das Einscannen nicht mehr erhältlicher ‘Terminologie-Klassiker‘ und manches andere. Erstaunlich viel wurde verwirklicht und kommt heute Terminologiestudenten und -interessierten in Ungarn und weltweit zugute.

Gratulieren müssen wir der Universität Pécs zur Einrichtung des *TermDok Centre* am herrlich modernen Wissenszentrums ihrer Universitätsbibliothek. Gerne erinnern wir uns an viele Treffen in Wien, Budapest und vor allem auch in Pécs, wo wir zu Ausbildungsaktivitäten, Workshops und Diskussionen beitragen konnten. Daneben lernten wir auch die herzliche Gastfreundschaft der dortigen KollegInnen, sowie die kulturellen und kulinarischen ‘Angebote‘ von Pécs und Umgebung schätzen. So war Pécs in vielerlei Hinsicht immer eine Reise wert!

Arató Balázs

Pécsi Tudományegyetem
Benedek Ferenc Jogtudományi és Közgazdaságtudományi
Szakkönyvtár
arato.balazs@lib.pte.hu

Egy adatbázis születése

Tanulmányomban egy egyedülálló magyar adatbázis születését és működését mutatom be, amely számos tudományterület szakszótárát és lexikonját tartalmazza. Bemutatom a felhasználói és rendszergazdai működés elemeit, illetve megkísérlem felvázolni az adatbázis létrejöttének történelmi hátterét is. A gyűjtés célja minden olyan (egynyelvű, kétnyelvű, többnyelvű) mű számbavétele, amely egy bizonyos szakterület szakszókincsét veszi számba, és amely Magyarországon jelent meg (vagy ha nem Magyarországon, akkor van magyar szerzője), emellett szótárszerűnek nevezett mű (pl. kézikönyv, amelyhez szótárszerű függelék kapcsolódik), és az egyik nyelve magyar.

Kulcsszavak: *szakszótárak, lexikonok, bibliográfia, adatbázis, terminológia*

1. Bevezető

Első gondolatom a tiszteleté és a köszöneté. Amikor felkérést kaptam, hogy írjak egy tanulmányt Muráth Ferencné Péntek Judit 75. születésnapjának tiszteletére készülõ kötetbe, egyszerre éreztem magam rendkívül megtisztelve, másrészt rögtön tudtam, hogy nem írhatok másról, mint a Judittal évek alatt közösen kigondolt, ápolt és épített projektünkrõl. Ez a projekt a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Benedek Ferenc Jogtudományi és Közgazdaságtudományi Szakkönyvtár, Terminológiai Dokumentációs Központjának saját fejlesztésû Szakszótári Bibliográfia Adatbázisa, amely végül a keresztségben *A magyarországi szakszótárak és -lexikonok bibliográfiája* elnevezést kapta – Judit ötlete alapján (Arató – Muráth

2019). Tisztelet és köszönet, hiszen az elmúlt években a közös munka során sokat tanultam Judittól. Szakmai elhivatottságról, türelemről, emberségről. Voltak nehézségeink, amelyekkel szembe kellett nézzünk, de ő mindig derűs hittel és nem lanyhuló energiával vitte tovább adatbázisunk ügyének zászlaját, hogy az végül mára egy mindig formálódó, bővülő, de működő rendszer lehessen. Kedves Judit, köszönök mindent!

2. Előzmények

A magyarral kapcsolt szakszótári bibliográfia készítése a kezdetektől (már 2006-tól) alapfeladatként jelentkezett a pécsi Terminológiai Dokumentációs Központban (a továbbiakban TermDok), és e célt tűzték ki maguk elé a nemzetközi együttműködés (Bécs – Köln – Pécs) megalakulásakor a nemzetközi team tagjai is. Bécs és Köln régóta dolgozik ezen Nyugat-Európa viszonylatában. A pécsi TermDok központ feladatául a magyarral kapcsolt szakszótári bibliográfia elkészítését kapta, majd később erre alapozva és ebbe integrálva e feladatot a környező országokra is kiterjesztette. A terv egyrészt egy digitális bibliográfia elkészítése volt, másrészt az, hogy a három dokumentációs központ digitálisan összekapcsolva végzi majd információs tevékenységét.

Időközben a Magyar Tudományos Akadémia Szótári Munkabizottságán belül is természetes igényként jelentkezett ez a feladat, hiszen Magay Tamás, a Bizottság korábbi elnöke, számos gyűjtő bevonásával korábban már elvégezte a köznyelvi szótárak felkutatását. Ennek eredménye nyomtatásban, két ízben meg is jelent (Magay 2011). A szakszótári bibliográfia elkészítésének koordinálását a Szótári Munkabizottság Muráth Ferencnére, a Bizottság tagjára, egyben a pécsi TermDok akkori vezetőjére bízta. Judit nyugdíjazása után külsős szakértőként továbbra is aktívan részt vett a munkában, nélküle és szakértelme nélkül sosem valósulhatott volna meg e projekt, amely egyben Judit egyik nagy álma is volt. Hogy minél szélesebb tudományterületet ölelhessen fel az elektronikus szakszótár, fáradságot nem kímélve igyekezett beszervezni a külsős szakembereket.

A bibliográfia végül a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont szakmai és informatikai támogatásával, a Szótári Munkabizottság elgondolásaival összhangban, digitális formában valósult meg. A szótár létrehozásában a Benedek Ferenc Könyvtár munkatársaként, a TermDok jelenlegi ügyvivőjeként magam is szerepet vállaltam. Az adatbázis informatikai hátterének

megteremtésében és karbantartásában részt vett még Takács Ákos, az Egyetemi Könyvtár informatikai osztályának korábbi munkatársa. Neki köszönhetjük az adatbázis informatikai alapjának megtervezését, azt a vázat, amelyre a szakértő kollégák felfűzhetik a szakmai tartalmat. Az adatbázis elkészülésekor az alábbi célkitűzéseket, terveket tartottuk szem előtt:

- Elektronikus rendszerben (adatbázis formájában) kívánjuk tárolni a szakszótári bibliográfiánkat.
- A gyűjtés célja minden olyan (egynyelvű, kétnyelvű, többnyelvű) mű számbavétele, amely egy bizonyos szakterület szakszókincsét veszi számba, és amely Magyarországon jelent meg, vagy ha nem Magyarországon, akkor van magyar szerzője, szótárszerűnek nevezett mű (pl. kézikönyv, amelyhez szótárszerű függelék kapcsolódik), és az egyik nyelve magyar.
- Az adatbázis rekordjainak tételeit bibliográfiai és terminológiai szempontok szerint kell meghatározni.
- Az adatbázis készítésekor messzemenően támaszkodtunk Magay Tamás *A magyar szótárirodalom bibliográfiája* című munkájában szem előtt tartott elvekre (Magay 2011), kiegészítve azokat a szakszótárak besorolásának egyéb kívánalmaival.
- A bibliográfia tartalmának összeállításakor első körben a 2014-ben megjelent tanulmánykötet (Muráth 2014) szakirodalmában a tanulmányok szerzői által már összegyűjtött műveket szándékoztuk rögzíteni, kiegészítve a korábban megjelent bibliográfiákban (Sági 1922, Bib 1945-1981) fellelhető szakszótárakkal. Második körben a helyi (OPAC), harmadik körben az országos (MOKKA-ODR), ezt követően pedig az egyéb katalógusokat, adatbázisokat terveztük felhasználni.
- A rendszer adatai legyenek nyilvánosak, de a módosításhoz, adminisztrációhoz bejelentkezés szükséges.
- A bibliográfia számára megfelelő adatbázis létrehozása vagy már meglévő átformálása igény szerint. Fontos szempont volt a korábban már említett kereshetőség és a rekordok különböző szempontok szerinti rendezhetősége. Végül egy teljesen egyedi, de az Egyetemi Könyvtár által már használt alapokra épülő adatbázis került fejlesztésre Takács Ákos irányításával.
- A végleges verzió kiadásával, formátumával kapcsolatos elvárás az volt, hogy az elkészült (de a jövőben még folyamatosan bővíthető) bibliográfia alapesetben webes felületen legyen

megtekinthető. Távlatilag tervezzük nyomtatható verzió előállítását is.

- A fentiekben felmerülő esetleges igény miatt fontos szempont volt a rekordok nyomtathatósága is.

A bibliográfia rekordjainak gyűjtéséhez, rendezéséhez szükségesnek láttuk további humán erőforrás igénybevételét. Első körben javasoltuk, hogy ezt a lehetőséget a PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar (KPVK) informatikus könyvtáros képzésében részt vevő hallgatók között hirdessük meg önkéntes alapon. A téma és az elvégzett munka ugyanis kiváló alap lehet egy szakdolgozat megírásához. Ez végül nem valósult meg, így az adatbázis feltöltéséhez végül Muráth Ferencné és Arató Balázs mellett a korábbiakban már említett külsős, az adatbázis egyes szakterületeinek szakértői járulnak hozzá, önkéntes alapon. Munkájukat ezúton is köszönet illeti: Bérces Edit, Czékmán Orsolya, Fogarasi Katalin, Révész Eszter, Seidl-Pécs Olívia, Szamosmenti Marianne.

3. Az adatbázis működése

3.1. Műveletek

Tanulmányom ezen fejezetében szeretném bemutatni a szakszótári adatbázisunk működését. Először az adatbázishoz kapcsolódó műveleteket veszem számba:

- Bejelentkezés: Az adatbázis alapvetően nyilvános, de az adatmódosításhoz, bevitelhez bejelentkezésre van szükség. Nyílt regisztrációra nincs lehetőség, a felhasználókat a rendszeradminisztrátor hozza létre.
- A felhasználó létrehozásakor megadandó adatok: felhasználónév (a bejelentkezéshez), e-mail cím, jelszó (a mező mellett egy „Generálás” gombra kattintva véletlenszerű jelszó generálható, amely bejelentkezés után megváltoztatható). Az e-mail cím alapján a felhasználó értesítést kap a felhasználói fiókjának létrehozásáról. A levél tartalmaz egy linket, amelyre kattintva indítható a bejelentkezés.
- Keresés: Az adatok között kétféle űrlap segítségével lehet keresni. Ezek az „Egyszerű keresés” és „Összetett keresés”.
- Egyszerű keresés: Az egyszerű keresés egy darab egysoros, szöveges beviteli mezőt tartalmaz, amelybe beírva a

keresőkifejezést az ENTER leütése után a rendszer az alábbi adatokban keres: cím, szerző, kiadás éve, ISBN, ISSN, DOI, sorozat címe, tárgyszavak, eredeti cím fordított mű esetén.

- Összetett keresés: Az összetett keresőben a felhasználó kiválasztja, melyik adatra milyen kifejezéssel keres. Egy feltétel megadása három mezőből áll: az adat, amiben keres a felhasználó, az operátor (tartalmazza, nem tartalmazza, egyenlő, nem egyenlő, kisebb, nagyobb), az érték, amire keres a felhasználó.

Több feltétel is megadható egymás alatt. Egy új feltétel az „Új feltétel hozzáadása” gombra kattintva vihető be. A Feltételek között „ÉS” vagy „VAGY” kapcsolat választható. Ez a kapcsolat az összes feltétel között értendő. Nincs lehetőség két feltétel között „ÉS”-t és másik kettő között „VAGY” kapcsolatot választani egy időben.

3.2. Adatbevitel, -módosítás, -törlés és lektorálás

Az adatbeviteli felület egyetlen űrlapból áll. Eredetileg úgy terveztük, hogy az űrlap tetején az adatbevivőnek ki kell választani, hogy interneten elérhető, nyomtatott vagy egyéb hordozón elérhető szótár adatait tölti fel. A kiválasztáskor a nem releváns mezők inaktívvá válnak. Ez végül a programozás során nem ebben a formában valósult meg, a típus egy későbbi adatbeviteli mezőben választható ki.

Egy „Duplumellenőrzés” gombot is megjelentettünk a felületen, amellyel ellenőrizhető, hogy a feltöltendő szótár adatai léteznek-e már az adatbázisban. Az ellenőrzés a Szerző, Cím/Kiadás Éve, ISBN adatok alapján történik oly módon, hogy a rendszer megkeresi azokat a rekordokat,

- ahol egyezik az ISBN szám, vagy
- ahol az alábbi szempontokból legalább kettő igaz:
 - az űrlapon begépelte szerzők mindegyike szerepel a rekordban;
 - a beírt cím a „soundex” algoritmus szerint hasonló a tárolt címhez (bizonyos, egy-két karakteres elgépeléseket felismer);
 - a legkorábbi kiadás év megegyezik a beírt legkorábbi kiadási évvel;
- ahol az űrlapon begépelte szerzők mindegyike szerepel, és
- amelyeknek a címe megegyezik az űrlapon beírt címmel, és

- ahol a legkorábbi kiadási év megegyezik az űrlapon megadott legkorábbi kiadási évvel.

A találati listában egy linkre kattintva, új ablakban meg lehet nézni a szótár részletes adatait. A duplumellenőrzés csak a „Duplumellenőrzés” gombra kattintva indul el. Más esemény hatására (pl. adatok mentése) nem. A jövőre való tekintettel, amikor már nagyszámú rekord lesz az adatbázisban, érdemes lehet elgondolkodni mentés során automatikus duplumellenőrzésről, ez nagyban megkönnyítheti az adatrögzítők dolgát.

A bevitel bármikor megszakítható és később folytatható. Ezalatt a bejegyzés nem nyilvános, de az adatbevivők a saját befejezetlen bejegyzéseiket külön listában láthatják, az adminisztrátorok pedig rákereshetnek az összes befejezetlen bejegyzésre. A bejegyzés szerkesztése egy „Mentés és befejezés” gombra kattintva, véglegesítve elmenthető. Ezt követően az adatbevivő már nem szerkesztheti tovább a bejegyzést. A beküldés befejezése előtt a „Mentés” gombra kattintva a rendszerben a kötelező adatmezőket is el lehet menteni üresen. Befejezni viszont csak érvényes adatokkal lehet. A beküldő által befejezettnak jelölt rekordot lehetőség van egy arra jogosult felhasználónak visszaminősíteni „nem befejezett”-re, de azt az adatbevivő továbbra sem szerkesztheti. A bejegyzés addig nem nyilvános, amíg egy adminisztrátor jóvá nem hagyja.

Az adatok módosítása rugalmas, hiszen az adatok utólag is módosíthatók a webes felületen az adminisztrátorok segítségével. A még be nem fejezett rekordokat a beküldő is bármikor törölheti, befejezés után viszont már csak az adminisztrátorok törölhetnek, és az adatok ilyenkor véglegesen elvesznek. Miután az adatokat az adatbevivő feltöltötte és befejezettre állította, egy adminisztrátor átnézheti a tartalmát, és javíthatja az elgépeléseket, helyesírási hibákat. Miután az adminisztrátor végzett a rekorddal, ezt a „Lektorálva” gombbal jelzi, majd a rekord nyilvánossá válik. Ez a gomb végül „Mentés és véglegesítés” elnevezésre módosult. Ha a rekordot egy adminisztrátor tölti fel, lehetősége van azonnal a saját beküldését lektorálnak, véglegesítettnek minősíteni.

3.3. Listák szerkesztése

A program egyes, a beviteli űrlapon is megjelenő listákat adatbázisban tárol, így ezeket az adminisztrátorok módosíthatják. Felvehetnek új elemeket, módosíthatnak, törölhetnek értékeket, amelyekre nem

hivatkozik egyetlen rekord sem. Ilyen listák például a Tárgyszavak, a Metanyelv, a Tárgnyelv, a Szakterületek. Amennyiben egy törlendő elem (pl. Metanyelv) szerepel már valamelyik rekordban, a program egy kattintással lehetőséget ad az érintett rekordok keresésére. További lehetőség, hogy statisztikákat készíthetünk belső használatra:

- Látogatóstatisztika: Hányan látogatták a weboldalt, illetve egyes aloldalait adott időszak alatt.
- Keresési statisztika: Milyen adatokra kerestek a legtöbbször. Lehetőség szerint mindkét célra a Google Analytics szolgáltatását használjuk.

3.4. Visszajelzés

Az oldalon egy nyilvános űrlap segítségével lehetőség van visszajelzéseket, például hibajelentést, véleményt írni. Ez a „Kapcsolatfelvétel” menüpont alatt érhető el. A bejelentések egy dedikált e-mail címre kerülnek elküldésre. Ha egy e-mail cím sincs megadva, az a funkció kikapcsolását is jelenti, de lehetőség lesz egy kattintással az e-mail címek törlése nélkül is felfüggeszteni a visszajelzés funkciót (pl. ha kezelhetetlenül megnő a SPAM levelek száma). A visszajelzés küldéséhez a következő adatokat lehet megadni:

- Küldő e-mail címe (kötelező)
- Visszajelzés szövege (kötelező)

A rendszer megpróbálja kiszűrni a webes robotokat a kéretlen levelek számának csökkentése érdekében. A rekordok adatai mellett egy „Hibajelentés” ikonra kattintva egy bizonyos rekordot is be lehet jelenteni. Ekkor az általános visszajelzés űrlapja jelenik meg, kiegészítve a rekordra mutató hivatkozással egy külön, nem módosítható mezőben. A „Visszajelzés” jelenleg még csak úgy működik a rendszerben, hogy emailben fel lehet venni a kapcsolatot a rendszeradminisztrátorral.

3.5. Statikus oldalak

A tervek szerint az adatbázis tartalmaz statikus oldalakat is, amelyeken információkat jelenítünk meg a weblapról. Ezeket nem lehet adminisztrációs felületen kezelni, mivel viszonylag ritkán van szükség a módosításukra. A programozó tudja őket javítani, módosítani. Ezek az

alábbi oldalakat foglalják magukban (tetszőlegesen bővíthető formában):

- Információ az oldalról: Mi a célja az oldalnak. Itt kerültek megemlítésre azok a személyek is, akik közreműködtek valamilyen formában az adatbázis elkészülésében.
- Használati útmutató: Információk a keresésről, az adatbázis használatáról.

3.6. Felhasználók köre

A rendszerben különböző jogosultságú felhasználók vannak, akik más-más funkcióhoz férnek hozzá. A program az alábbi szerepköröket tartalmazza:

- Vendég:
 - csak a keresőt használhatja és megnézheti a találatokat,
 - a találatok egyikére rákattintva megnyithatja azt külön ablakban.
- Adatbevivő:
 - mindent tud, amit a „Vendég” felhasználók,
 - bejelentkezhet a rendszerbe,
 - bibliográfiai rekordokat tölthet fel,
 - módosíthatja az általa elkezdett, befejezetlen rekordokat,
 - befejezettnek jelölheti az általa elkezdett rekordot.
- Adminisztrátor:
 - mindent tud, amit az adatbevivő,
 - módosíthatja bármikor, bármelyik bibliográfiai rekordot,
 - törölheti bármikor, bármelyik rekordot,
 - új tárgyszót vehet fel,
 - új szakterületet és kódot vehet fel a rendszerezéshez, módosíthatja bármelyik tárgyszót,
 - törölheti bármelyik tárgyszót, amelyik még nincs egy bibliográfiai rekordnál sem kiválasztva,
 - ellenőrzöttre állíthatja a beküldött bejegyzéseket (értesítést kap az újakról).

3.7. Munkafolyamat

A munkafolyamat (*workflow*) az alábbi lépéseket foglalja magában:

- Az adatbevivő bejelentkezik a weblapon.
- A nyilvános funkciókon túl választhat, hogy vagy megnézi a félbehagyott beküldéseit (a félbehagyott beküldéseket törölheti, illetve folytathatja egy rekord szerkesztését), vagy új bibliográfiai rekordot küld be.
- Ha új bibliográfiai rekordot küld be:
 - Megjelenik a beviteli űrlap.
 - Az adatbevivő kitölti a duplumellenőrzéshez szükséges mezőket.
 - Rákattint a „Duplumellenőrzés” mezőre, és ha van duplumgyanus rekord, azokat a program kilistázza az űrlap felett.
 - Ha nem volt duplum, folytatja az adatok kitöltését.
 - Kitöltés közben bármikor megismételheti a duplumellenőrzést.
 - Ha az adatbevivő úgy véli, minden adatot kitöltött, a „Mentés és befejezés” gombbal véglegesítheti a beküldést.
 - Ha a „Mentés és befejezés” gombra kattint az adatbevivő, a rendszer ellenőrzi a bevitt adatok formátumát, az üresen hagyott kötelező mezőket, és hibáüzenetet jelenít meg probléma esetén.
 - Ha nem történt hiba, a rekord befejezett státuszúra áll, amiről értesítést kap minden „adminisztrátor” szerepkörű felhasználó, de a rekord még nem lesz nyilvános.
- Egy adminisztrátor belép a felületre, és a lektorálásra váró rekordok közül kiválaszt egyet.
- A kiválasztott, ezzel lektorálás alá kerülő rekord zárolva lesz mindaddig, amíg ki nem lép a szerkesztésből az azt szerkesztő felhasználó.
- Amikor az adminisztrátor megfelelőnek gondolja a rekordot, rákattint a „Mentés és véglegesítés” gombra, és a bejegyzés nyilvános lesz.

3.8. Összegzés

A fentiekben arra tettem kísérletet, hogy felvázoljam egy, a PTE berkeiben, sok-sok szakterület remek kollégáinak együttműködésében elkészült adatbázis megálmodásának, majd megvalósulásának fázisait. Bemutattam, mit szerettünk volna elérni, és milyen célok vezéreltek bennünket az adatbázis megalkotásakor. Tanulmányomban röviden összefoglaltam az adatbázis működését az adminisztrátor és az adatrögzítő szemszögéből is. A tanulmány írásának időpontjában az adatbázis már üzemel. Lehetőségeinkhez képest folyamatosan töltjük fel az adatokat, jelenleg 753 rekord található benne.

Ezúton szeretném megköszönni egyrészt Takács Ákos munkáját, aki az informatikai háttér kialakításában szerzett elévülhetetlen érdemeket, és akit bármikor lehetett „zaklatni” újabb és újabb kérdésekkel, módosítási kérésekkel, hibaüzenetekkel. A legszentebb köszönő szó azonban Muráth Judité, akinek igazi „szerelemgyermeké” ez a projekt, és akinek áldozatos munkája nélkül ez az adatbázis biztosan nem valósulhatott volna meg.

Irodalom

Arató B. – Muráth J. (szerk.) *A magyarországi szakszótárak és -lexikonok bibliográfiája*. Pécs: Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont. <https://szakszotar.lib.pte.hu/hu/> [2020. december 1.]

Bibliographie der Wörterbücher/Bibliography of Dictionaries. 1-9. kötet (1965-1981). Warsaw: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne.

Magay T. 2011. *A magyar szótárirodalom bibliográfiája*. (Lexikográfiai füzetek 1. Második javított és bővített kiadás). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Muráth J. (ed.) 2014. *Hungarian Lexicography III. LSP Lexicography*. (Lexikográfiai füzetek 7.) Budapest: Akadémiai Kiadó.

Sági I. 1922. *A magyar szótárak és nyelvtanok kötészete*. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 18). Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Christian Galinski

Infoterm
christian.galinski@chello.at

The evolution of human communication and terminology

The aim of this article is to show that concept formation based on conceptual thinking is deeply rooted in human brain development evolving among the specimens of Homo erectus, the first recognizable members of the genus Homo. It is recognized that the phenomena of human language and communication, the human mind, perception and cognition, human behaviour, culture and society etc. are closely related to the evolution of the human brain. Over time, the brain gradually grew in terms of size and complexity, and enabled the archaic humans to differentiate from other primates and later modern humans from other species of the H. sapiens. Today, several traditional and new domains are dealing with these topics, have developed competing theories and proved many earlier hypotheses obsolete. Paleolinguistics/archaeolinguistics in combination with genetics, evolutionary biology and brain research offers new insights into the evolution of humankind, while challenging positions in other domains. There are indications that emerging terminologies paralleled the development of human language and communication. Much later in early civilizations, the specialization and stratification of society led to scattered proto- or prescientific methods. Ultimately, the invention of writing greatly supported the search for knowledge for knowledge's sake. As modern approaches increasingly use computers for analyzing objects and data, it is no wonder that various branches of computer science impact all fields studying the evolution of humankind.

Keywords: *specialised dictionaries, lexicons, bibliography, database, terminology*

1. Introduction

Undoubtedly, the evolution of humankind is closely linked to the astounding development of the human brain. The speciation of *H.*

sapiens started around 300,000 years ago. During this evolution, our species eventually developed a substantially larger brain than other primates and fellow species. However, the changes in the structure of the human brain may be even more significant than its increase in size. This brain growth allowed for extended periods of social learning and language acquisition in juvenile humans, possibly already beginning as much as 2 million years ago. Without question, size, structure and functions of the human brain are deeply inscribed into the human genetic code – in terms of phylogenetics and epigenetics.

Therefore, the study of human evolution today involves several scientific disciplines, including physical and social anthropology, primatology, archaeology, paleontology, neurobiology, evolutionary biology, ethology, linguistics, evolutionary psychology, embryology and genetics – more and more supported by computer science. Various branches of linguistics, psychology, anthropology and others are addressing, with new methods, what some consider one of the hardest problems in science: the history of the comparatively late evolution of human language. Paleolinguistics/archeolinguistics and evolutionary linguistics, in combination with genetics and neurobiology, strive looking for hard facts replacing previously speculative assumptions about ‘language’ evolution.

All over the history of *H. sapiens*, the use of tools gradually increased, successively necessitating to pass technical skills and cultural knowledge to the next generation. This already could have taken place through an advanced pre-linguistic system of communication, which slowly evolved towards a complex system of articulate language. Parallel to this development, the categorizing and classifying ‘faculty of thought’ of the human brain became more and more sophisticated. It also comprises ‘cognition’, “[t]he mental action or process of acquiring knowledge and understanding through thought, experience, and the senses”.¹ Somewhen during this evolution of probably 300,000 years, (pre-linguistic) terminology could have emerged.

Mithen (2006) believes that *H. heidelbergensis* and its descendant *H. neanderthalensis*, already used and further developed a pre-linguistic system of communication. According to new findings, *H. heidelbergensis* and the early *H. sapiens sapiens* were not that different in customs and behaviour from a social anthropology point of view. Strictly speaking, *H. neanderthalensis* who lived for about 250-300,000 years in large parts of Eurasia and *H. sapiens sapiens* are subspecies of

¹ www.oxforddictionaries.com. Retrieved 2020-09-29

H. sapiens. That is why the Neanderthals could also be considered *H. sapiens neanderthalensis* (Uthmeier 2016). The same applies to other subspecies of ‘modern humans’ who migrated out of Africa and spread over Europe from between about 45,000 to 7,000 years ago. Although these subspecies have disappeared, today’s *H. sapiens sapiens* inherited by admixing quite some of their genes, however only 1-2% from the Neanderthals (Fu et al. 2016). After around 14,000 years ago, 70-80% of the genes of people living in Europe were substituted by a new wave of migrants from the Near East, and about 5,000 years ago people from Central Asian left a massive impact on our gene pool. The picture of this admixture is still incomplete while showing that ‘globalization’ is a very old phenomenon.

2. Key concepts

Before embarking on the excursion into the evolution of the human brain and communication, a few key concepts should be discussed – starting with ‘concept’. The revised ISO 1087² defines ‘concept’ as a “unit of knowledge created by a unique combination of characteristics”. This is further explained by “Note 1 to entry: Concepts are not necessarily bound to particular natural languages (...). They are, however, influenced by the social or cultural background which often leads to different categorizations.”

The definition of ‘concept’ in ISO 1087 links two main ideas, namely ‘unit of knowledge’ and ‘unique combination of characteristics’. This implies that analyzing and categorizing thinking processes are geared towards deciding on a combination of characteristics. The first idea avoids the unresolved – and probably irresolvable – controversy between different hypotheses concerning the relationship between ‘language’ and ‘thought/thinking’, by pragmatically taking ‘knowledge’ as something that can materialize by means of ‘representations’. These representations are necessary for the purpose of interhuman communication. Thus, ‘concepts’ can also be regarded as ‘units of communication’.

The notion of ‘specialized concept’ as “concept which reflects specific or technical knowledge within a given subject field” in the 2009 edition of ISO 704³, indirectly refers to a stage of development of sciences and technologies which started between 5-3,000 years ago. It

² ISO 1087:2019 “Terminology work and terminology science – Vocabulary”

³ ISO 704:2009. “Terminology work – Principles and methods”

indicates that the human brain – while conceptualizing all information of the universe which can (directly or indirectly) be perceived – creates ‘terminology’ which represents “specific or technical knowledge within a given subject field” by means of ‘specialized concepts’.

However, not all specialized knowledge stems from a ‘subject field’ – there are subjects related to special skills (such as hobbies, professions, etc.) which, if needed to be explained or otherwise communicated, necessitate terminologies. Therefore, ISO 10241-1⁴ makes a difference between ‘domain’ and ‘subject’. This difference is important when tracing the emergence of specialized communication possibly already from about more than 300,000 years ago.

The (old) ISO 1087-1 (3.5.1) defined ‘terminology’ as “set of designations belonging to one special language”. This definition seems to put ‘terminology’ (since ‘term’ is the word-root of ‘terminology’) into the field of ‘language’. But ‘designation’ in ISO 10241-1⁵ is defined as “representation of a concept by a sign which denotes it” followed by two notes:

*“1 In terminology work three types of designation are distinguished: terms, symbols and appellations.
2 Designations can be verbal or non-verbal or a combination thereof”.*

Note 1 to the entry on ‘term’ in ISO 10241-1 (3.4.1.1.2) states:

“Terms can include letters and letter symbols, numerals, mathematical symbols, typographical signs and syntactic signs (e.g. punctuation marks, hyphens, parentheses, square brackets and other connectors or delimiters), sometimes in character styles (i.e. fonts and bold, italic, bold italic, or other style conventions) governed by domain-, subject- or language-specific conventions.”

The above shows that even in verbal designations (referring to terms) non-verbal symbols can occur. ‘Symbols’ (see ISO 10241-1, 3.4.1.1.3) comprise graphical symbols or other kinds of non-verbal symbols

⁴ ISO 10241-1:2011 “Terminological entries in standards – Part 1: General requirements and examples of presentation”

⁵ ISO 10241-1:2011 “Terminological entries in standards – Part 1: General requirements and examples of presentation”

beyond letter symbols, which according to the entry 3.4.1.1.5 ‘graphical symbol’ can have variants etc., quite similar to verbal terms. In any case, non-verbal means of communication are indispensable in many domains and subjects.

Furthermore, according to ISO/TR 21636⁶, human language is a “means of communication characterized by a systematic use of sounds, movements or gestures, characters or other written symbols or signs that can be combined to express or communicate meaning or a message between humans”. Note 2 to the entry on ‘spoken language’ states that “Spoken language is usually also multimodal (3.5.2), as gestures, facial expressions and other similar phenomena almost always accompany speech, even when speaking on the telephone or into a microphone for a pure audio recording”. ‘Speaker’ (clause 3.1.5) is defined as a “person being able to make use of an idiolect” whereby “speaker here covers the use of all language modalities, and is thus used to designate a generic concept ‘speaker’ covering also all specific concepts such as ‘writer’, ‘signer’, and so forth.” Thus, ‘speaker’ in a generic sense is somebody communicating through a “systematic use of sounds, movements or gestures, characters or other written symbols or signs that can be combined to express or communicate meaning or a message”.

In addition, in terminology standards of ISO or IEC⁷ where ‘concepts’ are defined by assigning ‘designations’ to and providing a ‘definition’ for the concept, one can find a broad range of different descriptive non-linguistic representations in different ‘presentation’ formats. In scientific-technical reality, non-verbal representations at times may even replace a verbal definition or other kind of concept description. Besides, any language modality (accompanied or not by paralinguistic features or other non-verbal communication) can represent scientific-technical concepts. This coincides with Kalverkämper’s (2013: 57) scheme ‘Taxonomics <culturemes and communication>’, according to which communication can take place verbally in spoken, written or techno-medial form, and as non-verbal communication in vocal-paralinguistic or non-vocal body-language and non-vocal-pictorial form.

In practice, non-verbal representations – from traffic signs, via graphical symbols, (chemical or mathematical) formulas, icons and logos, public symbols, to acoustic symbols and symbols in other modalities beyond written or spoken non-verbal symbols – abound in

⁶ ISO/TR CD 21636. 2019. “Identification and description of language varieties“

⁷ International Electrotechnical Commission

science, technology and industry (Galinski 2011). This fact is largely underestimated in fields outside of the natural sciences and technologies – not to mention in traditional terminology science and terminography.

‘Terminologies’ represent the basic specialized knowledge of individual domains or subjects – especially in natural sciences and technologies. They are somehow not bound to a particular individual language but are – depending on the domain or subject – sometimes more, sometimes less influenced by culture, society or traditions. Indeed, non-verbal representations, too, can be culture-dependent and, therefore, may need to be localized for use in other language or culture communities. Equally, most of them may need to be explained in verbal form for being understood in certain communicative environments – e.g. in early education, beginners training or special-needs education. The human brain enables us to actively use all ways and means of communication, and to passively perceive, grasp and process their meaning. Since a couple of years, the communication with and among persons with disabilities – with or without assistive technology (AT) devices – has gained attention. Thus, the aspect of accessible content in connection with eAccessibility and eInclusion arose.

To conclude at this point: concepts can also be represented by a broad range of non-verbal (and non-vocal) modalities of communication. The number of different kinds of such modality varieties is larger than verbal (written, spoken, signed etc.) modality varieties. Comparisons between human language and pre-linguistic systems of communication existing among animals indicate that the latter must have emerged already in pre-human times. In the form of paralinguistic properties – mostly unconscious for the speaker – they play an important role in human communication.

3. Terminology in prehistoric ages

The analysis of fossil records, archaeological evidence, contemporary language diversity, studies of language acquisition, among others, strongly indicate that in prehistoric past, non-verbal forms of interhuman communication must have been used already, long before the emergence and evolution of ‘human language’ as we see it today. The question here is: When in the process of this complex evolution can we assume that terminology in sense of terms (or other forms of concept representation) representing ‘specialized concepts’ (however not scientific concepts in today’s sense) emerged?

Taxonomically speaking, our evolutionary ancestor *Homo* is one of four extant genera of the family of *hominids*. Direct evidence suggests there was an early migration of *H. erectus* out of Africa, already 1.7 million years ago. It was followed by a speciation of *H. sapiens* from *H. erectus* while still in Africa. A subsequent migration of *H. sapiens* in Africa eventually replaced the dispersed *H. erectus* there. After the ‘Out of Africa’ migration of *H. sapiens* (first around 100-140,000 years, second around 50,000-70,000 years ago), our species mixed with archaic humans, as well as closely related species in Eurasia. Thus, sustained archaic admixture is known to have taken place both in Africa and in Eurasia, between about 100,000 and 15,000 years ago.

Although some sub-populations of *H. sapiens* were essentially isolated for tens of thousands of years during that period, admixture resulted in significant genetic variation. It seems to be confirmed by genetic studies that today’s humans stem from a ‘mitochondrial Eva’ in Africa. However, contrary to earlier assumptions, *H. sapiens* did not ‘conquer’ the world, but rather interbred with other species and sub-species starting around 50,000-60,000 years ago – in Eurasia until between 28,000 (*H. neanderthalensis*) and 15,000 (*H. denisova*) years ago. It can be assumed today that the genetic and cultural mixing with relative species is the key to the evolutionary success of the human species.

There is still much debate as to whether behavioural modernity emerged in Africa around 200,000 years ago as anatomically modern humans begin to appear in the fossil record. A growing number of archaeologists nowadays invoke the southern African Middle Stone Age use of red ochre pigments as evidence that modern anatomy and behaviour co-evolved (Henshilwood e.a. 2002). These archaeologists argue that if modern humans at this early stage were using red ochre pigments for ritual and symbolic purposes, they probably had symbolic ‘language’ as well. Atkinson’s ‘best fit model’ assumes that language originated in central and southern Africa between 160,000 and 80,000 years ago (Atkinson 2011). This would also mean that the origin of language could have occurred at the same time as the emergence of symbolic culture (Knight 2010).

From a cultural anthropology point of view, Paleolithic⁸ is a period in human prehistory distinguished by the original development of stone tools from about 3.3 million years to about 11,700 years ago –

⁸ Old Stone Age, lasting from about 3.3 million years ago, to the end of the Ice Age (Pleistocene) <https://en.wikipedia.org/wiki/Paleolithic>

a period that covers about 99% of human technological prehistory (Toth et al. 2007). Overlapping with the Stone Age, the Ice Age lasted from about 2,5 million to 11,700 years ago (with the last major glaciation at the end of the Paleolithic age). Fire started to be used at different places in the world from around 1 million to 300,000 years ago. *H. erectus* was cooking food as early as 500,000 years ago, as evidenced in the form of ancient hearths, earth ovens, burnt animal bones, and flint, found across Europe and the Middle East (Smith 2014). Multiple evidence suggests that humans may have begun wearing clothing as far back as 500,000 to 100,000 years ago (Bellis 2016) while sewing needles (pre-homo sapiens) have been dated to at least 50,000 years ago – oldest example from 60,000 years ago in South Africa. Other early examples dating from 41-15,000 years ago were found in multiple locations, e.g. Slovenia, Russia, China, Spain, and France.

Many scholars put the above-mentioned developments of stone tools, use/control of fire, cooking, clothing etc. in direct relation to the development of the human brain. Just producing and using stone tools, and using fire (also for early cooking), does not necessarily – as can be learned from animals imitating skills from each other – require ‘language’. Even using primitive clothing etc. would not necessarily require a developed language.

Haidle (2015) developed an eight-grade model for the expansion of cultural capacities based on ethological and archeological findings. In her historical-social dimensions, ethological data comprise 4 animalistic grades of culture: social information, social learning, traditions and basic. Archeological data comprise the modular, composite, complementary and notional grades. All grades still exist in human society and culture today. It is possible that early humans needed to express ‘specialized concepts’ when trying to pass on the skills and knowledge concerning the grades ‘complementary’ (use of two or more interdependent and exchangeable parts) and ‘notional’ (development of notional concepts as cultural modules) – even if not in articulate language.

From an economic anthropology point of view, hunting and gathering was presumably the main subsistence strategy employed by humans most of their existence: since some 1.8 million years ago, by *H. erectus*, and later by *H. sapiens*. (Groenevald 2016) 70-80,000 years ago, some hunter-gatherer bands began to specialize, concentrating on hunting a smaller selection of (often larger) game and gathering a smaller selection of food. In the case of building hearths and ovens as well as using needles for making more sophisticated clothing, I wonder

to what extent a developed language was already required as work and social life began early forms of specialization. But hunting and gathering remained the only mode of subsistence until the end of the Mesolithic period about 10,000 years ago when it was gradually replaced with the spread of the Neolithic Revolution.

Hunter-gatherers lived in groups of several small families, and many such societies still exist today. But current-day hunter-gatherers have had much contact with modern civilization and do not represent “pristine” conditions found in uncontacted peoples (Portera et al. 2007). While at the beginning, some sort of articulate language possibly was not needed that much, advanced hunting, cooking and fishing, as well as more sophisticated forms of collective hunting might have fostered the development of articulate language at a later stage. Thus, early language development coincided with further sophisticated technical and societal developments towards the end of the Mesolithic⁹ period accompanied by brain co-evolution.

Research on primate tool cultures shows that non-verbal cultures may be vulnerable to environmental change, especially, if the environment in which a skill can be used disappears for a longer period than an individual’s lifespan. Chimpanzees, macaques and capuchin monkeys are all known to lose tool techniques under such circumstances. Researchers on primate culture vulnerability therefore argue that because early *Homo* species as far back as *H. habilis* retained their tool cultures despite many climate change cycles, at the timescales of centuries to millennia each, these species had sufficiently developed language abilities to verbally describe complete procedures, and therefore had grammar and not only two-word “proto-language” (Mesoudi & Whiten 2008). Some scholars assume the development of language proper with *H. sapiens*, currently estimated at less than 200,000 years ago. Others argue that vocal languages must have begun diversifying in our species at least 100,000 years ago.

Nichols (1998) and Atkinson (2011) posit “Phonemic diversity supports a serial founder effect model of language expansion from Africa”. This suggests that several languages and the respective language communities left Africa and met other language communities. Admixing and cultural contact has led to the development of several proto-languages finally branching into the astonishing multitude of about 7000 individual languages today.

⁹ The Mesolithic period lasted in Europe (and India) roughly 5-15,000 years, in Southwest Asia 8-20,000 years ago <https://en.wikipedia.org/wiki/Mesolithic>

Between the pre-linguistic system of communication of early *H. sapiens* and ‘modern language’, which is articulate and utilizes complex syntax and phonemics, as well as a comparatively numerous and diverse vocabulary, lie about 100,000-150,000 years of development of the human brain accompanied probably by a lot of epigenetic evolution. The emergence of musical abilities, auditory working memory, and abilities to produce complex vocalizations could mark the beginning of language development (Larsson 2014).

Even under the aspect of evolutionary (Darwinian) adaptation alone, there are many competing theories of how language might have evolved. Evolutionary psychology also studies the evolutionary history of language and came up with three camps: believers in adaptation, a by-product of another adaptation or exaptation (or co-option describing a shift in the function of a trait during evolution). Genetics play a role here in the speculation whether a specific gene gives humans the ability to develop grammar and syntax (Gould and Vrba 1998).

To conclude this chapter: following the above approaches, concept formation seems not to depend alone on a developed articulate language. Pre-linguistic systems of communication already could have evolved very early in the evolution of humankind. This would also explain why conceptual thinking is genetically deeply rooted in the structure of the human brain. The origins of mathematical thought for instance lie in the concepts of number, magnitude and form (Boyer 1991: 3). Studies of animal cognition have shown that these concepts are not unique to humans, indicating that they could have been part of everyday communication in hunter-gatherer societies even at pre-linguistic stage. Besides, there is evidence that learning can take place through epigenetic mechanisms in the absence of developed language. Any kind of learning and remembering has an impact on the human brain at molecular level. Cognitive neuroepigenetics is studying among others, how some environmental factors can “lead to reversible changes in DNA methylation within the glucocorticoid receptor promoter, resulting in significant effects on reactivity to stress later in life” while others can have “long-term persistent changes in epigenetic mechanisms, as well as demonstrating that some initial epigenetic marks may transition to others” (Marshall and Bredy 2016).

With respect to terminology, the question arises at what stage of development (which may vary in different locations of prehistoric communities) it became necessary to use an archaic form of ‘specialized language’ (including ‘terms’ representing ‘concepts’), more advanced than pre-linguistic communication – or could specialized concepts have

already been expressed by a pre-linguistic system of communication? Certainly, modern sciences and technologies required another strong evolution of the human brain, accompanied by the evolution of language and many individual languages.

4. Terminology in early history

The evolution of language was preceded by a long period of social and economic change. Starting at the transition between the Middle to Upper Paleolithic period, about 80-70,000 years ago, some hunter-gatherers bands began to specialize social roles, concentrating on smaller selections of game in hunting (often larger) game and of gathering food using further specialized tools (Fagan 1989). The transition into the subsequent New Stone Age¹⁰ is chiefly defined by the unprecedented development of nascent agricultural practices. Agriculture with its domestication of various types of plants and animals originated about 12,500 years ago independently, in separate locations worldwide.

This coincides with the beginning of the Neolithic. Over the next few millennia, the so far prevailing small mobile groups of hunter-gatherers were gradually replaced by sedentary (non-nomadic) societies based in built-up villages and towns. These societies started to radically change their natural environment by means of specialized food-crop cultivation supported by irrigation and deforestation methods and techniques. Pottery and metallurgy emerged, leading up to the Bronze Age and Iron Age. Surplus food production allowed for larger and densely populated settlements, the advancement of material culture and arts, division of labour, more trade, non-portable art and architecture, property ownership, etc. Gradually, social evolution became as important as biological evolution. In Northern Europe, the Neolithic lasted until about 1700 BCE while, in China, it extended until 1200 BCE.

The above development formed the basis for centralized administrations, political structures, hierarchical ideologies and depersonalized systems of knowledge (e.g. through writing for keeping written and numeric records). The time had come for the emergence of early civilizations coinciding with the discovery of bronze making technology. Some big civilizations developed in large river systems, such as in Mesopotamia (along the Tigris and Euphrates rivers as part of the 'Fertile Crescent'), in the Indus valley, the Yellow River (Huang Ho)

¹⁰ Neolithic period, beginning about more than 12,000 years ago

area of China. Waterways facilitated transport and, in the Mediterranean, the projection of military power and the exchange of goods, ideas, and inventions. Warfare changed dramatically allowing organized armies being developed. New land technologies, such as horse-based cavalry and chariots, helped armies to move faster.

By that time, division of labour had further diversified, allowing people to engage in non-agricultural activities – ultimately bringing forth early writing systems through which scientific and technical findings could be recorded. While in prehistoric times, knowledge and technique were passed from generation to generation through oral tradition, humans could now store and communicate knowledge across generations with much greater accuracy. Early evidence of cultivating and breeding plants and animals, as well as using mathematical and astronomical knowledge (e.g. for developing a calendar) exist already around the beginning of the first agricultural revolution. Therefore, it can be assumed that early scientific-technical terminology existed, albeit still in rudimentary form.

Scholarly hypotheses when articulate language started to emerge vary widely. Currently it is estimated that it started developing after less than 200,000 ago. Nichols (1998) argues that vocal languages must have begun diversifying in our species at least 100,000 years ago. In the view of most scholars, speech, as we know it, emerged relatively late in human evolution, roughly contemporaneously with the emergence of *H. sapiens*. It depends on two prerequisites:

- the reconfiguration of the human vocal tract which to a large extent was completed around 130,000 years ago (not excluding that it co-developed with an improved singing ability),
- a larger brain (in terms of volume and complexity): about 1250-2000 cm³, in fact as from the beginning of our species.

Alone the development as complex as the reconfiguration of the human vocal tract must have taken a long time. From there to the emergence of ‘proto-languages’ about 4-40,000 years ago took another while. Around 5-6,000 years ago, a fast differentiation into different languages began.

To conclude this chapter: The capability of speaking a language evolved quite late in the development of humankind. While ‘concepts’ (in pre-linguistic communication) – represented in whatever communication modality – do not depend on the existence of human language, writing systems boosted the development of sciences and

technologies. Only after writing systems emerged with pictographic and proto-cuneiform characters about 5,600 years ago, we have concrete evidence how major languages evolved.

5. Terminology in the emerging sciences and technologies

Actual writing, in the meaning of representing spoken language, is first recorded in Uruk (Sumer), towards the end of the 4th millennium BCE.¹¹ Ancient history generally extends from the beginning of writing and recorded human history till as far as the post-classical history. During the time of ancient history (starting roughly from 3000 BCE), the world population was already increasing exponentially due to the Neolithic Revolution, which was in full progress. In Prehistory, after 10,000 BCE, the world population had stood at 2 million, rising to 45 million by 3,000 BCE. By the rise of the Iron Age in 1,000 BCE, the population had risen to 72 million. By the end of the period in 500 CE, the world population is thought to have stood at 209 million. This means that in 3,500 years, the world population increased by 100 times.¹²

From 3000 BCE, the Mesopotamian states of Sumer, Akkad and Assyria, together with Ancient Egypt and Ebla began using arithmetic, algebra and geometry for purposes of taxation, commerce, trade, etc. – their astronomers conceived calendars, measured time and started to record history. Ancient Egypt coalesced around 3100 BCE with the political unification of Upper and Lower Egypt under Pharaoh Menes. Egypt reached the pinnacle of its power in the New Kingdom (16th-11th century BCE), ruling much of Nubia and a sizable portion of the Near East, after which it entered a period of slow decline. The Egypt empire developed a system of mathematics, as well as a practical and effective system of medicine, in addition to its famous architecture, irrigation system and shipbuilding techniques. In South India, the Indus Valley Civilization¹³ flourished 2600-1900 BCE in the Indus and Ghaggar-Hakra river valleys (primarily in what is now Pakistan). In China, Neolithic cultures originated at various cultural centres, along both the Yellow River and Yangtze River. People lived in walled cities already since 5000 BCE, and likely had social organizations of complex chiefdoms. The earliest known written records of the history of China

¹¹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Cuneiform>

¹² Acc. to the History Database of the Global Environment (HYDE)
<https://themasites.pbl.nl/tridion/en/themasites/hyde/index.html>

¹³ Lasting from about 3300 to 1700 BCE

date around 1250 BCE from the Shang dynasty (c. 1600-1046 BCE). During half of the following Zhou dynasty (1046-256 BCE) the country splintered into sometimes up to 100 smaller states.

In the above and other early civilizations, various fields of measuring developed together with a unification of the units of measure – e.g. for taxation purposes – in some of these societies. The beginnings of metrology as well as unification of military equipment and organization is often cited as early examples of standardization which, at that time, surely was not yet based on proper terminology standardization. However, harmonized terminologies pertaining to various subjects must have existed.

To conclude this chapter: As soon as writing systems further developed and spread, there is concrete evidence how science and the respective terminologies developed.

6. Thinking about terminology

The later part of the above-mentioned period is called the ‘Axial Age’ (in the sense of a ‘pivotal age’) when ‘globalization’ was pervasive in many parts of the world. It refers to the history 800-200 BCE of Eurasia, including Ancient Greece, Iran, India and China. The period saw the rise of Buddhism in India and beyond, Zoroastrianism and Judaism in the Near East and Ancient Greek Philosophy in the West. Widespread trade and communication between distinct regions, including the emergence of the Silk Road, saw the rise of philosophy and proselytizing religions. ‘Ancient India’ usually referred to as the ‘golden age’ of classical Indian culture as reflected in Sanskrit literature, began around 500 BCE with the sixteen monarchies and ‘republics’ known as the Mahajanapadas. Among these, the kingdom of Magadha rose to prominence under several dynasties that peaked in power under the reign of Ashoka Maurya, one of India’s most legendary and famous emperors.

In the ‘Classical Age’ (CE 320-550), most of North India was reunited under the Gupta Empire and reached great achievements not only in religion, education, mathematics, arts, Sanskrit literature and drama, but also in grammar, composition, logic, metaphysics, mathematics, medicine, and astronomy which all became increasingly specialized. In China, philosophy, religion and science were diversely flourishing in the period of the ‘Hundred Schools of Thought’ (sixth century BCE) producing thinkers such as Kongzi (Confucius), Laozi (Lao Tzu) and Mozi (Neville 2002:104). After political consolidation still in the Zhou dynasty, seven prominent states remained by the end of

the 5th century BCE, which battled each other in the so-called ‘Warring States period’. Amazingly, much of early traditional Chinese culture, literature and philosophy developed during those troubled times. Only in 221 BCE the king of Qin unified China after 26 years of war.

The Axial Age and its aftermath saw large wars and the formation of large empires that stretched beyond the limits of earlier Iron Age Societies. Significant for the time was the Persian Achaemenid Empire. The empire’s vast territory extended from today’s Egypt to Xinjiang (China). The empire’s legacy includes the rise of commerce over land routes through Eurasia as well as the spreading of Persian culture through the middle east. The ‘Royal Road’ allowed for efficient trade and taxation. Although the Macedonian Alexander the Great (356-323 BCE) conquered the Achaemenid Empire in its entirety, the unity of Alexander’s conquests did not survive past his lifetime. However, Greek culture, and technology spread through West and South Asia often synthesizing with local cultures.

In this period, language had already reached a high level of development. Religious and philosophical figures appeared who were searching for human meaning. Some thinkers in several parts of the world even had thoughts about the nature of concepts or terms, but this was not developed into a somehow coherent theory – with one exception: classical Greek philosophy.

Socrates (c. 470-399 BCE), the classical Greek (Athenian) philosopher, is credited as being one of the founders of Western philosophy, and as being the first moral philosopher of the Western ethical tradition of thought. As he left no writings, he is known chiefly through the accounts of classical Greek writers after his lifetime, particularly his students Plato and Xenophon. Plato (428/427 or 424/423-348/347 BCE) is widely considered the pivotal figure in the history of Ancient Greek and Western philosophy, along with his teacher, Socrates, and his most famous student, Aristotle (384-322 BCE). Plato is often cited as one of the founders of Western religion and spirituality, his works are believed to have survived intact for over 2,400 years and have never been without readers since the time they were written. Aristotle got called the ‘Father of Western Philosophy’. His writings cover many subjects – including physics, biology, zoology, metaphysics, logic, ethics, aesthetics, poetry, theatre, music, rhetoric, psychology, linguistics, economics, politics and government. Aristotle devised a complex synthesis of the various philosophies existing prior to him, and it was above all from his teachings that the West inherited its intellectual terminology as well as problems and methods of inquiry.

As a result, his philosophy has exerted a unique influence on almost every form of knowledge in the West and continues to be a subject of today's philosophical discussion worldwide.

His three books 'Categories', 'On Interpretation' and 'Prior Analytics' cover the grammar of the language of logic and the correct rules of reasoning – starting from the analysis of simple terms in the 'Categories' where his epistemology is based on the study of things that exist or happen in the world. As such, Aristotle could be called the ancestor of terminology and classification theory. Aristotle's views on physical science profoundly shaped medieval scholarship. Their influence extended from Late Antiquity and the Early Middle Ages into the Renaissance and were not replaced systematically until the Age of Enlightenment and new theories such as classical mechanics. Some of Aristotle's zoological observations, such as on the hectocotyl (reproductive) arm of the octopus, were disbelieved until the 19th century. His works contain the earliest known formal study of logic, studied by medieval scholars such as Peter Abelard and John Buridan. His influence on logic continued well into the 19th century.¹⁴

Through his student Alexandre the Great, Aristotle's ideas and Greek culture spread over three continents: Europe, (Northern) Africa and Central and South Asia. Greek became the *lingua franca* far beyond Greece itself, and Hellenistic culture interacted with the cultures of Persia, Kingdom of Israel and Kingdom of Judah, Central Asia and Egypt. Significant advances were made in the sciences, notably by the followers of Aristotle. This 'Hellenistic period' (323-246 BCE) which had started during Alexandre's conquests, was not discontinued by the fragmentation of his empire after his death in 323 – on the contrary, it continued to flourish. As a period, it only ended with the rise of the Roman Republic to a super-regional power in the second century BCE and the Roman conquest of Greece in 146 BCE. However, at that time, the Roman Empire had already been significantly 'hellenized'.

The Romans preserved, imitated and spread these ideas over Europe until they were able to competitively rival the Greek culture. Latin language became widespread and the classical world became bilingual, Greek and Latin. But Romans also added syncretic 'Eastern' traditions such as Mithraism, Gnosticism, and most notably Christianity to the Greek culture – while blending it with their own traditions. Besides, they achieved high levels of technology because they borrowed technologies from the Greeks, Etruscans, Celts, and others, and

¹⁴ <https://en.wikipedia.org/wiki/Aristotle> accessed 30 November 2019

ingeniously further developed them. The Roman Empire was in fact one of the most technologically advanced civilizations of antiquity, with some of the more advanced concepts and inventions forgotten during the turbulent eras of Late Antiquity and the early Middle Ages.

This Greco-Roman cultural foundation has been immensely influential on the languages, politics, law, educational systems, philosophy, science, warfare, poetry, historiography, ethics, rhetoric, arts, and architecture of the modern world. In any case, many specialized languages – and the respective terminologies – were developed in a more and more systematic way between somewhere in the fifth century BCE and the fall of the Western Roman Empire in the fifth century CE. Grammatical terminology, for example, was shaped by the Greek, imparted by the Romans, and it largely exists in modern languages till today (Funke 1999: 2256) – not to forget the ‘Roman Law’, whose importance is reflected by the continued use of Latin legal terminology in many legal systems influenced by it, including common law. A good overview is given in chapter XXV of Hoffmann et al (1999: 2255–2304).

Similarly, current scientific discourse in Indian, Chinese and other societies is affected by ancient cultural and philosophical traditions with their respective specialized languages and terminologies.

7. Epilogue

Budin (2001) calls it “...a truism that the history of science is at the same time a history of terminology in the sense of constantly coining new terms, creating new concepts, changing the meaning of existing terms, re-arranging the conceptual structures in theories ... terminology has become an explicit, established and reflected field of activity and a scientific research field only recently.” Concerning the role of terminologies in sciences and their applications, he states:

“As a practical field of activities, terminology has very different manifestations that have co-existed and co-developed, more or less independently of each other. This fragmentation is clearly mirrored in the lack of knowledge in most of these communities that are interested in terminology about the fact that there are other professions and communities that are also interested in terminology and work in this field. While terminology has traditionally been of great interest to language professionals of different kinds, i.e. linguists, lexicographers, translators,

technical writers, etc., it has been at the same time an established activity of information professionals, e.g. librarians, archivists, etc. and also to historians of science that are interested in the terminological development of scientific disciplines. Engineers who are working in standardization efforts, scientists who are serving on terminology committees for maintaining and further developing nomenclatures and taxonomies, are usually not interested in what language or information professionals are doing in terminology, and vice versa.”

The original idea of this article was to investigate when, in the history of humankind, ‘terminology’ (in the sense of ‘specialized concepts’ represented by one or the other modality of interhuman communication) appeared, and how it developed in antiquity. During this investigation, it became apparent that the cooperation of archaeologists, physical and social anthropologists with linguists, genetic researchers and brain researchers proves to be very productive to advance the knowledge about human evolution and the development of language. It can be expected that terminology science would also greatly benefit from a cooperation with neuroscience, evolutionary psychology, and somehow related fields of computer science.

References

- Atkinson, Q. 2011. Phonemic Diversity Supports a Serial Founder Effect Model of Language Expansion from Africa. *Science* 332 (6027). 346–349.
- Bellis, M. 2016. The History of Clothing – How Did Specific Items of Clothing Develop? The About Group. thoughtco.com/history-of-clothing-1991476. [1 December 2020]
- Boyer, C.B. 1991. *A History of Mathematics*. 2nd ed. New York: Wiley.
- Fagan, B. 1989. *People of the Earth*. Glenview: Scott, Foresman. 169–181.
- Funke, H. 1999. Grammatik, Rhetorik und Dialektik (Trivium) und ihre Fachsprachen: eine Übersicht [Grammar, rhetorics and dialectics (Trivium) and their specialized languages: an overview]. In: Hoffmann, L. – Kalverkämpfer, H. – Wiegand, H.E. (eds.) *Fachsprachen / Languages for Special Purposes. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft / An International Handbook of*

- Special Language and Terminology Research*. (HSK 14.2). Berlin/New York: de Gruyter. 2255–2260.
- Galinski, C. 2011. A Sign equals Thousand Words: Consistency of Traffic/Road Signs and Verbal Messages. In: Bekiaris, E. – Wiethoff, M. – Gaitanidou, E. (eds.) *Infrastructure and Safety in a Collaborative World: Road Traffic Safety. 1st ed.* Heidelberg/Dordrecht/ London/New York: Springer. 263–284.
- Gould, S. J. – Vrba, E. S. 1982. Exaptation – a missing term in the science of form. *Paleobiology* 8 (1). 4–15.
- Haidle, M. N. et al. 2015. The nature of culture: an eight-grade model for the evolution and expansion of cultural capacities in hominins and other animals. *Journal of Anthropological Sciences* 93. 43–70.
- Henshilwood, C. S. et al. 2002. Emergence of modern human behavior: Middle Stone Age engravings from South Africa. *Science* 295 (5558). 1278–1280.
- Hoffmann, L. – Kalverkämpfer, H. – Wiegand, H.E. (in Verbindung mit Galinski, Ch. und Hüllen, W.) (eds.) 1999. XXV. Geschichte der Fachsprachen 1: Ausschnitte aus der Entwicklung innerhalb der Antike und Spätantike [History of specialized languages 1: Extracts from the development in Antiquity and Late Antiquity]. In: *Fachsprachen / Languages for Special Purposes. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft / An International Handbook of Special Language and Terminology Research*. Berlin/New York: de Gruyter (HSK 14.2). 2255–2304.
- Kalverkämpfer, H. 2013. Körperkommunikation als Teil von Translationskultur [Body communication as part of translation culture]. In: Baumann, K-D. – Kalverkämpfer, H. – Schubert, K. (eds.) *Arbeiten zur Theorie und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens* 63. Berlin: TransÜD. 51–113.
- Knight, C. 2010. The origins of symbolic culture. In: Frey, U-J. – Störmer, Ch. – Willfuhr K.P. (eds.) *Homo Novus – A Human Without Illusions*. Berlin/Heidelberg: Springer-Verlag. 193–211.
- Larsson, M. 2014. Self-generated sounds of locomotion and ventilation and the evolution of human rhythmic abilities. *Animal Cognition* 17 (1). 1–14.
- Marshall, P. – Bredy, T.W. 2016. Cognitive neuroepigenetics: the next evolution in our understanding of the molecular mechanisms underlying learning and memory? *npj Science of Learning* 1 (16014). 1–8.

- Mesoudi, A. – Whiten, A. 2008. The multiple roles of cultural transmission experiments in understanding human cultural evolution. *Philosophical Transactions of The Royal Society B Biological Sciences* 363 (1509). 3489–3501.
- Mithen, S. 2006. *The Singing Neanderthals: The origins of music, language, mind and body*. Harvard: Harvard University Press.
- Neville, R C. 2002. *Religion in Late Modernity*. SUNY Press. 104.
- Nichols, J. 1998. The origin and dispersal of languages: Linguistic evidence. In: Nina, J. – Leslie C. A (eds.). *The Origin and Diversification of Language (Memoirs of the California Academy of Sciences, 24.)*. San Francisco: California Academy of Sciences. 127–170.
- Portera, C. C. – Marlowe, F. W. 2007. How marginal are forager habitats? *Journal of Archaeological Science* 34 (1). 59–68.
- Smith, R. 2014. Oldest Known Hearth Found in Israel Cave. *National Geographic*.
- Toth, N. – Schick, K. 2007. Overview of Paleolithic Anthropology. In: Henke, H. – Winfried, C. – Hardt, Th. – Tattersall, I. (eds.) *Handbook of Paleoanthropology* 3. Berlin/Heidelberg/New York: Springer. 1943–1963.
- Uthmeier, Th. 2016. Modernes Verhalten und Neandertaler – ein Widerspruch? [Modern behaviour and Neanderthals – a contradiction?] *Archäologie in Deutschland* 03. 28–31.

Klaus-Dirk Schmitz

Technische Hochschule Köln
klaus.schmitz@th-koeln.de

Definitionen in Termbanken

Terminologearbeit und Terminologiemanagement befassen sich mit Begriffen und Benennungen. Benennungen sind relativ leicht zu greifen, sind in technischen Texten identifizierbar und lassen sich in Terminologiedatenbanken leicht eingeben und nachschlagen. Begriffe als abstrakte Denk- oder Wissensseinheiten sind jedoch mentale Repräsentationen und als solche schwer zu handhaben und kommunizieren. Definitionen sind notwendig, um Begriffe mit sprachlichen Mitteln zu beschreiben. Aus diesem Grund ist die Definition eine äußerst wichtige Datenkategorie in Termbanken. Nach einer kurzen Einleitung und Beschreibung der Definitionsarten, wird auf die Datenmodellierung für Termbanken eingegangen, mit Schwerpunkt auf den Merkmalen der Datenkategorie Definition. Es werden auch Leitfäden zum angemessenen Verwalten von Definitionen in Termbanken gegeben.

Schlüsselwörter: *Definitionsarten, Datenkategorien, Termbanken, Terminologearbeit, Terminologiemanagement*

1. Einleitung

Bei der praktischen Terminologearbeit befasst man sich mit Begriffen und Benennungen; sie dienen dem Wissensaustausch in den Fachdisziplinen und der Kommunikation über fachliche Inhalte. Benennungen sind relativ leicht zu greifen; sie werden in der schriftlichen und mündlichen Kommunikation verwendet, sind in technischen Texten identifizierbar und lassen sich in Terminologiedatenbanken (kurz Termbanken) leicht eingeben und nachschlagen. Im Gegensatz zu Benennungen sind Begriffe aber abstrakte Denk- oder Wissensseinheiten und „existieren“ nur als mentale oder kognitive Repräsentationen; sie können zwar zur Organisation, Strukturierung und Verwaltung terminologischer Informationen verwendet werden, können aber als solche nicht in Termbanken gespeichert werden: Es existiert kein Datenbankfeld und keine

Datenkategorie für den Begriff. Ein möglicher Weg, einen Begriff zu erklären oder über einen Begriff zu sprechen, ist die Verwendung einer verbalen Beschreibung, d.h. einer Definition.

Die Definition ist die Beschreibung eines Begriffs mit sprachlichen Mitteln (vgl. DIN 2342: 2011). Sie wird verwendet, um das Wesen eines Begriffs zu veranschaulichen, sehr oft durch Bezugnahme auf andere (bekannte) Begriffe oder durch explizite Abgrenzung von diesen. Die Definition wird oft als eine Gleichung zwischen dem *Definiendum* und dem *Definiens* beschrieben. Das *Definiendum* entspricht dem zu definierenden Begriff und wird in der Regel durch eine Benennung ausgedrückt, die den Begriff repräsentiert. Das *Definiens* erklärt das Wesen des Begriffes mittels einer verbalen Beschreibung. Beispiel:

Korpus = Sammlung von Sprachdaten, die zur Analyse
zusammengeführt werden
Definiendum = *Definiens*

2. Definitionensarten

Die Zahl der Definitionsarten und die Typologie von Definitionen hängen hauptsächlich vom Zweck der Anwendung oder Untersuchung ab. In einer älteren Publikation von Helmut Mönke (1978) werden mehr als 70 Definitionstypen unterschieden und ausführlich beschrieben. Für die Terminologearbeit nennen die ISO-Normen (ISO 704: 2009 und ISO 1087-1: 2000) nur zwei wichtige Typen, die intensionale und die extensionale Definition, während die deutschen Normen (DIN 2330: 2013 und DIN 2342: 2011) zwischen Inhaltsdefinition (intensionale Definition), Umfangsdefinition (extensionale Definition) und Bestandsdefinition (so etwas wie eine partitive Definition) unterscheiden. Die Neufassung der ISO 1087 von 2019 hat diese Unterscheidung des deutschen Normenwerks aufgegriffen und unterteilt die extensionale Definition noch in zwei Untertypen, nämlich in die *generic extensional definition* und die *partitive extensional definition*.

Die **Inhaltsdefinition** ist die wichtigste Definitionsart für die Terminologearbeit, da dort Merkmale verwendet werden, die das Wesen des Begriffs beschreiben. Sie geht vom übergeordneten Begriff aus und nennt die Merkmale, die diesen Begriff von anderen (verwandten) Begriffen unterscheiden.

Ist eine Inhaltsdefinition nicht verfügbar oder nur sehr schwer zu erstellen, kann eine **Umfangsdefinition** zur Beschreibung des Begriffs verwendet werden. Umfangsdefinitionen listen alle untergeordneten

Begriffe auf, die sich auf der gleichen Ebene eines (virtuellen) Begriffssystems befinden. Daher sollten Umfangsdefinitionen nur verwendet werden, wenn die Anzahl der untergeordneten Begriffe begrenzt ist und vollständig aufgelistet werden kann.

Sowohl Inhalts- als auch Umfangsdefinitionen stützen sich auf generische Begriffsbeziehungen oder generische Begriffssysteme. Für partitive Begriffsbeziehungen (Teil-Ganzes-Beziehungen) funktionieren die Beschreibungen über den Begriffsinhalt (Merkmale) oder den Begriffsumfang (Unterbegriffe) jedoch nicht. Daher findet man in den deutschen Normen sowie in der neuen Fassung der ISO 1087: 2019 eine dritte Definitionsart, die **Bestandsdefinition** (*partitive extensional definition*), bei der der einem Ganzen entsprechende Begriff dadurch definiert wird, dass alle seine untergeordneten Teilbegriffe aufgeführt werden.

Zwei weitere Arten von Definitionen werden in der Literatur sehr häufig erwähnt, die Kontextdefinition und die Nominaldefinition. Bei der Kontextdefinition wird ein sprachlicher Kontext, d.h. meistens ein Satz angeführt, der die Benennung für den zu definierenden Begriff enthält und einige Informationen zum Begriff erwähnt. Da eine Kontextdefinition formal keine echte Definition im Sinne der nationalen und internationalen Normen ist, ist sie für die Begriffsbeschreibung und -abgrenzung völlig ungeeignet. Aus der Perspektive der Datenmodellierung für die Terminologieverwaltung sollten Kontextdefinitionen entweder als Kontextbeispiele oder als Erläuterungen, nicht aber als Definitionen in Termbanken verwendet werden. Nominaldefinitionen geben in der Regel nur eine weitere synonyme Benennung an, von der man annimmt, dass sie besser bekannt oder leichter verständlich ist, da sie transparenter und motivierter als die Hauptbenennung ist (z. B. Auto = Kraftfahrzeug). Nominaldefinitionen sind keine Definitionen im üblichen Sinne und sollten durch andere Definitionsarten ersetzt werden.

Mehr Informationen zur Definition, zu den Definitionsarten und zu den Anforderungen an Definition finden sich in den Normen (siehe auch Schmitz 2017) oder in der einschlägigen Literatur (z. B. Arntz – Picht – Schmitz 2014, DTT 2016 oder Drewer – Schmitz 2017).

3. Datenmodellierung für Termbanken

3.1. Grundprinzipien

Bevor wir erörtern und beschreiben, wie Definitionen in Termbanken explizit verwaltet werden, müssen einige Grundprinzipien der Terminologieverwaltung erläutert werden.

Die Ergebnisse der Terminologiarbeit werden heute vernünftigerweise mittels IT-Lösungen verwaltet, also mittels Terminologieverwaltungssystemen, um dann in Termbanken gespeichert und genutzt zu werden. Obwohl der Zugriff auf terminologische Informationen, d.h. die Inhalte von Termbanken, meist über die (Such-)Benennung erfolgt, muss das Organisationsprinzip dieser terminologischen Wissensressource immer auf der begrifflichen Sicht und Ordnung fußen.

3.2. Begriffsorientierung

Wie in DIN 2342: 2011 und ISO 1087: 2019 definiert und im terminologischen Metamodell in ISO 16642: 2017 ausgearbeitet, muss ein terminologischer Eintrag in einer Termbank alle terminologischen Daten enthalten, die sich auf genau einen Begriff beziehen. Dieses Prinzip der Begriffsorientierung, an dem sich die Modellierung von Termbanken orientieren muss, erleichtert nicht nur die Pflege aller begriffsbezogenen Informationen, sondern auch die Verwaltung aller Benennungen in allen Sprachen mit allen benennungsbezogenen Informationen innerhalb des terminologischen Eintrags.

Terminologische Einträge, die nach dem eher lexikographischen Prinzip der Benennungsorientierung gestaltet sind und die wir sehr häufig in zweisprachigen Glossaren oder Wörterbüchern finden, eignen sich nicht für eine anspruchsvolle Terminologieverwaltung; derartig organisierte Bestände werden sehr bald inkonsistent, damit unbrauchbar und unzuverlässig, und decken nicht alle Bedürfnisse eines modernen Terminologiemanagements ab. Besonders eine mehrsprachige Terminologieverwaltung mit mehr als 3 Sprachen ist nach dem benennungsorientierten Ansatz nicht möglich. Müssen lexikographische Produkte – insbesondere in gedruckter Form – erstellt werden, kann aus einer begriffsorientierten terminologischen Datenbank eine benennungsorientierte alphabetische Sicht erzeugt werden; umgekehrt ist es nur mit erheblichem Aufwand möglich, begriffliche Einträge aus benennungsorientierten Fachwortsammlungen zu erzeugen, da

beispielsweise die Zuordnung von Synonymen und Kurzformen zur Hauptbenennung und damit zum gleichen Begriff nicht automatisch erfolgen kann.

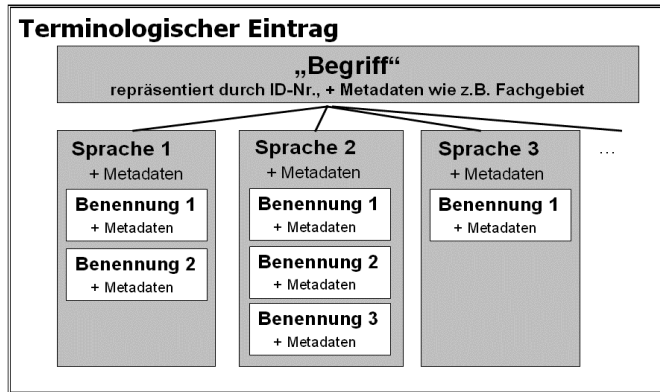
3.3. Benennungsautonomie

Darüber hinaus – nicht im Gegensatz zur Begriffsorientierung – ist das zweite wichtige Prinzip der Terminologieverwaltung die Benennungsautonomie. Die Benennungsautonomie stellt sicher, dass alle Benennungen einschließlich Synonyme, Kurzformen und Schreibvarianten mit allen notwendigen benennungsbezogenen Datenkategorien wie Grammatik, Stil, geographische Einschränkung oder Kontext dokumentiert werden können. Die Benennungsautonomie wird im terminologischen Metamodell (ISO 16642: 2017) dadurch dargestellt, dass jeder Benennungsabschnitt nur genau eine Benennung enthalten darf. Mehrere Benennungen in einer Sprache für denselben Begriff (synonyme Bezeichnungen) werden durch die Verwendung mehrerer Benennungsabschnitte organisiert, die jeweils genau eine Benennung und zusätzliche Datenkategorien enthalten, die diese Benennung dokumentieren. In Anwendungsszenarien, in denen das Terminologieverwaltungssystem die Rolle der terminologischen Wissensbasis für eine Reihe von Anwendungen und Programmen spielt, ist die Benennungsautonomie wirklich unerlässlich. Beispielsweise muss ein Qualitätskontrollprogramm, das die korrekte Verwendung von Benennungen in Texten überprüft, Zugriff auf die Termbank haben, in der bevorzugte, zugelassene und abgelehnte Benennungen in demselben terminologischen Eintrag, aber in verschiedenen Benennungsabschnitten gespeichert sind.

3.4. Terminologisches Metamodell

Die Prinzipien der Begriffsorientierung und Benennungsautonomie spiegeln sich in dem in Abbildung 1 gezeigten Modell eines terminologischen Eintrags wider.

Abb. 1.
 Struktur des terminologischen Eintrags (aus: Arntz – Picht – Schmitz
 2014: 243)

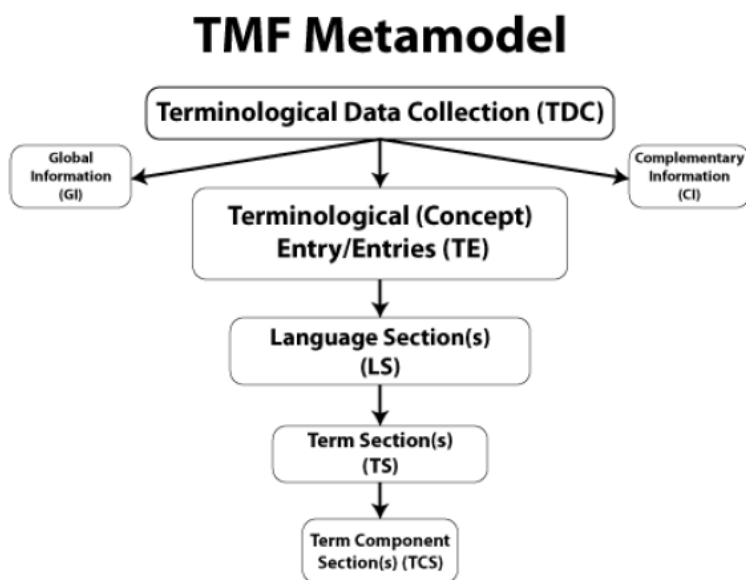
Begriffsorientierung und Benennungsautonomie sind Voraussetzungen für fachgebiets- oder unternehmensspezifische terminologische Datensammlungen. Synonyme Benennungen wie *USB-Stick*, *USB-Memory-Stick*, *USB-Speicherstick*, *Memory-Stick*, *USB-Speicher*, *Speicherstift*, *Datenzäpfchen*, *Flash-Memory* oder einfach nur *Stick* als Kurzform werden in genau einem terminologischen Eintrag gespeichert; jede Benennung kann mit Attributen dokumentiert werden, die festlegen, dass z. B. *USB-Speicherstick* die bevorzugte Benennung für die Dokumentation ist und alle anderen Benennungen nicht innerhalb von Dokumenten dieser Firma verwendet werden sollten. Aufgrund der Begriffsorientierung findet jeder Benutzer, der die Termbank konsultiert und z. B. nach *Speicherstift* sucht, den Begriffseintrag (mit der Definition), sieht, dass *Speicherstift* nicht die bevorzugte Benennung ist, und findet die korrekte Benennung *USB-Speicherstick* im selben begriffsorientierten terminologischen Eintrag.

Auf der anderen Seite wird die Suche nach der Benennung *Stick* zu mehreren Treffern in derselben Datenbank führen, da die Benennung *Stick* eine Bezeichnung für mehrere Begriffe (Homonym, z. B. *Stick* als Schläger beim Polo-Sport, als Trommelstock beim Schlagzeug oder als Tabakhülse für „Bausatz-Zigaretten“) ist und daher in mehreren Einträgen mit unterschiedlichen Zusatzinformationen gespeichert ist.

Eine abstraktere Veranschaulichung der begriffsorientierten terminologischen Eintragsstruktur in Abbildung 1 wird als terminologisches Metamodell bezeichnet. Es ist (in unterschiedlichen Darstellungen) in ISO 16642: 2017, ISO 26162-1: 2019 und ISO 30042:

2008 bzw. ISO 30042: 2019) spezifiziert. Abbildung 2 zeigt die verschiedenen Ebenen oder Abschnitte eines terminologischen Eintrags: die Begriffs- oder Eintragungsebene (TE), die Sprachebene (LS) und die Benennungsebene (TS). Die vierte Ebene (TCS), der Abschnitt für die Benennungskomponenten, wird in diesem Artikel nicht behandelt, da er in Termbanken kaum verwendet wird, deshalb auch nicht in TBX (ISO 30042: 2019) realisiert ist und für die Erörterung von Definitionen in Termbanken nicht wichtig ist.

Abb. 2.
Terminologisches Metamodell aus ISO 30042 (2008)

3.5. Terminologische Datenkategorien

Die Bedürfnisse der verschiedenen Nutzergruppen, die an der Erarbeitung und dem Abruf von Terminologie beteiligt sind, sowie das organisatorische Umfeld, in dem die Terminologieverwaltung stattfindet, haben einen starken Einfluss auf die Auswahl von Metadaten zur Dokumentation von Begriffen und Benennungen. Es ist sehr wichtig, die Arten von Metadaten (terminologische Datenkategorien) zu spezifizieren, die verwaltet werden sollen, und die spezifische Position der Metadaten innerhalb des Datenmodells (terminologische

Eintragsstruktur) zu definieren, das die Grundlage für die Architektur der Termbank bilden wird.

Die Auswahl und Spezifizierung der terminologischen Datenkategorien sollte auf der Grundlage von ISO 12620 erfolgen. Die alte Norm von 1999 listet und beschreibt mehr als 200 Datenkategorien, die für die Terminologieverwaltung nützlich sind. Die neueste ISO 12620 (2019) beschreibt lediglich, was Datenkategorien sind und wie sie vereinbart werden; die Datenkategorien selbst werden in einem so genannten Datenkategorieverzeichnis (*data category repository*) verwaltet, das über www.datcatinfo.net zugänglich ist. Nach dieser Norm und anderen Publikationen, die sich mit Terminologieverwaltung befassen, können terminologische Datenkategorien nach ihren technischen Eigenschaften oder nach der begrifflichen Bedeutung eingeteilt werden.

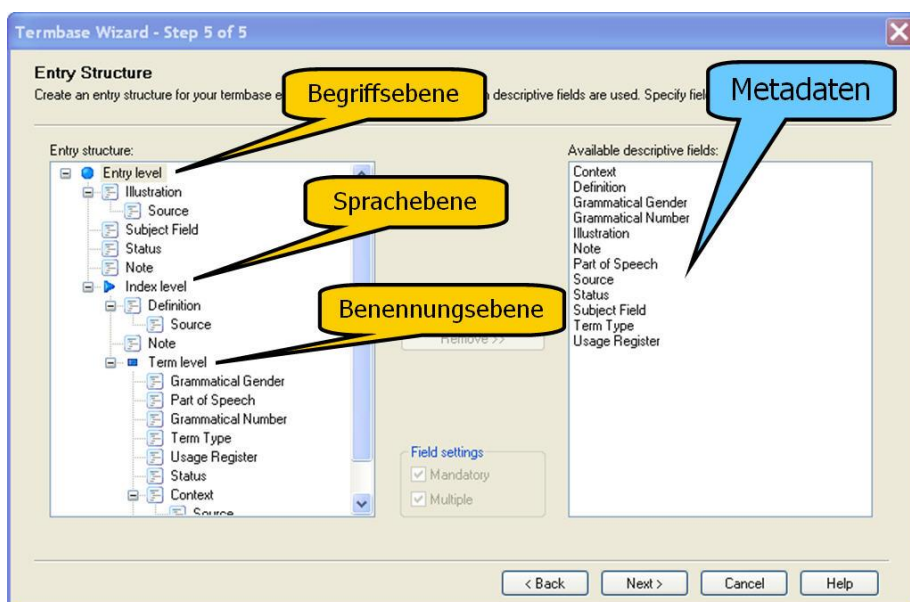
Datenkategorien können technisch in offene, geschlossene und einfache Datenkategorien unterteilt werden. Der Inhalt offener Datenkategorien ist nicht vorhersehbar und besteht aus einer Zeichenkette von unterschiedlicher Länge. Offene Datenkategorien sind notwendig, um z. B. Benennungen, Definitionen, Kontextbeispiele oder Anmerkungen zu verwalten. Geschlossene Datenkategorien bestehen aus einer vordefinierten und begrenzten Menge möglicher Werte, aus denen eine Auswahl getroffen werden kann. Typische geschlossene Datenkategorien sind grammatikalisches Geschlecht, Wortart oder normativer Status. Einfache Datenkategorien sind mehr oder weniger die Werte von geschlossenen Datenkategorien, die auch als unabhängige „binäre“ Kategorien definiert werden können, die nur *Ja* oder *Nein* als Werte zulassen. Beispiele für einfache Datenkategorien sind etwa *masculine=ja* oder *Eintrag validiert=nein*.

Vom konzeptionellen Standpunkt aus lassen sich Datenkategorien in begriffsbezogene, benennungsbezogene und administrative Datenkategorien einteilen. Eine typische begriffsbezogene Datenkategorie ist das Fachgebiet, eine typische benennungsbezogene Datenkategorie ist der normative Status der Benennung. Administrative Datenkategorien sind z. B. Autor oder Erstellungsdatum. Entsprechend den Ebenen des in Abbildung 2 dargestellten terminologischen Metamodells können auch sprachbezogene Datenkategorien angegeben werden; die Definition wird sehr häufig als sprachbezogen eingestuft (siehe unten).

Die Datenmodellierung von Termbanken beginnt mit der Identifizierung und Auswahl der erforderlichen Datenkategorien, gefolgt von der Zuordnung der Datenkategorien zu den verschiedenen

Ebenen des terminologischen Metamodells. Dies sollte auf einer sorgfältigen und detaillierten Analyse der geplanten Zwecke der Terminologielösung, der beabsichtigten Anwendungen und der Bedürfnisse der verschiedenen Benutzergruppen basieren. Abbildung 3 zeigt ein Beispiel für die Implementierung eines terminologischen Datenmodells mit typischen Datenkategorien innerhalb eines Terminologieverwaltungsprogramms.

Abb. 3.
Typisches Eintragsmodell mit Ebenen des Metamodells

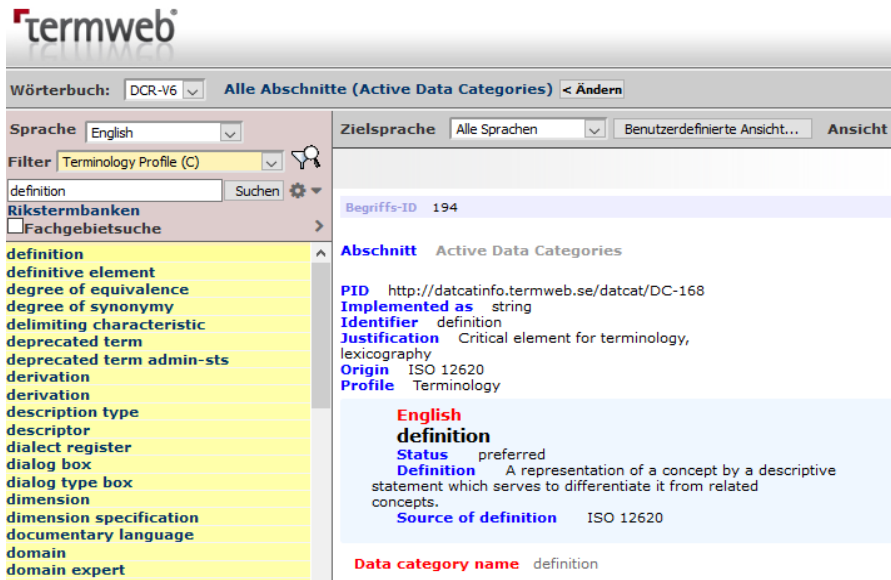

4. Definitionen in der terminologischen Datenmodellierung

4.1. Die Datenkategorie *definition*

Wie bereits argumentiert, ist die Definition eine sehr wichtige Informationseinheit für die Terminologieverwaltung und eine wichtige Datenkategorie, nicht nur in begriffsorientierten Termbanken. Daher ist die Definition sowohl in ISO 12620 (1999) als auch im über www.datcatinfo.net erreichbaren Datenkategorieverzeichnis eine standardisierte Datenkategorie (siehe Abbildung 4).

Abb. 4.
Datenkategorie *definition* im Datenkategorieverzeichnis (über
www.datcatinfo.net)

Die Wichtigkeit und praktische Relevanz der Definition in Termbanken hat auch die tekem-Studie „Erfolgreiches Terminologiemanagement in Unternehmen“ (Schmitz – Straub 2016) belegt, die die Ergebnisse einer Umfrage zum Stand des Terminologiemanagements mit fast 1000 Befragten auswertet. Abbildung 5 zeigt, dass die Definition die am häufigsten verwendete Datenkategorie in unternehmensspezifischen Termbanken ist.

Abb. 5.
Häufig verwendete Datenkategorien in Termbanken
(Schmitz – Straub 2016)

Termbeschreibung	Anteil (Mehrfachnennungen)
Definitionen	77,9 %
Status (bevorzugt, erlaubt, verboten, gesperrt usw.)	77,9 %
Fachgebietsangaben	70,9 %
Grammatische Informationen (Genus, Wortklasse, Numerus usw.)	50,8 %
Abbildungen	40,2 %
Angaben zu Abteilung, Projekt, Produktlinie, Kunde	32,7 %
Gesamt	355,3 %

Die Umfrage zeigt auch, dass die Definition immer als offene Datenkategorie implementiert wird, jedoch auf verschiedenen Ebenen des terminologischen Einstiegsmodells. Dies hängt nicht nur von der Anzahl der Sprachen ab, in denen die Definition ausgearbeitet und in der Termbank erfasst wird, sondern auch von der Art der Terminologie, die in der Termbank verwaltet wird.

4.2. Die Sprachen der Definition

Die Sprachen, in denen eine Definition in einer Termbank bereitgestellt wird, hängen natürlich davon ab, in wie vielen Sprachen Terminologie in der Termbank verwaltet wird. Aus der tekcom-Umfrage geht hervor, dass weniger als 10 % der Unternehmenstermbanken einsprachig sind und nur eine Sprache behandeln; 28% enthalten 2–5 Sprachen, weitere 18% 6 bis 10 Sprachen. Auf der anderen Seite verwalten etwa 5% der Unternehmen Terminologie in mehr als 30 Sprachen. Die durchschnittliche industrielle Termbank enthält Terminologie in 8,5 Sprachen.

Bei einsprachigen Termbanken ist die Frage nach der Definitionssprache recht einfach zu beantworten: Die Definition wird in derselben Sprache bereitgestellt, in der auch die terminologischen Einträge in der Termbank verwaltet werden. In zwei- oder mehrsprachigen Termbanken wird die Definition nicht immer in allen Sprachen zur Verfügung gestellt. Wenn die Terminologie in hohem Maße unternehmensspezifische Begriffe beschreibt, d.h. die in der Termbank verwalteten Begriffe sich vorwiegend auf die Produkte, Ausrüstungen, Teile oder Dienstleistungen des Unternehmens beziehen, wird die Definition nur in einer Sprache bereitgestellt, nämlich in der Unternehmenssprache. Dies gilt auch, wenn die Begriffe über Kulturen und regionale Märkte hinweg gültig und (fast) einzigartig sind, d.h. dass es keine kulturbedingten begrifflichen Unterschiede gibt. In solchen Fällen muss sichergestellt werden, dass alle potenziellen Nutzer der Termbank in der Lage sind, die Definition in dieser alleinig in der Termbank vorhandenen Sprache zu lesen und zu verstehen.

Wenn es mehr als eine offizielle Unternehmenssprache gibt, z. B. Deutsch und Englisch in einem international tätigen Unternehmen mit Sitz in Deutschland oder sechs offizielle Sprachen innerhalb einer zwischenstaatlichen Organisation der Vereinten Nationen, so sollte die Definition in mehr als einer Sprache bereitgestellt werden. Dies ist die Voraussetzung dafür, dass alle Benutzer der Termbank das Wesen des Begriffs verstehen. Zu den besonders betroffenen Nutzern gehören vor

allem die interne Übersetzungsabteilung und die externen Sprachdienstleister, die Dokumente zwischen vielen Sprachpaaren übersetzen müssen und auf eine korrekte Terminologie angewiesen sind. In solchen Fällen werden Definitionen nur in den wichtigsten oder offiziellen Sprachen verwaltet, während Übersetzungsäquivalente (Benennungen) in allen Sprachen der Termbank zur Verfügung gestellt werden.

In Termbanken, die sich mit der Terminologie stark kulturbezogener Bereiche wie den Sozialwissenschaften oder mit juristischen Themen befassen, sollten Definitionen in allen Sprachen (für alle Kulturen) verfügbar sein, um die begriffliche Vielfalt der einzelnen Kulturen und Länder abzubilden. Benutzer der Termbank können die aus authentischen Dokumenten stammenden Definitionen in den entsprechenden Sprachen lesen, die kulturellen Unterschiede analysieren und so eine korrekte, kulturübergreifende Kommunikation sicherstellen. Zusätzlich kann ein sogenannter *transfer comment* (terminologische Datenkategorie) auf die kulturellen Unterschiede hinweisen.

4.3. Die Position der Definition im Datenmodell

Es lohnt sich, einige Überlegungen zur Positionierung der Definitionsdatenkategorie innerhalb der terminologischen Erfassungsstruktur anzustellen, d.h. auf welcher Ebene des terminologischen Metamodells (Begriffsebene, Sprachebene oder Benennungsebene) die Definition angesiedelt werden soll.

Da die Definition in erster Linie den Begriff beschreibt, wäre es logisch, sie auf der Begriffsebene zu platzieren. Dies ist eine ideale und praktische Lösung, wenn die Termbank einsprachig ist, oder wenn die Termbank zwei- oder mehrsprachig ist und die Definition nur in einer Sprache (der Unternehmenssprache) vorliegt.

Die ideale Position von Definitionen in mehreren Sprachen ist die Sprachebene, die es z. B. erlaubt, die englische Definition in der englischsprachigen Sektion, die spanische Definition in der spanischsprachigen Sektion usw. zu speichern. Ein Beispiel für einen terminologischen Eintrag mit den entsprechenden Definitionen auf der Sprachebene ist in Abbildung 6 dargestellt.

Abb. 6.
 Beispiel eines terminologischen Eintrags mit Definitionen auf der
 Sprachebene

Entry number: 44 Subject: Protocols	entry = concept
English Definition: particular software implementation of a computer networking protocol suite D-Source: http://en.wikipedia.org/wiki/Protocol_stack	language
protocol stack Part of Speech: noun Grammatical Number: singular Status: preferred Usage Register: technical Context: Another standard architectural model that is often used to describe a network protocol stack is the OSI reference model. This model consists of a seven layer protocol stack. C-Source: http://www.cisco.com/univercd/cc/td/doc/product/iaabu/centri4/user/scf4ap1.htm	term
stack Part of Speech: noun Status: admitted Usage Register: colloquial	
stack of interconnected protocols Part of Speech: noun Status: admitted	
German Definition: konzeptionelle Architektur von mehreren Protokollschichten, die direkt aufeinander aufbauen D-Source: http://www.esk.fraunhofer.de/projekte/automotive/TIP.jsp	
Protokollstapel Part of Speech: noun Grammatical Gender: masculine Context: TCP/IP ist der Protokollstapel, der für die Datenübertragung im Internet hauptsächlich verantwortlich ist und allgemeine Tätigkeiten im Bereich Routing übernimmt (Routing = Vermittlung anhand von IP-Adressen). C-Source: http://www.winfuture-forum.de/lofversion/index.php?t8155.html	

Wenn die Sprachebene fehlt oder nicht im Datenmodell einer bestimmten Termbank implementiert werden kann, gibt es zwei mögliche Lösungen, um diesen Nachteil auszugleichen.

Unter der Voraussetzung, dass es nur sehr wenige Definitionssprachen gibt, können alle Definitionen auf Begriffsebene in mehreren (wiederholbaren) Datenfeldern für die jeweiligen Definitionen untergebracht werden. An dieser Stelle muss erwähnt werden, dass die Speicherung mehrerer Definitionen in nur einem Datenfeld, insbesondere von Definitionen in verschiedenen Sprachen, gegen das Prinzip der Elementarität von Datenkategorien verstößt und eine weitere systematische Wiederverwendung sowie den Austausch terminologischer Daten be- oder sogar verhindert. Elementarität bedeutet, dass nur ein Datenelement (z. B. eine bestimmte Definition) in einem bestimmten Datenfeld (z. B. bei der Datenkategorie für die Definition) gespeichert werden darf (siehe hierzu auch Drewer – Schmitz 2017: 126f).

Eine weitere Lösung, um die fehlende Sprachebene im Datenmodell zu kompensieren, ist die Positionierung der Definition auf Benennungsebene. Die Speicherung mehrerer Benennungen für die gleiche Sprache (Synonyme, Varianten, Kurzformen) im gleichen

Begriffseintrag wirft allerdings die Frage auf, an welcher dieser Benennungen die Definition angehängt werden soll. Bei Termbanken, die dem präskriptiven oder normativen Terminologiemangementansatz folgen, kann die Definition im Benennungsteil der Vorzugsbenennung untergebracht werden. Bei eher deskriptiv ausgerichteten Termbanken ist die Position der Definition jedoch nicht eindeutig klar: Die am häufigsten verwendete oder gebräuchliche Benennung könnte beispielsweise der Platz für die Definition sein.

Um die obigen Argumente bezüglich der Position der Definition innerhalb des Datenmodells einer Termbank zusammenzufassen, liegt die ideale Position auf der Sprachebene. Alternativ kann die Begriffsebene angemessen sein, wenn die Sprachebene fehlt oder die Definitionen nur in einer oder wenigen Sprachen verwaltet werden.

4.4. Weitere Überlegungen

Wenn eine Definition aus einer gedruckten Publikation oder einer Webseite übernommen wurde, sollte sie immer zusammen mit der Quellenangabe in einer Termbank gespeichert werden. Für diese Referenz auf die Quelle muss eine separate Datenkategorie, z. B. mit dem Namen *Quelle*, verwendet werden, die ebenfalls in dem Datenkategorieverzeichnis *datcatinfo.net* beschrieben ist. Auf keinen Fall sollte die Quelle zusammen mit der Definition in dem Datenfeld der Definition abgelegt werden, da dies dem Prinzip der Elementarität widerspricht und es unmöglich macht, Definitionen oder Quellen separat zu exportieren oder auszudrucken.

Wenn mehrere Definitionen in einer Sprache (auf der Ebene der Sprache) oder in mehreren Sprachen (auf der Ebene des Begriffs) verwaltet werden, muss die Datenkategorie für die Definition UND die Datenkategorie der Quelle wiederholt werden. Die Wiederholbarkeit dieser Datenkategorien muss bei der Modellierung der terminologischen Eintragsstruktur berücksichtigt werden.

In einigen Anwendungsszenarien kann es sinnvoll sein, auch den Typ der Definition in der Termbank zu verwalten. Im Datenkategorieverzeichnis *datcatinfo.net* wird eine Datenkategorie für diesen sogenannten Definitionstyp (*definition type*) beschrieben. Abbildung 7 zeigt den Eintrag für den Definitionstyp als geschlossene Datenkategorie mit möglichen Werten für extensionale Definition, intensionale Definition, partitive Definition und übersetzte Definition.

Abb. 7.
Datenkategorie-Eintrag für *definition type* in *datcatinfo.net*

The screenshot shows the TermWeb interface for the entry 'definition type'. The left sidebar lists various terms, with 'definition type' highlighted. The main content area displays the following information:

- Begriffs-ID:** 1318
- Abschnitt:** Active Data Categories
- Beziehungen:**
 - Generisch: ↓ 1746 - extensional definition
 - Generisch: ↓ 1745 - intensional definition
 - Generisch: ↓ 1747 - partitive definition
 - Generisch: ↓ 1748 - translated definition
 - Diagramm anzeigen »
- PID:** <http://datcatinfo.termweb.se/datcat/DC-169>
- Implemented as:** pick list
- Identifier:** definitionType
- Justification:** ISO 30042
- Origin:** ISO 30042
- English definition type:**
 - Status:** preferred
 - Definition:** The characterization of a definition according to a set of theoretical or pragmatic types.
 - Source of definition:** ISO 12620
- Data category name:** definition type

Unabhängig von der Art der Definition (intensional, extensional oder partitiv) und der Art und Weise, wie Definitionen formuliert werden (ganzer Satz mit dem definiendum oder nur definiens als Phrase), enthält die Definitionsaussage Benennungen, die sich auf andere Begriffe beziehen, die wahrscheinlich in derselben Termbank stehen. Diese Tatsache kann genutzt werden, um den Begriffseintrag, der die Definition enthält, mit anderen verwandten Begriffseinträgen zu verknüpfen. Dieser Verknüpfungsmechanismus ist nicht neu und nicht nur bei computergestützten Termbanken üblich; bereits in den 1950er Jahren verwendete Eugen Wüster Begriffsverknüpfungen (über Begriffsnummern) in Definitionen auf seinen Karteikarten, die zur Erstellung des gedruckten onomasiologischen (begriffsorientierten) Wörterbuchs „The Machine Tool“ (Wüster 1968) ausgearbeitet wurden. Abbildung 8 zeigt eine solche Karteikarte aus Papier.

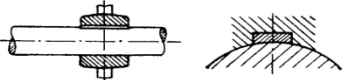
Abb. 8.

Karteikarte auf Papier für Wüsters Machine-Tool-Wörterbuch

ECE VT 1. 782 UDC 621.886.6 f3

=2 hollow saddle key BS: A taper key (775) fitting a keyway (771) in the hub (221), the bottom of the key being formed to fit the cylindrical surface of the shaft (268) BS. - (BS 46:Part 1:1929 no.9 / idem)

=4 clavette inclinée creuse sans talon NBN, clavette creuse à serrage VSM: Clavette inclinée (775) qui s'introduit sans une rainure (voir 771) du moyeu, la face inférieure de la clavette étant formée creuse pour s'ajuster sur la surface cylindrique de l'arbre (268) BS. - (NBN 66, 1951 p.1; VSM 15 110a F.1, 1939 / i22)

NBN

(NBN 66, 1951 p.1)

7. 5. 52
WJ/Kem +

In modernen Termbanken können Terminologen leicht Verknüpfungen über Benennungen innerhalb einer Definition erstellen, und die Benutzer können ihnen durch einfaches Anklicken der Benennung folgen. Bei der Implementierung dieser Querverweise zwischen Begriffseinträgen in derselben Termbank ist allerdings Folgendes zu berücksichtigen: Erfolgt die Verknüpfung über die Benennung, so kann es mehr als einen Begriffseintrag mit dieser Benennung geben (bei Homonymen oder Polysemen), was zu einer nicht eindeutigen und einzigartigen Verknüpfung führt. Daher sollten solche Querverweise aus den Definitionstexten heraus auf verwandte Begriffe immer über eindeutige Begriffsbezeichner oder Eintragsnummern implementiert werden. Darüber hinaus sollten auch Teile einer Mehrwortbenennung in einer Definition nicht verknüpft werden, da sie sich auf andere Begriffe und nicht auf die Mehrwortbenennung selbst beziehen.

5. Fazit

Die Definition ist eine sehr wichtige Informationseinheit für die Terminologiarbeit und für das Terminologiemanagement. Sie ermöglicht es, den Begriff zu verstehen, Begriffe über sprachliche und kulturelle Grenzen hinweg zu differenzieren und verwandte Begriffe miteinander zu verknüpfen. Theoretische Literatur und Standards vermitteln Wissen über das Wesen, die Struktur und die Art der Definitionen. Individuelle Leitfäden (*style guides*), die Formen von,

Anforderungen an und Erfassungsrichtlinien für Definitionen beschreiben und festlegen, sind notwendig, um konsistente und angemessene Definitionen innerhalb eines definierten organisatorischen Umfelds sicherzustellen. Die Verwaltung von Definitionen in Termbanken erfordert zusätzliche Festlegungen für die Aufnahme oder das Schreiben von Definitionen. Ein kluger und fundierter Entwurf des terminologischen Datenmodells für die zu verwendende Termbank ist jedoch die wichtigste Voraussetzung für die korrekte und effiziente Verwaltung von Definitionen beim computergestützten Terminologiemanagement.

Literatur

- Arntz, R. – Picht, H. – Schmitz, K-D. 2014. *Einführung in die Terminologiearbeit*. 7., vollständig überarbeitete und aktualisierte Auflage. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- DIN 2330. 2013. *Begriffe und Benennungen – Allgemeine Grundsätze*. Berlin: Beuth.
- DIN 2342. 2011. *Begriffe der Terminologielehre*. Berlin: Beuth.
- Drewer, P. – Schmitz, K-D. 2017. *Terminologiemanagement: Grundlagen – Methoden – Werkzeuge*. (Kommunikation und Medienmanagement). Heidelberg: Springer Vieweg.
- DTT = Deutscher Terminologie-Tag e.V. (hrsg.) 2016. *Terminologiearbeit – Best Practices 2.0*. Köln: Deutscher Terminologie-Tag e.V. (auch engl. Version 2020 verfügbar).
- ISO 704. 2009. *Terminology work – Principles and methods*. Geneva: ISO.
- ISO 1087–1. 2000. *Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and application*. Geneva: ISO.
- ISO 1087. 2019. *Terminology work and terminology science – Vocabulary*. Geneva: ISO.
- ISO 12620. 1999. *Computer applications in terminology – Data categories*. Geneva: ISO.
- ISO 12620. 2019. *Management of terminology resources – Data categories specifications*. Geneva: ISO.
- ISO 16642. 2017. *Computer applications in terminology – Terminological markup framework*. Geneva: ISO.
- ISO 26162-1. 2019. *Management of terminology resources – Terminology databases – Part 1: Design*. Geneva: ISO.
- ISO 30042. 2008. *Systems to manage terminology, knowledge and content – TermBase eXchange (TBX)*. Geneva: ISO.

- ISO 30042. 2019. *Management of terminology resources - TermBase eXchange (TBX)*. Geneva: ISO.
- Mönke, H. 1978. Definitionstypen und Definitionsmatrix. *Nachrichten für Dokumentation* 29 (2). 51–60.
- Schmitz, K-D. 2010. definition sine qua non - Definitionen in der Terminologearbeit. In: tekomp (hrsg.) *Jahrestagung 2010 in Wiesbaden – Zusammenfassungen der Referate*. Stuttgart: tekomp. 336–338.
- Schmitz, K-D. (hrsg.) 2017. *Normen für Übersetzer und Technische Redakteure*. Berlin: Beuth.
- Schmitz, K-D. – Straub, D. 2016. *Erfolgreiches Terminologiemanagement im Unternehmen. 2. aktualisierte Auflage*. Stuttgart: tekomp. (auch engl. Version 2018 verfügbar).
- Wüster, E. 1968. *The Machine Tool: An Interlingual Dictionary of Basic Concepts / Dictionnaire Multilingue de la Machine-Outil*. London: Technical Press.

Idegen nyelvű absztraktok

Balázs ARATÓ

University of Pécs
Benedek Ferenc Library of the Faculties Law and Economics in
Centre for Learning
arato.balazs@lib.pte.hu

Birth of a Database

The paper introduces the birth and operation of a unique Hungarian database, which contains specialist dictionaries and lexicons of several scientific areas. It will be described how the database can be used both from the user's and the administrator's point of view. Also, an attempt will be made to present the historical background of the database. The purpose of the collection was to take stock of all the works (monolingual, bilingual and multilingual) which list the vocabulary of a particular subject field, were published in Hungary (or if not, have a Hungarian author), are considered as dictionaries (e.g. manuals with a dictionary-like appendix), and feature Hungarian as one of their languages.

Keywords: specialised dictionaries, lexicons, bibliography, database, terminology

Éva CSÁK

Wirtschaftsuniversität Budapest
Fakultät für Handel, Gastronomie und Tourismus
nagynecsak.eva@uni-bge.hu

Die häufigsten Neologismen des letzten Jahrzehntes am Beispiel der Textsorten im Bereich Tourismus

Dieser Studie ging die korpusbasierte Analyse voraus, die Ende der 2000-er Jahre die in der Fachsprache der Tourismus- und Hotelleriebranche aufgetretenen und in den deutschen, russischen und ungarischen Sprachräumen aufgekommenen Angloneologismen abdeckte. Ziel dieser Studie ist es, die häufigsten Neologismen englischen Ursprungs, die im Sprachgebrauchsbereich des

Gesundheitstourismus im letzten Jahrzehnt aufgetaucht sind, vorzustellen und zu analysieren. Nach einem kurzen Überblick über die Neologismenforschung wird der semantische Inhalt der Angloneologismen, die angesichts der hohen Vorkommensraten ausgewählt wurden, detailliert beschrieben. Dabei werden die Rechtschreibvarianten, die möglichen Synonyme und die Assimilationsprozesse im deutschsprachigen Kontext berücksichtigt. Anschließend wird das Auftreten der ausgewählten Lexeme in russischsprachigen, den Tourismus betroffenen Textsorten untersucht. Die Datenerhebung ermöglicht unter anderem auch die Bestätigung meiner früheren Aussage, dass die Schaffung der Neologismen aus lexikalischen Mitteln der Empfangssprache – als Alternative zu englischen Lehnwörtern – im russischen Sprachkontext aktiver und ihre Verwendung häufiger ist, als im jeweiligen deutschen Sprachgebiet.

Schlüsselwörter: Angloneologismen, Fachsprache, Tourismus, Wortbildung, Lehnwörter, Assimilierungsprozess

Csilla DOBOS

University of Miskolc, Faculty of Arts, Institute of Modern Philology
Department of Applied Linguistics and Translation Studies
doboscsilla52@gmail.com

Gerontology and specialised lexicography A terminological approach to naming older people

Ageing has become a global phenomenon. According to predictions, in two-three decades every fifth person will be above the age of 60. Demographic changes are one of the biggest challenges of the 21st century – a challenge each and every generation must prepare for and rise to. In the following, we show that terminology and practical lexicography, each with their respective tools, can further the realisation of a paradigm shift in ageing, and help to conduct extensive, multidisciplinary scientific research in this area. This terminological and practical lexicographical work will facilitate better handling of the elderly at various levels of social communication in a meaningful way.

Keywords: ageing, ageing societies, terminology, the elderly, seniors

Júlia DRÓTH

Károli Gáspár University of the Reformed Church
Faculty of Humanities and Social Sciences
Institute of English Studies
droth.julia@gmail.com

The importance of monitoring in professional translation

Monitoring and proofreading of professional translations performed manually in a publishing house will be successful if, in addition to language competencies, the translator has the complex knowledge of translation techniques, terminology and thematic competence, as well. In translation studies, the concept of translation monitoring is used to observe the translator's attention, problem-solving and decisions. The monitoring mechanism can indicate if the word, collocation or sentence structure of the target language needs to be integrated more into the framework of the traditions and rules of the target language. However, in the case of technical terminology, monitoring based on the language form is relegated to the background as only terms widely used by the profession are acceptable.

Keywords: professional translation, professional book, book publisher, proofreader, monitoring

Ildikó FATA

Tomori Pál Hochschule
Fata.Ildiko@tpfk.hu

Lern- vs. Lernerwörterbücher: Gegenwart und Zukunft

Der ungarische Wörterbuchmarkt der vergangenen 30 Jahre kann auch mit einem Erneuerungsprozess bzw. sprachlichen Vielfalt charakterisiert werden (vgl. Borbás 2004, Kiss 2018). Im Mittelpunkt des vorliegenden Beitrags steht die theoretische bzw. praktische Annäherungsweise der für den FSU entwickelten zweisprachigen Lern- und Lernerwörterbücher. Der wörterbuchtheoretische Teil des Beitrags verfolgt die Zielsetzung, einen ersten Definitions- und Typologisierungversuch zu diesem Wörterbuchtyp zu geben, indem

wir von den Ergebnissen der ungarischen metalexikografischen Forschungen ausgehen. Im praktischen Teil des Beitrags wird anhand der Wörterbuchtypen und -familien von zwei ungarischen Wörterbuchverlagen (Grimm Buchverlag, Tinta Buchverlag) gezeigt, welche Best-Practice-Beispiele es in der heimischen Verlagspraxis gibt. Der Beitrag wird mit Zukunftsperspektiven im Zusammenhang mit zweisprachigen gedruckten und elektronischen Lern- und Lernerwörterbüchern abgerundet. Zitiert werden u.a. die für die Werke der pädagogischen Lexikografie adaptierbaren Thesen der 15 Villa-Vigoni-Thesen aus dem Jahr 2018.

Schlüsselwörter: Lernwörterbuch, Lernerwörterbuch, Ergebnisse der ungarischen Metalexikografie, Best-Practice-Beispiele aus der heimischen Verlagspraxis, Zukunftsperspektiven

Márta FISCHER

Budapest University of Technology and Economics
Centre for Modern Languages
fischer.marta@gtk.bme.hu

Developing terminology competence, with special regard to term translation strategies

In recent decades, terminology (management) has not only become an established subject in the curricula of most translator-training institutions but also an indispensable component in competence models. The present paper argues for considering terminology as a separate competence, rather than a horizontal element of other competences. First, a distinction will be made between the terminologist's and the translator's terminological competence, identifying four sub-competences of the latter. Special focus will be laid on the sub-competence 'translating terms'. Second, it will be demonstrated how this approach has been integrated into the competence profile of eTransfair, an Erasmus+ project coordinated by the Centre for Modern Languages of the Budapest University of Technology and Economics. Two activities of the terminology e-module will be highlighted: the first activity discussing the importance of contexts while the second demonstrating the difficulties when facing partial equivalence. It will be concluded that the translation of terms requires a set of special

knowledge and skills from the translator, justifying the need for a separate terminological competence.

Keywords: translation-oriented terminology, terminological competence, translator training, foreignising, domesticating

Christian GALINSKI

Infoterm

christian.galinski@chello.at

The evolution of human communication and terminology

The aim of this article is to show that concept formation based on conceptual thinking is deeply rooted in human brain development evolving among the specimens of *Homo erectus*, the first recognizable members of the genus *Homo*. It is recognized that the phenomena of human language and communication, the human mind, perception and cognition, human behaviour, culture and society etc. are closely related to the evolution of the human brain. Over time, the brain gradually grew in terms of size and complexity, and enabled the archaic humans to differentiate from other primates and later modern humans from other species of the *H. sapiens*. Today, several traditional and new domains are dealing with these topics, have developed competing theories and proved many earlier hypotheses obsolete. Paleolinguistics / archaeolinguistics in combination with genetics, evolutionary biology and brain research offers new insights into the evolution of humankind, while challenging positions in other domains. There are indications that emerging terminologies paralleled the development of human language and communication. Much later in early civilizations, the specialization and stratification of society led to scattered proto- or prescientific methods. Ultimately, the invention of writing greatly supported the search for knowledge for knowledge's sake. As modern approaches increasingly use computers for analyzing objects and data, it is no wonder that various branches of computer science impact all fields studying the evolution of humankind.

Keywords: specialised dictionaries, lexicons, bibliography, database, terminology

Zita HOLLÓS

Károli Gáspár University of the Reformed Church
hollos.zita@kre.hu

Potential applications of the technical dictionary *WLWF* in the Master's program *EMLex*

The article presents, in a highly condensed form, the specialised dictionary *Wörterbuch zur Lexikographie und Wörterbuchforschung. Dictionary of Lexicography and Dictionary Research (WLWF)* in ten languages along with the international master course *European Master in Lexicography (EMLex)*, both being the two final stages that led up to the emergence of a new discipline, i.e. dictionary research in the sense of Wiegand. This provides the basis to describe their close connection, relying on concrete examples from the B1 e-learning module (unit B1.3). The paper focuses on various special applications of *WLWF* in the theoretical and practical basic modules of the lexicographic master's program *EMLex*, and presents the step-by-step development of technical terminology and lexicographic skills. In this sense, the article gives first insights into the practice of didactics of specialised dictionaries in higher education.

Keywords: didactics of specialised dictionaries, lexicography, specialised dictionaries, e-learning, Moodle glossary

Kinga KLAUDY

Eötvös Lóránd University, Faculty of Humanities
Department of Translation and Interpreting
klady.kinga@btk.elte.hu

On translation-specific explication 20 years on

Explication is a widely discussed operation in translation studies. Klaudy (1998) distinguished four categories of explication: obligatory, optional, pragmatic, and translation-specific. This categorization has provoked much controversy, especially the fourth category, the existence of which has been questioned by several scholars e.g. Englund Dimitrova (2005a, 2005b), Becher (2011), Heltai (2004), Robin (2007),

Vermes (2018). The author was also blamed for not giving examples for this operation. The present study reviews the suggestions made over the last 20 years, puts forward arguments in favour of retaining this category, and illustrates with examples the cognitive surplus on the part of the translator that leads to translation-specific explicitations.

Keywords: translation-specific explicitation, categorization, critical review, cognitive surplus

Renáta KRISTON

Faculty of Arts, University of Miskolc, Institute of Modern Philology
Department of German Language and Literature
renata.kriston@yahoo.com

Austrian German–Hungarian dictionary: Conceptual issues and equivalence relations

This paper introduces the concept of an Austrian German–Hungarian bilingual dictionary that is to be released in January 2021, and explains why we consider it necessary to compile and publish a dictionary of Austrian German, despite the availability of German–Hungarian dictionaries. While compiling the dictionary, several issues and problematic cases were encountered, particularly related to issues of equivalence, taking in view of the principles of bilingual lexicography and metalexicographic considerations, as well as to dictionary depictions of equivalence relations. All of these issues will be discussed by the paper.

Keywords: Austrian language variety, Austrian German, lexicography, metalexicography, bilingual dictionaries

Tamás MAGAY

Károli Gáspár University of the Reformed Church
Faculty of Humanities and Social Sciences
magay@t-online.hu

Experiences of a practising lexicographer

In his paper, the author reveals how, over the years, he became an LSP lexicographer. In a number of examples, he verifies how strict technical terms turn into everyday words of everyday language. While we are aware of the fact that the subjective element will always be decisive in the selection process, language is, after all, an open system of an infinite number of lexical units, and one must ask whether there are any objective criteria of selection. In selecting items from the general and technical vocabulary, frequency counts are of great help. Today, we are bombarded from all sides with technical terminology from economics, electronics, medicine etc. to informatics, and these fields are influencing the common word-stock of everyday language. One thing is sure: the smaller a dictionary is, the more difficult is the process of selecting technical terms in a smaller than medium-size dictionary. In the second half of this paper, the author refers to the large number and diversity of sources. And one wonders whether it is possible at all to select the „most important” medical terms in a smaller than medium size dictionary, when one considers the extremely huge difference between the big Dorland with its 120.000 medical terms and our small medical dictionary of 8.000 entries in all. After all, it is up to the user to decide whether or not this dictionary will turn out to be a basic work. The proof of the pudding...

Keywords: technical term, specialist dictionary, general dictionary, technical vocabulary, vocabulary selection

Judit MÁTYÁS

Universität Pécs, Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät
matyas.judit@tkk.pte.hu

Die Bedeutung des Fachsprachenunterrichts und der Fachsprachenprüfung für Ökonomie-Studierende

An den wirtschaftswissenschaftlichen Fakultäten und Universitäten in Ungarn können die Studierenden durch das Bestehen einer oder zwei bestandener Fachsprachenprüfungen ihr Diplom erwerben. Für die Studierenden ist aber die Teilnahme am Fachsprachenunterricht oft eine Last. Es kommt vor, dass sie die Bedeutung sowie die Wichtigkeit des Sprachunterrichts nicht schätzen können. Sie erkennen nicht, dass ihre Fachkenntnisse durch die universitären Fachsprachenstunden vertieft sowie erweitert werden, und dass sie mit den im Sprachunterricht angeeigneten, oft neuen Kenntnissen und Fähigkeiten später auf dem Arbeitsmarkt leichter eine Stelle finden können. Für die LehrerInnen ist der Fachsprachenunterricht eine Herausforderung. Wie können die Studierenden motiviert werden? Wie kann ihr Interesse geweckt werden? Der Fachsprachenunterricht trägt ja dazu bei, auf hohem Niveau kommunizieren zu können, was für die zukünftigen ÖkonomInnen eine unentbehrliche Bedingung des Erfolgs ist. An der Wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Pécs sind der Erwerb der Fachsprachenprüfung und der Besuch der Sprachstunden vorgeschrieben. Die schriftlichen sowie mündlichen Prüfungsaufgaben fördern auch die erfolgreiche fremdsprachige Kommunikation (der zukünftigen ÖkonomInnen) in dem internationalen Geschäftsleben. In dem Beitrag geht es um die Wichtigkeit der Sprachkenntnisse und der Wirtschaftssprachprüfung sowie um die Meinung der befragten Studierenden der Wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Pécs über Fachsprachenunterricht bzw. Fachsprachenprüfung.

Schlüsselwörter: Beruf, Wirtschaftsfachsprache, Kommunikation, Fremdsprachenunterricht, internationales Geschäftsleben

Katalin MISAD

Comenius University, Bratislava
katarina.misadova@uniba.sk

The lexical and syntactic characteristics of Slovakian Hungarian official texts

The present paper investigates the lexical and syntactic characteristics of Slovakian Hungarian official texts, based on both texts translated from Slovak and texts originally written in Hungarian. The corpus of texts comes from municipal government offices of Southern Slovakian settlements with a local majority of Hungarians, where the oral and written use of the minority population has to be guaranteed in the municipal government offices in accordance with the regulations in force. The paper examines, specifically, how the majority language, Slovak, and the bilingual environment, in general, affect the use of special terminology and the syntactic construction of phrases and sentences in Hungarian language texts. The point of departure of the paper is a brief overview of the provisions that regulate the use of minority languages in official interactions.

Keywords: Slovakian Hungarian official texts, lexical and syntactic characteristics

Klaus-Dirk SCHMITZ

Technical University of Cologne
klaus.schmitz@th-koeln.de

Definitions in termbases

Terminology work and terminology management deal with concepts and terms. Terms are relatively easy to grasp, can be identified in technical texts and managed in termbases. But concepts as units of thinking or knowledge are mental representations and as such difficult to handle and communicate. Definitions are necessary to describe concepts via linguistic means. That is the reason why the definition is a very important data category in termbases. After a short introduction into the

essence and types of definitions, the paper concentrates on data modelling for termbases with a focus on the features of the data category *definition*. Guidelines on how to manage definitions appropriately in termbases are given.

Keywords: types of definitions, data categories, termbases, terminology work, terminology management

Olívia SEIDL-PÉCH

Budapest University of Technology and Economics
Centre for Modern Languages
seid-pech.olivia@gtk.bme.hu

How can LSP teaching contribute to developing students' awareness of terminological consistency?

The exponential growth in the number of LSP texts necessitates language learners being sensitised to the consistent use of terms. The appearance of certain field-specific terms in the document is predictable. However, other terms may also appear in the text which are completely unexpected in the given context (e.g. legal and economic terms increasingly used in technical documents). Additional difficulties may be posed by polysemantic terms, which embody a central meaning in the document, and the content of which cannot be defined without the context (e.g. the term *room* in a technical description may refer to one of the living rooms in the building or to the engine room). Consequently, LSP teaching in higher education institutions should place more emphasis on the correct and consistent use of terms. In other words, students' attention should be drawn to terminological consistency in the process of monolingual and multilingual text production. It is worthwhile to familiarise future experts, who are expected to be involved in the creation and translation of monolingual and multilingual documents, with the methods of terminology work and management.

Keywords: LSP, production of LSP texts, teaching LSP, terminology, terminological consistency

Éva SZÖLLŐSY

szeva1@freemail.hu

**Women in *Magyar Nyelvőr* (Hungarian Linguistic Purist)
between 1872 and 1914**

Magyar Nyelvőr has been, since its foundation, a journal dealing exclusively with linguistic issues. In the decades under review, spanning 42 years before the outbreak of World War I, the number of appearances of women is vanishingly small. However, the evolution of their social position may be discerned with great clarity. In the early decades, it is men that discuss suitable ways of addressing and labelling women, including the names of married women (as having lost her maiden name, a wife bears her husband's full name); similarly, it is men that discuss the different forms used in various parts of historic Hungary. Women, on the other hand, mainly collect data from the provinces, providing valuable material for the *Magyar Tájszótár* (Hungarian Dialect Dictionary) of 1993. A turning point arrives in 1897 when an article by one Mariska Schmidt is published among those authored by men. Three decades are to pass before the next three women's identical achievements. However, from the end of the century onwards, the number of pieces of widely different lengths shows an increase, especially in the contributions to the 'Purism' section. After 1910, an indicator of change is provided by the reviews of women's doctoral dissertations.

Keywords: Magyar Nyelvőr, 1872–1914, ways of addressing women, ways of naming women, women writers

Válogatott bibliográfia Muráth Judit írásaiból

1978–2020

(összeállította: Bérces Edit)

2020

- Fata I. – Muráth J. 2020. A magyarországi meta-szaklexikográfiai kutatásokról. In: Muráth J. (szerk.) *Magyar szaklexikográfia*. (Lexikográfiai füzetek 10). Budapest: Tinta Könyvkiadó. 37–74.
- Muráth J. 2020. (szerk.) *Magyar szaklexikográfia*. (Lexikográfiai füzetek 10). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Muráth J. 2020. A magyar szaklexikográfia – történeti áttekintés. In: Muráth J. (szerk.) *Magyar szaklexikográfia*. (Lexikográfiai füzetek 10). Budapest: Tinta Könyvkiadó. 9–36.

2019

- Arató B. – Muráth J. (szerk.) *A magyarországi szakszótárak és -lexikonok bibliográfiája*. Pécs: Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont. <https://szakszotar.lib.pte.hu/hu/>

2014

- Fata, I. – Muráth, J. 2014. Zur Meta-Fachlexikographie in Ungarn. In: Muráth, J. (ed.) *Hungarian lexicography III. LSP Lexicography*. (Lexikográfiai füzetek 7). Budapest: Akadémiai Kiadó. 49–91.
- Muráth, J. 2014. (ed.) *Hungarian lexicography III. LSP Lexicography*. (Lexikográfiai füzetek 7). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Muráth, J. 2014. Fachlexikographie mit Ungarisch – ein historischer Überblick. In: Muráth, J. (ed.) *Hungarian lexicography III. LSP Lexicography*. (Lexikográfiai füzetek 7). Budapest: Akadémiai Kiadó. 11–47.

Muráth J. 2014. Aktuális gazdasági szövegek fordításának sajátosságai – terminológiai-lexikológiai vizsgálatok. In: Demeter É. – Nagy T. (szerk.) *Ünnepi kötet Rébék-Nagy Gábor 60. születésnapjára*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar. 129–137.

2013

Bagó P. – Muráth J. 2013. A gazdasági válság sajtóhíreinek hálózatalapú vizsgálata. In: Balázs G. – Kovács L. – Szőke V. (szerk.) *Hálózat kutatás: Diszciplínák és metszéspontok*. Budapest – Szeged: Inter Nonprofit Kft. 9–20.

Muráth J. 2013. Terminológia-dokumentáció nemzetközi együttműködésben. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua – Innováció és nemzetközi együttműködés a szaknyelv oktatásában és kutatásában: cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvtanításról és -kutatásról*. Debrecen: Szaknyelvtanítók és -Kutatók Országos Egyesülete. 205–210.

2012

Bagó P. – Muráth J. 2012. Fogalmi struktúrák vizsgálata számítógépes támogatással. In: Feketéné Silye M. (szerk.) *Porta-Lingua – Szaknyelvtanítási irányzatok és alkalmazások: cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvtanításról és -kutatásról*. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum – Szaknyelvtanítók és -Kutatók Országos Egyesülete. 11–18.

Bagó P. – Muráth J. 2012. Fogalmi struktúrák vizsgálata SPSS-szoftverrel. In: Horváthné Molnár K. – Sciacovelli, A. (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe. XXI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus: Szombathely, 2011. augusztus 29–31. Budapest – Szombathely: Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete. 59–66.*

Muráth, J. 2012. Fachlexikographie – Theorie und Praxis in Ungarn. In: Fábrián, Zs. (ed.) *Hungarian Lexicography II. Monolingual and Special Dictionaries*. (Lexikográfiai füzetek 6.) Budapest: Akadémiai Kiadó. 269–282.

Muráth J. 2012. Szaknyelvtanítás és terminológia. In: Illésné Kovács M. – Kegyesné Szekeres E. – Kriston R. (szerk.) *Logisztika*,

szaknyelv és szaknyelvoktatás. Miskolc-Egyetemváros: Miskolci Egyetem. 25–36.

- Muráth, J. 2012. Gisela Thome: Übersetzen als interlinguales und interkulturelles Sprachhandeln Theorien – Methodologie – Ausbildung. *Fordítástudomány* 14 (2). 107–114. (recenzió)
- Muráth J. 2012. ECQA Terminology Manager – Basic. Új szakmai profil Európában és Magyarországon In: Feketéné Silye M. (szerk.) *Porta Lingua – Szaknyelv kutatási irányzatok és alkalmazások: cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvoktatásról és -kutatásról*. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum – Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesülete. 59–65.
- Muráth, J. 2012. Wortbildung und Sprachentwicklung am Beispiel neuer Fachausdrücke aus dem Bereich Wirtschaft. In: Brdar-Szabó, R. – Péteri, A. – V. Rada, R. – Uzonyi, P. (hrsg.) *Deutsch – grenzenlos. Festschrift für Elisabeth Knipf zum 60. Geburtstag*. Budapest: ELTE Germanistisches Institut. 289–297.

2011

- Bagó P. – Muráth J. 2011. A pénzügyi válság izotópiája. In: Boda I. K. – Mónos K. (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció: MANYE XX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus*. Budapest – Debrecen: MANYE – Debreceni Egyetem. 72–79.
- Muráth, J. 2011. Terminologische Aktivitäten in Ungarn. In: Wintschalek, W. – Kotzian, J. (hrsg.) *Terminologietage Reichenau*. 07.06.–09.06.11. Wien. Paper: 03.
- Muráth, J. 2011. Neuere terminologische Aktivitäten in Ungarn. (plenáris előadás) Elhangzott: 35. *RaDt-Sitzung*, Wien, 11. 11. 2011. Rat für Deutschsprachige Terminologie.
- Muráth J. 2011. Aktuális gazdasági szövegek fordításának sajátosságai: terminológiai-lexikológiai vizsgálatok. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua – A szaknyelvi kompetenciafejlesztéstől a munkaerőpiacig: cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvoktatásról és -kutatásról*. Debrecen: Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesülete – Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. 245–253.

2010

- Muráth J. 2010. Szaknyelv és lexikográfia. In: Dobos Cs. (szerk.) *Szaknyelvi kommunikáció*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 110). Miskolc – Budapest: Miskolci Egyetem – Tinta Könyvkiadó. 23–50.
- Muráth, J. 2010. Translation-oriented Terminology Work in Hungary. In: Thelen, M. – Steurs, F. (eds.) *Terminology in Everyday Life*. Philadelphia – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 47–59.

2009

- Muráth, J. 2009. Ablonczyné M. L. 2006.: Gazdaság és nyelv. *Modern Nyelvoktatás* 15 (1–2). 103–105. (recenzió)
- Muráth, J. 2009. Magyar Terminológia 2008/1–2. *Magyar nyelv* 105 (4). 473–479. (recenzió)
- Muráth, J. 2009. Fata Ildikó: Das zweisprachige Translationswörterbuch für Fachsprachen in der wissenschaftlichen Theorie und Praxis. 1–190. (A monográfia szakmai bírálata)
- Muráth J. 2009. Terminológia, szakma, nyelv. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua – Szaktudás idegen nyelven: cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvoktatásról és -kutatásról*. Debrecen: Szaknyelvoktatók és -Kutatók Országos Egyesülete – Debreceni Egyetem. 325–334.

2008

- Muráth J. 2008. A szaknyelvoktató mint mediátor. In: Silye M. (szerk.) *Porta Lingua – Szakember, szaktudás, szakkönyv: cikkek, tanulmányok a hazai szaknyelvoktatásról és -kutatásról*. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. 17–26.

2007

- Muráth, J. – Oláh-Hubai, Á. 2007. (szerk.) *Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens / Interdisciplinary Aspects of Translation and Interpreting*. Wien: Praesens Verlag.
- Muráth, J. – Oláh-Hubai, Á. 2007. Vorwort – Foreword. In: Muráth, J. – Oláh-Hubai, Á. (szerk.) *Interdisziplinäre Aspekte des*

Übersetzens und Dolmetschens / Interdisciplinary Aspects of Translation and Interpreting. Wien: Praesens Verlag. 9–12.

- Muráth, J. 2007. Terminologische und fachlexikographische Forschungen an der Wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Pécs. In: Muráth, J. – Oláh-Hubai, Á. (szerk.) *Interdisziplinäre Aspekte des Übersetzens und Dolmetschens / Interdisciplinary Aspects of Translation and Interpreting.* Wien: Praesens Verlag. 465–482.
- Muráth, J. 2007. Szatmári Petra: Agens-dezentrierte Konzeptualisierung: synchron – diachron – kontrastiv. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola Bölcsészettudományi Kar. 1–249. (A monográfia szakmai bírálata.)
- Muráth J. 2007. Szakszótárak előkészítő munkálatai – lexikológiai-terminológiai vizsgálatok. In: Magay T. (szerk.) *Félmúlt és közeljövő.* (Lexikográfiai füzetek 3.) Budapest: Akadémiai Kiadó. 155–170.

2006

- Muráth J. 2006. (szerk.) *Szakfordítás és segédeszközök. Válogatott tanulmányok a szakfordítás, a kontrasztív lexikológia, a lexikográfia és a terminológia témaköréből.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.
- Muráth, J. 2006. Fachlexikographie und Übersetzungswissenschaft. In: Muráth, J. (szerk.) *Szakfordítás és segédeszközök. Válogatott tanulmányok a szakfordítás, a kontrasztív lexikológia, a lexikográfia és a terminológia témaköréből.* 77–88.
- Muráth J. 2006. Szakszótárak előkészítő munkálatai – esettanulmány. In: Muráth, J. (szerk.) *Szakfordítás és segédeszközök: Válogatott tanulmányok a szakfordítás, a kontrasztív lexikológia, a lexikográfia és a terminológia témaköréből.* 104–110.
- Muráth J. 2006. Tézisek. In: Muráth, J. (szerk.) *Szakfordítás és segédeszközök. Válogatott tanulmányok a szakfordítás, a kontrasztív lexikológia, a lexikográfia és a terminológia témaköréből.* 161–173.
- Muráth, J. 2006. Übersetzungsorientierte Terminologiearbeit im neuen EU-Land Ungarn: am Beispiel der Sozialwissenschaften. Elhangzott: *Terminology and Society – International Conference.* 15–17 November 2006, Antwerp, NL-Term & Lessius University College Antwerp & Nederlandse Taalunie.

- Muráth J. – Hubainé O. Á. 2005. (szerk.) *A XXI. század kihívásai a szakfordítóképzésben*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.
- Muráth J. 2005. A terminológiai iskolák. In: Muráth J. – Hubainé O. Á. (szerk.) *A XXI. század kihívásai a szakfordítóképzésben*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. 37–43.
- Muráth J. 2005. Számítógéppel támogatott fordítás a szakfordítóképzésben. In: Muráth J. – Hubainé O. Á. (szerk.) *A XXI. század kihívásai a szakfordítóképzésben*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. 75–80.
- Muráth J. 2005. A terminológia oktatása a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán. In: Muráth J. – Hubainé O. Á. (szerk.) *A XXI. század kihívásai a szakfordítóképzésben*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. 81–91.
- Muráth, J. 2005. Juristische Terminologie der Europäischen Union. Zur Konzeption einer elektronischen Datenbank. Elhangzott: *The preparation process of the database I-II. „Quadrige Europaea” project meeting*. 30–31. January 2005. Pécs: Faculty of Law, University of Pécs.
- Muráth J. 2005. Terminológia-oktatás és -kutatás a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán. Elhangzott: *A Magyar Terminológiai Tanács (MaTT) megalakulása napján*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola. 2005. február 10.
- Muráth J. 2005. Szótárhasználat közgazdászhallgatók körében: egy felmérés tanulságai. In: Klaudy K. – Dobos Cs. (szerk.) *A világ nyelvei és a nyelvek világa: Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban*. A XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai I–II. Pécs – Miskolc: MANYE – Miskolci Egyetem. 299–303.
- Muráth J. 2005. Fóris Ágota: Hat terminológia lecke. 1–118. Pécs: Lexikográfia Kiadó. (A monográfia szakmai bírálata)
- Muráth J. 2005. A magyarországi szaklexikográfia rövid története 1944-től napjainkig. In: Dobos Cs. – Kis Á. – Lengyel Zs. – Székely G. – Tóth Sz. (szerk.) *„Mindent fordítunk, és mindenki fordít”. Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*. Bicske: SZAK Kiadó. 113–119.

- Muráth, J. 2005. Fachlexikographie und Übersetzungswissenschaft. In: Brenner, K. – Rada, R. (hrsg.) *Praktische Aspekte der Lexikographie. Beiträge des Lexikographischen Workshops am 16–17. Oktober 2003 an der Eötvös-Loránd-Universität.* (Budapester Beiträge zur Germanistik 48). Budapest: ELTE. 219–230.
- Muráth, J. 2005. Lexikologisch-terminologische Probleme in den neuen EU-Ländern: am Beispiel der deutsch–ungarischen Wirtschaftskommunikation. In: Zelényi, A. – Dávid, G. Cs. (hrsg.) *Festschrift für László Ódor zum 60. Geburtstag.* Budapest: Corvinus-Universität Budapest. Lehrstuhl für deutsche Sprache. 99–112.
- Muráth, J. 2005. Wörterbuchbenutzung und Fachübersetzerstudenten: Ihre Erwartungen an ein Fachwörterbuch. In: Gottlieb, H. – Mogensen, J. E. – Zettersen, A. (ed.) *Symposium on Lexicography XI.: Proceedings of the Eleventh International Symposium on Lexicography.* May 2–4 2002 at the University of Copenhagen. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 401–415.

2004

- Muráth, J. 2004. *Lexikologisch-terminologische Probleme im Kontext der EU-Erweiterung. Übersetzen von Fachtexten in den Beitrittsländern.* Elhangzott: Graz: Karl-Franzens-Universität. März 2004.
- Muráth J. 2004. A szakszótárírás elmélete a germanisztikában. In: Tóth Sz. – Földes Cs. – Fóris Á. (szerk.) *Lexikológiai és lexikográfiai látkép: problémák, paradigmák, perspektívák.* Szeged: Generalia. 120–124.
- Muráth, J. 2004. Sprachliches und enzyklopädisches Wissen beim Übersetzen von Wirtschaftstexten. In: Fleischmann, E. – Schmitt, P. A. – Wotjak, G. (hrsg.) *Translationskompetenz.* Tübingen: Stauffenburg Verlag. 525–532.
- Muráth, J. 2004. Das Allwörterbuch als geeigneter Typ zur Darstellung eines dynamischen Fachwortschatzes. In: Bračić, S. – Čuden, D. – Podgoršek, S. (hrsg.) *Linguistische Studien im Europäischen Jahr der Sprachen / Linguistic Studies in the European Year of Languages.* Akten des 36. Linguistischen Kolloquiums in Ljubljana 2001 / Proceeding on the 36 Linguistic Colloquium Ljubljana 2001. New York – Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag. 453–462.

Muráth, J. 2004. Zur Geschichte der Fachlexikographie in Ungarn. In: Knipf-Komlósi, E. – Brdar-Szabó, R. (hrsg.) *Lexikalische Semantik, Phraseologie und Lexikographie. Abgründe und Brücken: Festgabe für Regina Hessay*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 367–378.

2003

Muráth, J. 2003. *Zweisprachige Fachlexikographie*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.

Muráth J. 2003. A számítógéppel támogatott fordítás a gyakorlatban. Elhangzott: *XIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus* 2003. április 14–16. Győr: Széchenyi István Egyetem.

Muráth J. 2003. A terminológia-oktatás időszerűsége a szakfordító-képzésben. Elhangzott: „*Töltsük meg tudással*” ünnepi konferencia 2003. szeptember 5. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.

2002

Muráth, F-né, Péntek J. 2002. Fachwissen – eine Kernfrage bei fachlexikographischen Entscheidungen. In: Erb, M. – Knipf, E. – Tarnói, L. – Orosz, M. (hrsg.) „*und Thut ein Gnügen Seinem Amt*”. *Festschrift für Karl Manherz zum 60. Geburtstag*. Budapest: ELTE BTK Germanisztikai Intézet. 153–161.

Muráth J. 2002. A szaknyelv a terminológia és a terminográfia tükrében. Elhangzott: *XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus*. 2002. március 27–29. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Főiskolai Kara.

Muráth, J. 2002. Fachsprache(n) im Kontakt. In: Barota, M. – Szatmári, P. – Tóth, J. – Zsigmond, A. (hrsg.) *Sprache(n) und Literature(n) im Kontakt*. Konferenz 25–26. Oktober 2001. Szombathely: Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola. 135–143.

Muráth, J. 2002. Wörterbuchbenutzung in Ungarn: Im Fokus: Wirtschaftsdeutsch und Fachübersetzungen. In: Rapp, R. (hrsg.) *Sprachwissenschaft auf dem Wege in das dritte Jahrtausend / Linguistics on the way into the Third Millennium*. (Akten des 34. Linguistischen Kolloquiums in Germersheim. Teil II: Sprache, Computer, Gesellschaft). Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag. 615–624.

2001

- Muráth J. 2001. Multimédia a szakfordító-képzésben. Elhangzott: *Mandulavirágzás tudományos napok*. 2001. március. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Muráth, J. 2001. Zur Notwendigkeit von lexikologisch-terminologischen Untersuchungen für die Fachlexikographie. In: Canisius, P. – Gerner, Zs. – Glauninger, M. M. (hrsg.) *Sprache – Kultur – Identität. Festschrift für Katharina Wild zum 60. Geburtstag*. Pécs: JPTE. 221–230.

2000

- Muráth F-né. 2000. Szótárkészítés és emberi információfeldolgozás. *Nyelvinfó – a nyelvtanárok lapja* 8 (1). 32–36.
- Muráth, F-né Péntek J. 2000. *Zweisprachige Fachlexikographie in Theorie und Praxis: dargestellt am Beispiel der ungarisch-deutschen und deutsch-ungarischen Wirtschaftskommunikation*. (Témavezető: Prof. Dr. Hessky Regina). ELTE BTK: Doktori disszertáció.
- Muráth J. – Schnaider Á. 2000. *Gazdaságterminológiai adatok. 7–8. Projektjelentések 1995-1999*. Bécs – Budapest: Osztrák–Magyar Tudományos és Oktatási Kooperációs Alapítvány, Heft 1.
- Muráth, J. – Schnaider, A. 2000. *Datenbank zur Wirtschaftsterminologie unter dem besonderen Aspekt des demokratischen Wandels. 7–8. Projektberichte 1995–1999*. Wien – Budapest: Aktion Österreich–Ungarn Wissenschafts- und Erziehungskooperation.

1999

- Muráth F-né – Mattenheimmné G. E. 1999. (szerk.) *Az Európai Unió gazdaság- és társadalompolitikájáról. Válogatott tanulmányok*. Pécs: JPTE Állam- és Jogtudományi Kar.

1998

- Muráth, F-né – Dragaschnig, E. – Zserdin, M. – H., Pogány I. 1998. (hrsg.) *Wirtschaft & Sozialpolitik – aktuell. Wörterbuch Deutsch–Ungarisch, Ungarisch–Deutsch*. Pécs: JPTE Közgazdaságtudományi Kar.
- Muráth F-né. 1998. A szótárról. In: Muráth, F-né – Dragaschnig, E. – Zserdin, M. – H. Pogány, I. (hrsg.) *Wirtschaft & Sozialpolitik – aktuell. Wörterbuch Deutsch–Ungarisch, Ungarisch– Deutsch*. 11–15.
- Muráth J. 1998. Új műfaj születik? Elhangzott: *Nyelvtudás európai mércével '98 – Language competence in Europe '98 – Nemzetközi konferencia* 1998. november. Budapest: International Business School.

1997

- Muráth F. – Muráth F-né – Muráth E. – Gradwohl E. 1997. *Konzultációs munkafüzet (4)–(8): Az ELO Német nyelv kezdőknek című távoktatási nyelvkurzusához (14–32. lecke)* Pécs: JPTE Továbbképző Központ Kiadói Irodája.
- Muráth J. – Bösel, M. – Rédey K. 1997. *Statisztikai kisszótár. Magyar–német, Német–magyar*. Budapest: KSH.

1996

- Muráth F. – Muráth F-né – Muráth E. – Gradwohl E. 1996. *Konzultációs munkafüzet (1) - (3): Az ELO Német nyelv kezdőknek című távoktatási nyelvkurzusához (1–13. lecke)*. Pécs: JPTE Továbbképző Központ Kiadói Irodája.
- Muráth, J. 1996. Die Wende am Beispiel Ungarn. Elhangzott: *Rechte und Verantwortlichkeit in einer demokratischen Gesellschaft*. Sonneberg: Internationale Konferenz.
- Muráth, J. 1996. Übersetzungsbezogene Terminologiearbeit am Beispiel der Wirtschaft nach der Wende in Ungarn. In: *Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting*. 5–7 September 1996. Budapest.
- Muráth, J. 1996. *Fachsprache in Forschung und Lehre in Ungarn* (Plenáris előadás). Tampere, Finnország: Tamperei Egyetem Nyelvi Központ & Tamperei Goethe Intézet.

- Muráth, J. 1996. *Datenbank zur Wirtschaftsterminologie*. (Plenáris előadás). DaF-Tage – Wirtschaft. Selbstlernen und Schreiben mit dem Computer. Helsinki, Finnország. Schwedische Wirtschaftsuniversität, Wirtschaftsuniversität Helsinki & Goethe Institut.
- Muráth, J. 1996. Übersetzungsbezogene Terminologiearbeit. In: Károlyi, A. – Nelu, B-E. (hrsg.) *LINGUA 803*. Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. 161–170.

1995

- Muráth, F. – Muráth, F-né – Heves, F. 1995. *Sprach- und Lesebuch I.: Für die 1. Klasse der Gymnasien mit deutscher Unterrichtssprache*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Muráth, J. 1995. Datenbank zur Wirtschaftsterminologie unter dem besonderen Aspekt des demokratischen Wandels. In: *AÖÜ Projektberichte 1993–94*. Wien – Budapest: Aktion Österreich – Ungarn Wissenschafts- und Erziehungskooperation. 10–11.
- Muráth, J. 1995. Gazdaságterminológiai adatbank. In: *AÖÜ Projektjelentések 1993–94*. Bécs – Budapest: Osztrák–Magyar tudományos és oktatási kooperációs Akció Alapítvány. 10–11.

1994

- Muráth, J. 1994. Einige Überlegungen zur Neukonzipierung von Lehrbüchern für die Deutschen Gymnasien in Ungarn: oder ein Plädoyer fürs Übersetzen. In: Wild, K. (hrsg.) *Begegnung in Pécs/Fünfkirchen: Die Sprache der deutschsprachigen Minderheiten in Ungarn*. Pécs: JPTE. 187–203.

1993

- Muráth, J. 1993. Das Gewicht von Konnotationen beim Übersetzen. In: Müller, B-D. (hrsg.) *Interkulturelle Wirtschaftskommunikation*. München: Iudicium Verlag. 411–422.

1992

- Muráth, F. – Muráth, F-né – Heves, F. 1992. *Sprach- und Lesebuch I: Für die 1. Klasse der Gymnasien mit deutscher Unterrichtssprache*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Muráth, F. – Muráth, F-né. 1992. *Sprachbuch II.: Für die 2. Klasse der deutschsprachigen Gymnasien*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Muráth, J. 1992. Computer und Sprache. Überlegungen beim Aufbau einer Terminologie-Datenbank an der Universität Pécs. In: *LINGUA 803 – DEUTSCH 5. Fremdsprachige Hefte*. Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. 27–35.

1991

- Muráth J. – Bösel, M. – Rédey K. 1991. *Magyar–német, német–magyar statisztikai kishótár*. Pécs: JPTE Közgazdaságtudományi Kar.
- Muráth, J. 1991. Die Leistung verbaler Wendungen in deutschen und ungarischen Wirtschaftstexten. In: Feldbusch, E. – Pogarell, R. – Weiss, C. (hrsg.) *Neue Fragen der Linguistik. Bd. 2: Innovation und Anwendung. Akten des 25. Linguistischen Kolloquiums*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 447–452.

1990

- Muráth, F. – Muráth, F-né 1990. *Sprachbuch II.: Für die 2. Klasse der deutschsprachigen Gymnasien*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Muráth, F. – Muráth, F-né – Heves, F. 1990. *Sprach- und Lesebuch I.: Für die 1. Klasse der Gymnasien mit deutscher Unterrichtssprache*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Muráth, J. 1990. Verbale Wendungen in deutschen Wirtschaftstexten und ihre Äquivalente im Ungarischen. In: Werner, B. (hrsg.) *Germanistisches Jahrbuch DDR – Republik Ungarn*. Budapest: Deutschlektorat beim Kultur- und Informationszentrum der DDR in Budapest. 251–259.
- Muráth, J. 1990. Muttersprachunterricht an Deutschen Gymnasien in Ungarn im Spiegel einer Fehleranalyse. In: Nelde, P. (hrsg.) *Deutsch als Muttersprache in Ungarn*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. 131–148.

1988

- Muráth, J. 1988. Ergebnisse einer empirischen Untersuchung. In: Biechele, W. (hrsg.) *Germanistisches Jahrbuch DDR UVR 1988*. Budapest – Berlin: Deutschlektorat beim Kultur- und Informationszentrum der DDR in Budapest. 324–337.
- Muráth, J. 1988. Zur Frage der Konnotationen beim Übersetzen von Wirtschaftstexten. In: Bungarten, T. (hrsg.) *Sprache und Information in Wirtschaft und Gesellschaft: Referate eines internationalen Kongresses zugleich der XI. Jahrestagung der Internationalen Vereinigung Sprache und Wirtschaft*. Tosted: Attikon Verlag. 136–143.

1987

- Muráth J. 1987. A tudományos és szaknyelvi funkcionális stílus szerepe szakfordítóképzésünkben. In: JPTE Közgazgatástudományi Kar (szerk.) *„A vállalati magatartást motiváló gazdasági és társadalmi tényezők” című konferencia előadásai*. 426–434.
- Muráth, J. 1987. Muttersprachunterricht an Deutschen Gymnasien in Ungarn im Spiegel einer Fehleranalyse. *Germanistische Mitteilungen* 1987 (26). 99–114.

1985

- Muráth J. 1985. Interferencia – anyanyelvoktatás. In: JPTE KTK Idegennyelvi Tanszék (szerk.) *Tanulmánygyűjtemény*. Pécs: JPTE Közgazdaságtudományi Kar. 165–203.

1984

- Muráth, F. – Muráth, F-né – Heves, F. 1984. *Sprach- und Lesebuch I.: Für die 2. Klasse der deutschsprachigen Gymnasien*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Muráth, J. – Muráth, F. 1984. *Deutsche Grammatik II-III*. 1–248. Hessky R. – Wild K.: Német nyelvtankönyv a német nemzetiségi gimnáziumok második és harmadik osztálya számára. Budapest: Tankönyvkiadó. (A tankönyv szakmai bírálata)

1982

- Muráth, F. – Muráth, F-né. 1982. *Sprachbuch II.: Für die 2. Klasse der deutschsprachigen Gymnasien*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Muráth F-né Péntek J. 1982. *Adalékok a nyelvi interferencia kérdéséhez a magyarországi német anyanyelvoktatásban*. Doktori disszertáció. (Témavezető: Prof. Dr. Halász Előd.) Szeged: József Attila Tudományegyetem.

1981

- Kovács I-né – Muráth F. – Muráth F-né – Pauker C. 1981. *A német nemzetiségi értelmiség helyzete*. Pécs: MTA Dunántúli Tudományos Intézet.
- Muráth, J. 1981. Zu einigen Aspekten einer Untersuchung zu Sprachschwierigkeiten von Schülern des Klara-Leöwey-Gymnasiums. *Nyelvoktatási stratégiák és taktikák országos konferencia*. Pécs: T.I.T.

1978

- Muráth, F. – Muráth, F-né – Heves, F. 1978. *Sprach- und Lesebuch I.: Für die 1. Klasse der Gymnasien mit deutscher Unterrichtssprache*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Az ünnepi kötet, amelyet az olvasó a kezében tart, Muráth Judit szakmai életútjának elismeréseként született. Címe – Tudományterületek találkozása – és tanulmányainak változatos témái jól tükrözik azt a sokirányú kutatói érdeklődést, amely a köszöntöttet jellemzi, a lexikográfiától kezdve a szaknyelvkutatáson és fordítástudományon át a terminológiaelméletig.

A kötet tizenhat, magyar, angol és német nyelvű tanulmánya ennek megfelelően tagozódik négy fejezetre. Az első fejezet a lexikográfia és a szaklexikográfia, a második a szaknyelvkutatás és -kutatás, a harmadik a fordítástudomány és a fordításoktatás, míg az utolsó a terminológiaelmélet és a terminológiamenedzsment területét öleli fel. A négy fejezet egy-egy tudományos-szakmai közösséget is képvisel, így minden fejezet elején helyet kapott az adott tudományterülethez kapcsolódó köszöntő is.

A kötetet haszonnal forgathatják a lexikográfusok, szakfordítók, fordításkutatók és terminológusok mellett mindazon szakterületek képviselői, akik több tudományterület találkozásában tevékenykednek – ahogyan ezt tette és mindmáig teszi Muráth Judit is.